This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

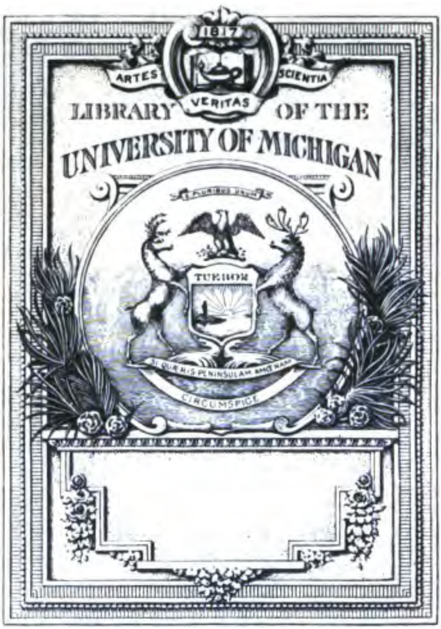
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

Ex libris Vincentii Spitale. tom. 1.

DG
76
A92

ANTIQVITATVM ROMANARVM EPITOME

AD VSVM

SEMINARI NEAPOLIT.

AVCTORE

SALVATORE AVLA.

PARS PRIOR.

NEAPOLI MDCCLXXIII.

APVD VINCENTIVM VRSINVM

PVBLICA AVCTORITATE.

archaeology (old world)
C. Kelsey
3-17-38
35988
2 vol,

AD
SEMINARI NEAPOLITANI
ADOLESCENTES.

IAM tandem, quod diu fuerat in votis, recens haec domi nata Romanarum antiquitatum Epitome vobis ſiſtitur, Adoleſcentes. Prae ſe fert ea quidem id in ſuos ſtudii, ut vel hoc uno non mini-

mam a vobis inire poſſe gratiam videatur; quippe quae non alia de cauſa in medium proſilierit, quam veſtris ut commodis, quantum per ſe fieri poſſet, conſultum iret. Dolebamus enimvero antea, cum plures eſſent vel egregie elaboratæ id genus Συλλογαὶ, non tamen earum quampiam ad omnes eſſe veſtras rationes accommodatam, cum eam plerumque in rerum tractationibus vel prolixitatem, vel brevitatem ſectarentur, qua praeſtitutos veſtrae inſtitutioni terminos aut plus juſto excederent, aut non attingerent; ſed vero etiam non paucis, quae nota vobis eſſe vellemus, plane carerent. Quapropter cum non penitus ex uſu illae veſtro crederentur, eo quotannis confugere neceſſe erat, ut quae ad Romanam antiquitatem ſpectantia tradi deberent, ea de ſcripto omnia dictarentur: quod ſane nec ſine ingen-

gen-

genti temporis jactura, nec vero multa cum copia effici poterat. His igitur incommodis ut aliquando obviam iretur, id conſilii captum eſt, ut nova haec vobis Σύνοψις, in qua deinceps una poſſetis conquieſcere, pararetur. A qua profecto cauſa, unde totum hunc libellum, qualiſcunque is demum ſit, ſuam duxiſſe originem jam noviſtis, eundem non minime probatum vobis iri valde confidimus.

Eſt vero & majus aliud, ob quod libentiori eum animo excipiatis. Continet enim ipſe eam literarum partem, quae ſingulare aliarum praeſidium, & quoddam veluti firmamentum habenda eſt. Etenim quantum a latinitatis peritia in univerſas ſcientias derivatur, quod certe immenſum quiddam eſſe nemo non videt, tantum ferme per antiquitatis Romanae cognitionem in illas conferri dicatur.

oportet, quippe cum ſine hac vix, ac ne vix quidem queat illa conſiſtere. Quo enim tandem pacto contingere poſſe opinemur, ut latini ſermonis intelligentia comparetur, niſi ipſi veterum inſtitutorum fontes, unde totus ille effluit, adeantur? Num quis linguam e ſuae aetatis moribus conſictam veluti omnem atque conflatam percipere, non ante his penitus cognitis, ſe poſſe ſperet? An priſcos illos ſcriptores, a quibus Romanae locutionis ſumma petenda eſt, de rebus civilibus, judiciariis, militaribus, ſacris, ludicris, deque ſexcentis aliis paſſim differentes aſſequi facile cuiquam ſit, qui quaecumque ad Romanae reipublicae regimen, ad judiciorum rationem, ad militiae diſciplinam, ad ſacra, ad ludos, ad reliqua omnia attinent, explorata admodum, & quaſi in numerato non habeat? Certe quidem qui latia-

tialè loquendi genus ſine antiquitatis praeſidio perſequatur, non is germanam ejus, ſolidamque rationem, ſed umbram modo atque inanem imaginem conſectabitur. Itaque meritiſſimo, poſtquam latinitas e barbariae colluvione, atque ex infelicium ſaeculorum caligine emerſit, complures ingenio doctrinaque praeſtantes viri nihil habuerunt antiquius, quam ut ad Romanas illuſtrandas antiquitates univerſum animi ſtudium converterent, per ſummam ſapientiam rati tunc tandem illi omnem omnino lucem affuſum iri, ubi hae in apertum ſoleſemque prodiſſent. Et re ſane vera quantopere per hanc quantivis pretii operam atque induſtriam latina res refloruerit, literatorum natio mox perſenſit, plurimumque ea de re illorum ſe ſe laboribus debere profeſſa eſt; praeſertim vero cum jam inde ſcientias quoque maxi-

mam

mam in dignitatem viderit reſtitutas.

Inter has autem Iuri civili in primis quantus ex eo tempore ſplendor affulſerit, ecquiſnam paucis valeat enarrare? Compertum nimirum inter eruditos eſt, nobiliſſimae hujus diſciplinae elegantiam vimque omnem jam tum peſſimo publico evanuiſſe, ex quo interioris antiquitatis, cui totus illius debetur ortus, deleta ex mente hominum fuere veſtigia; cum factum ob id fuerit, ut ſuo illa amiſſo nitore innumeris tum quaeſtionum ineptiis, tum interpretationum deliramentis miſerrime deturparetur. Sed ubi demum intermortua Romanarum rerum doctrina revixit, tunc ſtatim ea, poſita macie & ſqualore deterſo, ad priſtinum revocata robur ac decus fuit: qualis nunc certe in tanta ſaeculi luce mirifice effulget. Tanti nempe eſt ad Iuriſprudentiam ſu-

ſuſtinendam exornandamque veterum Romanae gentis morum intelligentia. Cui porro ipſi quantum etiam acceptum refert Ius Pontificium! cujus quam multae ſunt partes, queis niſi arceſſitum a praecellenti hac literatura ſubſidium praeſto eſſet, nunquam ſua vera ratio conſtaret! Quid vero? Nonne tota Eccleſiaſtica res hujuſce ſtudii ope ſummopere adjuvatur, inſignique ea priſcorum temporum gaza, veluti Aegyptiorum ſpoliis, locupletatur? Palam id quidem prae reliquis fecit vir *ſuperioris* memoriae maximus, & non magis purpura, quam eruditione eminentiſſimus Caeſar Baronius; qui Eccleſiae annalibus pertexendis cum ſaepe profana ſacram colluſtraſset antiquitatem, quantum altera alteri ſuffragetur, reliquit omnibus teſtatiſſimum. Verum, quod valdius mirere, in divinas quoque literas

lu-

lumen ſuum Romana antiquitas utiliter infert; cum & in illis nonnulla exſtent ejuſmodi, quorum notio non aliunde potius quam ex illius populi ritibus eruatur. Sed praeterea, si minus aliud, ita per doctrinam, qua de agitur, informantur animi & comparantur, ut ex unica ejus cultura mirum quam ad ſacratiores quaſque diſciplinas arripiendas idonei evadant. Quo quidem argumento ad adoleſcentes in politioris ſtudii genus inflammandos uſus quondam eſt Basilius Magnus, clara cum primis ea adhibita similitudine, quod sicut & lana alio prius infecta colore, ad purpureum mox imbibendum aptior eſt, & humanus oculus ſolarem in aqua imaginem contemplari aſſuetus, minore inde negotio ſolem ipſum intueri valebit, ita & mens noſtra humanis poſtquam literis imbuta fuerit & illuſtrata, divinis

ac-

accipiendis multo futura sit accommodatior.

Quae cum sic habeant, multa profecto & magna ſunt, quorum gratia vos, Adoleſcentes, qui non in literariae modo, ſed multo magis etiam in eccleſiaſticae rei ſpem ſuccreſcitis, plurimam his literis operam transmittatis. Habetis jam hoc opuſculum, quod ad eos colligendos fructus, qui e Romanis antiquitatibus quaeruntur, maximo eſse vobis poterit adjumento. Hoc ſedulo volutate, hoc perlegite. Summum quidem fuerit operae pretium, si emolumenta, ad quae idem ſpectat, inde in vos per veſtram curam plurima redundarint.

Vnum modo reſtat, quod vos moneamus, cum in Faſtis conſularibus ordinandis alii aliam iniverint rationem, nos aptius ad rem veſtram ſecutos eam fuiſse, quam in editione Liviana, quae vobis in manibus eſt, appoſitam

tam reperietis. De ceteris, in primisque de erratis, quae inter excudendum opus contra quamvis vigilantiam tamen irrepſerunt, nihil adjicimus, cum omnia sint per ſemet ipſa facile ſe proditura.

ANTIQVITATVM ROMANARVM EPITOME.

CAPVT I.

De Vrbe Roma.

CVM toti Operi, quod ſavente Deo aggredimur, ea ſit propoſita ratio, ut Romanae gentis inſtituta moreſque perſequatur, par aequumque eſſe videtur, prius de ipſa Roma pauca ediſſerere. Itaque hoc primo Capite nonnulla, quae vel ad univerſam eam, vel ad aliquot ejus loca atque aedificia pertinent, exſequemur.

§. I.

De Romanae Vrbis origine, ſitu, & ambitu.

Vrbis, futurae olim terrarum principis, auctor fuit Romulus, e regum Albanorum genere ortus; quod ipſum regale genus a Trojano duce Aenea profectum ſcriptores vulgo memoriae prodiderunt (1). Ille igitur una cum

(1) Vulgatiſſimum apud veteres quidem fuit, Aeneam exciſa Troja profugum in Italiam adventaſſe; ibique cum collocaſſet in Latio domicilium, Laviniumque condidiſſet, tum eius filium Aſcanium Albam fundaſſe, a quo univerſi deinceps Albani reges duxerint ortum: itaque Romam a Romulo, regio Albani generis juvene, aedificatam, Trojanae originis exſtitiſſe.

Totam vero hanc de Aeneae in Italicas oras adventu ſatis firmatam opinionem evertere primus omnium adniſus eſt argumentis quadam ſua epiſtola concluſis Samuel Bochartus. Quorum, quam heic damus, ea ferme eſt ſumma.

1°. Homerus Iliad. xx. v. 306. Neptunum de Aeneae ejuſque poſterorum in Trojanos imperio poſt mortem Priami future ſic loquentem inducit:

Ἤδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἤχθηρε Κρονίων.
Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Nunc etenim Priami ſtirpem Saturnius odit.
Fortis at Aeneas in Troes ſceptra tenebit,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Haec autem non facile ſummus ille poeta in medium attuliſſet, ni reapſe, defuncto Priamo, Aeneas primum, ejus dein poſteritas in Trojana regione regnaſſet. Alioquin qui fieri poſſet, ut non manifeſti mendacii argueretur, in re nimirum, quae, utpote nec nimis antiqua, nec porro vulgari, ignorari

cum fratre Remo deducta ex Alba colonia, aliiſque aliunde convenis aggregatis, poſt-

rari tunc temporis minime quiret?

Atque hanc quidem eſſe horum verſuum vim, ut inde colligi debeat, nunquam Aeneam Italiam adiiſſe, perſpexit ac declaravit Strabo p. 608. Ubi etiam illud addidit, a nonnullis in hanc eos formam fuiſſe immutatos:

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο
γένος πάντεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παῖδες παίδων..

At genus Aeneae cunctis
dominabitur oris,
Et nati natorum ...

Queis ſcilicet verbis divinarit poeta futuram ab Aenea Romanorum gentem, quae univerſo olim orbi imperitaret. At comprehendi id certe mente non poteſt, quo tandem pacto Homerus, qui vixerit mille circiter ante CHRISTVM annos, tam longo ante tempore urbem Romam Romanique imperii amplitudinem praeviderit, niſi ſi quis cum haec divinitus fuiſſe edoctum, quod plane ridiculum, ſibi velit perſuadere.

2°. Ab Agathocle Cyzicenarum rerum ſcriptore apud Feſtum (v. *Roma*) multos dicitur fuiſſe auctores, qui Aeneam in urbe Berecyntia ſepultum tradiderint.

Ejus vero filium Aſcanium poſt everſam patriam primum in agrum Daſcyliticum illius gentis rogatu ad adminiſtrandum regnum veniſſe, deinde cum Scamandrio aliiſque de Hectoris familia Trojam rediiſſe narratur in *Troicis* Hellanici veteris ſcriptoris apud Dionyſium Halicarnaſſeum p. 38. Eum ipſum porro cum eodem Scamandrio novam urbem Scepſim (a vetere ad Idae cacumen ſita XL. ſtadiis diſtantem) exſtruxiſſe, ibique eorum familias diu dominatas eſſe refert Strabo p. 607.

3°. Religio in Venerem, cujus ſe filium jactitabat Aeneas, cum ipſa Vrbe, ſi haec acceptam ei referret originem, naſci debuerat. At ſcitum eſt ex Macrobio I. Saturn. 12. ſub Romanis regibus ne nomen quidem Veneris nec Graece, nec Latine fuiſſe auditum.

4°. Idem de reliquis Trojanorum Diis compertum eſt. Certe quidem Apollo apud Trojanos ſummo in honore eſt habitus; & tamen primos Romanos omni-

quam Remus ob exortam inter eos de principatu contentionem in turba interiit, prima urbis fundamenta jecit XI. Kal. Maj. (2) anno a mundo condito MMMCCLIII. Eam autem prope Tiberim in Palatino monte ſtatutam, ROMAM a ſuo nomine nuncupavit (3).

Ejuſdem ambitus ita ab initio definitus fuit, ut Palatini radices non exceſſerit.

Vbi vero T. Tatius rex Sabinorum, inito cum Ro-

omnino latuit, utpote a Numa in Deorum album (teſte Arnobio Lib. II.) neutiquam relatus.

5°. Mater Idaea, eadem ac Rhea, cujus cultus a primis uſque temporibus e Creta in Phrygiam per Teucrum invectus fuerat, Romam quidem non ante annum DXLVI. quam haec fuerat condita, inviſit, cum ſcilicet Peſſinunte illuc advecta fuit. (Liv. XXIX. 14.)

6°. Numinum ſimulacra Aeneas Latio intuliſſe dicitur: atqui hujus generis imaginibus per annos CLXX. Romanos caruiſſe teſtatur tum Varro apud S. Auguſtinum IV. de Civ. Dei 31. tum Plutarchus in vita Numae.

7°. Nullum Phrygiae linguae veſtigium in Latina occurrere, mirandum prorſus eſſet, ſi Trojani oras Latii penetraſſent, cum ita ſemper evenerit, ut externae gentes, ubi ſedem ſibi conſtituerunt, eo ſermonem patrium induxerint: nullum vero ejus locutionis indicium in Latiali deprehendi idem Bochartus, collatione facta, deprehendit.

Atque hae univerſae ſunt ipſius de re propoſita conjecturae.

(2) De die natali Romanae urbis, qui *Palilia* dictus, quod eſſet Pali paſtorum deae conſecratus, ita Propertius IV. 4.

Vrbi feſtus erat, dixere Palilia patres;
Hic primus coepit moenibus eſſe dies.

(3) Vix paucis enarrari queat, quam multos priſca ſcriptorum aetas venditarit urbis rerum dominae conditores; uti plerumque in hujuſmodi genere, & in multa antiquitate fieri ſolet. Leguntur illorum quidem plures de hoc ſententiae apud Dionyſium p. 58. & ſeq. At certe ex omnibus ea, quae exhibita a nobis eſt, maxime obtinuit.

Romulo foedere, Romam cum ſuis omnibus conceſſit, ut ex duabus civitatibus una fieret, amplificari tum primum haec coepta eſt. Is enim Capitolium occupavit, prolatiſque moenibus (teſte Tacito Annal. XII.) urbi adiecit.

Exinde Quirinalis collis a Numa Pompilio altero Romanorum rege intra moenia incluſus eſt, cum non exigua turba nuper in civitatem recepta nullo adhuc certo lare uteretur.

Eadem de cauſſa, ne cui deeſſet domicilii copia, Tullus Hoſtilius regum tertius, Coelii adjectione urbem laxavit.

Jam porro ab Anco Martio, qui quartus regnum obtinuit, in urbem Aventinum admiſſum conſtat.

Poſtremo per Servium Tullium ſextum regem collis Viminalis & Eſquilinus additi (4).

Atque hi fuere ſeptem urbis celebratiſſimi colles, ſcilicet PALATINVS, CAPITOLINVS, QVIRINALIS, COELIVS, AVENTINVS, VIMINALIS, ET ESQVILINVS. Quos, tanquam ſingulare quoddam ipſius urbis decus & ornamentum, magnificis proſequi verbis poëtae certarunt. Ita e reliquis Virgilius VI. Aen. 781. cecinit:

. . . . Inclyta Roma
Imperium terris, animos aequabit Olympo,
SEPTEMQVE una ſibi muro circumdabit
ARCES.

 Sed

(4) In tota hac de Vrbis amplificatoribus narratione nonnihil inter ſe diſcrepant, qui Romanam hiſtoriam conſcripſerunt. Nos, omiſſis de re non maximi momenti controverſiis, unum omnino Dionyſium, non poenitendum certe auctorem, ſequi ſatis habuimus.

Sed & ex iiſdem vocatus *Septimontium* fuit dies feſtus ob ſeptimum collem urbi adjectum celebrari menſe Decembri ſolitus. (Plutarch. Quaeſt. Rom. 68.)

Verum poſtea e ſeptem collibus decem facti, quot & in praeſentia numerantur, additis nimirum ad priores, Janiculo (5), Vaticano, & Colle hortorum. Hi autem quorumnam potiſſimum opera acceſſerint, non facile eſt divinare, cum nihil huc faciens proditum memoriae fuerit, niſi tantum ab Aureliano Imperatore laxata iterum fuiſſe moenia, narrante Vopiſco in ejus vit. 21.

Ejuſmodi autem incrementis Vrbs parvis orta initiis paullatim crevit.

§. II.

(5) Eſt e recentioribus qui putet, Janiculum jam ante urbi, aeque ac priores alios colles, fuiſſe adnexum. Verum haec opinio non recte ſtare poſſe videtur. Primum enim ſi res ſic habuiſſet, non ſeptem, ſed octo fuiſſent jam primitus Romanae urbi attributi colles, contra ac paſſim veteres loquuntur. Deinde Dionyſius p. 572. & 582. Janiculum certo quodam ſpatio ab urbe, ſcilicet viginti ipſa ſtadia, abfuiſſe affirmat. Itaque non illud in urbe, ſed extra urbem poſitum dicere neceſſe eſt.

Vbi vero Livius L. 33. hunc collem ab Anco Martio quarto Romanorum rege urbi adjectum refert, eo id pacto accipiendum eſt, non ut tunc ille pars urbis factus fuerit, ſed ut ita ſit communitus, ac praeſidio firmatus, ut *nequando*, quod ſtatim idem ſubdit, *ea arx hoſtium eſſet*. Hoc autem ſic intelligi oportere, elucet ex alio ejuſdem hiſtorici loco II. 10. qui Porſenae Etruſcorum regis irruptionem narrans aperte oſtendit, hoſtem, cum Janiculum occupaſſet, non ideo tamen pedem in urbem intuliſſe. Quod ipſum etiam planius facit Dionyſius p. 294.

§. II.

De Pomerio.

Locus pone urbium muros, perinde intra, ut extra, qui inaugurato conſecratus neque habitari, neque arari poſſet, *Pomerium* dictus eſt; quod & *Proſimurium* appellatum teſtatur Feſtus.

Romanae quidem urbis Pomerium, non ſecus ac moenia, Palatini montis circuitu terminatum primitus fuit. Poſtea vero identidem prolatum. Id primum a Servio Tullio factum legitur; tum longo poſt temporis tractu a L. Sulla (6), inde a Caeſare, Auguſto, aliiſque (7). Quam quidem poteſtatem ii potiſ-

A 4 ſimum

(6) Feſtus (v. *Proſimurium*): *Antiquiſſimum*, inquit, *Romuli Pomerium Palatinis montis radicibus terminabatur. Protulit id Servius Tullius rex; item L. Cornelius Sulla.*

(7) Caeſarem quidem pomerium protendiſſe, auctor eſt Dio p. 238. ubi de eo tradit: Νόμυς ἐσέφερε, τό τε πωμήριον ἐπὶ πλεῖον ἐπεξήγαγε. *Leges tulit, ac pomerium ampliavit*. Ejuſque rei injicitur rurſus apud eumdem mentio p. 266. Hoc idem porro teſtatur Gellius XIII. 14. Itaque audiendus non eſt Tacitus, qui Annal. XII. ita ſcriptum reliquit: *Pomerium urbis auxit Caeſar* (Claudius) *more priſco, quo iis, qui protulere imperium, etiam terminos urbis propagare datur. Nec tamen duces Romani, quamquam magnis nationibus ſubactis, uſurpaverant, niſi L. Sulla, & divus Auguſtus*: quaſi vero non & id ante Auguſtum Julius Caeſar praeſtiterit.

Ex hoc interim loco exploratum jam illud habes, tum per Auguſtum, tum per Claudium fuiſſe pomerii terminos prolatatos. Quibus ut & alii quoque accedant, & vero etiam ut noſcas iterum, quorum-

nam

ſimum habebant, qui fines imperii protuliſſent: id quod ex teſtimoniis in proxima notatione productis luculenter percipies.

E re autem heic fuerit animadvertere, non quoties dilata ſunt moenia, pomerium etiam ampliatum fuiſſe; ut omnino appareat res haſce duas disjungi conſueviſſe, quod non omnes e recentioribus obſervaſſe videntur.

Certe quidem pomerium a Romulo poſitum, non niſi a Servio prolatum demum fuiſſe refert Feſtus, cum tamen ante eum pluries murorum ambitus fuerit auctus. Adhaec collem Aventinum ipſis urbis moenibus Ancus Martius cinxit, teſte Dionyſio p. 182. at pomerio Imperator Claudius tandem, tanto poſt temporis tractu, complexus eſt (8). Aurelianus porro moenia, nihil emoto pomerio, produxit, ſic referente Vopiſco in ejus vita 21. *Muros urbis Romae dilatavit. Nec tamen pomerio addidit eo tempore, ſed poſtea.*

Ex hoc autem noſcas licet, Romanum pome-

nam id munus fuerit, non pigebit alterum ex Vopiſco in Aureliano 21. locum huc conjicere, qui ſic habet: *Pomerio autem nemini principum licet addere, niſi ei, qui agri barbarici aliqua parte Romanam remp. locupletaverit. Addidit autem Auguſtus, addidit Trajanus, addidit Nero.*

(8) Gellius XIII. 14. *Aventinum*, inquit, *extra pomerium excluſum, poſt auctore D. Claudio receptum, & intra pomerii fines obſervatum.*

Eccur autem e reliquis omnibus, qui antehac pomerii ſpatia dilataraņt nemo unus admiſſum eam intro voluerit, ratio haec ab eodem ſcriptore ibidem aſſertur, quod nimirum ille ominoſus haberetur, quippe cum ibi augurium pro aſſequendo dominatu captanti Remo male ceſſiſſet. Rem totam deſcriptam exhibet Livius l. 7.

merium, cum ab origine muro adnexum de more fuerit, ubi tamen extenſis moenibus ipſum immotum perſtitit, tunc ab iiſdem aliqua ſaltem ex parte fuiſſe ſejunctum (9).

Jam pomerii id praecipuum fuit (quod docet Varro IV. L.L.3.) ut *ejus ambitu auſpicia urbana finirentur;* videlicet ut quae in urbe capi ſolebant, intra illius terminos captarentur.

(9) Hinc miramur, ecquid in mentem venerit Livio, cum ita de pomerio ſcripſit, quaſi ſi Romae ſemper cum murorum ambitu etiam illius fines fuerint propagati. Locum autem, ubi id agitur, qui poſſit maximopere conducere, huc integrum tranſcribere non abs re duximus. Inquit igitur ille I. 44. *Pomerium, verbi vim ſolam intuentes, poſtmerium interpretantur eſſe. Eſt autem magis circa muros locus, quem in condendis urbibus quondam Etruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato conſecrabant: ut neque interiore parte aedificia moenibus continuarentur, quae nunc vulgo etiam conjungunt; & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id, Pomerium Romani appellarunt: ET IN VRBIS INCREMENTO SEMPER QVANTVM MOENIA PROCESSVRA ERANT, TANTVM TERMINI HI CONSECRATI PROFEREBANTVR.* Qua certe clauſula id ſibi ille voluiſſe videtur, ut quotieſcunque urbis Romanae moenia amplificata ſunt, ſimul & pomerium prolatum fuerit. Quod re tamen vera contra accidit. Et ſane ipſe Livius, cum de pluribus murorum amplificationibus ante Servium factis loquatur, a nemine tamen prius, quam ab hoc rege, auctum pomerium tradit. Quapropter extrema hujus loci verba ad Etruſcos ipſos primos pomerii auctores, licet durius, non autem ad Romanos, referri neceſſe erit. Secus ſi fiat, quonam pacto ſententia ſtare queat, non videmus.

§. III.

De Pontibus.

Ad commodum in Tranſtiberinam regionem parandum trajectum, plures variis locis ac temporibus impoſiti Tiberi fuere Pontes. Qui octo omnino a P. Victore (Lib. de Regionibus Vrbis Romae) recenſentur, SVBLICIVS, PALATINVS, FABRICIVS, CESTIVS, IANICVLENSIS, AVRELIVS, AELIVS, & MILVIVS.

I. SVBLICIVS, omnium antiquiſſimus, totuſque ligneus, a ſublicis, queis innitebatur, id nominis mutuatus, Ancum Martium conditorem habuit. Appellatus poſtea *Aemilius* quoque fuit, deſumta fortaſſe appellatione ab Aemilio Lepido Triumviro, ac Pontifice Maximo, qui eum in illuſtriorem aliquam formam reſtituerit.

Hunc, infeſtis ſignis irruente Porſena (uti refert Livius II. 10.) aegerrime, quo via hoſti intercideretur, reſciſſum, ita poſtea inſtaurari placuit, ut nulli eum ferrei clavi continerent; ſcilicet ut ſi qua rurſus neceſſitas cogeret, ſine multo labore diſſolvi poſſet. (Dionyſ. p. 183. & Plin. XXXVI. 15.)

Ejuſdem, ubi opus foret, reficiendi cura Pontificum erat: qui ſane id muneris ſollemni ritu, peractiſque ante ſacris, ſtudioſiſſime obibant: tanta nimirum ille religione habebatur. (Dionyſ. ibid.)

Ac ligneus quidem ad Plinii uſque tempora perennavit, prout teſtatur ipſe loco laudato: poſt

poſt quam aetatem lapideum factum conſtat, at a quonam incertum eſt. Ad eum autem pertinuiſſe creduntur pilae illae, quorum reliquiae ad locum, qui vulgo nunc *Ripa* diciеitur, adhuc exſtant.

II. De Ponte Palatino, cui ab objecto monte cognomine factum nomen merito exiſtimatur, nihil memoria dignum hiſtoriae prodiderunt. Ipſe hodie *Pons S. Mariae* appellatur.

III. Fabricius ex urbe in Tiberinam inſulam ducebat. Eum a Fabricio curatore viarum, extremo certe reipublicae tempore, e lapide exſtructum fuiſſe tradit Dio p. 50. Credendum autem omnino videtur, non quidem antea nullum, ſed ligneum exſtitiſſe; neque enim veriſimile eſt, tamdiu urbem ſtabili in eam inſulam tranſmiſſu caruiſſe. Ceterum is in praeſentia *Pons quatuor capitum* vocatur, ob quadrifrontis Jani ſignum in inſula ipſa non procul a ponte conſtitutum.

IV. Qui vero Pons eandem inſulam regioni trans Tiberim poſitae jungebat, is Cestius fuit: qui tamen a quonam Ceſtio id appellationis acceperit, haud pronum eſt expedire. Opinio ſane, qua ille a C. Ceſtio Gallo conſ. ſub Tiberio exſtructus fertur, vix ſe cuiquam probarit. Ea enim tempeſtate excitatus, ipſius profecto Imperatoris nomen prae ſe tuliſſet. Nunc vero *Pons S. Bartholomaei* vulgo audit: quo ipſo cognomine tota & inſula inſignita jam eſt.

V. Pons Janiculensis a finitimo Janiculo ſortitus nomenclaturam fuit. At noſtra memoria *Pons Sixti* dicitur, utpote a Sixto IV. Pont. Max. reſtitutus.

VI. AVRELIVS a M. Aurelio Antonino factus, *Vaticanus* etiam vocitatus fuit, quod per eum ad campum collemque Vaticanum iter eſſet. Ejus nunc Pilae e regione Noſocomii S. Spiritus cernuntur.

VII. AELIVM Hadrianus condidit. (Spartian. in ejus vit. 19.) Hac aetate *Pons S. Angeli* appellatur. Adjacet ipſius Hadriani Moli, quam in ſepulcrum ſibi ille vivus excitandam curavit; & quam poſtea ad urbis tutamentum munitionibus auctam, jam *Arcem S. Angeli* Roma vocat.

VIII. MILVIVS, qui & *Molvius* dictus fertur (corrupto nunc vocabulo *Ponte Molle*) ad duo ferme millia ab urbe paſſuum a M. Aemilio Scauro erectus fuit. (Ammian. XXVII. 3.) Celeber hic Pons in primis eſt ob egregiam victoriam, quam prope eum Conſtantinus M. a Maxentio reportavit.

§. IV.

De Foro Romano: tum de quatuor aliis recentioribus.

I. Poſtquam Sabini novam Romanae civitatis partem in Capitolino colle ſtatuerunt, tunc locus, qui inter Palatium & Capitolium interjacebat, ad uſum Fori a Romulo Tatioque comparatus fuit, ubi ſcilicet res, liteſque agerentur. (Dion. p. 113.) Idque plane eſt quod FORVM ROMANVM, necnon *Forum* I *Magnum*, *Vetus* dictum perſaepe occurrit. gnante poſtea Tarquinio Priſco aedifi...

ea illud fuere Porticus, & Tabernae factae. (Liv. I. 35.) Erant hae autem Tabernae partim laniorum, aliorumque id genus hominum, partim argentariorum ſive trapezitarum.

Jam ii, qui ibi argentariam facerent, vel permutandae, vel fenerandae pecuniae potiſſimum vacabant. Atque hinc factum, ut ejuſmodi pecunia fenore ſumta *Aes circumforaneum* vocaretur. Itaque Cicero II. ad Att. 1. ſcribit: *Tuſculanum, & Pompejanum valde me delectant, niſi quod me, ipſum illum vindicem aeris alieni, aere non Corinthio, ſed hoc circumforaneo obruerunt*.

Adhaec vero nonnulla alia erant, quae per argentarios in foro praeſtabantur, quae heic paucis attexere abs re non erit. Nimirum eorum fuit, pecuniam, a privatis eorum fidei committi ſolitam, aſſervare; contractibus, qui apud ipſos fierent, intereſſe, eoſque in tabulas referre; in tabulis item (quae *auctionariae* nuncupatae) res, quae auctioni ſubjiciendae forent, perſcribere; aliaſque rurſus e venditarum pretiis conficere: quae porro univerſae ſumma in judiciis, cum res poſceret, auctoritate pollebant.

Haec autem omnia, & ſi qua ejuſmodi alia ſunt, *ad Tabulam* (quaſi ſi Italice diceres *preſſo la Banca*) alicujus eorum agi dicebantur. Ita apud Tullium pro Quint. 6. Naevius, ut teſtatum faceret, deſertum vadimonium a Quintio fuiſſe, *ſuos neceſſarios .... corrogat, ut ad Tabulam Sextiam* (i. e. Sextii argentarii) *ſibi adſint hora ſecunda poſtridie. Veniunt frequentes. Teſtificatur iſte, P. Quintium non ſtitiſſe, & ſe ſtitiſſe. Tabulae maximae ſignis*

gnis hominum nobilium conſignantur.

Illud modo, antequam a Tabernis in Foro poſitis diſcedamus, monere juverit, eas poſteriore aetate, facto diſcrimine, alias vocatas fuiſſe *Veteres*, alias *Novas*. De illis, quae (ex Varrone apud Feſtum) prope curiam fuerunt, ita Plautus in Curcul. IV. 1.

Sub Veteribus ibi ſunt, qui dant, quique accipiunt fenore.

Novas vero, quae in quarundam incendio abſumptarum locum ſuffectae ſunt, memorat Livius XXVI. 27.

Praeter haec autem aedificia, multis ſane aliis ſeptum inſtructumque Romanum Forum ſubinde fuit: e quibus nos nonnulla §§. ſeqq. producemus.

II. Jam vero ubi longo poſt tempore Forum Romanum ſuccreſcenti judiciorum multitudini impar eſſe occoepit, alia deinceps quatuor conſtructa ſunt.

1. Inter haec primum exſtitit FORVM IVLIVM, quod non longe a priore illo Julius Caeſar fieri curavit (ut refert Dio p. 224.); cujus vel una area H. S. millies ſteiſſe perhibetur. (Plin. XXXVI. 15.)

2. Tum AVGVSTVM prodiit, duplici porticuum ordine exornatum, Auguſti opus. (Suet. Aug. 29.) Qua quidem aetate, cum jam triplex eſſet Forum, ſcripſit Seneca II. de Ira 9. *Inficiationes, furta, fraudes, quibus TRINA non ſufficiunt FORA.*

3. Secutum dein eſt FORVM TRANSITORIVM, a Domitiano inchoatum, a Nerva abſolutum ac dedicatum. Id autem nominis inde ei adhaeſit, quod ibi Iani quadrifrontis templum,

plum, quatuor portis pervium, ineſſet. (Serv. ad VII. Aen. 607.) Hoc ipſum porro Forum ab alio delubro, Minervae ſacro, *Palladium* audivit.

4. Poſtremum fuit Forvm vlpivm, a Trajano conformatum.

§. V.

De Curia Hoſtilia, Comitio, & Roſtris.

I. Praecipuum quendam locum obtinuit in Foro vetere Cvria Hostilia, ad Palatini collis radices contra Capitolium a Tullo Hoſtilio exſtructa, habendoque ſenatui mancipata. (Liv. I. 30.) Elatior aliquanto prae fori area erat, ut propterea per gradus eo ſcanderetur. Eandem, cum ibi P. Clodii cadaver a populo crematum eſt, conflagraſſe narrat Aſconius p. 183. Itaque alia dein ibidem a Triumviris exaedificata eſt, tum ab Auguſto dedicata, & a nomine patris *Curia Julia* dicta.

II. Adnexum ipſi Comitivm fuit, & quidem ad ejus dexteram, uti teſtatur Varro IV. L. L. 32. Locus is erat foro editior, in quod inde gradus aliquot deſcenſum dabant: ac ſubdialis quidem olim, at poſtea alterius belli Punici aetate tectus. (Liv. XXVII. 36.) Ibi & comitia curiata baberi mos fuit, de quibus infra Cap. IV. dicetur; & controverſias diſceptari; (Varr. l. l.) & in reos animadverti. (Plin. IV. Epiſt. 2. & Senec. VII. Contr. 1.)

Ibi-

Ibidem defoſſam fuiſſe cotem & novaculam Attii Navii tradidit ex communi fama in primis Dionyſius p. 204. De tota autem hac re praeſtabit audire Livium I. 36. ita narrantem: *Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare Attius Navius, inclytus ea tempeſtate augur, neque mutari, neque novum conſtitui, niſi aves addixiſſent, poſſe. Ex eo ira regi* (Tarquinio Priſco) *mota; eludenſque artem* (*ut ferunt*) *Agedum, inquit, divine tu, inaugura, fieri ne poſſit, quod nunc ego mente concipio. Cum ille in augurio rem expertus, profecto futuram dixiſſet: Atqui hoc animo agitavi, inquit, te novacula cotem diſciſſurum: cape haec, & perage, quod aves tuae fieri poſſe portendunt. Tum illum haud cunctanter diſcidiſſe cotem ferunt. Statua Attii poſita, capite velato, quo in loco res acta eſt, in Comitio in gradibus ipſis ad laevam curiae fuit* (10); *cotem quoque eodem loco ſitam fuiſſe memorant, ut eſſet ad poſteros miraculi ejus monimentum.*

Obſervandum heic autem ſe ſe dat praeterea *Puteal*, quod eidem coti novaculaeque impoſitum fuiſſe diſerte declarat Cicero I. Divinat.

(10) Heic Livius comitium ad ſiniſtram curiae, contra ac nos ſupra cum Varrone ſtatuimus, collocare videtur, cum Attii ſtatuam in comitio poſitam ad ipſius curiae laevam ſtetiſſe aſſeverat. Verum reapſe ille non de comitio, ſed de ſimulacro in comitii gradibus conſtituto loquitur, idque modo affirmat ad laevam curiae fuiſſe. Quod ſane ita intelligendum eſt, ut cum quis in comitio ſtans dexterum curiae latus, quod e regione eſſet, aſpectaret, ea ex parte ſignum illud Navii ad ſiniſtrum ipſius curiae angulum (ad quem & gradus erant) locatum intueretur. Hac ratione Varronis teſtimonio nequaquam verba Livii repugnabunt.

vinat. 17. Quid autem id rei fuerit, ſatis conſtat e Dionyſio ibidem, qui, quod *Puteal* Tullio eſt, Βωμὸν (*Aram*) appellat. Longe autem diverſum hoc a Puteali Libonis fuiſſe, contra ac quidam ſenſerunt, in ima ora indicabitur (11).

III.

(11) Antequam oſtendatur, cum Puteali ad Navii cotem & novaculam integendam poſito nihil commune habuiſſe Puteal Scribonii Libonis, operae pretium fuerit inſitam ipſi vocabulo notionem advertere.

Indubium eſt, *Putealia* proprie dicta fuiſſe puteorum opercula, lapides ſcilicet in medio perforatos, queis eorundem ora ambirentur. Quae quoniam inſculptis ſigillis exornari ſolebant, eam ob rem ita Cicero I. ad Att. 10. ſcribit: *Typos tibi mando, quos in tectorio atrioli poſſis includere, & Putealia Sigillata duo.*

Ab hac inde ſignificatione vox *Puteal* ad eas aras denotandas, quae in locis de caelo tactis religionis ergo exſtrui ſolebant, translata fuit. Diſcimus id a Feſti fragmento, ubi dicitur: *Scribonianum appellatur ante atria Puteal, quod fecit Scribonius, cui negotium datum a ſenatu fuerat, ut conquireret ſacella attacta: iſque illud procuravit; quia in eo loco attactum fulgure ſacellum fuit. Quod ignoraretur autem, ubi eſſet (ut quidam) fulgur conditum, quod cum ſcitur, nefas eſt integi, ſemper foramine ibi aperto caelum patet.* E quibus poſtremis verbis perſpicis certe *Puteal* hoc ſenſu non aliud fuiſſe, quam altare locis fulguritis ſuperexſtructum. Ea namque loca ex ipſo fulminis caſu ſacra fuiſſe habita perhibet idem Feſtus in v. *Fulguritum*, ubi inquit: *Fulguritum id, quod eſt fulmine ictum. Qui locus ſtatim fieri putabatur religioſus, quod eum deus ſibi dicaſſe videretur.* Quare ibidem quoque bidentes religioſo officio mactari ſolebant; ex quo idem locus *Bidental* dictus. Quin imo Fulguri ipſi ſua erat religio, quippe quod in Deorum numero haberetur: cui propterea & templa, & altaria, ſub dio tamen, atque aperta ſtatuebantur. De qua conſuetudine Vitruvius l. 1. *Jovi*, inquit, *Ful-*

Ibidem defoſſam fuiſſe cotem & novaculam Attii Navii tradidit ex communi fama in primis Dionyſius p. 204. De tota autem hac re praeſtabit audire Livium I. 36. ita narrantem: *Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare Attius Navius, inclytus ea tempeſtate augur, neque mutari, neque novum conſtitui, niſi aves addixiſſent, poſſe. Ex eo ira regi* (Tarquinio Priſco) *mota; eludenſque artem* (*ut ferunt*) *Agedum, inquit, divine tu, inaugura, fieri ne poſſit, quod nunc ego mente concipio. Cum ille in augurio rem expertus, profecto futuram dixiſſet: Atqui hoc animo agitavi, inquit, te novacula cotem diſciſſurum: cape haec, & perage, quod aves tuae fieri poſſe portendunt. Tum illum haud cunctanter diſcidiſſe cotem ferunt. Statua Attii poſita, capite velato, quo in loco res acta eſt, in Comitio in gradibus ipſis ad laevam curiae fuit* (10); *cotem quoque eodem loco ſitam fuiſſe memorant, ut eſſet ad poſteros miraculi ejus monimentum.*

Obſervandum heic autem ſe ſe dat praeterea *Puteal*, quod eidem coti novaculaeque impoſitum fuiſſe diſerte declarat Cicero I. Divinat.

(10) Heic Livius comitium ad ſiniſtram curiae, contra ac nos ſupra cum Varrone ſtatuimus, collocare videtur, cum Attii ſtatuam in comitio poſitam ad ipſius curiae laevam ſtetiſſe aſſeverat. Verum reapſe ille non de comitio, ſed de ſimulacro in comitii gradibus conſtituto loquitur, idque modo affirmat ad laevam curiae fuiſſe. Quod ſane ita intelligendum eſt, ut cum quis in comitio ſtans dexterum curiae latus, quod e regione eſſet, aſpectaret, ea ex parte ſignum illud Navii ad ſiniſtrum ipſius curiae angulum (ad quem & gradus erant) locatum intueretur. Hac ratione Varronis teſtimonio nequaquam verba Livii repugnabunt.

vinat. 17. Quid autem id rei fuerit, ſatis conſtat e Dionyſio ibidem, qui, quod *Puteal* Tullio eſt, Βωμὸν (*Aram*) appellat. Longe autem diverſum hoc a Puteali Libonis fuiſſe, contra ac quidam ſenſerunt, in ima ora indicabitur (11).

III.

(11) Antequam oſtendatur, cum Puteali ad Navii cotem & novaculam integendam poſito nihil commune habuiſſe Puteal Scribonii Libonis, operae pretium fuerit inſitam ipſi vocabulo notionem advertere.

Indubium eſt, *Putealia* proprie dicta fuiſſe puteorum opercula, lapides ſcilicet in medio perforatos, queis eorundem ora ambirentur. Quae quoniam inſculptis ſigillis exornari ſolebant, eam ob rem ita Cicero l. ad Att. 10. ſcribit: *Typos tibi mando, quos in tectorio atrioli poſſim includere, & Putealia Sigillata duo.*

Ab hac inde ſignificatione vox *Puteal* ad eas aras denotandas, quae in locis de caelo tactis religionis ergo extrui ſolebant, translata fuit. Diſcimus id a Feſti fragmento, ubi dicitur: *Scribonianum appellatur ante atria Puteal, quod fecit Scribonius, cui negotium datum a ſenatu fuerat, ut conquireret ſacella attacta: iſque illud procuravit; quia in eo loco attactum fulgure ſacellum fuit. Quod ignoraretur autem, ubi eſſet (ut quidam) fulgur conditum, quod cum ſcitur, nefas eſt integi, ſemper foramine ibi aperto caelum patet.* E quibus poſtremis verbis perſpicis certe Puteal hoc ſenſu non aliud fuiſſe, quam altare locis fulguritis ſuperextructum. Ea namque loca ex ipſo fulminis caſu ſacra fuiſſe habita perhibet idem Feſtus in v. *Fulguritum*, ubi inquit: *Fulguritum id, quod eſt fulmine ictum. Qui locus ſtatim fieri putabatur religioſus, quod eum deus ſibi dicaſſe videretur.* Quare ibidem quoque bidentes religioſo officio mactari ſolebant; ex quo idem locus *Bidental* dictus. Quin immo Fulguri ipſi ſua erat religio, quippe quod in Deorum numero haberetur: cui propterea & templa, & altaria, ſub dio tamen, atque aperta ſtatuebantur. De qua conſuetudine Vitruvius l. 2. *Jovi*, inquit, *Ful-*

Notari poſtremo de Roſtris dignum videtur, ſueviſſe per diem ſub iiſdem id hominum genus otiari, queis rumores & aucupari, & ſpargere cordi eſſet. Quare apud Flaccum II. Serm. 6.

Frigidus a Roſtris manat per compita rumor.

Eos ſane a loco ipſo *Subroſtanos* placuit appellari. Coelius ad Cic. VIII. 1. *Te*, inquit, *a. d. IX. Kal. Jun. Subroſtani, quod illorum capiti ſit, diſſiparant periiſſe.*

§. VI.

De Baſilicis Templiſque circa Forum Romanum.

I. Magnifica quaedam aedificia, figura templorum inſtar oblonga, porticibus, ambulationibus, variiſque ornamentis inſtructa, adhaec negotiationibus judiciiſque exercendis deſtinata, BASILICAS (a Graeca voce Βασιλικὸς *regius*) Latina natio appellavit. Ejuſmodi aedes quatuor circa forum Romanum exſtitiſſe accepimus.

1. Prima omnium prodiit BASILICA PORCIA, a Catone Cenſorino A. V. DLXVI. aedificata, uti narrat Livius XXXIX. 44. Ad ſiniſtram curiae ſita fuit: ibique tribuni plebis jus dicere conſueverunt. (Plutarch. in Caton. min.)

2. Non multis poſt annis BASILICAM SEMPRONIAM in alia parte fori excitavit T. Sempronius, & plane ad Vertumni ſignum; ubi cum multa eſſet tabernarum frequentia, commode po-

poterant lites, quae inter negotiatores exorirentur, eo deferri. Loquitur de ea Livius XLIV. 16.

3. Basilicam Pavlli a L. Aemilio Paullo conſule, A. V. DCCIV. conditam liquet. (Plutarch. in Caeſ.) Eam inter pulcherrima operum Romanae urbis recenſet Plinius XXXVI. 15. De eadem verba facit Statius I. Silv. 1. cum canit:

Illic belligeri ſublimis REGIA Paulli.

4. Basilicam Jvliam a patre coeptam profligatamque, a ſe autem perfectam prodit Auguſtus in Indice, quem de rebus a ſe geſtis conſcripſit, cujus fragmentum exſtat apud Gruterum.

Iam ex hiſce Baſilicis *Subbaſilicani*, non abſimili admodum a Subroſtanis ratione, appellati ſunt, qui ſub iis verſari plurimum ſolerent.

II. Non ſolum autem Baſilicae, ſed multa etiam Templa forum Romanum exornaverunt.

1. Ex horum numero Templvm Castorvm, ex voto (ut liquet a Livio II. 20.) factum, ſub Palatino colle ſtetit; in eo ſcilicet ipſo loco, ubi illi, poſt profligatos Tarquinios apparuiſſe, victoriaeque evulgaſſe nuntium dicebantur. (Dionyſ. p. 351.)

2. Proximam huic ſedem occupavit Templvm Jvlii, teſtante Ovidio II. de Pont. 2.

Fratribus aſſimilis, quos proxima templa tenentes
Divus ab excelſa Julius arce videt.

Hoc delubrum a Triumviris fuiſſe conditum, & aſy-

& aſyli inſuper jure (12) inſignitum enuntiat Dio p. 337. & ſeq.

3. TEM-

(12) Quod heic audis de *jure aſyli*, totum a Graecorum inſtituto profectum crede: apud quos nimirum pervetus fuit, hujuſmodi privilegio quaedam templa donare, quo quicunque ſontes confugiſſent, extrahi inde ad ſupplicium nequirent; ut illa propterea Ἄσυλα dictitata ſint ab α στερητικῷ (*privativo*) & συλάω *ſpolio*, ſive (quod eodem recidit) quaſi Ἄσυρα ex α & σύρω *traho*.

Non pauca certe templa in Graecis regionibus extitiſſe hoc juris genere impartita novimus. Tale fuit (narrante Diodoro Siculo) quod Athenis Theſeo dedicatum fuit. Tale (teſte Strabone p. 641.) templum Dianae Epheſinae. Tale Minervae apud Tegeatas in Peloponneſo (ut refert Pauſanias III. 5.) Ejuſdemmodi plura alia; quae paullatim augeſcentia mirum quantum extremo tempore ſuccrevere. Hinc a Tacito Annal. III. de Tiberii Imp. aetate refertur: *Creſcebat Graecas per urbes licentia atque impunitas Aſyla ſtatuendi. Complebantur templa peſſimis ſervitiorum: eodem ſubſidio obaerati adverſus creditores, ſuſpectique capitalium criminum recipiebantur*. Unde & illud datur intelligi, quaenam hominum genera in hujuſcemodi aſyla ſe ſe recipere conſueſſent.

Non modo autem templa, ſed & luci nonnunquam, in quorum medio locata illa eſſent, eo impunitatis munere fruebantur. Quare de quodam luco ab Antiochia non longe diſſito haec eloquitur Strabo p. 750. Ἐν μέσῳ δὲ ἄσυλον τέμενος, καὶ ναὸς Ἀπόλλωνος, καὶ Ἀρτέμιδος. *In medio eſt Aſylum & fanum Apollinis, & Dianae*.

In more illud etiam fuit poſitum, ut haec templorum immunitas ad partem urbis, vel ad totam ipſam urbem, inſulamve, ubi eadem exſtarent, protenderetur. Qua de cauſa apud Tacitum Annal. III. habetur, ſanctitatem (unde ἀσυλία naſcebatur) templi Dianae, quod Hierocaeſareae exſtructum erat, ad duo millia paſſuum procurriſſe. Plures porro urbes Ἀσύλου nomen prae ſe

3. Templum Vestae, a Numa conſtructum, in altero fori latere fuit, loco inter Palatium & Capitolium medio. (Dionyſ. p. 126.) De eo locutus Flaccus I. Serm. 9.

Ventum erat ad Veſtae, quarta jam parte diei
Praeterita, & caſu tunc reſpondere vadato
Debebat, quod ni feciſſet, perdere litem.

Ro-

ſe tuliſſe conſtat, per quod indicaretur totas eas inviolati juris eſſe. (Spanh. de Praeſt. & Vſu Numiſm. Diſſ. IX.) Jam de inſula Delo Livius XLIV. 29. *Sanctitas*, inquit, *templi inſulaeque INVIOLATOS praeſtabat omnes*. Et apud eundem XLV. 5. L. Atilius ita per iram populares ſuos Samothraces alloquitur: *Utrum nos hoſpites Samothraces vere accepimus, an falſo, ſacram hanc inſulam, & auguſti totam, atque INVIOLATI ſoli eſſe?* Eodem plane privilegio inſignitam fuiſſe Calauriam, inſulam Neptuno ſacram, tradit Strabo p. 374. Atque ita quidem obtinuit apud Graecos Aſylorum ratio.

Id ipſum inſtitutum Romana deis gens eſt amplexata. Itaque in ipſis Vrbis incunabulis aperuit Aſylum Romulus, ea mente, ut quotquot ſeu ſervi, ſeu liberi eo perfugerent, civitati ad augendam multitudinem adſciberentur. Fuit autem illud in Capitolio *inter duos lucos* (uti loquitur Livius I. 8.) ubi & poſtea delubrum Vejovis aedificatum fuit: de quo cecinit Ovidius III. Faſt. 429.

Una nota eſt Martis Nonis, ſacrata quod illis
Templa putant lucos Vejovis ante duos.

Tum vero etiam templa Romae fuerunt hac aſyli religione illuſtria, videlicet Romuli, Julii Caeſaris, aliaque.

Totius autem hujus, quae apud Ethnicos viguit, ἀσυλίας, facile eſt, uti & plurimarum aliarum rerum, originem in Oriente deprehendere: ubi tum Hieroſolymitanum ſanctiſſimum templum, tum *Vrbes refugii*, quae dicebantur, divinitus conſtitutae, ſi minus omnibus, iis certe, qui homicidio praeter voluntatem admiſſo obſtricti eſſent, receptum tutiſſimum commodabant.

Rotunda ipſum forma fuiſſe conſtat, ſcilicet *ut ſui ſimili templo dea coleretur*, prout inquit Feſtus; quippe cum Numa templi auctor Veſtam non aliam, quam terram, & hanc ipſam pilae inſtar, eſſe crediderit. (Feſt. v. *Rotunda aedes*.)

Ibi *aeternus ignis* aſſervabatur; quem perpetua lignorum acceſſione fovere, ſingulare virginum Veſtalium munus erat. Qui ſi quando exſtinctus eſſet (quod non levi culpae Veſtali cuſtodi vertebatur) tum vero non alio pacto, quam radiis ſolaribus, aenei vaſis ope collectis, rurſus accendi mos erat. (Plutarch. in Num.) Ceterum Kalendis Martiis, novi quondam anni initio, novum omnino ignem apponi ſollemne fuit. Huc ſpectat illud Ovidii III. Faſt. 143.

Adde quod arcana fieri novus ignis in aede
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

In eadem porro aede Palladium cuſtodiri vulgo autumabant, videlicet illud ipſum Trojanum, quod poſtquam a Graecis aſportatum fuiſſet, a Diomede tandem Aeneae redditum, atque ab hoc in Italiam advectum, poſtremo in Veſtae templo conditum fuerit. (Serv. II. Aen. 166. & Herodian. I. 14. 71) De eo ita Lucanus IX. 993.

. . . . *Nulliqve aſpecta virorum*
Pallas in abſtruſo pignus memorabile templo.

Certe quidem illud, quodcumque demum ſignum fuit, in recondito admodum templi loco habebatur: quod praeterea non alii, quam uni Veſtalium maximae, videre licuiſſe declarat Idem I. 597.

Ve-

Veſtalemque chorum ducit vittata Sacerdos,
Trojanam ſoli cui fas vidiſſe Minervam.

Ad hoc ipſum autem templum, quo de agitur, pertinuit *Atrium Veſtae*, proximum quidem illi, at non conjunctum. Fuerat ſane illic olim Regia Numae, quae in ejuſmodi aedificium dein abiit, rem indicante Ovidio VI. Faſt. 263.

Hic locus exiguus, qui ſuſtinet Atria Veſtae,
Tunc erat intonſi Regia magna Numae.

Vnde factum, ut & *Atrium regium* vocaretur. (Liv. XXVI. 27.) Huc vero ſpectat quoque illud Horatii I. Od. 2.

Vidimus flavum Tiberim, retortis
Litore Etruſco violenter undis
Ire dejectum MONVMENTA REGIS
Templaque Veſtae.

Jam eo in Atrio virgines Veſtales habitabant; id quod (ex Gell. I. 12.) obſervavit Lipſius de Veſt. & Veſtal. 4.

4. Templvm Satvrni ante Capitolium fuit, a Tarquinio rege aedificatum, ſi fides habeatur Varroni apud Macrobium I. 8. cum alii, eodem teſtante, alios (quod non magni intereſt) ejus auctores prodiderint.

Ibi Aerarium haberi placuit; id quod poſt exactos reges inſtituit Valerius Poplicola: (Plutarch. Quaeſt. Rom. 41.) in quo non modo pecunia e vectigalibus collecta, inque aſſiduos reipublicae uſus expendi ſolita; ſed & actorum publicorum tabulae, & ſigna militaria aſſervabantur.

Praeter hoc autem duo alia in eodem templo fuerunt aeraria, quae ſaepe *ſanctiora*, ut-

pote rarius, aut vix aliquando ſueta referari, appellata comperies. In quorum altero aurum, fortaſſe poſt urbem a Gallis captam incenſamque, depoſitum fuit, ac poſtea per pecuniam e victoriis partam identidem auctum, non ad alias, quam ad unius belli Gallici neceſſitates. (Appian. Bell. Civ. II.)

In altero porro *Aurum viceſimarium* condebatur; quod, niſi extremis reipublicae temporibus, efferre fas non erat. Itaque Livius XXVII. 10. refert: *Aurum viceſimarium, quod in ſanctiore aerario ad ultimos caſus ſervaretur, promi placuit*. Erat autem id aurum, quoddam vectigalis genus, per quod viceſima pars pretii, quo ſervus aeſtimaretur, a domino in ejus manumiſſione pendi debebat. Ejus originem Cn. Manlio conſuli A. V. CCCXCVIII. tribuit Livius VII. 16. *Legem*, inquit, *novo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege haud parvum vectigal inopi aerario additum eſſet, auctores fuerunt*. Exinde ejuſmodi viceſimae ſolutio tum toto reipublicae tempore, tum etiam ſub Impp. perduravit. (Cic. II. ad Att. 16. & Dio p. 874.)

5. Saturni templo proxima fuit Aedes Concordiae, quam a Furio Camillo dictatore ob civiles tumultus votam, populus ſedatis turbis condi juſſit. (Plutarch. in Camill.) Spectabat quidem illa forum comitiumque, in primo ipſo Capitolii clivo poſita, ita ut per gradus adeunda eſſet. De his Tullius VII. Philip. 8. *Qui* (equites Rom.) *frequentiſſimi in gradibus Concordiae ſteterunt*. In eo au-

tem

tem delubro non raro ſenatum habitum, extra dubium eſt.

Atqve haec de Vrbe Roma, quae in rem noſtram forent, dixiſſe ſit ſatis.

CAPVT II.

De populi Romani in Tribus & Curias partitione.

Romulum poſt conditam urbem regiae ſtatim poteſtatis munia auſpicatum, primum omnium in *Tribus* & *Curias* univerſam civitatem diſtribuiſſe refert Dionyſius p. 82. Quare nos, eodem rerum ordine, poſtquam de Vrbe egimus, ad has Romani populi partes perluſtrandas gradum facimus.

§ I.

De Tribubus a Romulo inſtitutis.

Tres omnino fuiſſe, quas Romulus fecit Tribvs, exploratiſſima res eſt: ut propterea vel inter veteres quidam nomen eas a ſuo ipſo numero mutuatas eſſe crediderint (13).

(13) Fuit antiquorum opinio, *Tribus* ea de cauſa hoc fuiſſe nomine appellatas, vel quod *tres* initio fuerint, qualem prodit Plutarchus in Romul. vel quod *tributum* penderent, id quod in primis ſentit Livius l. 43.

E recentioribus porro non

Peculiaribus vero illae diſcriminis ergo donatae appellationibus fuerunt ; & una *Tatienſium*, *Ramnenſium* altera , tertia *Lucerum* nuncupatae . Quorum nominum has profert cauſas Aſconius in Cic.I.Verr.5. *Tribus* , inquit , *principio tres fuerunt : Tatienſis una a Tatio rege : Ramnenſis altera a Romulo : Luceres altera a Lucumone , ſive Lucretino* (quodam , ut perhibetur, Etruſco duce, qui Romulum auxiliis contra Sabinos juverit) *ſive a luco , quem lucum aſylum vocaverat Romulus* .

Hae autem originationes ſi verae fuerint, dicere neceſſe erit (quod ſane improbabile non videatur) eas nomenclaturas non ante confectum cum Sabinis bellum , ſocietatemque cum iiſdem initam , fuiſſe Romanis tribubus impartitas . Et certe fieri potuit , ut quae Tribus antea conditae , & quidem numero perexiguae , ſine nomine fuerant ; ubi adſcitis in urbem Sabinis, aliiſque (uti ajunt) pere-

nonnulli a Graeco τριττὺς derivatam eam vocem ſunt arbitrati , cum praeſertim apud Aeoles pro τριττὺς dici τριπτὺς conſueverit ; unde perquam pronum fuerit *tribum* effingere ; niſi quod cum graecanicum illud apud Athenienſes *tertiam Tribus partem* ſignificaret , apud Romanos porro *Tribus* ampliore ambitu *tertiam partem populi* continuerit . (Graev. Praefat. Tom.I. Antiq. Rom.)

At vero noviſſime omnium vir eximiae eruditionis Alexius Symmachus Mazochius in Additionibus ad Voſſii Etymologicum deductam docuit eam appellationem a Syriaco שרבא *sharbo* , cui ſcilicet eadem ſubſit notio ; & *a quo* , ut ait , *mutata prima de more in Tau fiet Tarbo : ac poſtremo ſub aliis vocalibus fieret Tribo*, & *cum Latina terminatione TRIBUS* .

peregrinis, praeſertim Etruſcis, ibidem conſtitutis, auctae ſunt, tum demum & refectae fuerint, & ſua ſingulae nomina acceperint. Itaque in unam conjectis Sabinis omnibus, ea *Tatienſium* dicta ſit; altera, in quam priores Romanae urbis incolae collati, *Ramnenſium*; tertia, quae reliquos novos advenas exceperit, *Lucerum*.

Atque hoc ſane pacto cum Dionyſio, Tribus ante cetera omnia a Romulo conditas referente, conciliari facile queat Plutarchus in Romul. qui eas poſt civitatem Sabinis demum datam deſcriptas fuiſſe tradit: ſcilicet ſi is dicatur non de tribubus primo inſtitutis, ſed de inſtauratis perfectiſque locutus.

Haec autem omnia cum recte ſic conſtare queant, quod tamen ad ipſas Tribuum appellationes attinet, aliam de iis Varro IV. L. L. 9. affert opinionem: qui de earum veriloquio eiſdem fere, quae habet Aſconius, pronuntiatis, ſubdit tandem ex Volumnii Tuſcarum tragoediarum ſcriptoris auctoritate, cuncta haec vocabula Etruſca fuiſſe.

§. II.

De triginta Curiis.

Singulas modo memoratas Tribus in denas CVRIAS (14) diſtribuit idem Romulus; quae

pro-

4) Non pauci nuperae :is auctores ex eo *Cu-* nomen quaeſitum cre- :unt, quod unicuique harum populi partium demandata publicae rei *cura* eſſe: ; perinde ac eandem vocem ideo tum ſacrae aeid

pore rarius, aut vix aliquando ſueta reſerari, appellata comperies. In quorum altero aurum, fortaſſe poſt urbem a Gallis captam incenſamque, depoſitum fuit, ac poſtea per pecuniam e victoriis partam identidem auctum, non ad alias, quam ad unius belli Gallici neceſſitates. (Appian. Bell. Civ. II.)

In altero porro *Aurum vicesimarium* condebatur; quod, niſi extremis reipublicae temporibus, efferre fas non erat. Itaque Livius XXVII. 10. refert: *Aurum viceſimarium, quod in ſanctiore aerario ad ultimos caſus ſervaretur, promi placuit*. Erat autem id aurum, quoddam vectigalis genus, per quod viceſima pars pretii, quo ſervus aeſtimaretur, a domino in ejus manumiſſione pendi debebat. Ejus originem Cn. Manlio conſuli A. V. CCCXCVIII. tribuit Livius VII. 16. *Legem*, inquit, *novo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ex lege haud parvum vectigal inopi aerario additum eſſet, auctores fuerunt*. Exinde ejuſmodi viceſimae ſolutio tum toto reipublicae tempore, tum etiam ſub Impp. perduravit. (Cic. II. ad Att. 16. & Dio p. 874.)

5. Saturni templo proxima fuit AEDES CONCORDIAE, quam a Furio Camillo dictatore ob civiles tumultus votam, populus ſedatis turbis condi juſſit. (Plutarch. in Camill.) Spectabat quidem illa forum comitiumque, in primo ipſo Capitolii clivo poſita, ita ut per gradus adeunda eſſet. De his Tullius VII. Philip. 8. *Qui* (equites Rom.) *frequentiſſimi in gradibus Concordiae ſteterunt*. In eo autem

Non ſecus vero ac tribubus, ſua quoque Curiis indita fuere nomina; & fortaſſe, poſtquam fuit cum Sabinis civitas communicata. Praebet quidem aliquod hujuſce rei indicium Feſtus, qui unam earum *Titiam* a Tito Tatio Sabinorum rege dictam teſtatur. Quin immo nulli prorſus id totum dubitationi foret obnoxium, ſi pro certo haberetur, quod Livius I. 13. refert, traditas fuiſſe curiis a mulieribus Sabinis nomenclaturas. Verum non tanti hac in re ducitur hujus ſcriptoris auctoritas, ut non vulgo ei praeferatur Dionyſii, atque Plutarchi opinio; quorum alter p. 112. alter in Romul. curiarum nomina non illinc, ſed a ducibus lociſque deducta diſerte aſſeverant. At licet ſic res habuerit, non id tamen impedimento eſt, quominus quis curias, quo pacto tribus, non ante initam cum Sabino ſocietatem denominatas fuiſſe opinetur.

Sed jam accipe quae pauca curiarum nomina ad noſtram memoriam perennarunt. Sunt ea omnino, quae vulgo proponuntur, ſeptem, videlicet Titia, Veliensis, Forensis, Velitia, Tifata (ſi tamen haec,

 ut

ait (Tullius) *diem comitiorum, ad quam juſſit agreſtes omnes adeſſe*. At, ut ingenue fateamur, videntur haec quidem verba inſolitum quiddam, non autem de more factitatum indicare.

Itaque in rem magis illud foret, quod praeterea vir doctiſſimus ait ab eodem Dionyſio doceri, videlicet poſt exactos reges, cum leges curiatae a Bruto ferrentur, univerſos ad ſuffragia de iis ineunda ex agro commeaſſe. Verum id, quod ſane quam opportunum eſſet, nobis eum ſcriptoris locum (qui eſt p. 270.) perſcrutantibus non ſe ſe dedit.

propterea triginta omnino exſtiterunt. Isque numerus manſit ſemper, nil plane, auctis poſtea in urbe tribubus, ampliatus: itaque etiam tum ſic factum, ut univerſarum tribuum cives in illas ipſas tricenas Curias diſpeſcerentur. Quod item contigiſſe exiſtimo, cum tribus ruſticae, multo eae quidem plures (de quibus poſthac videbimus) prodierunt; modo tamen aſſentiri velis Gruchio opinanti, quotquot cives in agro Romano viverent, omnes alicui curiae fuiſſe adſcriptos (15).

Nos

di ſingulis earum aſſignatae, cum loco ad habendum ſenatum deſtinato, attributam fuiſſe tradidit Varro IV. L. L. 74. quod illic res divinae, heic humanae *curarentur*.

Verum Graevius Praefat. Tom. I. Antiq. Rom. Gronovii ſententiam ſecutus arbitratur hujus vocabuli originem, ubi prima ejus notio ſpectetur, a Graecis eſſe arceſſendam; quibus nimirum *κυρία ἐκκλησία*, & ſimpliciter *κυρία* populi concio diceretur ad ferendum de re aliqua ſuffragium legitime convocata. In quo quidem etymo id unum interſit diſcriminis, quod quam Graeci appellationem univerſo ſimul populo accommodarunt, eam Romulus non toti collectim multitudini, ſed triceſimae cuique ejuſdem parti, quae cum reliquis publice deliberatum conveniret, impoſitam voluerit.

(15) Nicolaus Gruchius (ad poſter. Sigonii diſput. Refut. 6.) probare contendit, univerſos cives agri Romani incolas in Curiis fuiſſe adnumeratos, idque optima ea quidem ratione, quod, ubi Curiae ad ferenda ſuffragia conveniebant, etiam qui in agro erant, ad idem confluerent. Hoc autem ut oſtendat, utitur eo Dionyſii loco p. 218. ubi cum de creando rege Tullio agatur, haec efferuntur: *προεῖπεν ἡμέραν ἀρχαιρεσιῶν, εἰς ἣν ἐκέλευσε καὶ τοὺς τῶν ἀγρῶν ἅπαντας παρεῖναι*. *Indi-*

cit

Non ſecus vero ac tribubus, ſua quoque Curiis indita fuere nomina; & fortaſſe, poſtquam fuit cum Sabinis civitas communicata. Praebet quidem aliquod hujuſce rei indicium Feſtus, qui unam earum *Titiam* a Tito Tatio Sabinorum rege dictam teſtatur. Quin immo nulli prorſus id totum dubitationi foret obnoxium, ſi pro certo haberetur, quod Livius I. 13. refert, traditas fuiſſe curiis a mulieribus Sabinis nomenclaturas. Verum non tanti hac in re ducitur hujus ſcriptoris auctoritas, ut non vulgo ei praeferatur Dionyſii, atque Plutarchi opinio; quorum alter p. 112. alter in Romul. curiarum nomina non illinc, ſed a ducibus locisque deducta diſerte aſſeverant. At licet ſic res habuerit, non id tamen impedimento eſt, quominus quis curias, quo pacto tribus, non ante initam cum Sabino ſocietatem denominatas fuiſſe opinetur.

Sed jam accipe quae pauca curiarum nomina ad noſtram memoriam perennarunt. Sunt ea omnino, quae vulgo proponuntur, ſeptem, videlicet Titia, Veliensis, Foriensis, Velitia, Tifata (ſi tamen haec,

 ut

ait (Tullius) *dicta comitiorum, ad quam juſſit agreſtes omnes adeſſe*. At, ut ingenue fateamur, videntur haec quidem verba inſolitum quiddam, non autem de more factitatum notare.

Itaque in rem magis illud foret, quod praeterea vir doctiſſimus ait ab eodem Dionyſio doceri, videlicet poſt exactos reges, cum leges curiatae a Bruto ferrentur, univerſos ad ſuffragia de iis ineunda ex agro commeaſſe. Verum id, quod ſane quam opportunum eſſet, nobis eum ſcriptoris locum (qui eſt p. 270.) perſcrutantibus non ſe ſe dedit.

ut pleriſque perſuaſum eſt, curia fuerit, de qua vide ſis ſubjectam notam) RAPTA, & SAVCIA (16): quorum priora ſex memorat Feſtus, ſeptimum legitur apud Livium IX. 38.

Jam ſingulis porro Curiis tum propria ſacra Deoſque, tum in primis templa Romulus attribuit; ubi unaquaeque ſeorſum rei divinae operam navaret. (Dionyſ. p. 93.) Hae autem ſacrae aedes, triginta numero, eodem-

(16) Quid ſibi, quod ad etymon ſpectat, velint haec Curiarum nomina, non facile eſt de omnibus decernere.

Titiam quidem certe a Tito Tatio dictam fuiſſe, non eſt quod in dubium revocetur.

Velienſem a Velia, Palatini montis faſtigio, de quo meminit Dionyſius p. 292. multo potius, quam (ut multi volunt) a Velia Lucaniae urbe, nuncupatam pro certo etiam habere poteris.

Forenſis vero dicta creditur a Forulis, Sabinorum vico:

Velitia a Veliternis, quorum oppidum Velitrae.

Tifata a Campaniae monte Tifata, oppidoque cognomine. Quidni vero poſtrema haec curia ab *ilicetis*, juxta quae fortaſſe locus ei obtigerit, nomen accepiſſe dicatur? Id enim plane vox *Tifata*, teſtante Feſto, denotavit. Ex quo ipſo appellationem monti illi Campano fuiſſe comparatam, quod ſcilicet conſitus ilicetis eſſet, animadvertit ex eodem Feſto Cl. Mazochius (in Camp. Amphith. titulum Commentario p. 51. not. 29.) Ceterum obſervarunt jam viri docti, in primiſque idem Mazochius ibid. quod a Feſto vocatur *Tifata Curia*, id non aliud fuiſſe quam *Iliceta Curii*, non autem, prout alii interpretati ſunt, unam e Romanis curiis, de qua nos hactenus. Quod ſi, uti par eſſe videtur, pro certo habeatur, jam e curiarum albo Tifatam expungi neceſſe fuerit, cum non aliud pro ea ſtet veterum teſtimonium.

Rapta denique, & *Saucia* ignotae prorſus adhuc habentur originis.

Ex his autem univerſis illae dumtaxat quatuor, quarum prolata nomina paullo ante ſunt, intra urbis moenia continebantur, aliae porro omnes agrum incolebant: ex quo ortum, ut illae *Urbanae*, hae *Ruſticae* vocarentur. Ac principio quidem, licet nobiliores homines, utpote in urbe plerunque ea tempeſtate habitantes, in urbanis ferme tribubus recenſerentur, nihil tamen ita inter utraſque interfuiſſe accepimus, ut alterae alteris antecellere dicerentur. Deinde vero id ſenſim invaluit diſcrimen, ut ruſticae prae urbanis multo haberentur honoratiores. Quod ab eis potiſſimum fuit cauſis, tum quod vita ruſtica in maximam exiſtimationem veniſſet, tum quod urbanae tribus hominibus infimae notae in dies opplerentur. Quod quidem publica ipſa auctoritate non raro effectum. Ita apud Livium IX. 46. per Fabium Cenſorem A. V. CCCCXLIX. omnis humillimorum hominum multitudo in urbanas tribus conjecta fuit. Idem praeterea de libertinis factum narratur in Epitome Liv. X. in hunc modum: *Libertini in quatuor tribus redacti ſunt, cum antea diſperſi fuiſſent*. Eas igitur ob res praeſtantiſſimi quique cives vel in agros ſuos commigrabant, itaque locum in aliqua tribu ruſtica obtinebant; vel etiam qui in urbe degerent, in ruſticas ſe ſe tamen adſcribi curabant, cum jam cenſoriae poteſtatis eſſet, ſingulos, in quam vellent, tribum referre.

Non modo autem ruſticas tribus urbanis longe excelluiſſe conſtat; verum etiam ipſas

inter ſe collatas quibuſdam veluti gradibus alias aliis praeiviſſe jure ac merito exiſtimatur. Certe Cicero pro Balb. 25. ſignificat, Balbum *in Tribum Cruſtuminam perveniſſe*, idque eum praemio legis de ambitu aſſecutum; qua nimirum ſancitum erat, ut qui reum ambitus detuliſſet, damnaſſetque, in ejus dein tribum, ſi prae ſua illuſtrior eſſet, referretur, uti ad eum locum obſervavit Manutius. Quare ſi Balbus in Cruſtuminam legis beneficio pervenit, dicendum omnino eſt, in eam tanquam nobiliorem ex alia ruſtica minus nobili evectum fuiſſe. Neque enim credibile videri poteſt, eum in urbana aliqua tribu locum antea habuiſſe, hominem nempe praedivitem, & longe honeſtiorem, quam ut inter urbanam turbam numeraretur. Quod totum (ex eodem Manutio de Comit. Rom. 2.) cum recte admodum ſtet, hinc non temere quiſque colligat, diverſam ruſticarum tribuum fuiſſe dignitatem.

Verum ut omnium tandem tribuum tum urbanarum, tum ruſticarum nomina in promptu habeantur, uno heic ordine ſubteximus univerſa.

Tribus Vrbanae.

I. Svbvrana, quae inter urbanas prima a Varrone IV. L. L. 8. recenſetur, a *Subura*, loco urbis, nomen deſumſit. Ipſa Coelium montem, & regionem circa occupavit (17).

II. Esqvilina, ab Eſquiliis, quas incolebat, appellationem ſortita.

III. Collina, a collibus Quirinali, & Viminali ei attributis.

IV. Palatina, a monte Palatino, quem una cum Foro, & Capitolio obtinebat.

Tribus Ruſticae.

V. Romilia, ita ex Varrone IV. L. L. 9. nuncupata fuit, quod *ſub Roma* eſſet, ſcilicet in agro trans Tiberim, quem Romulus de Vejentibus ceperat, ad maritimam uſque oram procurrente.

VI. Crvstvmina, vel Clvstvmina, quippe cum utroque modo efferatur, a Cru-

(17) Quoniam, cum tribus numerabantur, Suburana omnium prima nominari conſuevit, hinc eſt illud Tullii II. Agr. 29. *A Suburana uſque ad Arnienſem nomina veſtra proponat*: quae ſententia tantundem eſt, quaſi diceret, *a prima tribu ad ultimam*. Etenim cum Suburana quaſi primatum, utpote priore loco recenſita, obtineret, tum porro Arnienſis velut omnium poſtrema habebatur, non quidem dignitate, aut origine, ſed quod poſitu eſſet remotiſſima.

Cruſtumerio Sabinorum oppido, in Romanam ditionem tranſcripto (quod vero longe ſimilius videtur) appellata (18).

VII. Lemonia, a pago Lemonio, qui, teſtante Feſto, fuit extra portam Capenam via Latina.

VIII. Pupinia, aut Popinia (nam utrumque in vetuſtis monumentis occurrit) ab agro Pupinio, ut habetur apud eundem Feſtum, dicta eſt: qui ager (agri Romani pars

(18) Non aliunde quidem, quam a Cruſtumerio, nomen tribum Cruſtuminam deſumſiſſe, ſatis unus Livius demonſtrare videtur. Is enim, poſtquam Lib. II. c. 19. narravit Cruſtumeriam (eandem ſcilicet ac Cruſtumerium) captam A. V. CCLV. tum non multo poſt ad annum CCLIX. auctas fuiſſe Romanas tribus refert. Ex quo certe non exigua datur conjectandi anſa, poſt occupatam eam Sabinorum urbem, agrumque circa, novam ibi tribum, praeſertim e Sabinis ipſis jam in civitatem adſcitis, factam fuiſſe, ex eo nimirum more, quem & in aliis conficiendis tribubus obtinuiſſe deinceps patebit. Confirmat vero non mediocriter hujuſcemodi conjecturam alius ejuſdem hiſtoriographi locus XLII. 34. ubi *Sp. Liguſtinus ita locutus fertur: Sp. Liguſtinus tribus Cruſtuminae ex Sabinis ſum oriundus, Quirites*: ex quo probabilius opinari liceat, Sabinos in primis eam tribum frequentaviſſe.

Quanquam autem, quod ad nominum cognationem ſpectat, intereſſe plus juſto quiddam inter Cruſtumeriam, & Cruſtuminam appareat; ſciendum tamen eſt, a Cruſtumerio *Cruſtumerinos*, *Cruſtumeros*, & *Cruſtuminos* fuiſſe dictos. Atque hoc poſtremum ſane vocabulum adhibet Livius V. 37. cum de Allia Sabinorum flumine ſic loquit: *Flumen Allia Cruſtuminis montibus praealto defluens alveo, haud multum infra viam Tiberino amni miſcetur.*

pars ſane quam infecunda (19)) *Pupinia* & ipſe vocatus, cis Tiberim non procul ab Vrbe aberat; quod patet ex Livio XXVI. 9.

IX. Veientina, ab agri Vejentis parte altera, quae Vejos ſpectabat, ei attributa; cum pars altera ad mare vergens tribui, ut paullo ante dictum, Romiliae ceſſiſſet.

X. Galeria (de qua Onuphr. Panvinius in de Civit. Rom. 50. eam injicit ſuſpicionem, num forte a Galeſo Etruriae flumine primum *Galeſa*, tum *Galeria* dicta fuerit) unde omnino nomenclaturam hauſerit, non liquet: qnemadmodum & quae duae proxime ſequuntur.

XI. Pollia.

XII. Voltinia.

XIII. Clavdia, ab Appio Claudio appellationem mutuata; quod conſtat ex Livio II. 16.

Heic autem res ipſa monere jubet, cum multis tribubus appellationes a locis adſcitae fuerint, alias porro a gentilitio familiarum in ipſas adſcriptarum nomine fuiſſe nuncupatas. Quod tamen non neceſſe eſt dicere (quod vulgo opinantur) ita contigiſſe, ut illae ex aliquo prius loco, ut ceterae, denominatae ſint;

(19) Hinc eſt, ut Tullius II. Agr. 35. de colonia civium Romanorum, quae Capuam ded[illegible]cenda foret, [illegible]entiam loqua[illegible] *in montibus* [illegible] a [illegible]*onvallibus*. [illegible] *pra*[illegible] *Capua*. *planiſſimo in loco explicata*. . . . *irridebunt, atque contemnent*. *Agros vero Vaticanum, & Pupiniam cum ſuis optimis atque uberibus campis conferendos ſcilicet non putabunt*.

ſint ; deinde vero, poſtquam illuſtris aliqua familia, ſive gens, in eas relata fuit, novam ex hac nomenclaturam, veteri poſita, acceperint. Licet enim id de nonnullis verum eſſe detur, potuerunt tamen aliae ſtatim ab initio gentile quodpiam celebris familiae nomen ſibi aſſumere. Nulla certe eſt veterum auctoritas, quae id nos, quod vero admodum ſimile videtur, opinari prohibeat (20).

Jam porro reliquae tribus, queis gentium appellationes impartitae ſunt, univerſae ea tibi continenti ſerie ſiſtuntur.

XIV. Aemilia.
XV. Cornelia.
XVI. Fabia.
XVII. Horatia.
XVIII. Menenia.
XIX. Papiria.
XX. Sergia.
XXI. Vetvria.

Atque habes hactenus unam & viginti tribus: quem numerum A. V. CCLIX. expletum fuiſſe tradit, ut & ſupra animadvertimus, Livius II. 21.

Ex

(20) Afferri contra ſolet Varronis teſtimonium, quaſi eo declaretur, omnes initio tribus a locis fuiſſe nominatas. Id vero non videtur colligi ex ejus verbis poſſe. Locus ſane, qui producitur, eſt IV L.L.9. ita comparatus: *Ab hoc quoque quatuor partes urbis Tribus dictae, & ab locis Suburana, Eſquilina, Collina, Palatina. Quinta, quod ſub Roma, Romilia. Sic reliquae extra ab iis rebus, de quibus in tribuum libris ſcripſi*. Unde qui, quod contenditur, confici queat, non videmus: neque enim ille a locis, ſed communi nomine a rebus reliquas appellatas aſſeverat.

Ex his autem quaenam, aut quot fuerint, quibus accedentibus Servianae tribus excreverint, haud certo conſtat. Panvinius quidem (in de Civit. Rom. 50.) arbitratur, Cruſtuminam tribum unam earum fuiſſe, quae primis adjectae ſint. Et perplacet ſane conjectura: nam ſi a Cruſtumerio, ut antea innuimus, nomen ea accepit, non ante certe captum id oppidum condi debuit: id autem in poteſtatem Romanorum veniſſe an. CCLIV. auctor eſt Livius II. 19. Itaque poſt hoc tempus, longe Servii regno inferius, conflari eam oportuit.

Cum Cruſtumina porro jungit Sigonius (de antiquo jure civium Rom. I. 3.) Vejentinam, quam ſcilicet ſuſpicatur ex earum etiam numero fuiſſe, quae poſtea additae primis ſint; at nullo id ſatis valido comprobat argumento. Itaque nobis magis animo ſedet, pro Vejentina Claudiam in harum cenſum referre. Hanc ſane tribum, quam alii credunt a Servio factam, deinde, Appio Claudio in eam adſcripto, vetus nomen a loco aliquo habitum cum novo *Claudiae* commutaſſe; arbitramur nos potius, tunc omnino primum ortam fuiſſe, cum Appius Claudius Romana civitate, agroque ſibi ſuiſque attributo donatus eſt.

Et certe etſi Livii hac de re locus aliquanto obſcurior ſit, facilius tamen illinc id, quod contendimus, quam quidvis aliud elicias. Inquit enim II. 16. *Actius Clauſus, cui poſtea Ap. Claudio fuit Romae nomen...... ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His civitas data, agerque trans Anienem*,

nem. Vetus Claudia tribus, additis poſtea novis tribulibus, qui ex eo venirent agro, appellata.

Vide per te, num non ex toto contextu id videatur libere poſſe dici, eam tribum eo ipſo tempore, nec vero plane ſtatim, ſed poſtquam novi tribules acceſſerunt, fuiſſe inſtitutam. At enim inquies, ſi tum primum in lucem prodiit, ecquid *veterem* vocavit Romanarum rerum ſcriptor? Scilicet ſpectatis aliis recentioribus; quaſi diceret, jam antiquitus, priuſquam aliae formarentur, conditam fuiſſe, quae *Claudia* nuncupata ſit.

Verum quid multa? Dionyſius p. 308. ab hac ſententia plane ſtat; poſtquam enim narravit Claudium Romam cum plurima turba commigraſſe, & a Senatu Populoque Rom. tum in patriciorum ordinem fuiſſe relatum, tum loco in urbe, quantum ad aedificandum vellet, impartitum, poſtremo ſubdit: χώραν τε αὐτῷ προσέθηκεν ἐκ τῆς δημοσίας.... ὡς ἔχοι διανεῖμαι χλήρους ἅπασι τοῖς περὶ αὐτόν, ἀφ' ὧν καὶ φιλή τις ἐγένετο σὺν χρόνῳ, Κλαυδία καλουμένη. *Agrum etiam ex publico dederunt ..... quem viritim inter ſuos divideret; e quibus & tribus quaedam progreſſu temporis facta eſt, nomine Claudia.*

Itaque ſic noſtro periculo ſtatuas licet, praeter Cruſtuminam, Claudiam quoque tribum Servianis fuiſſe appoſitam: ac proinde Servium non plures undeviginti condidiſſe.

Accipe nunc vero tandem a Livio, quae dein reliquae, & quo quaeque tempore additae fuerint.

XXII.

XXII. Stellatina, a Stellate, non illo quidem Campaniae, ſed Etruriae campo; ut e Feſti loco feliciter reſtituto collegit Panvinius de Civit. Rom. 50.

XXIII. Tromentina, a campo Tromento dicta, prout teſtatur idem Feſtus; quem campum in Etruria item fuiſſe pro certo habetur.

XXIV. Sabatina, a Tuſciae lacu Sabate; quod Idem aſſerit.

XXV. Arniensis, vel Arnensis, ab Arno ejuſdem Tuſcae regionis flumine.

De his quatuor ita Livius VI. 5. *Tribus quatuor*, inquit, *ex novis civibus additae, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Narnienſis:* (nimirum Arnienſis, corrupto, ut & alibi, vocabulo) *eaeque vigintiquinque tribuum numerum explevere.* Quod factum A.V. CCCLXIX.

Ex hoc autem appellationum genere, queis hae Tribus donatae ſunt, ne illud quaeſo concludas, aut eas extra agrum Romanum (quod nonnullis placuit) in ipſis locis, quorum gerebant nomina, fuiſſe poſitas; aut vero haec loca ad Romanorum ditionem ſpectaſſe, id quod nulla annalium memoria habet. Sed potius ſic ſtatue, fuiſſe quidem ejuſmodi Tribus, perinde ac reliquas, in agro Romano conſtitutas; nomenclaturas vero a locis, unde originem duxerint, ſcilicet unde novi cives ad eas conflandas venerint, aſſumſiſſe.

XXVI. Pomptina, a Pomptino agro circa Tarracinas; qui antea Volſcorum fuit, dein Romanae ditionis factus, ut paret ex Livio VI. 21.

XXVII. POPILLA, POPILIA, POBLILIA, aut PUBLILIA, variante ſic nomine, unde dicta ſit, non liquet. Fortaſſe autem a loco aliquo Volſco, perinde ac Pomptina, quam ſociam habuit, appellata.

Utramque A. V. CCCXCVII. enatam tradit per haec verba Livius VII. 15. *Eodem anno duae tribus, Pomptina, & Publilia, additae.*

XXVIII. MAECIA, quam a quodam caſtro nomen adeptam teſtatur Feſtus, a Maecio, quod Latinorum fuerit oppidum, nuncupata creditur Panvinio ibid.

XXIX. SCAPTIA, a Latii urbe Scaptia.

Livius quidem poſtquam Lib. VIII. 11. narravit, A. V. CDXIV. Latinos Campanoſque ab Romanis agro multatos, necnon Latinum, Privernatem, Falernumque agrum uſque ad Vulturnum flumen plebi Romanae diviſum; tum ejuſdem Libri cap. 17. ita refert: *Eodem anno* (videlicet CDXXI.) *cenſus actus, novique cives cenſi: tribus propter eos additae, Maecia, & Scaptia: cenſores addiderunt, Q. Publilius Philo, Sp. Poſtumius.* Unde intelligitur, quae novae fiebant tribus, iis appellationes ab agris ipſis hoſti ademtis, ubi locabantur, adſciſci ſueviſſe.

XXX. UFENTINA, ſive OUFENTINA, ab Ufente flumine in agro Privernate, prout diſerte declaravit Feſtus.

XXXI. FALERINA a Falerno Campaniae agro videtur dicta.

De utraque ſic Livius IX. 20. *Eodem anno*

(nimi-

(nimirum CDXXXVI.) . . . . *duae Romae additae tribus , Vſentina , ac Falerina.*

XXXII. Aniensis , ab Aniene Sabinorum fluvio .

XXXIII. Terentina , forſitan a Terento , qui locus fuit in campo Martio ad Tiberim , memoratus Ovidio I. Faſt.501.

Fluminis illa latus , cui ſunt vada juncta Terenti ,
Aſpicit , & ſparſas per loca ſola caſas .

Harum tribuum mentionem injicit Livius X. 9. *Luſtrum*, inquit, *eo anno* (i.e.CDLIII.) *conditum a P. Sempronio Sopho , & P. Sulpicio Saverrione cenſoribus : tribuſque additae duae, Anienſis , ac Terentina .*

XXXIV. Velina , a Velino Sabinorum lacu .

XXXV. Qvirina , a Curenſibus Sabinis , pro eo ac videtur Feſto , nomen adepta.

In Epit. Liv. XIX. de his legitur : *Duae tribus adjectae ſunt , Velina , & Quirina .*

§. IV.

De aliis Tribuum extra XXXV. numerum nominibus .

In quencumque veteris ſcriptoris locum , ubi univerſae Romanae tribus producantur , incideris , non alium quam XXXV. numerum earum deprehendes . Et tamen ſunt adhuc

huc non pauca alia nomina, quae plures eas, quam vulgo feruntur, exſtitiſſe demonſtrent. Collegit illa quidem ſedulus Romanarum rerum indagator Onuphrius Panvinius (in de Civit. Rom. 51.) aptiſque, literatorum praeſertim lapidum, teſtimoniis confirmavit. Sunt autem haec fere ipſa: CAMILLA, CLVENTIA, CLVVIA, DVMIA, MINVCIA, OCRICVLANA, PAPIA, CESTIA, SAPPINIA, IVLIA, FLAVIA, VLPIA, AELIA. Paucula vero alia ſatis incertae fidei, qualia auctori ipſi viſa ſunt, utpote nil rei noſtrae commodantia, referre ſuperſedimus.

Quid igitur de hiſce tot appellationibus, quas deſignandis & ipſas tribubus fuiſſe mancipatas conſtat, ſtatuendum erit? Scilicet primum omnium ſciatur illud oportet, fuiſſe reapſe tempus, quo Romanae tribus numerum XXXV. exceſſerunt. Etenim ubi per legem Iuliam a Caeſare conſule latam aliquot Italiae populis Romana civitas data fuit, tum decem aliae tribus auctore Appiano (Bell. Civ. I.) aut certe octo, pro eo ac refert Paterculus II. factae ſunt, in quas tanta novorum civium multitudo deſcriberetur: & in quas mox etiam ceteri omnes Itali, civitate pariter donati, conjecti ſunt. Poſt hanc igitur factam acceſſionem Romanae quidem tribus XLIII. vel etiam XLV. numerabantur. Verum ejuſmodi earum ratio non niſi ad quatuor prope annos perduravit. Exinde enim omni recens adſcitorum civium frequentia in veteres XXXV. immiſſa, novae illae tribus penitus exſtinctae ſunt.

Videe

Vides hinc interim, ad quas tribus ſpectarint *nomina*, quae extra XXXV. numerum *veluti* vagantia ſe ſe produnt. Ad eas nempe, *ſi* non omnia, at nonnulla pertinuerunt, quae vix dum ortae, ſublatae ſtatim de medio fuerunt.

Sed & alia porro fuit cauſa, cur hujuſmodi nomenclaturae plures, quam neceſſe videatur, proſilierint; quod ſcilicet aliqua nonnunquam tribus, aut priſca appellatione rejecta novam aſſumſerit, aut aliam veteri addiderit. Id procul dubio, praeter reliquas, Sappiniae, quae una eſt e tribubus huc collatis, contigiſſe vero admodum ſimile putamus. Nec enim haec de illarum genere fuit, quae vix editae interierunt, ſed par ceteris, quae ſtabile in Romano agro domicilium habuerunt. Demonſtrant id verba Livii XXXI. 2. *P. Aelius Coſ.* . . . . C. *Oppium praefectum ſocium hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam TRIBVM SAPPINIAM vocant, agrum Bojorum invadere juſſit*. Ac ſimili ratione apud eundem ſcriptorem XXXIII. 36. *L. Furius Purpureo alter conſul per tribum Sappiniam in Bojos venit*. Itaque omnino credi poſſe, vel potius debere opinamur, hanc tribum unam ex XXXV. fuiſſe, quae aut priſcum nomen cum hoc altero commutarit, aut etiam novo ſibi vindicato utrumque retinuerit.

Atque id certe omnibus iis tribubus, quae Imperatorum nomina prae ſe ferunt, uſuvenisse viderunt jam viri docti. Ita *Iulia*, ab Auguſto ſumta appellatione, dicta fuit non tribus aliqua de integro conſtituta, ſed una tri-

e veteribus, ita in Imperatoris honorem ſenatu fieri jubente, prout refert Dio p. 242. Idem porro factum puta in *Flavia*, atque in *Vlpia*; quarum alteri aut a Veſpaſiano, aut a Tito, Domitianove ejus filiis comparatum nomen; alteri porro a Trajano. Idem denique de *Aelia* queas arbitrari: modo haec ab Hadriano, & non a gente Aelia nomen duxerit.

CAPVT III.

De tribus Romanorum civium Ordinibus.

DIſtributo in Tribus & Curias populo, alteram mox ejuſdem aggreſſus fuit Romulus diviſionem, videlicet in tres Ordines, SENATORIVM, EQVESTREM, & PLEBEIVM. Quod ut rite praeſtaret, hanc iniit viam.

Primum eos, qui genere, virtute, opibus florerent, a reliquis ſecrevit; illoſque *Patres*, ſive *Patricios* (21), ceteros *Plebejos* nun-

(21) Patet id quidem ex Dionyſii verbis p. 83. qui eoſdem modo Πατέρας (*Patres*) modo Ευπατρίδας, & Πατρικίους (*Patricios*) appellat. Certe Athenis, prout ipſe teſtatur, non abſimilis mos viguit; ubi illuſtribus familiis orti Ευπατρίδαι

(Patri-

nuncupavit. Tum latis legibus conſtituit, ut Patricii quidem sacra curarent, magiſtratus gererent, jus redderent, ac penes eos dumtaxat eſſent auſpicia: (de qua re vide ſis Livium VI. 41.) Plebeji vero colendis agris, pecoribus alendis, & aliis quaeſtuoſis artibus vacarent.

Jam vero ne, diſcreta bifariam civitate, animi a se invicem, quod timeri poterat, diſſociarentur, patrocinia & clientelas inter utroſque inſtituit: ut ſcilicet plebeji quoſcunque vellent e patriciis in Patronos poſſent ſibi deligere, quos tamen perinde ac patres deberent colere; patricii autem plebejis in ſuam fidem receptis omni ſtudio ac ſedulitate adeſſe cogerentur. Ex qua officiorum viciſſitudine (22) fieret, ut concordia inter utroſque & firmiter conſtaret, & quotidie arctius coaleſceret. (Dionyſ. p. 84.)

(Patricii), reliqui Ἀγροῖκοι (*Ruſtici*) dicebantur.

Hinc interim noſcitur, cum Dionyſius primos illos a reliquo populo ſejunctos nominavit *Patricios*, non aliud per eam vocem ſignificaſſe, quam Optimates; ſive eos, qui ut mox ſubjicit, genus a Patribus, nimirum a claris majoribus, duxiſſent.

(22) Tanta inter Patronos, & Clientes neceſſitudinis conjunctio interceſſit, ut nihil ſupra. Nam illi qui non ſolum gratuito, & ſine ulla ſpe munerum (de quo & cautum legibus Cincia, & Titia dein fuit) clientum rationes tueri debebant, ſed etiam ea fide officio ſuo perfungi, ut ſi quid in eo deliquiſſent, graviſſimum admiſiſſe facinus crederentur, ut notatur a Gellio XX. 1. obnoxiique fierent poenae, irrogatae lege XII. Tabb. quam refert Servius ad Aen. VI. 609. *PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FECERIT, SACER ESTO.* Rurſus vero Clientium id erat

His ita conſtitutis, mentem deinde eo intendit, ut Senatorium ordinem pararet; quod jam videbimus.

§. I.

De Senatu.

Ut haberet primus ille Romanorum rex ampliſſimum virorum conſilium, quo in adminiſtranda republica uteretur, certum quendam e patriciis deligendum numerum ad id curavit. Itaque ipſe primo unum legit, qui urbi, abſente eo, praeeſſet. Singulas dein tribus juſſit tres, ſapientia in primis praeſtantes, allegere: tum curiis mandavit, ut ſimili ratione ternos cooptarent: unde cum nonaginta novem exſtitiſſent, his omnibus illum praefecit, quem primum ipſe ſelegerat. Atque hoc ſane pacto centenarius numerus confectus eſt. Hos autem univerſos ob auctoritatem aetatemque appellavit *Patres*, & *Senatores*: quibus dedit, ut quaecunque a rege ad ipſos deferrentur, de his decernerent. Is igitur fuit initio conditus per Romulum Senatus; prout enucleate refert Dionyſius p. 85. & ſeq.

Poſtquam vero rex idem Sabinos in urbem acce-

erat, ut omni illos obſervantiae officiique genere, non ſecus ac liberti patronos ſuos, praeſertim in temporum difficultatibus proſequerentur. Ad ſummam Patronos patrum loco, Clientes tanquam filios haberi oportere, ſanctiſſimi cujuſdam juris erat. Gell. V. 13.

accepit, tunc alios ex illis Patricios renunciavit: e quibus porro centum alios viros per curiarum ſuffragia ſenatui adſcripſit, qui (ſicut & reliqui omnes, deinceps qui allecti ſunt) *Patres Conſcripti* audiverunt. Ita exinde Senatus ducenos habuit. Rem totam narrat idem Dionyſius p. 111.

Conſtitit autem is numerus ad Tarquinii Priſci aetatem uſque: per quem iterum auctus ad trecentos evaſit.

Quod porro ad reipublicae aetates attinet, id habeto, per Sullam dictatorem amplificatum fuiſſe ſenatum, pro eo ac ſcribit Appianus Civil. I. licet de numero nihil compertum ſit. Illud tamen pro certo haberi poteſt, hunc ipſum quadringentos tranſgreſſum eſſe. Etenim non longiſſimo inde poſt tempore Cicero (I. ad Att. 14. & Orat. poſt Red. in Sen. 10.) de duplici ſenatu habito verba faciens, in utroque amplius quadringenos interfuiſſe declarat.

Caeſare deinde dominante nongentos exſtitiſſe Patres, poſtea vero Triumvirorum opera mille, tradit Dio p. 237. Nimirum, occiſo Caeſare, *Triumviri reipublicae conſtituendae* (quo ſe nomine appellatos voluerunt) Lepidus, Antonius, & Octavianus, per ſpeciem publica commoda accurandi, ad res adminiſtrandas aggreſſi ſunt. Hi igitur, ut ſuam dominationem potenti aliqua factione firmarent, non paucos ſuarum partium in ſummum illud conſilium induxerunt.

Sed id tandem indignatus Auguſtus jam rerum dominus, totum ſenatum ad ſexcentos redegit, teſte eodem Dione p. 530.

Hactenus de Senatus origine, & incrementis. Videndum nunc de multis, quae ad eum pertinuerunt; tum ſcilicet de iis, quae ad obtinendum ſenatorium gradum neceſſe forent; tum de variis ſenatorum inſignibus; tum de ſenatus habendi loco, tempore, ac ratione,

REQVISITA AD LOCVM SENATORIVM ASSEQVENDVM.

Qui legendorum Senatorum curam gerebant (olim ſcilicet Reges, libera vero republica prius Conſules, tum Cenſores, ſub Caeſaribus autem Triumviri ſenatui legendo) ii neminem in ſenatum immittebant, cui aliquid eorum, quae e ſenatorio inſtituto poſtulabantur, deeſſet. Fuere haec autem potiſſimum *Cenſus*, *Aetas*, *Magiſtratus*, *Ordo*, & *Genus*.

1. *Cenſus* debuit eſſe octingenta millia H.S, quem poſtea Auguſtus ad duodecies extulit.

2. *Aetas* non minor quinque & viginti annis.

3. *Magiſtratus* ſaltem Quaeſtura, ut videlicet jam initum id munus eſſet.

4. *Ordo* plerumque equeſter, quem propterea *Seminarium ſenatus* dictum accepimus.

5. *Genus* denique patricium ad annum fere CCCII. ab Vrbe condita, uti conjicit Sigonius I. de antiq. jure Civ. Rom. 2. Itaque per id aevum nemo Senator non patricius fuit; cum quicunque interea temporis e plebe allecti ſunt, eos antea in patriciorum numerum,

rum, deinde in ſenatum adſcribere moris fuerit. Hanc sane rationem inſtitit Tarquinius Priſcus, hanc ipſam Junius Brutus conſul cum collega Valerio, qui ad plebis vel gratiam conciliandam, vel concordiam fovendam, cum homines illius ordinis in ſenatum cooptare ſtatuiſſent, non ante tamen id peregerunt, quam eos inter patricios retuliſſent. Rem luculenter ſignificat Dionyſius (23). Verum ubi demum

 mum

(23) Haec de Tarquinio Priſco habentur apud Dionyſium p. 199. Ἐπιλέξας ἄνδρας ἑκατὸν ἐκ πάντων τῶν δημοτικῶν ..... πατρικίους ἐποίησε, καὶ κατέταξεν εἰς τὸν τῶν βουλευτῶν ἀριθμόν. *Cum delegiſſet viros centum ex tota plebe .... PATRICIOS FECIT, & in ſenatorum numerum adſcripſit*. De Bruto autem, & Valerio conſulibus ſic Idem narrat p. 287. Πρῶτον μὲν ἐκ τῶν δημοτικῶν τοὺς κρατίστους ἐπιλέξαντες, πατρικίους ἐποίησαν, καὶ συνεπλήρωσαν ἐξ αὐτῶν τὴν βουλὴν εἰς τριακοσίους. *Primum cum ex plebe optimos elegiſſent, PATRICIOS FECERUNT, & ſuppleverunt ex his ſenatum ad trecentos*. E quibus profecto vides, hominibus de plebe non niſi per patriciatum attingere ſenatorium gradum illis aetatibus licuiſſe. Sed & illud hinc datur intelligi, cauſam novos patricios allegendi eam plerunque tunc temporis fuiſſe, ut aditus eiſdem ad illum ordinem referaretur.

Longe vero alia fuit ratio, quare poſt diuturnam temporum intercapedinem rurſus patriciorum numerum auxerunt Romanae rei moderatores, ne videlicet hujus generis familiae penitus interirent. Patet hoc e dictis Taciti Annal. XI. de Claudio Imperatore: *In numerum patriciorum adſcivit Caeſar* (Claudius) *vetuſtiſſimum quemque e ſenatu* (homines nimirum plebeji ſanguinis) *aut quibus clari parentes fuerant; paucis jam reliquis familiarum, quas Romulus majorum, & L. Brutus minorum gentium appel-*

mum immutatum hoc inſtituti genus fuit, ſenatus plebejis aeque ac patriciis patuit.

Adhaec vero, ut quis ſenatorio loco dignus haberi poſſet, fama etiam, & vitae ſplendor ſpectabatur; cum & qui turpi judicio damnatus aliquando fuiſſent, & qui humili aliqua arte quaeſtum feciſſent, curia excluderentur. (Cic. pro Cluent. 42. & VI. Fam. 18.)

SENATORVM INSIGNIA.

Socia ſenatoriae dignitatis ornamenta fuerunt LATVS CLAVVS, CALCEI, & LVNVLA.

1. Erat quidem LATVS CLAVVS lata quaedam faſcia e purpura, tunicae ante pectus aſſuta; cujus gratia Patres ipſi ſunt non raro *Laticlavii* appellati. Id autem inſigne poſt everſam rempublicam a filiis etiam ſenatorum, necnon illuſtriorum equitum, uſurpatum novo jure fuiſſe conſtat (24).

2. CAL-

appellaverant; *exhauſtis etiam, quas Dictator Caeſar lege Caſſia, & Princeps Auguſtus lege Saenia ſublegerant*. Unde id praeterea noſcas licet, duplici appellatione denominatos fuiſſe patricios; & illos quidem, qui primi a Romulo lecti ſunt, poſtquam is alteros aggregavit, cognomen *majorum gentium* aſſumſiſſe, recentiores vero *minorum gentium* dictos, uti & reliquos deinceps: quam ipſam proinde nomenclaturam etiam ſuis Brutus impertiret oportuit. Hoc autem diſcrimen in Patribus pariter obtinuiſſe, ut alii *majorum*, alii *minorum gentium* vocarentur, indicat Livius I. 35.

(24) Iis quidem, qui e Senatoribus orti eſſent, lati-clavi geſtandi pot tem ab Auguſto factam fert Suetonius in ejus 36. hoc pacto: *Liberis natorum, quo celerius*

2. CALCEORVM porro id praecipuum fuit, ut eorundem lora medium ſerme crus obvoluta circumplicarent. Hinc illud Flacci I. Sat. 6.

Ut quiſque inſanus nigris medium impe-
diit crus
Pellibus, & latum demiſit pectore clavum,
Audit continuo; quis homo hic eſt?

Quae calceorum ratio cum tantummodo ſenatorum eſſet, ea de cauſa *mutaſſe calceos* dicitur a Tullio XIII. Philipp. 13. certus quidam, qui ſenatoriam dignitatem ſibi arrogaverat. Scilicet inquit: *Eſt etiam Aſinius quidam ſenator voluntarius, lectus ipſe a ſe. Apertam curiam vidit poſt Caeſaris mortem: MVTAVIT CALCEOS, Pater Conſcriptus repente factus eſt.*

3. LVNVLA denique (qua Centenarium primorum patrum numerum deſignatum fuiſſe credendum eſt) ornamentum erat eburneum, quo ſenatorum, non quidem omnium, ſed patriciorum ſolummodo, calcei ornabantur. Illa autem ad quam potiſſimum pedis partem, quod quaeri ſolet, adhiberetur, nec facile eſt divi-

publicae aſſueſcerent, protinus virilem togam, latum clavum induere, & (ex vetere in rep. more jamdiu abolito) *curiae intereſſe permiſit.*

Idem vero ornamenti ge-
nliis quoque clariorum
uitum attributum novi-
ius: at aliqua ne conſue-
udine ſenſim invecta, an
a lege id factum ſit, non liquet. Rem certe indubiam facit Ovidius, qui de ſe ipſo ac fratre, equeſtri loco natis, ſic canit IV. Triſt. 10.

Interea tacito paſſu labentibus annis,
Liberior fratri ſumta mihique toga eſt.
Induiturque humeris cum lato purpura clavo.

divinare, nec vero magni intereſt noviſſe. Eandem porro ſequiore aevo, non ſecus ac tunicam laticlaviam, adoleſcentibus claro genere ortis permiſſam invenies (25).

LOCVS HABENDO SENATVI ATTRIBVTVS.

E priſco inſtituto fuit, ut locus, ubi ſenatus haberetur, eſſet ante per augures conſecratus; cujus ſane generis loca *Templa* ſuo fuere vocabulo nuncupata. Eo igitur jure fuerunt curiae, quas publica auctoritas ſupremo illi conſilio deſtinavit. Quo plane ſpectat, quod retulit Gellius XIV. 7. *Niſi in loco per augures conſtituto, quod templum appellaretur, ſenatus conſultum factum eſſet, juſtum id non fuiſse. Propterea & in curia Hoſtilia, & in Pompeja, & pòſt in Julia, cum profana ea loca fuiſsent, templa eſse per augures conſtituta, ut in iis ſenatus conſulta more majorum juſta fieri poſsent.* Atque ab hac eſt cauſa, cur Tullius pro Mil. 33. curiam ipſam *Templum ſanctitatis* appellaverit.

Sed vero etiam in templa diis dedicata cogi non raro ſenatum ſueviſſe teſtantur veterum annalium monumenta. Inter haec autem memorabilis in primis eſt aedes Bellonae, in quam extra

(25) Satis quidem nova haec ratio patet in illo Statii V. Silv in Protreptico ad Criſpinum 2.

Sic te, clare puer, genitum ſibi curia ſenſit,
Primaque PATRICIA *clauſit veſtigia,* LUNA:

extra moenia poſitam duabus modo de cauſis conveniebant patres, vel ut audirentur exterarum gentium legati, quos intro admittere placitum non eſſet; vel ut Romanis magiſtratibus, qui ad urbem eſſent, ſenatus daretur. Hi autem fuerunt tum qui ab adminiſtrata provincia geſtoque bello reverſi, non ante in urbem, quam triumphum peterent, ingrediebantur; tum qui provincialis poteſtatis ornamentis inſtructi, in ſuas non adhuc provincias profecti erant: utriſque enim cum imperii inſignibus intra moenia commorari, niſi jubente populo, nefas erat (26).

Senatoriorum Conventuum dies.

Stati habendo ſenatui dies nulli reipublicae tempore fuerunt; ſi unum modo excipias, quo ſcilicet novi conſules magiſtratum inibant, qui fuit olim quidem Kalendae Sextiles, poſt-

(26) Hujus quidem moris, quod ad eos attinet, qui confecto bello revertiſſent, illuſtre exſtat exemplum apud Livium XXVIII. 9. ubi cum de M. Livio, & C. Claudio Nerone coſſ. agatur, haec habentur: *Inde* (conſules ipſi) *praemiſſo edicto, ut triduo poſt frequens ſenatus ad aedem Bellonae adeſſet, omni multudine obviam effuſa, ad urbem acceſſere*. Paullo autem poſt ſubditur: *In ſenatu cum, more omnium imperatorum expoſitis rebus ab ſe geſtis, poſtulaſſent, ut pro rep. fortiter fideliterque adminiſtrata, & diis immortalibus haberetur honos, & ipſis triumphantibus inire urbem liceret...... patres..... triumphum utrique decreverunt*.

Eos porro, qui cum poteſtate provinciali non adhuc in provincias profecti erant, *ad urbem* item *fuiſſe* teſtatur Aſcon. ad Act. I. in Verr. 15.

ea Idus Majae, tum Idus Martiae, poſtremo Kalendae Januariae.

Auguſtus omnium primus certos in ſingulos menſes conſtituit dies, quibus ſenatus ſtabili jure ageretur, referente Dione p.549. Qui tamen hiſtoriographus non adjecit, quot, aut quinam hi dies eſſent. Horum autem duos aliunde accepimus. Etenim Suetonius vit. Aug. 35. ut traderet Auguſtum, quos ſua lege addixerat ſenatui dies, poſtea imminuiſſe, ſcripſit in haec verba: *Sanxit..... ne plus quam bis in menſe legitimus ſenatus ageretur, Kalendis, & Idibus*. Atque ex hoc illud porro cognoſcis, qui ſenatus diebus lege ſtatutis habebatur, eum *legitimum* fuiſſe nuncupatum; cum qui rurſus extra ordinem convocabatur, *indictus* diceretur: quod profecto diſcrimen ab eadem prima illa per Octavianum facta dierum attributione originem duxit.

Illud vero heic animadvertendum ſe ſe offert, diebus comitiliabus, quibus nimirum comitia habebantur, ſenatum convocari nequiviſſe, ne patres aut honores petere, aut ſuffragia ferre prohiberentur. Hinc eſt, ut Cicero II. ad Q. Fratr. 2. ſcripſerit: *Conſecuti ſunt dies comitiales, per quos ſenatus haberi non poterat*. Quam tamen legem, ubi res in ſenatu agenda ea eſſet, quae extrahi non poſſe videretur, poſthabitam fuiſſe ſatis ſignificatur apud eundem VIII. Fam. 8. ubi ſenatus conſultum factum dicitur: *Vti conſules.... de conſularibus provinciis ad ſenatum referrent.... utique ejus rei cauſa per dies comitiales ſenatum haberent*. Sed vero etiam in ejuſmodi cauſis mos fuit, aut comi-

comitia differre, aut poſt ea confecta ipſo illo die ſenatum habere. Exempla, ſi inſpicere collibuerit, exhibent Cicero pro Mur. 25. & Livius XXXIX. 39.

Senatus agendi ratio.

Reſtat nunc, ut, qua ratione agi ſenatus conſueverit, videamus.

Qua in re ſciendum illud in primis eſt, fuiſſe e magiſtratibus plures, quibus habendi ſenatus poteſtas eſſet: quos hoc ordine ex Varrone recenſet Gellius XIV. 7. Dictatorem, Conſules, Praetores, Tribunos plebis, Interregem, Praefectum urbis; adhaec Tribunos militum conſulari poteſtate, Decemviros legibus ſcribendis, & Triumviros reipublicae conſtituendae. Quibus tamen addendus eſt (ex Livio VIII. 33. atque ex Tullio III. de Legg. 4.) Magiſter equitum. Ex his autem, quando plures ſimul in urbe erant, *qui prior aliis eſſet, ei potiſſimum ſenatus conſulendi jus fuit*, ut ibidem refertur a Gellio; modo tamen Tribunos plebis excipias, quibus nulli ad id morae major poteſtas erat. Quod vel ratio ipſa declarat: nam ſi ſecus factum eſſet, cum nunquam Romae non eſſet potior aliquis magiſtratus, nimirum aut conſul, aut praetor, aut alius extra ordinem, nunquam ei ſenatum agere licuiſſet.

Vocabantur vero patres vel edicto propoſito, vel, ubi res dilationem temporis non ferret, per praeconem. (Cic. XI. Fam. 6. & Liv. III. 38.) Eis autem, niſi juſta aliqua

cauſa impedirentur, liberum non erat non adeſſe. Hinc lex apud Tullium III. de Legg. 4. *SENATORI, QVI NEC ADERIT, AVT CAVSA, AVT CVLPA ESTO*. In quam ſane culpam ita animadverti ſolebat, ut reo aut pignora auferrentur, eaque, ſi adhuc ille renueret parere, venderentur, quod Cicero III. de Orat. 1. *caedere* (27) *pignora* dixit; aut multa irrogaretur. (Idem I. Philipp. 5. & Gell. XIV. 7.) Verum age ad rationem in agendo ſenatu habitam veniamus.

I. Poſtquam patres convenerant, magiſtratus qui ſenatum habebat (plerunque conſul) primum omnium victimam ante curiam mactabat, per quam & perlitaret, & auſpicaretur. (App.

(27) *Caedendi* ſane vocabulum valuiſſe tantundem olim, quantum *conſumere*, declarat Nonius IV. 97. per illud Lucilii:

Lana, opus omne perit: ſqualor, tineae omnia caedunt.

Itaque *caedere pignora* ex antiquae legis formula dictum eſt, pro vendere atque diſtrahere.

Sed & illa hanc verbi hujus notionem magis illuſtrant, quod quae bona auctioni mancipabantur, ea vel a reliquis damnati hominis fortunis (ubi non hae omnes voci praeconis ſubjiciendae forent) veluti abſcinderentur, vel a diverſis, uti fit, coemta quaſi concidi ac diſſecari viderentur. Quibus ipſis de cauſis in auctionariam quoque rem vox *Sectio* (quae pro vi a priore illa non multum abludit) inducta fuit; per quam aut auctio ipſa, aut publicata bona indicarentur. Ita Cicero II. Philipp. 26. *Exſpectantibus*, inquit, *omnibus, quiſnam eſſet..... qui ad illud ſcelus ſectionis* (videlicet auctionis bonorum Pompeji) *auderet accedere, inventus eſt nemo, praeter Antonium*. Caeſar vero II. de Bell. Gall. 33. *Refractis portis, atque intromiſſis militibus noſtris ſectionem ejus oppidi univerſam* (i. e. bona omnia) *Caeſar vendidit*.

(App. Bell. Civ. II.) Inde curiam ingreſſus referebat, prius quidem (uti conſtat ex Gellio *XIV.* 7.) de rebus divinis, tum de humanis, ita ferme exorſus orationem: QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVM AC SALVTARE SIT: id quod veteres illi omnibus agendis rebus praefari ominis cauſa ſolebant. Dein vero ſtatim proſequebatur in aliquam id genus formulam: QVID FIERI PLACET DE, &c.? vel: QVID VIDETVR DE, &c.? aut: REFERIMVS AD VOS P. C. &c. (Briſſ. de Form. p. 152.)

II. Relatione abſoluta, ſententiam rogabantur patres ea verborum ratione, quae legitur cum alibi, tum apud Tullium III. ad Att. 3. DIC, MARCE TVLLI.

Ac ſi quidem ſenatus haberetur ante comitia, ſolebat ſemper ſane olim primus conſuli (teſte Gellio XIV. 7.) Princeps ſenatus, is nimirum, qui a cenſoribus in recenſione ſenatorum *lectus fuerat priore* loco (28): at ſi poſt

(28) Erat quidem is principatus ejus generis, ut cum nulla ei poteſtatis, aut imperii adnexa vis eſſet, ſummae tamen dignitatis haberetur. Itaque ad eum non fere, niſi ſpectatiſſimus quiſque, extrahi ſolebat. Qui autem eo honore inſignitus ſemel fuiſſet, quando dein iterum legebatur ſenatus (quod ſingulis ferme luſtris, pro ut dicetur in de Magiſtratibus, fiebat) plerumque in illius poſſeſſione firmabatur. Quare de ſollemni more deſumtum eſt, quod legitur apud Livium XXXIV. 44. *Cenſores Sex. Aelius Paetus, & C. Cornelius Cethegus principem ſenatu P. Scipionem conſulem, quem & priores cenſores legerant, legerunt*. Tum vero XXXVIII. 28. *Cenſores Romae T. Quintus Flamininus, & M. Claudius Marcellus ſenatum perlegerunt. Princeps in ſenatu tertium lectus* P. *Scipio Africanus.*

poſt comitia, conſules deſignati; quod palam facit Cicero V. Philipp. 13. Poſt hos vero ſuo deinceps ordine conſulares, praetorii, aedilitii, tribunitii, quaeſtorii.

Verum quod ad primam ſententiam rogandam attinet, invectus poſtea mos fuit, ut ante reliquos univerſos, quemcumque vellet conſul, interrogaretur, modo tamen is e conſularibus eſſet, prout aſſeverat ibidem Gellius; niſi quod quae ratio inſtituta Kalendis Januariis fuiſſet, eadem toto ſervari anno deberet. Quod tamen ipſum a Julio Caeſare (tradente Suetonio in ejus vit. 21.) praetermiſſum eſt. Quin & Auguſtus nullum prorſus in perrogandis ſententiis ordinem tenuit, ut quiſque intentiore ad rem animo adeſſet. (Suet. in vit. Aug. 35.)

III. Qui ſententiam fuerat interrogatus, vel ſtans ſuam pronuntiabat, & quidem oratione quam vellet producta; vel alienae aſſentiebatur. Id autem ita fiebat, ut ſedens diceret *Aſſentior*; quod quidem fuit, *Aſſentiri verbo*. Inſignis eſt hanc totam in rem Livii locus XXVII. 34. qui ſic habet: *L. Veturius, & P. Licinius cenſores eum* (M. Livium) *tonderi, & ſqualorem deponere, & in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus coegerunt. Sed tum quoque aut VERBO ASSENTIEBATUR, aut pedibus in ſententiam ibat* (cum ſcilicet diſceſſio fieret, de qua nos poſtea) *donec cognati hominis eum cauſa M. Livii Macati, cum cauſa ejus ageretur, STANTEM coegit in ſenatu SENTENTIAM DICERE*. Nonnunquam vero ita quis alteri aſſen-

aſſentiebatur, ut tamen & de ſuo aliud adderet, illa tunc uſus formula, quam profert Cicero XIII. Philipp. ſub finem: *Quae cum ita ſint, de mandatis literiſque M. Lepidi viri clariſſimi Servilio ASSENTIOR, ET HOC AMPLIUS CENSEO*, &c.

Si quis una ſententia plures res complecteretur, quae nec probandae, nec rejiciendae omnes videbantur, tunc poſtulari ab aliis ſolebat, ut *ſententia divideretur*, ſcilicet ut quae conjunctim propoſita fuerant, ſeparatim ſingula producerentur. Ita apud Tullium I. Fam. 2. *Poſtulatum eſt, ut Bibuli SENTENTIA DIVIDERETUR. Quatenus de religione dicebat .... Bibulo aſſenſum eſt: de tribus legatis, frequentes ierunt in alia omnia.*

Aliquando autem ſenator, ubi copia dicendae ſententiae facta eſſet, novum aliquod, quod e republica foret, in medium afferebat, id quod *egredi relationem* dictum fuit; ſimul autem poſtulabat, ut de eo a conſule referretur (29). Hinc non raro auditae in ſenatu voces illae: CONSUL REFER AD SENATUM. Exhibet hanc formulam Cicero I. in Catil. 8. *REFER, inquis, AD SENATUM. Id enim poſtulas.*

Jam

(29) Tiberius apud Tacitum Annal. II. *Nec ſane*, inquit, *ideo a majoribus conceſſum eſt EGREDI aliquando RELATIONEM, & quod in commune conducat, loco ſententiae proferre, ut privata negotia, res familiares noſtras heic augeamus*. Idem porro Tacitus Annal. XIII. ſcriptum reliquit: *Licere patribus, quoties jus dicendae ſententiae accepiſſent, quae vellent expromere, RELATIONEMQUE in ea POSTULARE.*

Jam vero qui ſenatus conſulto, quominus fieret, moram afferre vellet, ſolebat, ſententiam rogatus, *dicendo diem conſumere*, ut ubi nox adventaſſet, infecta re diſcederetur: quandoquidem ſicut non ante ortum, ita nec poſt occaſum ſolis decerni quidquam in ſenatu poterat; & non minus in curia, quam in foro, ſervata ſemper fuit lex illa XII. Tabb. quam tradit Gellius XVII.2. *SOL OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO*. Ea de re Cicero IV. ad Att. 2. *Cum*, inquit, *ad Clodium ventum eſt, cupiit DIEM CONSVMERE; neque ei finis eſt factus: ſed tamen eum horas tres fere dixiſſet, odio & ſtrepitu ſenatus coactus eſt aliquando perorare*. Ad hoc ipſum autem deſignandum pertinuere non abſimilia illa: *Diem dicendo eximere*, aut *tollere*.

Poterat vero & alio quiſque pacto ſenatus conſultum impedire, ſi nimirum, quando non, quot oporteret, aderant patres, magiſtratui ad ſenatum referenti diceret: NVMERA SENATVM; ſiquidem ſine legitimo numero per ſenatum quidquam decerni fas non erat. Quare Coelius ad Cic. VIII. II. ſcribit: *Cum de hoſtiis ageretur, & poſset rem impedire, ſi ut NVMERARETVR, poſtularet, tacuit*. Quinam autem requiſitus is numerus fuerit, non pro omnibus aetatibus aeque conſtat. Nam quod dicitur olim centum patres, deinde vero ducentos neceſſe fuiſſe, totum hoc non iis veterum teſtimoniis firmatur, ut de eo nequeas dubitare. Quod autem poſtremo ad quadringentos juſtus ejuſmodi numerus devenerit, id

vero

vero certum eſt ex auctoritate Dionis p. 54. A quo ibidem traditur, Auguſtum, cum videret ſenatum non ſemper frequentem convenire, ſanxiſſe, ut etiam a paucioribus, quam a quadringentis, conſulta fierent.

Aliam denique fuiſſe extrahendae rei rationem declarat Feſtus (voc. *Numera*) videlicet poſtulare, ut *SINGVLI CONSVLERENTVR*.

IV. E dictis porro ſententiis ſelectas conſul, quae potiores viderentur, ſigillatim *pronuntiabat*, in eaſque diſceſſionem fieri jubebat, in haec verba locutus: QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QVA SENTITIS. Tum univerſis patribus in alterutram partem diſcedentibus, ſi quidem major numerus in eundem cum auctore ſententiae locum conveniſſet, enuntiante conſule: HAEC PARS MAIOR VIDETVR, in eam ſententiam fiebat ſenatus conſultum; ſin minus, dicebantur *iviſſe frequentes in alia omnia*. Itaque aliae deinceps a conſule ſententiae pronuntiabantur (30). E quibus ſi nullam plane frequentior ſenatus comprobaſſet, res, qua de actum fuerat, vel abji-

(30) Mirifice id omne elucet in hoc Tullii loco X. Fam 12. *Eo autem die magna mihi pro tua dignitate contentio cum Servilio: qui cum gratia effeciſſet, ut ſua ſententia prima PRONVNTIARETVR, frequens eum ſenatus reliquit, & IN ALIA OMNIA DISCESSIT: meaeque ſententiae, quae ſecunda PRONUNTIATA ERAT, cum frequenter aſſentiretur ſenatus, rogatu Servilii P. Titius intercesſit.*

abjiciebatur omnino, vel ad aliud tempus rejiciebatur.

Hinc interim jam quiſque videt, nullum ſine diſceſſione factum eſſe ſenatus conſultum. Nihilo tamen minus ea ſolummodo ex omnibus *facta per diſceſſionem* dici conſueverunt, ad quae, vix paucorum rogatis ſententiis, ceteri diſcedendo conſenſerant. Etenim in rebus quidem gravioris momenti ſingulorum perrogare ſententias mos fuit; in aliis non item. (Gell. XIV. 7.)

Heic vero omiſſum illud nolumus, ex hoc *diſcedendi* inſtituto videri dictos *Pedarios* eos, qui nunquam ſuas interrogati ſententias, non alia, quam in alienas deſcendendi, facultate fruebantur. Eorum ſic meminit Cicero I. ad Att. 19. *Eſt illud ſenatus conſultum ſumma Pedariorum voluntate, nullius noſtrum auctoritate factum*. Hi autem fuerint, qui magiſtratibus functi, nondum a cenſoribus in ſenatorum album relati eſſent. Verum hac de re aliter alii: de quo legas licet ſubjectam adnotationem (31).

V. Plu-

(31) Tres in id opiniones prodit Gellius III. 18. Vna eſt, qua crederetur, *Pedarios ſenatores appellatos, qui ſententiam in ſenatu non verbis dicerent, ſed in aliam ſententiam pedibus irent*. Quod quidem vides ad eos ſpectare, qui jam e numero patrum eſſent. Hanc autem opinionem per id Gellius ipſe refellit, quod cum ſenatus conſultum per diſceſſionem fieret, omnes tunc ſane pedibus ſententiam ferrent; ut propterea univerſi tunc *Pedarii* dici debuiſſent.

Altera porro eſt ejuſmodi, ut *Senatores pedarii* vocarentur, qui quod honoribus majoribus non functi eſſent, pedi[illegible] ſenatum ventitarent, [illegible] contra qui magiſtratus [illegible]

De [illegible]

V. [illegible]

patrum [illegible]

quoniam [illegible]

[illegible]

eſſe; [illegible]

quorum [illegible]

nobis, [illegible]

poteſtate, [illegible]

vellent, [illegible]

Tullium [illegible]

PAR [illegible]

NATUS [illegible]

VANTO.

Itaque [illegible]

patribus [illegible]

dem [illegible]

Quae [illegible]

beret, [illegible]

[illegible]

rules [illegible] [illegible]

ſella [illegible] [illegible]

veheremur. [illegible]

Tertia [illegible] [illegible]

quam [illegible] [illegible]

qua [illegible] [illegible]

verba: *M.* [illegible] [illegible]

quoſdam [illegible] [illegible]

pellatos; [illegible] [illegible]

gnificare, [illegible] [illegible]

cenſoribus in [illegible] [illegible]

ſenatores [illegible] [illegible]

ſed quia [illegible] [illegible]

uti quidem [illegible] [illegible]

rum [illegible] [illegible]

tiae jus habebant. [illegible] [illegible]

curulibus magiſtratibus [illegible] [illegible]

de re judicium exſtaret. Quare Cicero I. Fam. 2. *De his rebus*, inquit, *pridie, quam haec ſcripſi, SENATUS AUCTORITAS graviſſima interceſſit: cui cum Cato & Caninius INTERCESSISSENT, tamen EST PERSCRIPTA*. Inficiandum tamen non eſt, nonnunquam *Auctoritatis* nomine ipſum ſenatus conſultum fuiſſe deſignatum, ut XI. Fam. 7. & XV. 2. & alibi pluries.

Adhaec vero ſenatus conſulto perſcribendo obſtabant haec alia, locus non auſpicatus, dies non ſenatorius, non legitimus denique numerus, quo ſenatus habitus eſſet.

VI. Quod ſi nihil adverſaretur, tum demum ſenatus conſultum perſcribebatur. Qua in re ſummo ſtudio ſervatum id fuit, ut non modo palam fieret quid decreviſſent patres, ſed vero tum relatio, & a quonam facta, tum dies locuſque, quo ſenatus actus, tum eorum nomina, qui ſcribendo adfuiſſent, apponerentur. Adeſſe autem ſcribendo potiſſimum ii ſolebant, quibus prae ceteris ita decerni placuiſſet: qui etiam quoniam veluti teſtes adſcribebantur, propterea ipſorum nomina *ſenatus conſulti auctoritates* dici mos fuit. Ipſius vero conſulti exemplum, cujuſmodi plurima collegit Briſſonius de Form. p. 182. & ſeqq. legi poterit apud Ciceronem VIII. Fam. 8.

VII. Unum modo adjiciendum ſupereſt, quod, ne ab inſtituto curſu digrederemur, huc uſque diſtulimus; ſcilicet potuiſſe quoſdam alios magiſtratus in uno eodemque ſenatu aliquid & ipſos referre, dummodo ab eo, qui

ſena-

ſenatum haberet, non prohiberentur. Ac de Praetoribus quidem exploratum id eſt ex Tullio, qui in Maniliana 19. de ſeipſo praeturam tunc temporis gerente inquit: *De quo legando ſpero conſules relaturos. Qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur, ego ME profiteor RELATVRVM*. De Cenſoribus porro teſtimonium extat Livii XXXVIII. 28. quo ita proditur: *Cenſores Flaminius, & Marcellus . . . . Campani ubi cenſerentur, SENATVM CONSVLVERVNT. Decretum, uti Romae cenſerentur*. Tribunorum vero plebis proprium fuiſſe, ut etiam invito eo, qui ſenatui praeeſſet, efficere id poſſent, liquet prae ceteris e loco Tullii X. Fam. 16.

Aetate porro Imperatorum datum & Principi fuit *jus relationis*, ut nimirum poſſet in ſenatu, quoties is ageretur, de re una referre: quod Auguſto primum conceſſum narrat Dio p. 518. Sed & ampliata dein Principum poteſtate, invecta gradatim fuere *jura ſecundae, tertiae, quartae relationis*: per quae de duabus, tribus, quatuor rebus conſulendi ſenatum eis copia facta ſenſim eſt. Itaque Capitolinus de Pertinace 5. narrat: *Primus ſane omnium ea die, qua Auguſtus eſt appellatus, etiam patris patriae nomen recepit . . . necnon JVS QVARTAE RELATIONIS*.

Atque haec ad habendi ſenatus rationem ſpectarunt. Qui poſtremo, ubi omnia confecta forent, a conſule dimittebatur ſollemni illa formula: Nihil vos moramur patres conscripti, (Capitol. in Anton. Philoſ. 10.)

§. II.

§. II.

De ordine equeſtri.

Cum jam Romanum populum in patres plebemque diſtribuiſſet Romulus, trecentos exinde fortiſſimos juvenes, ſcilicet denos per cujuſque curiae ſuffragia, e clariſſimis familiis deligendos curavit: quos equo armiſque ornatos, ad perpetuam domi militiaeque ſui corporis cuſtodiam ſibi adjunxit; pro eo ac narrat Dionyſius p. 86. Eos autem tum in tres Centurias, *Ramnenſium*, *Tatienſium*, & *Lucerum* (perinde ac populi Tribus) nuncupatas diſpeſcuit; tum vero communi univerſos nomine *Celeres* appellavit, ſive, quod ajunt, a primi eorum ducis nomenclatura, ſive, quod unice verum credimus, ab ipſorum ad exſequenda munia celeritate (32). Vtramque originationem affert idem ſcriptor ibid.

Jam porro numerum Equitum ante regnum Tarquinii Priſci ad nongentos fere deveniſſe, ita ut ſingulae centuriae trecenos continerent, patet

(32) Nihil certe facilius fuit, quam ut *Celerum* appellatio a velocitate huic equitum generi maxime propria duceretur. Itaque non ſecus illi *Celeres*, quam cuſtodes corporis Regum Iuda *Curſores*, nuncupati. Proinde eam recentiorum quorundam opinionem, qua id nomen a Greco Κέλητες (qui fuere equites, uno equo in ludis equeſtribus utentes) derivatur, cum vel maximi haberi per nos liceat, non tamen priori illi anteferendam cenſemus.

DE TRIBUS ROM. [illegible]
patet ex Livi [illegible]
ſerat voluiſſe Tarquinium [illegible]
ſtitutis centuriis [illegible]
Neque tum Tarquinius [illegible]
quam mutavit, [illegible]
(alterum [illegible]
adjecit, ut [illegible]
bus centuriis [illegible]
quinium [illegible]
exſtiterunt, [illegible]
fuiſſe.

Verum [illegible] Servius Tullius [illegible]
centurias [illegible]
duodecim [illegible]
tempeſtate [illegible]

Sed jam [illegible]
nis quaenam [illegible], [illegible].

IN EQUITE [illegible] QUID SPECTARETUR.

Poſt regias [illegible] equitum [illegible], cenſ[illegible] ſum fuit alios [illegible], [illegible] daret, eum in ordinem cooptare. Qua in- dem in re, ut [illegible] tur, tria ſpectari oportuit, *Aetatem*, *Genus*, *Cenſum*.

1. Quod ad *Aetatem* attinet, moris id fuit, ut non fere niſi iuniores in equites referrentur. Ex quo profectum eſt, ut toti iſti equeſtri ordini *juventutis* nomen [illegible] adhaeſerit. Ita univerſus is ordo equeſtris [illegible] *gis juventus* dicitur Valerio Max. II. 2, 9. At-

que

que hinc *Princeps juventutis* appellari conſuevit, qui inter equites maxime excelleret, aut etiam fortaſſe qui (perinde ac de principe ſenatus ſupra diximus) primus a cenſore equites recenſente recitaretur; uti opinatur Graevius ad locum Tullii pro Sull. 12. qui ſane locus ſic habet: *Cum princeps, cum auctor, cum ſignifer eſset juventutis*. Eandem appellationem reperies apud eundem III. Fam. 11.

Jam vero quoniam huc evaſimus, adjicere non pigebit, Imperatorum aevo hunc titulum ad ſucceſſores imperii deſignandos fuiſſe traductum, more ab Auguſto primum invecto: de quo ſic Tacitus 2. Annal. *Cajum ac Lucium* (Agrippae filios) *in familiam Caeſarum induxerat: necdum poſita puerili praetexta, PRINCIPES IVVENTVTIS appellari .... cupiverat*. Quod tamen perfeciſſe tandem, oſtendit inſcriptio, quam ex veteribus nummis affert in eum locum Lipſius hoc pacto: C. L. CAESARES AVGVSTI F. COS. DES. PRINC. IVVENT.

2. *Generis* autem ea ad equeſtrem gradum habita fuit ratio, ut patriciis quidem ac plebejis promiſcue illuc pateret aditus, libertinis non item. Hinc popularis illa de liberto Mena, inter equites per Auguſtum allecto, querela apud Flaccum Epod. 4.

Sectus flagellis hic Triumviralibus
Praeconis ad faſtidium,
Arat Falerni mille fundi jugera,
Et Appiam mannis terit.
Sedilibuſque magnus in primis eques,

Otho-

Othone contempto, ſedet.

3. CENSVS, quo quis equeſtrem locum aſſequi poſſet, debuit eſſe priſcis temporibus (quod patet ex Liviana narratione l. 43.) centenorum millium aeris; at florente republica CCCC. H.S. Qua de cauſa Horatius I. ep. 1. cecinit:

Si quadringentis ſex, ſeptem millia deſunt,
Eſt animus tibi, ſunt mores, eſt lingua, fideſque,
Plebs eris.

EQVITVM INSIGNIA.

Suis & Equites ornati fuere inſignibus, per quae tum a Senatu, tum a Plebe facile diſtinguerentur. Erant haec autem EQVVS PVBLICVS, ANNVLVS AVREVS, & ANGVSTVS CLAVVS.

1. EQVVS PVBLICVS dictus is fuit, quo (pecunia (33) ſcilicet ad emendum ex aerario data) a cenſore donabatur, quicunque ad eque-

D

(33) Nempe non equus ipſe, ſed pecunia, qua comparari poſſet, de publico tribui conſuevit. Noſcitur id ex Livio l. 43. ubi de novis equitibus a Servio ſcriptis inquit: *Ad equos emendos dena millia aeris ex publico data.*

Cum quo quidem ſcriptore conſentit, quod ad rem attinet, Varro VII. L.L. 38 niſi quod de numero diſcrepat. Ait enim: *Equum publicum mille aſſarium eſſe*. Quare haud perperam Lipſius I. de Mil. Rom. 5. opinatur, notam numeri X. quae exciderit, huc eſſe immittendam, ut ſit X. *mille aſſarium*.

equeſtrem gradum extolleretur; ita ut unum idemque eſſet, publico equo donari, atque in equitum ordinem cooptari. Quam ob rem non raro in Inſcriptionibus *Equus publicus* pro dignitate equeſtri uſurpatus occurrit; & eo quidem locutionis genere, ut dicatur e.g. VIRLIVS EQVO PVBLICO, uti legitur ex vetere marmore apud Sponium Miſc. Erud. Antiq. VII. (34).

Da-

(34) Ita apud Reineſium Claſſ. I. n. 297.

L. FOVRIVS. L. F. LEM.
SECVNDINVS
VI. VIR. QVINQ.
IN. MVNICIP. EQVO
PVBLIC. L. D. D. D.

Eodem plane pacto a Tullio VI. Philipp. 5. dicitur: *Sed haec una ſtatua. Altera ab equitibus Romanis equo publico*. Vbi poſtremae hae duae voces additae idcirco ſunt, ut equeſtris ordinis inſigne emineret, ac ne quis forte dictum illud de iis ſuſpicaretur, qui extra eum ordinem equo aliquando merebant ſuo.

In quibus loquendi formulis intelligatur neceſſe eſt *praeditus*, *ornatus*, aut quid ſimile; non ſecus ac cum dicitur, *vir conſulari poteſtate*, *maxima auctoritate*, *ſummo ingenio*, & ſexcenta id genus alia.

Idem judicium eſto, cum ita inſigne illud equeſtre apponitur, ut ſermo is ſit: M. METTIO EQVO PVBLICO, prout apud Reineſium Claſ. VIII. n. 33. & ſaepe eadem ratione alias: ubi totum optime conſtabit, intellecta voce *ornato*, aliave ejuſmodi, ut ſit METTIO ornato EQVO PVBLICO. Quare opus non eſt credere, quod nonnullis viſum eſt, illud EQVO PVBLICO idem μετονυμικῶς fuiſſe, ac *Equiti*.

Ceterum fuiſſe id aliquando factum, ut *Equus publicus* pro equite poneretur, fateri quemque cogat altera ab eodem Reineſio allata Inſcriptio Claſſ. XIII. n. 65. modo omni mendi ſuſpicione careat. Sic enim habet:

C. GADISIVS. Q. F.
VETVR. CALENVS
EQ. PVBLICVS
FECIT. SIBI. ET. MATRI. PIISSIMAE.
EX. TESTAM. F. I.

Dabatur autem ille ad uſum belli, quippe cum equitum eſſet equo merere. Itaque raro exemplo apud Livium V. 7. poſtquam accepta a Romano calamitas ad Vejos eſt: *Repente quibus cenſus equeſter erat*, *EQVI PVBLICI NON ERANT ASSIGNATI* (quibus ſcilicet non datus adhuc inter equites locus fuerat) . . . . *ſenatum adeunt*, *factaque dicendi poteſtate*, *equis ſe ſuis ſtipendia facturos promittunt*.

Quoniam igitur ejuſmodi equi publici aſſignatio militandi ſimul onus afferebat, hinc facile eſt noſſe, cur nonnunquam beneficii ergo aſſignatus ille non ſit. Facit huc in primis teſtimonium Livii XXXIX. 19. ita narrantis: *S. C. factum eſt* . . . . *ut conſul cum tribunis plebis ageret*, *ut ad plebem primo quoque tempore ferrent*, *ut P. Aebutio emerita ſtipendia eſſent*, *ne invitus militaret*, *NEVE CENSOR EI EQVVM PVBLICVM ASSIGNARET*; ut is nimirum non modo pedeſtri, quae multo gravior, verum etiam equeſtri militia immunis fieret.

2. Alterum ordinis equeſtris inſigne fuit Annulus aureus; qui maxime inter equites plebemque diſcrimen fecit. De qua re Plinius XXXIII. 1. *Annuli*, inquit, *diſtinxere alterum ordinem a plebe* . . . . . *ſicut tunica* (ſcil. laticlavia) *ab annulis* (i. e. Equitibus) *ſenatum tantum*.

Ceterum non ita hoc ornamenti genus equeſtri dignitati adhaeſit, ut non cum aliorum quoque ordinum hominibus communicatum fuerit. Primum enim jus eo utendi ſenatoribus

univerſis fuiſſe diſerte aſſerit Dio p. 385. Deinde impartitum illud multis de plebe pro republica bene geſta identidem fuiſſe teſtatur Cicero III. Verr. 8. Denique Imperatorum aetate & aliquando militibus vulgo conceſſum, & novis libertis, tanquam ſollemne aliquod inter cetera manumiſſionis inſigne, Principum indulgentia condonatum, exploratiſſima res eſt. (Herod. III. 8. Tertull. de Reſurr. 57.)

3. Vt vero ſenatorum Latus clavus, ita Equitum proprius ANGVSTVS CLAVVS fuit, non ob aliud, niſi ob tenuitatem, ab illo diverſus: ex quo ipſi *Anguſticlavii* nuncupati.

EQVITVM MVNIA.

Cum potiſſimum ad militiam eſſet equeſter ordo comparatus, tamen alias quoque partes, easque non ultimas, in republica egit. Vnde eſt, ut tria numerentur Romanorum equitum munia, *Bella obire*, *Vectigalia conducere*, & *Judicia exercere*.

I. Horum quidem primum ſtabili illi ratione ab ipſo ſuo exordio functi ſunt, cum qui ad bella opus eſſet equitatus Romanus, ex eorum ſemper numero conſcriptus fuerit.

Verum ab hoc officio, per quod equo ſtipendia facerent, Imperatorum aevo ſenſim deſtitiſſe videntur; eo tunc onere in Italicos & provinciales, uti creditur, inclinato. Itaque qui id temporis in equeſtrem ordinem legerentur, non ii quidem ad militiae, ſed ad honoris tantummodo gradum vocabantur. Hinc

eſt,

eſt, ut Plinius XXXIII. 1. de ſua aetate ſcripſerit: *Quod ante militares equi nomen dederunt, hoc nunc pecuniae judices tribuunt*; quippe cum jam unus equeſtris cenſus homines in eum ordinem induceret. Et licet etiam tum multis equus publicus donaretur, is tamen non, ut ille ait, *militaris* erat, ſed ſolum veluti honorarius. Itaque Ovidius, quanquam publico equo inſignitus, nunquam ſe tamen militiam attigiſſe profitetur IV. Triſt. 1. cum canit:

Aſpera militiae juvenis certamina fugi,
Nec niſi luſura movimus arma manu.

II. Equitum porro fuit, Vectigalia populi Romani conducere. Quam ob rem, quoniam *publica redimebant*, dicti *Publicani* fuerunt. Sed vero etiam *Mancipes* appellati ea de cauſa, quam prodit Feſtus: *Manceps dicitur, qui quid a populo emit, conducitve, quia manu ſublata ſignificat ſe auctorem emptionis eſſe.* Denique ex ipſis vectigalium nominibus, quae jam videbimus, alias (mox addendas) ſunt appellationes mutuati.

Tria quidem fuere vectigalium genera *Decuma*, *Portorium*, & *Scriptura*: quorum rationem ſic paucis habe.

Dicta *Decuma* fuit decima pars frugum, quae ex agris vectigalibus exigebatur; qui ipſi agri appellati propterea *Decumani*. Non ſolum autem frugum, ſed olei etiam, vinique fuiſſe partem decimam Romano perſolutam credi queat, cum id Tullius III. Verr. 7. de Sicilia aperte affirmet. Verum obſtare videtur Appianus, qui Bell. Civ. I. e plantariis, aut

 arbo-

arboretis *Quintam* Romanum populum recepiſſe teſtatur. Quos in diverſa abeuntes ut conciliet Lipſius II. de Magnit. Rom. 1. eam ingreditur viam, ut opinetur, aut verba Appiani de ſilvis caeduis ſolummodo poſſe intelligi; aut vero putari Siculos, de quibus loquitur Cicero, benignius habitos, ut non reliquorum inſtar Quintas, ſed Decumas tantum ex arboretis penderent.

Quod vero *Portorium* vocatum, id vectigalis genus e rerum invectione, & exportatione redibat. Ejus autem magnitudinem (de qua certum nihil ſcriptores prodiderunt) variam pro regionum diverſitate exſtitiſſe credibile omnino eſt. In portu quidem Syracuſano *Viceſimam* (i. e. quinque in centena) exigi conſueviſſe portorii nomine, diſcimus a Tullio II. Verr. 75.

Scriptura e paſcuis proveniebat; cui ex eo factum nomen, quod pecorum illuc immittendorum numerum, quem paſtor profitebatur, ſuas in tabulas publicanus referret, ut inde quid pro eo ſolvi oporteret, ratio cum paſtore ipſo iniretur. Hinc quoque ejuſmodi terrae tractus, quo greges paſtum pretio inducerentur, *agros ſcripturarios* nuncupari mos fuit.

Jam pro triplici hoc vectigalium genere vocati praeterea publicani ſunt, *Decumani*, *Portitores*, & *Scripturarii*.

Pro tota hac autem vectigali re diverſae ſocietates conflabantur, quarum unaquaeque alicujus provinciae vectigalia conduceret. Itaque ſaepe in veterum monumentis *Societates*, & *Socii* hac notione occurrunt; quibus etiam ap-

pel-

pellationes e ſuis deſumtae provinciis adjungi ſolebant. Hujus omnino generis ſunt *Socii Bithyniae*, & *Societas Bithynica*, de quibus agit Cicero XIII. Fam. 9.

Vnicuique vero ſocietati praeerat unus aliquis ex ipſis ſociis, qui dictus *Magiſter ſocietatis*. (Cic. pro Planc. 13.) Is autem, penes quem ſumma eſſe debuit rationum, alium habebat ſui muneris vicarium, *Pro magiſtro* appellatum, qui praeſens loca provinciae inviſeret obiretque. De hoc Cicero XI. ad Att. 10. *P. Terentius meus neceſſarius operas in portu, & ſcriptura Aſiae Pro magiſtro dedit*. Et II. Verr. 70. *In ſcriptura Siciliae Pro magiſtro eſt quidam L. Carpinatius*. Ex quo & illud fortaſſe erui queat, non unum ſemper omnibus vectigalibus, ſed nonnunquam alium alii, prout rationes poſtularent, Magiſtri vice praepoſitum fuiſſe.

III. Ad equitum munia hactenus expenſa acceſſit etiam judicandi poteſtas, videlicet per legem Semproniam latam a C. Sempronio Graccho tribuno plebis. Qua quidem ſancitum eſt, ut judices, qui ad id temporis e ſenatorio ordine lecti fuerant, jam inde ex equeſtri deligerentur; uti refert Appianus Bell. Civ. I.

Haec res quidem variavit poſtea, at ita, ut non exciderent equites jure ſuo. Nam vel admiſſi rurſus ad judicia fuere Patres, quod factum lege Servilia; vel ſimul in illorum partem vocata plebs lege Plautia: at utraque ſane lex loco ſuo retinuit equites. Et cum lex Cornelia demum omnem eis judicandi

copiam ademiſſet, paullo tamen poſt Aurelia reddidit.

EQVITVM TRANSVECTIO.

Inter ea, quae ad Equites ſpectaverunt, ſingulare quiddam habuit *Tranſvectio*: cujus primam originem aperit Livius IX. 46. his verbis: *Ab eodem* (Q. Fabio Rulliano) *inſtitutum dicitur, ut equites Idibus Quintilibus TRANSVEHERENTVR*. Qualis autem ea fuerit, docet Dionyſius p. 35. Nimirum Idibus Quintilibus illi omnes diviſi in turmas, trabea induti, olea coronati, & militaria, queis forte donati a ducibus fuerant, geſtantes praemia, in equis ab aede Martis (ſive Honoris, ex Aurelii Victoris relatu) extra urbem poſita profecti, per aliquot loca urbis, praecipue per forum ſollemni pompa in Capitolium vehebantur.

Hujuſmodi autem tranſvectio, cum ſemper quaedam recenſionis imago eſſet, ſingulis tamen ferme luſtris exeuntibus in juſtam omnino recognitionem evadebat. Tunc enim equites cum tranſveherentur, ubi ad Cenſorem in ſella curuli ſedentem perveniſſent, ex equis deſilientes, eoſdemque manu ducentes ſinguli ad eum ſe ſe ſiſtebant, ſententiam ab ipſo, utpote morum judice, pro ſuae vitae genere relaturi. Is autem eos pro merito quosque ſuo *equum* vel *traducere*, vel *vendere* jubebat; quo videlicet vel in ordine firmaret, vel inde ejiceret. Ita apud Valerium Max. IV. 1. 10. cenſor ad quendam equitem ſimul & ſa-

& ſacerdotem, qui notandus eſſe videbatur: *TRADUC*, inquit, *EQUUM ſacerdos*, *& lucriſac cenſoriam notam*. At apud Livium XXIX. 37. *Claudius Livium EQUUM VENDERE juſſit*. Verum de hac re iterum in de Cenſoribus ſermo habebitur.

§. III.

De Plebe.

I. Ultima pars populi *Plebs* vocata. Haec diu ſic vixit, ut imo loco habita ad nullos honores, quos uni modo patricii gerebant, evecta fuerit. Dein vero, aliquo tandem magiſtratu obtento, ita efferri coepit, ut paullatim omnes ferme vel ampliſſimos in republica gradus ſit aſſecuta.

Hinc autem profectum eſt, ut non modo minoribus, ſed majoribus etiam magiſtratibus in plebejas familias invectis, *nobilitas* quoque in eas devenerit; quippe cum haec poſita in *jure imaginum* eſſet, quibus eorum vultus, qui magiſtratu aliquo majore functi fuiſſent, exhibebantur.

Hae quidem imagines, e cera effictae, in atriis aedium, ſuis quaeque loculamentis aſſervabantur: atque, ubi quis efferretur, educi & ipſae ad cohoneſtandum funus ſolebant. Aperit rem totam Plinius XXXV. 2. his verbis: *Apud majores in atriis . . . . . expreſſi cera vultus ſingulis diſponebantur armariis; ut eſſent imagines, quae comitarentur gentilitia*

funera. Et quoniam eae non modo quo plures, ſed etiam quo vetuſtiores forent, ampliorem familiae nobilitatem indicabant; inde fuit, ut ad ſplendoris dignitatiſque jactationem *fumoſae* appellarentur.

Quicunque igitur plebeji generis eo imaginum majores ſuos repraeſentantium jure fruerentur, *nobiles* habebantur; cum reliqui eſſent *ignobiles*. At qui, nullo majorum ad honores elato, ipſe e ſua familia primus ad magiſtratum curulem aliquem aſcendiſſet, *homo novus* dicebatur: quo ſemet nomine vocat Cicero II. in Rull. 1. *Me, perlongo intervallo prope memoriae temporumque noſtrorum, primum HOMINEM NOVVM, conſulem feciſtis*.

Per ejuſmodi autem magiſtratus impartita plebi non modo nobilitas, verum etiam ea omnia fuerunt, quae iiſdem inhaerentia ad patricios tantummodo antea pertinuerant, videlicet imperia, auſpicia, triumphi. Cumque praeterea reſeratus jam in ſenatum (quod ſupra memoravimus) aditus ei fuiſſet, nihil ferme majeſtatis ſuperfuit, quod non plebejis hominibus cum patriciis commune foret.

II. Jam porro pro locis, quae incolebat, duplici dicta nomine Romana plebs fuit, *Ruſtica*, & *Vrbana*. Atque illa quidem, quae agris ſive ſuis, ſive alienis excolendis unice intenta erat, vitae morumque honeſtate non parum alteri antecellere videbatur. De ea locutus Livius XXV. 1. *Numerum auxit Ruſtica plebs, ex incultis diutino bello, infeſtiſque agris egeſtate, & metu in urbem compulſa*.

Quae vero plebs in urbe habitabat, *Vrbana* propte-

propterea nuncupata, humiliorum, ac ſaepe facinoroſorum hominum numero auctior plerumque erat. De hac Tullius II. in Rull. 26. *Nimirum*, inquit, *illud eſt, quod ab hoc tribuno plebis dictum eſt in ſenatu, Vrbanam plebem nimium in republica poſſe, exhauriendam eſſe*. Eandem, quippe quae in foro verſari plurimum ſoleret, *forenſem turbam* appellat Livius IX. 46.

CAPVT IV.

De Comitiis.

QUicunque Romae vel totius populi, vel unius plebis ad ferendum de re quapiam ſuffragium conventus agebantur, Comitia a *comeundo* ſunt nuncupati. Ipſa pro varia ratione, qua populus vel curiatim, vel centuriatim, vel tributim conveniebat, triplicis fuere generis, *Curiata*, *Centuriata*, & *Tributa*.

Vbi autem occurrerint *Comitia conſularia*, *cenſoria*, *praetoria*, *aedilitia*, *quaeſtoria*, *tribunitia*, cave credas alia haec ab illis fuiſſe; ſiquidem ejuſmodi appellationes e magiſtratibus per ea mandari ſolitis emanarunt. Eodem pacto *Comitia calata* non peculiare aliquod genus conſtituerunt, ſed eadem fuere ac Curiata, & Centuriata, eo ſcilicet dicta nomine,

ubi certis quibuſdam de cauſis haberentur: quod totum clarum ſit e verbis Gellii XV. 27. quae per nos infra opportuniore loco proferentur.

Rerum porro, quae geri in Comitiis ſolebant, haec ſumma fuit: Magiſtratuum, & quorundam Sacerdotum creatio; Legum latio; & Judiciorum adminiſtratio.

Ad haec autem peragenda vario comitia tempore haberi oportuit. Itaque ſi de legibus judiciiſve ageretur, tunc illa indicebantur, cum res poſtulaſſet. Si vero de ſacerdote deligendo, cum quis in demortui locum eſſet ſubrogandus. At deſignandis magiſtratibus certum fuit conſtitutum tempus, nimirum, ex noviſſimo inſtituto, ſub finem fere menſis Julii, initiumve Auguſti; cum multifariam id antea variaſſet (35).

Ve-

(35) Non eandem ſemper ineundis magiſtratibus praefinitam diem fuiſſe novimus. Etenim olim quidem Kalendas Sextiles ad id deſtinatas declarat Livius III. 6. *Kalendis Sextilibus*, inquit, *ut tunc principium anni agebatur, conſulatum ineunt*: Deinde vero Idus Majas huic rei mancipatas addocet Idem III. 36. affirmate ſcribens: *Idus tum Majae ſollemnes ineundis magiſtratibus erant*. In earum poſthac locum Idus Martiae ſucceſſere; quod alterius belli Punici aetate obtinuit, ut perſpicere licet apud eundem III 30. & VI. 1. Prout igitur res ea variavit, tempus etiam comitiorum (quae aliquanto ante ineundorum magiſtratuum diem haberi debebant) pluries immutari neceſſe fuit.

At ubi tandem eo ventum eſt, ut novis magiſtratibus (exceptis tamen cenſoribus, & tribunis, de quibus loco ſuo) prima obeundi muneris dies Kalendae eſſent Januariae, tum vero comitia deſignandorum magiſtratuum extremo circiter Julio,

pri-

Verum cujuslibet tandem generis res eſſet, agi per comitia non poterat, niſi *diebus comitialibus*, iis ſcilicet, quibus cum populo agere liceret. (Macrob. I. 16.)

§. I.

De Comitiis Curiatis.

Comitiorum omnium antiquiſſima Curiata fuerunt, in ipſo rei Romanae exordio a Romulo inſtituta. Ea populus in curias (de quibus ſupra Cap. II. §. 2.) diſtributus agebat. In ipſis autem confici priſco illo aevo omnia debüerunt, quaecunque Romulus populi ſuffragiis commiſerat; videlicet creari magiſtratus, ferri leges, ac de bello, quoties rex ita voluiſſet, deliberari; prout patet ex Dionyſio p. 87.

Poſtquam vero Centuriata, ſexti Romanorum regis Servii conſilio, in lucem prodierunt, quibus gravioris momenti negotia concrederentur, debilitari ſtatim priora illa occoeperunt. Ita qui reipublicae initio primi omnium creati ſunt conſules, eos non curiatis quidem, ſed centuriatis comitiis factos teſtatur idem Dionyſius p. 276.

Obtinebant tamen etiam tum Curiata vim ejuſmodi, quae non omnino minima videretur. Quod

primoque Auguſto (quod ſemper exinde tenuit) addicta fuerunt. Quae ſi aliquando dilata occurrant, hujus rei cauſam, interceſſiones, obnuntiationes, aut temporum difficultates, fuiſſe ſcito.

Quod liquet tum e legibus, quas non leviſſimas his comitiis poſt exactos reges ſancitas eſſe declarat Idem p. 275. & 281. tum vero ex eo, quod per eadem magiſtratus plebeji crearentur.

At ubi demum A. V. CCLXIII. opera tribunorum plebis Tributa invecta ſunt (quod legitur apud Dionyſ. p. 463. & 465.) multo etiam magis illa retro ceſſerunt; praeſertim vero cum anno CCLXXX. lege Publilia (de qua Livius II. 56.) conſtitutum fuit, ut magiſtratuum plebejorum creatio tributis comitiis addiceretur.

Itaque poſt id temporis his modo de cauſis haberi Curiata ſolebant, vel ut quaedam non magnae gravitatis leges ferrentur, quales erant *de Imperio magiſtratibus dando*, ac *de Arrogationibus*; vel ut *ſacrorum Deteſtationes*, & *Teſtamenta* fierent; vel denique ut *Flamines*, & *Curio maximus* crearentur. De quibus jam ſingulis pauca attexemus.

LEGES CVRIATAE DE IMPERIO ET DE ARROGATIONIBVS.

I. Harum legum primum genus, quod erat de Imperio, ad magiſtratus pertinuit: qui ſcilicet omnes tum majores (praeter unos cenſores) tum minores, poſtquam ſuis comitiis creati fuerant, jus deinde atque imperium per legem curiatam aſſequebantur.

Huc

Huc omnino ſpectat, quod narrat Livius IX. 38. *Ei* (Papirio, qui paullo ante dictus dictator fuerat) *LEGEM CURIATAM DE IMPERIO ferenti triſte omen diem diffidit.* Eundem porro morem, moriſque ſimul cauſam declarant verba Tullii II. in Rull. 11. *Majores de ſingulis magiſtratibus bis vos ſententiam ferre voluerunt . . . . ut eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficii ſui poeniteret.*

Hoc autem ipſum poſterioris aevi conſuetudine confirmari maxime videtur; qua, cum immutata res eſſet, jam non ipſae quidem curiae, at earum tamen triginta lictores ad quandam uſurpationem vetuſtatis pro hac eadem curiata lege ferenda ſuffragium inibant; uti videre licet ibid. 12.

Cenſorum tantummodo, quod paullo ante indicavimus, diverſa ab aliis magiſtratibus ratio fuit; quippe cum eis ob ſingularem quandam dignitatem ſuam non curiata, ſed centuriata lege jus & poteſtas impertiretur. Ad id pertinet locus Tullii ead. orat. 11. *Cum centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magiſtratibus, tum iterum de eiſdem judicabatur.*

De hac igitur re tota, quae ingentes inter Sigonium & Gruchium controverſias excitavit, ita, ſi ſapis, uti explicatum eſt, fac tibi perſuadeas.

II. Leges vero de Arrogationibus eo ſpectabant, ut jubentibus curiis arrogari quis poſſet. At quaenam arrogationum ratio fuerit, ſic paucis declarat Gellius V. 19. *Arrogantur ii, qui*

cum ſui juris ſint, in alienam ſe ſe poteſtatem tradunt; ejuſque rei ipſi auctores fiunt. Vbi quod poſtremo ſubditur, ipſos, qui arrogarentur, *auctores factos*; id vero manifeſtum faciunt dicta Tullii pro Dom. 29. quae tum rem, tum rei ipſius cauſam aperiunt: *Credo enim*, inquit, *quanquam in illa adoptione* (i. e. arrogatione), *legitime factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum, AVCTOR NE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, VT IN FILIVM. Quaero ſi aut negaſſes, aut tacuiſſes, ſi tamen id XXX. Curiae juſſiſſent, num id juſſum eſſet ratum? certe non. Quid ita? quia jus a majoribus noſtris .... ita comparatum eſt, ut civis R. libertatem nemo poſſet invitus amittere.*

Jam e re heic erit advertere, ab ejuſmodi arrogationis genere longe aliam fuiſſe *adoptionem* ſtricte acceptam; licet ſaepe haec vocabula promiſcue fuerint a ſcriptoribus uſurpata. Nimirum *adoptabantur* ii, qui non ſui quidem juris, ſed in parentis poteſtate erant: idque non ad populum fiebat, ſed apud eum, *apud quem*, ut inquit Gellius ibid. *legis actio erat*, videlicet praetorem.

Sacrorum detestationes et testamenta in curiatis facta.

I. *Deteſtatio* ex Vlpiano (l. 40. D. de verb. ſignific.) fuit *denunciatio facta cum teſtatione*, i. e. coram teſtibus.

Deteſtationes autem ſacrorum etſi non liquido pateant, longe tamen ſatius, quam quidvis aliud, videntur fuiſſe denuntiationes factae populo earum rerum, quas conſecrare quis vellet. Etenim lege Papiria a Q. Papirio tribuno plebis lata cautum fuerat, ne aedes, terra, ara injuſſu plebis conſecrarentur. De qua re en Tullii verba pro Dom. 49. *Video eſſe legem veterem tribunitiam, quae vetat injuſſu plebis aedes, terram, aram conſecrare*. Non immerito igitur credideris, deteſtationes, de quibus agitur, ad id eſſe referendas, ut enuntiatis apud populum, quae conſecrari placeret, ſuffragia dein per eum in rem propoſitam ferrentur (36).

II. Ad-

(36) Hanc ſane ſententiam, quam primus omnium Gruchius III. de Comit. 2. protulit, Gutherius vero II. de vet. jur. Pontif. 6. illuſtravit, non optimo fortaſſe jure rejecit Graevius Proleg. T. V. Antiq. Rom. qui ea repulſa maluit opinari, deteſtationes ſacrorum fuiſſe denuntiationes, factas heredi, aut legatario, eorum ſacrorum, quae hereditatem legatumve conſectarentur, quaeque propterea ſuſcipienda ei forent, ſi hereditatem adire, aut accipere legatum vellet. Nam praeterquam quod intellectu facile non eſt, quid comitiis ad eam rem neceſſe fuerit, aut quidnam populi ſuffragia in eo denuntiationis genere decernere debuerint; nihil porro ex antiquitate paret, unde ejuſmodi conjectura roboretur.

II. Adhaec curiatis ipſis Teſtamenta olim fieri ſolebant; & quidem, prout neceſſe eſt credere, per modum legis, ut videlicet rogaretur populus (perinde ac in arrogationibus factum tradit Gellius V. 14.) num vellet juberet, uti ille, qui inſtituebatur, jure legeque heres eſſet (37).

Atque hujus quidem generis curiata comitia, quibus teſtamenta, aut etiam deteſtationes ſacrorum fiebant, necnon porro quibus Flamines creabantur, peculiari nomine *Calata* dicta ſunt. Itaque apud Gellium XV. 27. legitur: *CALATA comitia eſſe, quae pro collegio pontificum* (i. e. ejus collegii cauſa) *habentur, aut Regis ſacrorum, aut Flaminum inauguran-*

(37) Hoc quidem teſtamentorum genus, quod *Calatis comitiis* dictum, unum fuit e trium illorum Romano in more poſitorum numero, quorum mentionem facit Gellius XV. 27.

Alterius porro generis teſtamenta *In procinctu* appellata ſunt: etenim militum propria fuerunt, qui jam ad praelium accincti, tribus, aut quatuor audientibus, heredes nominabant. Plutarch. in Coriol.

Tertiae denique rationis teſtamenta *Per aes & libram* nuncupata. Fiebant enim per imaginariam venditionem, hoc pacto: Praeſentibus quinque teſtibus civibus Romanis, & libripende, hereditatem teſtator imaginario emptori (qui *familiae emptor* vocatus) mancipabat; a quo viciſſim nummum, tanquam rei pretium, accipiebat; per quod jam bona ſua vivens alienaſſe videretur. Huic autem mancipationi adnexa praeterea erat nuncupatio, qua teſtator tabulas teſtamenti tenens, in hanc formulam loquebatur: HAEC VTI HIS TABVLIS, CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM PRAEBITOTE.

gurandorum cauſa. Eorum autem alia eſſe Curiata, alia Centuriata. Curiata per lictorem curiatim CALARI, ideſt convocari; Centuriata per cornicinem. Iiſdem comitiis, quae Calata appellari diximus, & ſacrorum Deteſtatio, & Teſtamenta fieri ſolebant.

Iam de Flaminibus quaecunque prodi debeant, in eum locum rejicimus, ubi de Sacerdotibus agemus. De Curione autem maximo, curiatis ipſis creato, nihil habemus illis addere, quae in medium allata ante fuerunt Cap. II. §. 2.

Cetera ad Curiatorum rationem spectantia.

I. Quod reliquum de curiatis eſt, animadvertere primum omnium par eſt, hujuſcemodi comitia auſpicato haberi conſueviſſe. Hinc apud Livium IX. 39. *Dictator poſtero die, AUSPICIIS repetitis, pertulit legem*; nempe curiatam de imperio, ut e paullo ante ibi dictis apparet.

Eam ob rem habenda ea comitia a magiſtratibus patriciis erant, quandoquidem magiſtratus plebeji auſpicia non habebant. Quod autem nonnulli opinati ſunt, ubi de Flaminum creatione ageretur, Pontificem curiatis praefuiſſe, nullo id ſatis firmo nititur fundamento.

II. Viguit praeterea de curiatis (quemadmodum & de centuriatis) ea quidem olim lex, ut quod populus juſſiſſet, ita ratum foret, ſi inde

inde patres auctores fierent. Id ſibi volunt haec Tullii dicta pro Planc. 3. *Tum magiſtratum non gerebat is, qui ceperat, ſi patres auctores non erant facti.* Verum poſtea obtinuit, ut patrum auctoritas comitia non ſubſequeretur, ſed praecederet; & quod populus juſſurus eſſet, antea per ſenatum comprobaretur. Quod ita declarat Livius I. 17. *Prius, quam populus ſuffragium ineat, in incertum comitiorum eventum patres auctores fiunt.* Vide etiam Tullium ibid.

III. Locus his comitiis agendis Comitium fuit: de quo ſatis diximus Cap. I. §.5.

IV. Ad ea autem ii modo, qui in curias adſcripti erant, poterant convenire. Quod vero ſedecim curiae (numerus altero major) juſſiſſent, id pro ſtatuto habebatur.

§. II.

De Comitiis Centuriatis.

Haec omnium maxima comitia, in quae populus per centurias laturus ſuffragia veniebat, originem a Servio Tullio duxerunt. Is enim, inſtituto cenſu, ex quo ſingulorum civium facultates, in tabulas relatae, perſpectae ſibi forent; deinde univerſam civitatem pro opum ratione in ſex Claſſes, unamquamque autem claſſem in certum Centuriarum numerum diſpeſcuit: quod jam primo declarabimus.

CLAS-

Classium, Centuriarumque distributio per Servium facta.

Ita quidem ſextus rei Romanae dominus populum in Claſſes, ac Centurias diſtribuit, ut in prima claſſe ditiſſimi quique cenſerentur, quibus ſcilicet res eſſet non minor centum minis (38); iique in LXXX. centurias diviſi, nimirum quadraginta juniorum ad bella foris gerenda comparatorum, & totidem ſeniorum ad urbis praeſidium. Quibus deinde additi XVIII. equitum centuriae, ut omnino fuerint XCVIII. Atque hi quidem univerſi, ex teſtimonio Gellii VII. 13. *Claſſici* vocati ſunt; cum alii in ceteris claſſibus adnumerati, *Infra claſſem* dicerentur.

In alteram porro claſſem adſcripti ſunt, quorum cenſus non eſſet infra quinque & ſeptuaginta minas; eodemque aetatis diſcrimine (quod & in reliquis omnibus claſſibus ſervatum fuit) in XX. centurias diſtributi. Ad has autem adjectis poſtea duabus opificum, exſtitere univerſae XXII.

Tertia eorum fuit, a quibus quinquaginta minae poſſiderentur: conſtitit autem e centuriis XX.

Quartae claſſis cenſus fuere quinque & viginti (39) minae, centuriae XX. At mox, adje-

(38) Mina, ad noſtrae pecuniae rationem, decem ſcutatis valuit: quod, quando res feret, enucleabitur.

(39) Dionyſius, a quo totam hanc de claſſium diſcrimine narrationem mutuati ſumus, de quartae claſſis

adjectis duabus tubicinum & buccinatorum centuriis, ſactae ſunt XXII.

In quintam claſſem conjecti, qui minas duodecim cum dimidia haberent: ex iiſque conflatae centuriae XXX.

E reliquis omnibus, nec his certe exigui numeri, quibus non is cenſus foret, una confecta claſſis, una centuria; eaque tum militia, tum tributo immunis.

Ita rem omnem hanc, aliquanto a Livio diverſius, narrat Dionyſius p.221. & ſeqq. Qui inſuper attexit arma, quibus unaquaeque claſſis,

claſſis cenſu ita p.222. loquitur, quaſi is ad viginti minas uſque deſcenderit. Inquit enim, quibus res quinque millibus drachmarum, ideſt quinquaginta minis, minor eſſet ἄχρι, καὶ εἴκοσι μνῶν *uſque ad viginti minas*, eos quartae claſſi fuiſſe adnumeratos. Verum ei loco mendum ſubeſſe, & non ἄχρι εἴκοσι, ſed ἄχρι εἴκοσι, καὶ πέντε legendum omnino eſſe res per se clamat. Etenim mox Idem, ubi de quinta claſſe verba facit, inquit, in ipſam conjectos fuiſſe eos, οἷς ἐντὸς εἴκοσι καὶ πέντε μνῶν ἄχρι δώδεκα καὶ ἡμίσεως μνῶν ὁ βίος ἦν: *quibus intra viginti, & quinque minas* (cenſum ſcilicet ſuperioris claſſis) *uſque ad duodecim minas cum dimidia*, *facultates erant*. Ex quo certe perſpicis, quid & priore illo loco, jam depravato, diligens hiſtoriographus conſcripſerit. Et ſane ita ipſa aequabilitatis ratio flagitabat: nam cum a centum principis claſſis minis altera ad quinque & ſeptuaginta deſcendiſſet, tum ab his tertia ad quinquaginta, quarta plane ad quinque & viginti deveniret oportuit. Poſtremo Livius I. 43. qui de claſſium cenſu uſque ad quintam cum Dionyſio mirifice conſentit, non aliud, quam quinque & viginti millia aeris, idem ac quinque & viginti minas, quartae claſſi aſſignat.

ſis, praeter ultimam, fuit ad uſum belli inſtructa. Verum haec, quae huc minus attinent, ſi cui noſſe curae ſit, nae is adire poterit Livium I. 43.

Hanc autem Servianam diſtributionem id aſſecutam eſſe, ut & onera in locupletes inclinarentur, & ſingularis ſimul eis haberetur honos, advertit idem Livius ibid. Etenim cum ex eo jam *belli paciſque munia*, ut ait, *non viritim, ut ante, ſed pro habitu pecuniarum fierent*; tum porro *non viritim ſuffragium eadem vi, eodemque jure promiſcue omnibus datum eſt; ſed gradus facti, ut neque excluſus quiſquam ſuffragio videretur, & vis omnis penes primores civitatis eſſet. Equites enim vocabantur primi; LXXX. inde primae claſſis centuriae primum peditum vocabantur. Ibi ſi variaret, quod raro incidebat, ut ſecundae claſſis vocarentur: nec fere unquam infra ita deſcenderent, ut ad infimos pervenirent.*

Atque per haec certe verba vides jam adumbratum ordinem, quo primitus in centuriatis comitiis ſuffragia ferebantur. Sed de univerſo hoc genere expreſſius fuſiuſque infra agetur.

Classivm, et Centvriarvm posterior ratio.

Non eodem ſemper habitu, quo a Servio eſſe coeperant, claſſes centuriaeque conſtiterunt. Etenim, poſtquam Tribus quinque & tri-

RES CENTURIATIS PERAGI SOLITAE.

Tribus de cauſis centuriata habebantur, vel ut Magiſtratus crearentur, vel ut ferrentur Leges, vel ut Judicium perduellionis exerceretur.

I. Magiſtratus quidem, quorum deſignatio ad haec comitia pertinuit, fuere Conſules, Praetores, Cenſores; ac de extraordinariorum numero Decemviri legum ſcribendarum, & Tribuni militum conſulari poteſtate. Iiſdem autem creabatur Rex ſacrorum, de cujus ſacerdotio in de Sacerdotibus ſermo erit.

II. Leges porro eae his comitiis ferebantur, queis majus aliquid momenti ineſſet. Hujuſmodi habita fuit Lex Valeria (a P. Valerio Poplicola conſule lata) de provocatione. De quo ipſo ejus legis auctore Valerius Max. X. 1. *Legem*, inquit, *comitiis Centuriatis tulit, ne quis magiſtratus civem Romanum adverſus provocationem verberare, aut necare vellet*.

Leges porro duodecim Tabularum creditum maxime fuit per centuriata eſſe perferendas. Itaque apud Livium III. 34. de decem primis legum Tabulis legitur: *Centuriatis comitiis X. Tabularum leges perlatae ſunt*. Tum c. 37. de reliquis duabus: *Hae quoque leges Centuriatis comitiis perlatae*.

Ad eadem comitia leges de indicendo bello pertinuerunt. Exemplum in rem dat Idem IV. 6. *Rogatio*, inquit, *de bello Macedonico* pri-

primis comitiis ab omnibus ferme Centuriis antiquata eſt.

Poſtremo, praeter alias, lex de Ciceronis exſulis revocatione, centuriatorum fuit. Teſtatur ipſe orat. poſt Red. in Sen. 11. cum ait: *Quo die nos* (P. Lentulus conſ.) *comitiis Centuriatis . . . arceſſivit in patriam.*

III. Jam vero Judicia centuriatis fieri ſolita, ea erant, quibus de capite ageretur, ex lege XII. Tabb. quam affert Idem III. de Legg. 4. *DE CAPITE CIVIS, NISI PER MAXIMVM COMITIATVM, OLLOSQVE, QVOS CENSORES IN PARTIBVS POPVLI LOCASSINT, NE FERVNTO.*

Quanquam autem reapſe has cauſas & olim plerumque non ipſe ſibi populus dijudicandas aſſumeret, ſed Quaeſtoribus a ſe delectis mandaret; & poſt conſtitutas tandem Quaeſtiones perpetuas (de quibus infra in de Magiſtratibus §. II.) ſtabili ratione Praetores adminiſtrarent: judicium tamen Perduellionis his ſemper comitiis actum eſt; quippe cum per id criminis, quo quis hoſtilis in rempublicam animi inſimulabatur, totius civitatis ſtatus attentari videretur. Ita ex teſtimonio Valerii Max. VI. 5. 3. *Cum T. Gracchus, & C. Claudius, ob nimis ſevere geſtam cenſuram, majorem civitatis partem exaſperaſſent, diem P. Rutilius tribunus plebis perduellionis ad populum dixit . . . . Quo in judicio primae claſſis permultae centuriae Claudium aperte damnabant.* Eandem judicii formam exhibet Livius XLIII. 18.

CENTVRIATORVM RELIQVA INSTITVTA.

Quaecunque alia de centuriatis luſtranda ſuperſunt, extremo hoc ſimul loco omnia proferentur.

I. Habita centuriata, perinde ac curiata, patribus auctoribus fuiſſe certum eſt. Palam id facit apud Livium VI. 41. Ap. Claudius, dum indignabundus haec effert: *Non leges auſpicato ferantur: non magiſtratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitiis patres auctores fiant*.

Haec autem auctoritas patrum ut in incertum comitiorum exitum deferretur, in morem tractu temporis inductum eſt, quo plane modo de curiatis factum ſupra diximus, ubi quidquid huc ſpectet perlegas licet. Idque ſane ſignificat Cicero pro Planc. 3. (quem locum & ibi laudavimus) cum generatim pronuntiat: *Patres apud majores noſtros tenere non potuerunt, ut reprehenſores eſſent comitiorum*.

II. Aeque praeterea centuriata, ut curiata, captatis ante auſpiciis agebantur. Hinc Idem pro Mur. 1. *Illo die*, inquit, *quo AVSPICATO comitiis centuriatis L. Murenam conſulem renuntiavi*. Quae porro ipſa pro Mil. 16. *auguſta centuriarum auſpicia* appellat.

III. Hinc autem jam illud ſponte ſua emanat, debuiſſe his comitiis magiſtratus patricios praeeſſe; quippe cum, quod ad curiata adjecimus, horum tantummodo eſſent auſpicia.

Re

Re quidem vera Conſul potiſſimum centuriata habebat; atque is plane e duobus, cui vel ſors, vel collegae conſenſio dediſſet. Liquet utrumque ſimul ex hoc Livii teſtimonio XXXV. 20. *Conſulibus ambobus Italia provincia decreta eſt: ita ut inter ſe COMPARARENT, SORTIRENTVRVE, uter comitiis ejus anni praeeſſet.*

A Praetore item haberi haec comitia potuiſſe, modo ne a conſule vetaretur, auctor eſt Gellius XIII. 15. Nunquam tamen id illi licuit, ubi creandi conſules, aut praetores forent: id quod Cicero ad Att. IX. 9. teſtatur his verbis: *Nos in libris habemus, non modo conſules a praetore, ſed ne praetores quidem creari jus eſſe, idque factum eſſe nunquam.*

Dictatoris vero, Interregis, aliorumve majorum extra ordinem magiſtratuum ſummam, perinde ac conſulum, in centuriata comitia poteſtatem memorare heic nihil attinet, quae per ſe ipſa alibi innoteſcet.

IV. Locus habendis centuriatis addictus Campus Martius fuit, extra pomerium poſitus, Marti dicatus: qui propterea a Tullio IV. Catil. I. *Campus conſularibus auſpiciis conſecratus* dicitur. Huc refer illud Horatii III. Od. I.

. . . . . *Hic generoſior*
Deſcendat in campum petitor.

V. Jam intereſſe his comitiis poterant cives omnes Romani, etiam ex coloniis, & municipiis, quae tamen jure ſuffragii fruerentur. Quare Cicero poſt redit. ad Quir. 4. de centuriatis ad ſeipſum ab exilio revocandum actis verba faciens inquit: *Nullus in eorum reditu*

 motus

motus municipiorum , & coloniarum factus : at me in patriam ter ſuis decretis Italia cuncta revocavit .

VI. Ea in primis de cauſa mos fuit , cum comitia habenda eſſent, edictum , quo dies iis praeſtituta enuntiabatur, per trinundinum (i.e. per ſeptendecim (40) dies) propoſitum haberi ; ut, plurimis undique Romam nundinarum cauſa confluentibus , facile illa evulgaretur , atque ad eorum aures perveniret , quibuſcunque procul urbe degentibus ad ſuffragia veniendi facultas eſſet .

VII. Verum ad alia quoque trinum illud nundinum attinuit . Primum enim per totum id temporis , ſi quidem comitiis ferenda lex eſſet , publice expoſitam legem ipſam habere ſollemne fuit , ut ab univerſis , antequam ad ferenda de ea ſuffragia veniretur , perlegi ac noſci poſſet : idque ſane *legis promulgatio* fuit. Quod inſtituti genus non ſervatum indignans Cice-

(40) Trinundinum ſeptendecim ipſos fuiſſe dies patet ex eo , quod nundinae nono quoque die haberentur, ita ut inter earum binas ſeptem omnino dies intercederent : quod diſerte tradidit Dionyſius p 463. & Varro de R. R. praefat. Quos tamen eoſdem medios inter duas nundinas dies falſo , pro ſeptem , octo legi apud Macrobium I. Saturnal.16. recte notavit Puteanus in de Nundinis 4. Cum igitur ſepteni dies intervallum exſtiterint nundinarum , jam pronum cuique erit inita ratione pervidere , ſpatium totum ab unis ad tertias nundinas (quod ipſum trinundinum fuit) non ultra ſeptendecim dierum terminos excurriſſe . Vnde & illud perſpicitur , longius a veritate abiiſſe, qui trinundinum ad ſeptem, aut octo , & viginti dies protenderunt .

Cicero V. Philipp. 3. *Vbi*, inquit, *lex Caecilia & Didia?* (quae ferendam legem, trinundino propoſitam volebat) *Vbi PROMVLGATIO, TRINVNDINVM?* Sed & eodem illo dierum ſpatio mos obtinebat, ut legem ſuaderent diſſuaderentve pro concione vel magiſtratus, vel privati a magiſtratibus ad populum producti. Hoc prorſus pacto legem de Pompejo contra Mithridatem mittendo a Manilio tribuno plebis promulgatam diſſuaſerunt Hortenſius & Catulus homines privati, ſuaſit Cicero praetor orat. pro Leg. Manil. Qui rurſus in conſulatu legem agrariam a tribuno plebis Rullo propoſitam diſſuadendam aggreſſus eſt.

Adhaec ubi res comitiis expedienda, judicialis eſſet, toto illo trinundino declaratio criminis, poenaeque ei debitae, propoſita habebatur. Ita ternas accuſationes, quae antea a magiſtratu, concione advocata, reoque citato, e roſtris fieri ſolebant, haec deinde criminis per trinum nundinum promulgatio ſequebatur, quae quarta veluti erat toto eo tempore accuſatio. Id certe ſignificaſſe videtur Tullius pro Dom. 17. cum inquit: *Cum tam moderata judicia populi ſint a majoribus conſtituta .... ut ter ante magiſtratus accuſet, intermiſſa die, quam multam irroget, aut judicet: QVARTA SIT ACCVSATIO TRINVM NVNDINVM, prodicta die, qua die judicium ſit futurum*. Itaque per integrum illud trinundini ſpatium perpetua quaedam erat accuſatio; quam poſtea judicium populi ipſo comitiorum die conſectabatur. Hanc nos qui-

 dem

dem huic Tulliano loco ſententiam ſubeſſe arbitramur; licet eruditiſſimus Sigonius III. de Judiciis 12. id eo in primis enuntiari crediderit, ut tertiis nundinis quarta accuſatio fieret.

§. III.

De Comitiis Tributis.

Quidnam primo habendis Comitiis Tributis cauſam praebuerit, aperit Dionyſius p. 463. quod ſcilicet Coriolano, qui laxandae annonae conſilia in ſenatu agitata oppugnaverat, cum diem tribuni plebis dixiſſent, metuerentque, ne ſi centuriatis comitiis res acta foret, facile ille ditiorum ſuffragiis abſolveretur; ita egerunt, ut populus tributim ſuffragia ferret, quo promiſcue omnes vel infimi quique, de crimine in publicum emolumentum admiſſo judicarent. Re namque vera, quoniam ſingulae tribus miſtae omni genere civium erant, non minus in his comitiis imae plebis, quam optimatum ſuffragia valebant.

His autem orta initiis Tributa (quod ſane factum A. V. CCLXIII.) ac valdius deinceps confirmata, non ultimum in republica locum obtinuerunt. Neque enim paucae, neque exiguae, quod mox videbitur, fuere res, quas ſi non ſimul omnes, at ſubinde illorum poteſtati committi placuit.

Res comitiis tributis accuratae.

Quae triplicis generis negotia ad alia comitia, eadem & ad Tributa pertinuerunt, videlicet Creationes, Leges, & Judicia.

I. Certe quidem creatos his comitiis fuiſſe conſtat magiſtratus omnes urbanos minores, tum ordinarios, nimirum Aediles, Tribunos, Quaeſtores, alioſque; tum extraordinarios, Praefectos annonae, Duumviros navales, ejuſdemque generis ceteros: necnon provinciales, Proconſules, Propraetores, at extra ordinem mittendos; de quibus vide ſis Livium VIII. 23. & XXIX. 13. Itaque ſi quando ejuſmodi quodpiam provinciale extra ordinem munus per comitia centuriata delatum occurrerit, ut apud eundem ſcriptorem XXVI. 18. id quidem praeter conſuetum morem ob inſolitam aliquam rei gravitatem factum fuiſſe, credere ne dubita.

Non ſolum autem memoratorum modo magiſtratuum, ſed complurium etiam ſacerdotum creatio ad tributa comitia ſpectavit. Et jam olim quidem per ea Pontificem Maximum fieri ſolitum indicat Tullius II. in Rull. 7. Deinde vero hujus generis facultas ad omnium collegiorum ſacerdotes ſubrogandos prolata eſt, lege ad id lata a Cn. Domitio tribuno pl. de qua fuſe, & luculenter diſputat Idem eodem loco. Quare quod narrat Livius XXXIX. 46. *Extremo prioris anni* (ſcilicet DLXVI. multo ante legem Domitiam) *comitia*

initia auguris creandi habita erant; hoc ſane, quod ſemel tantum refertur, contra ac alias ſaepe traditur, a conſuetudine omnino alienum fuiſſe putandum eſt. Jam vero id maxime de his ſacerdotum creationibus animadvertendum eſt, ad eas non omnes tribus, ſed ſeptendecim tantummodo ſorte ductas, e ſollemni inſtituto fuiſſe admiſſas, ut quem novem tribus renuntiaſſent, is omnino ſacerdos eſſet. Cic. ibid.

II. Quales porro leges e Tributis exſtiterint, ſubjecta exempla non incommode edocebunt.

Earum alias pacem faciendam ſpectaſſe patefacit locus Livii XXX. 43. ubi lata per tribunos pleb. rogatione ad populum: *Vellent, juberentne ſenatum decernere, ut cum Carthaginienſibus pax fieret? .... De pace, Uti rogaſſent, omnes Tribus juſſerunt*. Et XXXIII. 25. ſimili prorſus ratione lato ad plebem: *Vellent, juberentne cum rege Philippo pacem eſſe? ... omnes quinque & triginta Tribus, Uti rogas, juſſerunt*.

Aliae in civitatis datione verſatae ſunt. Ita ex teſtimonio ejuſdem XXVII. 5. *Mutines civis Romanus factus, rogatione ab tribuno pleb. ex auctoritate patrum ad Plebem lata*.

Aliarum materies fuit, imperium ducibus triumphi die impartiendum. Hinc, eodem ſcriptore referente XXVI. 21. *Tribuni plebis ex auctoritate ſenatus ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ovans iniret, imperium eſſet*. Hujus autem legis neceſſitas ex eo profecta eſt, quod magiſtratus e pro-

vincia belloque redeuntes, cum imperii inſignibus intra urbem injuſſu populi eſſe nequirent; contra vero ut cum his triumpharent, res ipſa poſtularè videbatur.

Atque hujus ferme generis fuere leges, quae tribuum ſuffragiis ſanciri conſueverunt.

Hae vero univerſae, ſi quidem rogante magiſtratu majore ferrentur, *Leges* proprie dicebantur; at ſi minore, *Plebiſcita*. Quae ipſa quondam ſolam plebem, poſt legem autem Hortenſiam à Q. Hortenſio dictatore latam, univerſos aeque ac leges obſtrinxerunt.

III. Jam judicia tribubus permiſſa ea fuerunt, quibus multa certabatur. Pro aliis pluribus ſatis in id erit una haec Liviana narratio IV. 41. *Moeſtae civitati ab re male geſta, & iratae ducibus M. Poſtumius reus objectus . . . decem millibus aeris gravis damnatur. T. Quintium collegam ejus . . . . omnes Tribus abſolverunt.*

Adhaec quanquam de capite, niſi centuriatis, ut ante declaravimus, non poterat judicari; ſi tamen, dum capitis anquirebatur, ipſe per se reus non exſpectata judicii die exſulatum abiiſſet, tum ad id exſilium confirmandum Tributa valuiſſe manifeſte patet vel ex uno Livii loco XXVI. 3. qui poſt non pauca ad rem narrata ita concluditur: *Priuſquam dies comitiorum* (utique centuriatorum) *aderat*, *Cn. Fulvius* (de quo nimirum anquirebatur capite) *exſulatum Tarquinios abiit. Id ei juſtum exſilium eſſe SCIVIT PLEBS.*

VNIVERSA ALIA AD RATIONEM TRIBVTORVM PERTINENTIA.

I. Praefuiſſe his comitiis, pro diverſa gerendarum rerum ratione, magiſtratus modo majores, modo minores (i. e. tribunos plebis) proditum memoriae eſt. Etenim ad creandos tum tribunos, tum aediles plebis, habita a tribunis ipſis fuiſſe comitia elucet ex Livio III. 64. atque ex Dionyſio p. 411. At cum de quaeſtoribus, aut de aedilibus curulibus agebatur, eadem per magiſtratum aliquem majorem, & plerumque per conſulem, acta paſſim occurrunt, ut apud Tullium VII. Fam. 30. & IV. ad Att. 3. Ad magiſtratus vero minores extraordinarios deſignandos, necnon ad exercenda judicia, condendaſque leges, vel a conſulibus, vel a praetoribus, vel denique a tribunis plebis indici ſueviſſe compertum eſt.

Pontificis maximi creatio id ante legem Domitiam (de qua injecta eſt ſupra mentio) peculiare habuit, ut ſuis comitiis pontifex aliquis praeeſſet. (Liv. XXV. 5.) Poſt latam vero eam legem id juris ad conſulem fuiſſe translatum conjectat Gruchius II. de Comit. 3. Pro faciendis autem reliquis omnibus ſacerdotibus non alii, quam conſuli, comitia habendi facultatem fuiſſe, indubium habetur.

De tribunis porro attexere par eſt, eorum edicto patricios advocari ad comitia non potuiſſe, prout ſignificat Gellius XV. 27. cum

tamen

tamen fas eſſet patriciis ipſis, ſi vellent, adeſſe. Itaque quae per tribunos indicebantur comitia, ea a ſola plebe agi mos fuit. Quod ferme etiam iis Tributis contingebat, quae a magiſtratibus majoribus haberentur: quamvis enim tunc edictum ad omnes ſpectaret, plerumque tamen primores intereſſe recuſabant; quippe qui plebis ſuffragiis, numero longe praeſtantibus, ſua facile ſuperatum iri intelligerent.

II. Haberi Tributa inauſpicato, & non conſulto ſenatu ſolebant; uti teſtatur Dionyſius p. 598. Quorum tamen alterum ad auſpicia ſpectans non adeo interminatum fuit, ut non quibuſdam finibus concluderetur; quod infra §.V. declarabitur. Alterum vero non ita perpetuo ſervatum eſſe, ut non aliquando haec comitia patribus auctoribus agerentur, oſtendunt relata a Livio XXVI.21. & XXVII.5.

III. Non unus huic comitiorum generi locus fuit. Nam & in Campo Martio (ubi plerumque creati ſunt magiſtratus) & in Comitio, & in Capitolio, & in Circo Flaminio habita, paſſim veteres enuntiant.

IV. Jam univerſis, qui centuriatis poterant intereſſe, haec etiam adeundi comitia facultas erat: quae propterea, perinde ac illa, trinundino, antequam haberentur, indicere curae fuit.

§. IV.

§. IV.

De Suffragiorum latione.

Ne in tanta illa hominum multitudine, quanta ad comitia confluebat, ulla rerum perturbatio oriretur, non una ſane ratione proviſum fuit.

I. Ea de cauſa ſtatutum in primis fuerat, ut univerſae populi partes, ſive ſcilicet curiae, ſive centuriae, ſive tribus, ſuis quaeque locis, aliae ab aliis diviſae, continerentur. Haec quidem loca, *Septa* ſunt appellata. Hinc Ovidius I. Faſt. 53. ut diem comitialem deſignaret, hac uſus eſt periphraſi:

Eſt quoque, quo populum jus eſt includere Septis.

Fuerunt certe in campo Martio Septa tabulis circumdata: quae poſtea a Lepido e marmore conſtructa Agrippa dedicavit, & *Septa Julia* nominavit. At cum alibi haberentur comitia, e funibus illa temporario opere fiebant. Ita apud Dionyſium p. 463. Οἱ δὲ δήμαρχοι συνεκάλουν τὸ πλῆθος ἐπὶ τὴν φυλέτιν ἐκκλησίαν, χωρία τῆς ἀγορᾶς περισχοινίσαντες ἐν οἷς ἔμελλον αἱ φυλαὶ στήσεσθαι κατ' αὐτάς. *Tribuni convocarunt multitudinem ad tributa comitia, loca fori funibus circumſepientes, in quibus conſtitutae ſingulae tribus eſſent.*

Adhaeſit etiam Septis *Ovilis* nomen. De qua tamen voce adjicere venit in mentem, eam peculiari quadam ratione videri adhibitam

tam ad illud ſeptum denotandum, ubi nulla quidem erat pars populi, ſed magiſtratus comitiorum praeſes aſſidebat; & quo demum ſingulatim curiae, centuriae, tribuſve, ubi tempus adventaſſet, a ſuis digreſſae ſeptis ad ferendum ſuffragium ingrediebantur. Hac plane notione uſurpatum a Livio XXVI. 22. id vocabulum deprehendes.

II. Jam porro poſtquam ſingulae illae ſuffragatorum ſocietates in ſua ſepta conceſſerant, ſortitio fiebat, per quam quaenam earum ſuffragium inire prima deberet, ſine tumultu decerneretur.

Heic autem, antequam ultra progrediamur, non levia duo de comitiis centuriatis, tributiſque praeſtabit advertere. Primum igitur cum ita res olim in centuriatis tranſigeretur, ut nulla adhibita ſorte duodeviginti equitum centuriae priore loco, tum reliquae claſſis principis octoginta ad ſuffragia vocarentur; inde vero, ubi neceſſe foret, aliarum claſſium centuriae ſuo deinceps ordine ſequerentur, uti ex Livio I. 43. manifeſtum eſt; ſequiore vero aetate nonnihil in hoc genere variatum fuit. Tunc enim temporis ex univerſis quinque (ut probat Gruchius I. de Comit. 4.) claſſium centuriis una, quae prima in ſuffragium mitteretur, ſorte ducebatur; dein autem ceterae pro ſua quaeque dignitate citabantur. Ab hujuſce vero ſortis communione ſextam claſſem excluſam fuiſſe merito creditur (41).

Quod

(41) Maximam huic rei fidem illa faciunt, quod proletariis, & capite cenſis (quali hominum genere ultima conſtabat claſſis) omni ipſi rei publi-

ca

Quod vero ad alterum attinet, ſcire juverit, eam primo ſolitam fuiſſe fieri ſortitionem, qua conſtitueretur, in quanam tribu Latini, qui ad id in urbem veniſſent, ſuffragium ferrent. Hinc in Liviana hiſtoria XXV. 3. legitur: *Teſtibus datis, tribuni populum ſummoverunt: ſitellaque lata eſt, ut ſortirentur, ubi Latini ſuffragium ferrent*. Is autem mos ortum habuit a foedere per Caſſium conſulem cum Latinis inito (de quo fit mentio apud Dionyſium p. 538.) cujus vi id Romanae civitatis jus aſſecuti illi fuerunt, ut in comitiis, quae de legibus, ac judiciis eſſent (prout advertit Sigonius I. de antiq. jur. Ital. 4.) ſuffragium ferre poſſent, modo tamen conſules non

eo onere immunibus, parem porro ac reliquis auctoritatem in rebus civilibus eſſe, haud aequum putabatur; tum praecipue quod cum veteres ſcriptores de claſſibus verba faciunt, ſextam illam nullo habitam in numero fuiſſe luculenter oſtendunt. Ita ex aliis Livius III. 30. *Triceſimo*, inquit, *ſexto anno a primis tribunis plebis decem creati ſunt, BINI EX SINGVLIS CLASSIBVS*. Vbi cum omnes omnino claſſes dicendo adaequaſſe videatur, non tamen niſi de quinque, uti patet, loquitur; non majore poſtremae illius habita ratione, quam ſi nuſquam plane gentium exſtaret.

Adde ad hoc, quod C. Gracchus tribunus plebis, qui ut tenuioris conditionis civibus gratificaretur, id agere adniſus eſt, ut non una modo de conſueto more centuria, ſed ſingulae ſorte ducerentur; legem tamen ea de re ita propoſuit, ut extremae claſſis, quaſi non eſſet, nullam fecerit mentionem. Quare Salluſtius de Rep. Ord. 53. *Haud mihi quidem*, inquit, *abſurde placet lex, quam C. Gracchus in tribunatu promulgaverat* (ſed perferre non potuit) *ut ex confuſis QVINQVE CLASSIBVS ſorte centuriae vocarentur*.

non vetarentur. Quos reapſe nonnunquam huic eorum privilegio obſtitiſſe, juſſis ex urbe abire, auctor eſt Dionyſius p. 540. Huc etiam refertur locus hic Tullii pro Sext. 13. *Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam id, quod perraro accidit, ex urbe exire a conſulibus juberi*. Quoniam igitur ea tempeſtate non aliud, quam precarium veluti quoddam ſuffragii jus Latini obtinebant, nec propterea in ullam Romanam tribum adſcripti erant; idcirco, quando comitiis intereſſe dabatur, locum ſimul in aliqua tribu per ſortem dari mos erat. Sed poſtquam tandem lege Julia Latini omnes in civitatem, ideoque in certam tribum recepti fuerunt, ejuſmodi ſortitio fieri deſiit. Verum age ad rem propoſitam redeamus.

III. Cujus vel centuriae, vel tribus ſors prima exciderat, ea *praerogativa* dicebatur, quod ſcilicet ſuffragium *prima rogaretur*.

At curia, quae ſorte prior duceretur, non praerogativa quidem, ſed *principium* dici ſuevit. Audi in id Livium IX. 38. *Ei legem curiatam de imperio ferenti triſte omen diem diffidit, quod Faucia* (ſive Saucia) *curia fuit Principium, duabus inſignis cladibus, captae urbis, & Caudinae pacis*.

IV. Jam quae prima pars populi exierat, e ſepto, ubi conſtiterat, profecta ad illud, ubi magiſtratus conſederat, accedebat. Tum per pontes, qua intro eundum erat, ſinguli conſcendere incipiebant, ſimulque a *Diribitoribus* in pontium aditu ſtantibus tabellas ad ferenda ſuffragia accipiebant.

Hae

Hae ſane tabellae, quarum uſum leges tabellariae (memoratae a Tullio III. de Legg. 16.) invexerant, cum antea ſuffragia voce darentur, triplicis fuere generis. Nam ſi magiſtratus, aut ſacerdotes creandi eſſent, quot erant competitores, tot cuique impertiebantur tabellae, ſingulis eorundem inſcriptae nominibus: duae vero, ſi leges eſſent ferendae, quarum altera prae se ferebat literas *V. R.* nimirum *Vti Rogas*, altera *A. Antiquo*: tres denique, ſi judicium agendum, unique earum appoſitum erat *C. Condemno*, alteri *A. Abſolvo*, tertiae *N. L. Non liquet*. Quibus poſtremis verbis id indicabatur, rem non bene adhuc eſſe intellectam, nihilque idcirco poſſe de ea conſtitui. Ex his interim pronum erit percipere, praeter alia innumera, illud Ciceronis I. ad Att. 14. *Operae Clodianae pontes occuparant: Tabellae miniſtrabantur ita, ut nulla daretur, VTI ROGAS.*

Horum vero pontium gratia *Depontani* dicti ſenes ſexagenarii ſunt; quos nimirum ea jam aetate civilibus curis exſolutos eſſe oportere crederetur (42).

V. Acceptis porro tabellis, ut quiſque in Septum ingrediebatur, ſtatim quam earum vellet

(42) Clare id explicat Varro apud Nonium XII. 22. per haec verba: *Cum in quintum gradum pervenerant, atque habebant ſexaginta annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otioſi. Ideo in proverbium quidam putant veniſſe, ut diceretur ſexagenarios DE PONTE DEIICI oportere, id eſt ut ſuffragium non ferant, quod per pontem ferebant.*

let in Ciſtam a *Rogatoribus* exhibitam conjiciebat. Appoſite ad id Livius X. 13. narrat: *Populus nihilominus ſuffragia inibat: & ut quaeque INTRO VOCATA erat centuria, conſulem haud dubie Fabium dicebat.*

De eo autem Ciſtarum ad ſuffragia excipienda paratarum genere locutus eſt Auctor ad Herenn. I. 12. quando de Caepione legem Appulejam frumentariam ex ſenatus conſulto impedire contendente inquit: *Cum viris bonis impetum facit, pontes diſturbat, Ciſtas dejicit, impedimento eſt, quo ſecius feratur lex.*

VI. Poſtquam univerſi ſuffragium tulerant, collectas in unum tabellas *Cuſtodes* ſigillatim educebant; easque dirimentes, conſentientium numeros diverſis punctorum ordinibus in aliqua tabula notabant: initaque poſtremo ratione, ea curiae, centuriae, aut tribus voluntas fuiſſe dicebatur, a qua plura puncta ſtetiſſe videretur.

Ab ea fuit cauſa, quamobrem idem ſaepe fuerit Latinis *punctum*, ac ſuffragium. Ita Tullius pro Planc. 22. *Queſtus es*, inquit, *plures te teſtes habere de Voltinia, quam quot in ea tribu Puncta tuleris.* Quo etiam reſpexit Horatius in Arte, cum ſcripſit:

Omne tulit Punctum, qui miſcuit utile dulci.

Heic autem omittendum non eſt, nullum fuiſſe ſuffragium, ſi pares in utramque forent tabellae; praeterquam tamen in judiciis, in quibus illud pro reo habebatur, ex lege prodita a Dionyſio p. 469.

VII. His omnibus, quae hactenus expenſa ſunt, peractis, primaeque partis per praeco-

nem

nem renuntiato ſuffragio, aliae deinceps ſingulae citabantur; eo tamen diſcrimine, ut curiae, & tribus ordine, quem ſors tuliſſet, at centuriae pro ſuo quaeque jure vocarentur: quae propterea *Jure vocatae* audiverunt. Livius XXVII. 6. *Galeria juniorum*, inquit, *quae ſorte praerogativa erat, Q. Fulvium, & Q. Fabium conſules dixerat. Eodemque IVRE VOCATAE inclinaſſent, ni tribuni plebis C. & L. Arennii ſe interpoſuiſſent.*

Certe quidem ita plerumque fiebat, ut a praerogativae ſuffragio reliquarum partium ſuffragia non diſcreparent. Vnde eſt illud majore quadam emphaſi dictum a Tullio pro Planc. 20. *Vna centuria praerogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus ſit*. Atque hinc ortum eſt, ut certum aliquod optatae rei pignus, vel omen, *praerogativa* paſſim diceretur: ut apud eundem I. Verr. 9. *Dedit ei Praerogativam ſuae voluntatis*. Et XV. Fam. 5. Cato ſic ſcribit: *Si triumphi Praerogativam putas ſupplicationem.*

§. V.

De Comitiorum impedimentis.

Plurimis de tota comitiorum ratione ad id loci expenſis, nihil jam reliqui eſt, niſi ut de eorundem impedimentis nonnulla adjiciamus. Haec autem fuerunt ejuſmodi, ut comitia, vel antequam inchoarentur, fieri prohiberent,

vel

vel dum habebantur, reſcinderent, dirimerentve.

I. Curiata quidem, & Centuriata, quae auſpicato haberi oportebat, ſi magiſtratu per augurem captante auſpicia ſiniſtrum aliquid incidiſſet, in alium diem rejici opus erat.

II. Si vero, ipſis jam inceptis, vel etiam magna ex parte abſolutis, augur, aut magiſtratus aliquis, cui id fas juſque eſſet, obnuntiaſſet, tunc intermitti illa ſtatim debebant, eoque pacto, ut quidquid actum foret, irritum duceretur. Ex quo perfacile captu eſt, quare Cicero pro Leg. Manil. 1. de ſemetipſo haec proferat: *Nam cum propter dilationem comitiorum ter praetor primus centuriis cunctis renuntiatus ſum, facile intellexi*, &c. Nimirum obnuntiationibus tunc factum fuit, ut bis praetorum creatio everteretur.

III. Comitia autem tributa, utpote inauſpicato haberi ſolita, non omnibus, quibus cetera, auſpiciorum religionibus erant obnoxia: tantummodo ſi ſervatum de caelo fuiſſe renuntiaretur, aeque ipſa, atque alia, aut non adhuc inſtituta dimitti, aut jam incepta reſcindi neceſſe erat.

Itaque communis omnibus comitiorum generibus lex illa fuit, quam affert Cicero II. de Divin. 18. *IOVE TONANTE, FVLGVRANTE, COMITIA POPVLI HABERE NEFAS*.

IV. Praeter autem jam memorata, quorum maximum ad diruenda comitia erat momentum, alia porro quaedam fuerunt, quibus ea erat ad illa diſſolvenda vis, ut quae tamen peracta

peracta jam eſſent, rata haberentur.

In horum numero fuit morbus ab ipſa re *Comitialis* dictus, quo quis inter comitia corriperetur.

Adhaec tempeſtas per comitiorum tempus coorta. Hinc apud Livium XL. 59. *Praetorum tribus creatis, comitia tempeſtas diremit. Poſtero die tres reliqui facti*. Vnde perſpicitur, nullam labem ex hujuſcemodi caſibus fuiſſe creatis magiſtratibus importatam. Quod certe ad omnes attinuit: niſi quod cenſorum modo alia ab hac exſtitit ratio; quandoquidem ſi, altero eorum renuntiato, ut comitia dirimerentur contigiſſet, ejus creatio vitioſa habebatur, cum ex vetere religione (quam in de Cenſoribus aperiemus) unus in republica cenſor eſſe non poſſet.

Impediri denique comitialia negotia poterant cujuslibet magiſtratus interceſſione, qui vel majore, quam is qui praeerat, vel pari poteſtate polleret. Itaque conſul quidem conſuli, praetori tum conſul, tum praetor, omnibus vero tribunus plebis (cujus qualibet in re maxime proprium fuit *intercedere*) obſtare poterat. Tribuni vero ipſius conata non ab aliis, quam ab aliquo ejus collega, perverti debebant. Harum autem, quae ad comitia attineant, interceſſionum exempla non pauca a ſcriptoribus produntur, ut a Livio VI. 35. XXVII. 6. atque alibi.

Ad illud poſtremo operae erit animum advertere, magiſtratus, qui contra atque augurum diſciplina, & ſollemnitatum religio ferret, crearentur, *vitioſos*, & *vitio creatos* dici

ci conſueviſſe. Idque vitii ubi innoteſceret, munere ſe abdicare eos cogere ſollemne fuit. Vide Livium VIII. 23. Ac de Comitiis tantum.

CAPVT V.

De Magiſtratibus Romanis.

QVoniam *Magiſtri* vocabulum (a *magis*, uti videtur, ortum) iis omnibus accommodatum per Latinos fuit, quibus ſumma alicujus rei eſſet procuratio, ut propterea *Magiſtros vicorum*, *pagorum*, *ſocietatum*, *collegiorum*, & ſexcentos pari ratione alios, dictos reperias; jure porro qui publicis gerendis rebus praeficiebantur, *Magiſtratus* ducto illinc nomine ſunt appellati.

De his jam nos ſingulis acturi, nonnulla prius ad eoſdem communiter ſpectantia expediemus.

I. Ad honores a populo conſequendos duo potiſſimum fuerunt, ſi non omnibus, quibuſdam certe reipublicae temporibus flagitata, *Genus*, & *Aetas*.

Genus quidem, dum plebs munerum publicorum (ſi tribunatum, & aedilitatem plebejam exceperis) expers fuit, debuit eſſe patricium.

cium. Cujus tunc demum ratio haberi deſiit, quando eadem illa aditum ſibi ad dignitates intercluſum dolens, & ſingulas ſubinde vario conatu ad ſemet pertrahens, univerſarum poſtremo, praeterquam unius Interregni, particeps facta fuit; ut jam exinde ad eas obtinendas aeque plebeji, ac patricii, admitterentur.

Aetas vero tunc primum requiri coepit, cum poſt leges *Annales*, ſive *Annarias* certa aetas cuique conſtituta magiſtratui fuit. Hujus generis leges plures latas compertum eſt. Quare ad annum ab urbe condita DXXXVII. ſcripſit Livius XXV. 2. petenti aedilitatem P. Cornelio Scipioni obſtitiſſe tribunos plebis, *negantes, rationem ejus habendam eſſe, quod nondum ad petendum LEGITIMA AETAS eſſet.* Idem porro XL. 44. ubi res A. V. DLXX. geſtas exſequitur: *Eo anno*, inquit, *rogatio primum lata eſt ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quemque magiſtratum peterent caperentque. Inde cognomen familiae inditum, ut ANNALES appellarentur*. Vbi quod dicit tunc primum ejuſmodi legem latam, cum tamen alteram ſuperiore loco ipſe prodiderit, id cum Sigonio & Pighio fac eo referas, quod Villius abſolutius aliquid de tota re conſtituerit; unde & cognomen familiae, tanquam a ſingulari minimeque aliis communi facto, partum ſit.

Quotus vero vitae annus fuerit ſingulis magiſtratibus attributus, licet non inter omnes conveniat, ſapienter tamen illi ſentire videntur, qui quaeſturae capiendae quintum & viceſi-

ceſimum annum (43) deſtinatum fuiſſe arbitrantur, aedilitati XXXVII. (quod ipſum de tribunatu intellige, quippe cum horum munerum, ut gradus ad ſuperiora fieret, alterutrum obire ſatis eſſet); tum vero praeturae XL. Conſtat porro conſularem aetatem fuiſſe annum XLIII. & cenſores dictatoreſque e viris conſularibus exſtitiſſe.

Ab eo igitur inſtituto ingens ſemper cura fuit, ne quis ante legitimam aetatem ad honores eveheretur; niſi tamen ſi quando reipublicae neceſſitas, vel utilitas contra fieri juſſiſſet. Ea certe de cauſa Pompejus tres circiter ac triginta annos natus, conſul creatus eſt. De qua re Tullius pro Leg. Manil. 21. ἐμφατικωτέρως inquit: *Quid tam ſingulare, quam ut ex ſenatus conſulto legibus ſolutus conſul ante fieret, quam ullum alium magiſtratum*

F (una

(43) Qui de aetate Quaeſtoria ita ſentiunt, ea potiſſimum ratione nituntur, quod Dio ſenatoriam aetatem anno viceſimo quinto definiat, quaeſtura autem aditum in ſenatum dederit, ut dictum eſt Cap. III. in de Senatu; quare eodem & ipſa anno concludatur neceſſe eſt.

At enim Polybius VI. 17. negat ullum magiſtratum urbanum cuiquam capere ante licuiſſe, quam dena ſtipendia confeciſſet: itaque cum militandi initium fuerit apud Romanos decimus ſeptimus annus; non obtineri quaeſtura niſi viceſimo ſeptimo tandem potuit: quae certe eſt ea de re aliorum ſententia.

Verum, ut ejuſmodi lex rata in republica fuerit, cujus ceteroqui nemo alius meminit, id tamen de coacta militia accipiendum eſt, non de voluntaria eorum, qui quo citius honores aſſequerentur, caſtra alicujus ducis primo quoque tempore conſectari contendebant. Ita Lipſius de Magiſtrat. Rom. 5.

(una quaeſtura excepta) *per leges capere li- cuiſſet ?* Vere autem ille *ſolutus legibus*, tum ſcilicet annali, tum vero etiam Cornelia, quae per L. Cornelium Sullam lata ſanxerat, ne magiſtratus alia ratione, quam gradatim & ordine obtinerentur. (App. Bell. Civ. I.)

II. Jam qui honores petituri erant, poſt edicta comitia *nomen profitebantur*, videlicet dato nomine petitores ſe declarabant. Hunc morem refert, quod ſcribit Livius XXVI. 18. *Diem comitiis conſules edixerunt. Primo exſpectaverant, ut qui ſe tanto imperio dignos crederent, NOMINA PROFITERENTVR.*

Poterat autem quis profiteri, vel per ſe praeſens, vel per amicos abſens, modo tamen, ut ſui ratio haberetur, ante habita comitia adveniſſet. Hinc noſcas licet, quare Cicero II. in Rull. 9. ita queratur: *Praeſentem eum* (Pompejum) *profiteri jubet, quod nulla alia in lege unquam fuit, ne in his quidem magiſtratibus, quorum certus ordo eſt.*

Ad magiſtratum vero, qui comitia edixerat, attinebat inſpicere, num nomina profitentes ea eſſent conditione, quam poſtulabant leges; nec modo ſi, prout diverſa tulerunt ſaecula, aut genere patricio, aut juſta aetate, verum etiam ſi integra fama. Etenim indignos rejici oportebat: in quorum numerum refer etiam, ſi cujus pater in poteſtate hoſtium contineretur. (Liv. XXVII. 21.)

III. Quorum autem nomina recepta a magiſtratu fuerant, ii toga candida induti (unde *Candidati* dicti) per omnes eos dies, qui co-

mitiis anteirent, *prenſando*, obviorum ſcilicet manus prehendendo, tum amice quoslibet compellando, populi gratiam captare ſatagebant.

Maximo ad id uſui fuit *Nomenclatorum* opera: qui e ſervorum genere, cum univerſorum nomina callerent, ea candidatis, ut ſalutare occurrentes ſingulos nominatim poſſent, tempore ſuggerebant. Id ſane eſt, quod cecinit Flaccus I. Epiſt. 6.

Si fortunatum ſpecies & gratia praeſtat,
Mercemur SERVVM, qui DICTET NOMINA.

Eos propterea *Fartores* quoque appellatos teſtatur Feſtus, quod, ut ait, *clam velut INFARCIRENT ſalutatorum nomina in aurem candidati*.

IV. Qui creati magiſtratus fuerant, modo ordinarii eſſent, non ſtatim munus inibant, ſed ex noviſſimo inſtituto (ut dictum in de Comitiis §. 2.) Kalendis Januariis; quo medio tempore *deſignati* dicebantur. Vnos cenſores ſubito a creatione officio functos, colligitur ex Livio XL. 45.

Tribuni vero plebis ex peculiari quadam lege IV. Id. Dec. partes ſuas agere inſtituebant; quod palam facit idem Livius XXXIX. 52. Quem tamen diem ſecutis temporibus in Nonas Decembres verſum fuiſſe indicat Aſconius in Cic. Act. I. in Verr. 10.

Omnes autem magiſtratus intra quinque ab inito munere dies jurare in leges debebant; quandoquidem, ut docet Livius XXXI. 50. *magiſtratum plus quinque dies, niſi qui juraſ-*

ſet in legis, non licebat gerere.

V. De diſcrimine, quod vulgo afferri ſolet, inter Magiſtratus *majores*, & *minores*; *curules*, & *non curules*; *urbanos*, & *provinciales*; *ordinarios*, & *extraordinarios*, nihil adjicimus, tum quod totum id facile eſt dignoſci, tum vero quod infra paſſim innoteſcet.

§. I.

De Conſulibus.

Exactis Roma regibus anno CCXLV. ad CONSULUM ſtatim inſtitutionem ventum eſt, in quos univerſa reipublicae moles inclinaretur.

I. De ſumma eorum poteſtate, primaque nominum ratione ita Tullius III. de Legg. 3. *Regio imperio duo ſunto: iique praeeundo, judicando, conſulendo PRAETORES, IUDICES, CONSULES appellantor.*

Eum itaque illi in republica locum ab ipſo ſuae dignitatis exordio obtinuerunt, ut reliquis magiſtratibus anteirent; ſenatum pro arbitrio haberent; agerent cum populo, legeſque ad eum ferrent; ſenatus conſulta, populique juſſa exſequerentur; jus dicerent; delectum militum facerent; exercitus ducerent: ad ſummam domi militiaeque in gerenda republica agerent primas.

Haec vero tam ampla auctoritas ne in plane regiae dominationis ſpeciem evaderet, ita proviſum eſt, ut nec annui ſpatii terminos exce-

excederet, & binis ſimul eſſet communis, ut vim poteſtatemque alterius alter quodammodo moderaretur. Quod adeo cordi fuit, ut ſi quando eorum alter ſupremum diem obiiſſet, ſtatim alius in ejus locum ſubrogaretur, *Conſul ſuffectus* (44) appellatus.

II. Conſulum miniſtri, atque inſignia, quae ipſa regum fuerant, haec recenſentur.

1. Lictores duodecim cum fascibus: quibus tamen virgarum faſciculis ille unus, penes quem erat imperium (quippe cum alternis imperitarent menſibus) utebatur; *ne ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror* (regius) *videretur*, prout loquitur Livius II. 1. Secures vero, quae primo initio faſcibus fuerant ſingulis adnexae, ut non niſi extra urbem adhiberentur, Valerius Poplicola conſul quam maxime popularis exemplo ſuo in morem induxit. (Dionyſ. p. 292.)

2. Sella Curulis: quae a *curru*, ut vulgo creditur (vel ex Mazochii ſententia, a Chaldaico קרון *Karon*, quod item *currum* denotat) nun-

(44) Poſt everſam rempublicam alia omnino a veteri *ſuffectorum conſulum* ratio fuit. Haec enim appellatio tunc temporis illis adhaeſit, quos uno eodemque anno, poſtquam primi (dicti per eam aetatem *Conſules ordinarii*) rempublicam aliquandiu adminiſtraverant, creare inde Imperatores ſolebant. Quod ita nonnunquam factum, ut iteratis creationibus alia conſulum paria aliis deinceps ſubrogarentur. Certe ſub Commodo quinque & viginti conſules exſtitiſſe in unum annum tradidit Lampridius in Comm. 6.

Heic autem monendum illud eſt, cum res ſic haberet, Ordinariorum, non autem Suffectorum, nominibus annos fuiſſe conſignatos, licet & hi poſtremi Faſtis adſcriberentur.

nuncupata idcirco fuit, quod currui imponebatur, ut magiſtratus, quorum eadem erat, quique propterea *Curules* dicti, eam inſidentes per urbem veherentur.

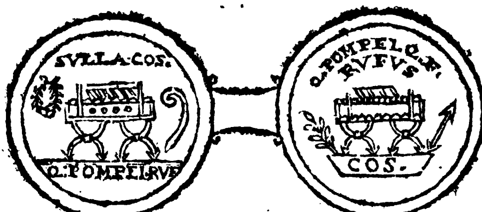
Ex ebore, eoque caelato ſigillatoque, fuit. Hinc illud Flacci I. Epiſt. 6.

> *Cuilibet hic faſces dabit, eripietque CVRVLE*
> *Cui volet importunus EBVR.*

Et hoc Ovidii IV. de Pont. 9.

> *Signa quoque in Sella noſſem formata Curuli,*
> *Et totum Numidae ſculptile dentis opus.*

Incurvis autem ſuffulta pedibus, formam, quam hic denarius (apud Ezechiel. Spanh. de Praeſt. & Vſu Num. Diſſ. VI.) exhibet, prae ſe tulit.

3. Toga praetexta: cujus tota in eo poſita erat ratio, ut imam oram purpureus limbus ambiret.

4. Scipio eburneus, ſeu Sceptrum; cujus in apice aquila inſidebat. Quod autem opinati non-

nonnulli ſunt, priſca aetate tantummodo triumphantes conſules id inſigne geſtaſſe, ſub Imperatoribus vero quotidie, hoc quidem a vero credimus abhorrere. Etenim Dionyſius p. 195. & ſeq. inter regia ornamenta hoc etiam, quo de heic agitur, numerato, tum ſubdit univerſa ea (praeter coronam auream, togamque pictam) ad conſulum uſum devenisse. Itaque cum ex diligentiſſimi ſcriptoris teſtimonio indiſcriminatim cum reliquis inſignibus Scipio eburneus conſulibus conceſſus fuerit, nulla ſat probabilis cauſa apparet, quare illi non, item ut alia, hoc quoque aſſidue uſurpaſſe dicantur.

III. Jam quo die conſules inituri magiſtratum erant, primo mane ſenatus populuſque frequens eos adibat, praeſtitiſque domi officiis inde eos ſollemni pompa (45) in Capitolium deducebat. Ibi ſingulis illi bubus ſacra Jovi faciebant. Vid. Liv. XLI. 18.

Tum ſenatum habebant, ac primum omnium de

(45) Hanc ſane pompam aetate Principum, ubi de ipſis conſulatum ineuntibus ageretur, *Proceſſus*, & *Procedendi* vocabulis deſignatam non raro fuiſſe conſtat. Itaque in quodam nummo Conſtantini M. haec legitur epigraphe: FELIX PROCESSVS COS. VI. AVG. &c. In altero autem Maxentii: FEL. PROCESS. CONSVLAT. AVG. N. i. e. *felix proceſſus conſulatus Auguſti noſtri*. Hinc & Claudianus Paneg. I. ad Honorium conſulatu tertio inſignitum:

. . . *PROCEDE ſecundis Alitibus*.

Obſervavit jam haec Ezechiel Spanh. de Praeſt. et Vſu Numiſm. Diſſert. VIII.

de indicendis feriis Latinis (46) referebant; quippe quae certum deſtinatumque diem nón haberent; quod noſcitur e Livii locis XLI. 20. & XLIV. 19. Id autem primae conſularis relationis genus prae ſe ferunt dicta Tullii poſt Red. ad Quir. 5. *Kalendis vero Jan. . . . . . P. Lentulus conſul. . . . . . ſimul ac DE SOLLEMNI RELIGIONE RETVLIT, nihil humanarum rerum ſibi prius, quam de me agendum judicavit.*

Hoc ſane pacto munus auſpicati novi conſules *annum aperiebant, faſtoſque reſerabant,* ut inquit Plinius in Paneg. cum jam inde annus eorum nominibus deſignaretur.

IV.

(46) Ferias Latinas a XLVII. magiſtratibus populorum Latii una cum Romanis quatriduo in monte Albano celebrari mos fuit. Eorum dierum primum inſtituit Tarquinius Superbus, poſtquam cum Latinis iniit foedus, prout refert Dionyſius p. 250. Alterum deinde adjecit populus, obtenta ejectis regibus libertate. Tertius porro additus ob plebis e Sacro monte, quo ſeceſſerat, reditum. Quod utrumque legitur apud eundem p. 415. Quartum denique acceſſiſſe ex concordia inter plebem patreſque a Camillo dictatore reſtituta auctor eſt Plutarchus in Camill. Iis autem feriis quatriduanum Jovi Latiali ſacrificium fieri ſueviſſe liquet. Sed et caeſarum hoſtiarum carnem iis, qui adeſſent, diſtribui ſolitam oſtendit in primis Liviana narratio XXXII. 1. *Feriae Latinae Pontificum decreto inſtauratae ſunt, quod legati ab Ardea queſti in ſenatu erant, ſibi in monte Albano Latinis carnem, ut aſſolet, datam non eſſe.*

Totum vero id Latinarum ſollemne *Latiar* fuiſſe nuncupatum, eruditorum nonnulli crediderunt, advocatis in ſuam ſententiam duobus (haud ſatis tamen certae fidei) teſtimoniis Macrobii I. Saturnal. 16. et Tullii II. ad Q. Fratr. 4.

IV. De provinciis, quas ſaepe conſules vix inito magiſtratu ſortitos inter se fuiſſe, aut comparaſſe legitur, eas exploratum tibi ſit bellicas fuiſſe procurationes, per eos certis in locis ex ſenatus auctoritate gerendas; quas plerumque per ſortem, nonnunquam ex mutua conſenſione ſibi ſingulas vindicabant. Ita apud Livium XXX. 1. *Cenſuerunt patres, ut conſules inter ſe compararent, ſortirenturve, uter Bruttios adverſus Annibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet*. Tum non multo poſt: *Sortiti deinde provincias. Caepioni Bruttii, Servilio Etruria evenit*. Alia id genus exempla paſſim ſe ſe prodent. Illud autem huc conjicere operae fuerit, non fere conſulibus in provincias exire ſuas, niſi actis feriis Latinis, licuiſſe. Adi Livium XXII. 1.

V. Ad annum ab U. C. CCCLXXXVIII. non ex aliis, quam e patriciis, conſules ſunt creati. At multis ea de re exortis ante ſedatiſque contentionibus, eo tandem anno iterum ardente certamine de conſule plebejo creando conceſſum plebi fuit (Liv. VI. 42.)

§. II.

De Cenſoribus.

Cenſendi populi munus a Servio Tullio inſtitutum obitumque, ad conſules exactis regibus delatum fuit. Verum cum hi, qui pluries eo perfuncti fuerant, perpetuis demum occu-

pati bellis jam cenſui agendo pares non eſſent, quem tamen incenſo diu populo ultra differri e re non videbatur; id conſilii captum eſt, ut proprius ad hoc officium praeſtandum magiſtratus exinde crearetur. Ita anno CCCXI. facti primum bini ſunt CENSORES. (Liv. IV. 8.) Quorum auctoritas ex hoc ſane quam levi initio orta, in ingentem porro amplitudinem ſuccrevit.

I. Primum itaque eorum fuit, populum cenſere, ſcilicet ſingulorum civium bona, aetatem, ſobolem, familiam in tabulas referre (47): ad hoc novas tribus, ubi ab aucta multitudine opus foret, veteribus addere; templa,

(47) Summa agendi cenſus, tanquam utiliſſimae rei, cura erat, quippe qui id vel maximum emolumentum afferret, ut per eum in tabulas relatae univerſae reipublicae vires uno veluti intuitu conſpiciendae darentur. Quare in *incenſos*, qui illum ſcilicet ſubterfugiſſent, ea fuit ab ipſius auctore Servio conſtituta poena, ut vincti caeſique virgis trans Tiberim venderentur, teſte Dionyſio p. 221. Expertes igitur illi libertatis fiebant. De qua re ita Cicero pro A. Caec. 34. *Cum incenſum* (populus) *vendit, hoc judicat: cum is, qui in ſervitute juſta fuerit, cenſu liberetur, eum, qui cum liber eſſet, cenſeri noluerit, ipſum ſibi libertatem abjudicaſſe*: cum reapſe libertas, ut alibi dicetur, invito Romano civi per populum auferri non poſſet.

Praeter autem cenſum urbanum alius fuit in Romanis provinciis peragi ſolitus. De hoc genere Tullius II. Verr. 26. *Cenſus*, inquit, *qui iſto praetore ſunt habiti, non ſervaturum ſe Metellus oſtenderat*. Is vero provincialis cenſus eo ſpectabat, ut tributa in capita pro facultatum modulo imponerentur. Hujuſmodi ſane ex communi ſententia fuit, quem Auguſtus, narrante Luca II. 1. ſub SALVATORIS ortum haberi juſſit.

pla, vias, pontes, aquarum ductus, idque genus alia ſarta tecta tueri; vectigalia exigenda, opera publica facienda aut reficienda, equos curules praebendos (48), necnon cibaria ad anſeres (49) in Capitolio alendos, locare (50).

Jam porro, quod maximum cenſoriae poteſtatis momentum exſtitit, ad eos pertinuit civitatis moribus advigilare, & quidquid uſpiam a rectae diſciplinae norma alienius deprehenderetur, in id inflictis ignominiae notis animadvertere: quâ de cauſa etiam *Magiſtri morum* ſunt nuncupati. Crimina autem, in quae

 ſuam

(48) Meminit horum Livius XXIV. 18. quem locum non multo poſt producemus. Ex Feſto autem Equi curules erant *quadrigales*. Quare illi, quorum curam gerebant cenſores, fuiſſe creduntur, qui magiſtratibus publico ſumptu vehendis praeberentur.

(49) Celebre eſt, quod Livius V. 47. aliique vulgo de Capitolina arce per anſerum clangorem a Gallorum impetu ſervata memoriae prodiderunt. Atque inde factum, ut, veluti gratiae referendae ergo, nil cenſoribus, cum munus occiperent, eſſe deberet potius priuſque, quam ut pro anſeribus ibi commorantibus cibaria publice locarent. Plutarch. Quaeſt. Rom. 97. Plin X. 22. Cic. pro Roſc. Amer. 20.

(50) Hae quidem locationes ad haſtam univerſae fiebant. A qua eſt cauſa, quare, cum de iis ſermo eſt, *haſtae* non raro vocabulum a ſcriptoribus uſurpetur. Ita apud Livium XXIV. 18. *Cum cenſores ob inopiam aerarii ſe jam locationibus abſtinerent aedium ſacrarum tuendarum, curuliumque equorum praebendorum, ac ſimilium his rerum: convenere ad eos frequentes, qui HASTAE hujus generis aſſueverant.* Et XXXIX. 44. *Quas locationes cum ſenatus precibus & lacrymis publicanorum victus induci, & de integro locari juſſiſſet: cenſores, edicto ſummotis ab HASTA qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paullum imminutis pretiis locaverunt.*

ſuam illi auctoritatem intendebant, non ea quidem erant, quae praetores alioſque magiſtratus habebant vindices, de quibus loco ſuo ſermo erit, ſed leviora quaedam, quibus publicarum legum ſanctitas non penitus attentari videretur: cujuſmodi fuerunt, ſi quis vineam agrumve ſuum ſilveſcere paſſus eſſet (Gell. IV. 12.); ſi cui equiti ſtrigoſior haberetur equus, quod *impolitiae* crimen dictum (Id. ibid.); ſi quem in tuenda republica deſidioſius egiſſe appareret (Liv. XXIV. 18.); atque alia his ſimilia: inter quae tamen omnia praecipuum non bene praeſtita jurisjurandi fides locum obtinuit. (Cic. III. Off. 31.)

Notae vero, queis ad haec caſtiganda utebantur cenſores, diverſae pro diverſis civium ordinibus fuerunt.

Itaque ſenatorem quidem, qui deliquiſſet, recitando ſenatu *praeteribant*, eaque ratione *ſenatu movebant*. Hoc pacto apud Livium XXXIV. 44. *Cenſores .... tres omnino ſenatores, neminem curuli honore uſum, PRAETERIERUNT*.

Equitem autem, equo publico ademto, ad plebem amandabant. Ita, eodem referente XXIV. 18. *His .... EQUI ADEMPTI, qui publicum equum habebant*.

Plebejum denique *tribu movebant*, ex honeſtiore in minus honeſtam rejicientes.

Prae his vero longe gravior poena fuit, nec in plebejos modo, ſed & in equites, & in ſenatores irrogari ſolita, qua quis *Aerarius fieret*; cujus vi omnibus ille civitatis juribus privabatur, niſi hoc tantum, ut aes (unde appel-

appellatio derivata) idque etiam aliquando auctum, conſueti tributi nomine perſolveret. Objicit rem totam Livianus hic locus IV. 24. *Cenſores aegre paſſi, Mamercum, quod magiſtratum populi Romani minuiſſet*, (ſcilicet quinquennalem antea cenſuram, quod mox videbimus, coarctaſſet) *tribu moverunt, OCTVPLICATOQVE CENSV AERARIVM FECERVNT*. Iidem porro aerarii, quoniam in primis ſuffragii jus amittebant, etiam *in Caeritum tabulas relati* dicebantur; quandoquidem Caerites olim municipes Romani facti, ſuffragii jure donati non fuerunt. (Gell. XVI. 13.) Vnde & hauſtum illud Horatii I. Epiſt. 6. *Caerite cera digni*.

II. Hinc jam ſatis patet, quanta cenſores poteſtate pollerent; praeſertim vero cum praeter reliquorum omnium magiſtratuum rationem ſuum toto non minus quinquennio munus adminiſtrarent.

Id autem omnino fuit in cauſa, quamobrem ut eorum nimiae, ſi minus juris amplitudini, at imperii diuturnitati modus imponeretur, lege Aemilia (de qua Livius loco paullo ante laudato) a Mamerco Aemilio dictatore A. V. CCCXX. lata, cenſoria dignitas intra duodeviginti menſium ambitum concluſa fuerit.

Per hanc tamen legem novatum de eo nihil eſt, ut ſingulis quibuſque quinquenniis, quod antea ſervari oportuerat, cenſores crearentur. Quapropter aetatibus inſtitutum illud conſecutis, poſtquam annuum & ſemeſtre cenſurae ſpatium expletum fuerat, reliquo ad quin-

quen-

quennii exitum intervallo nulli erant in republica cenſores.

Non ſolum vero Aemilia lex, ſed etiam Marcia in eum honorem, cujus ſplendor vel conſulari major mirum quantum in oculos incurrebat, aliquibus finibus coercendum intenta fuit. Haec nimirum ſuaſore Marcio Cenſorino, cum eſſet cenſor iterum, perlata cavit, ne cui eum magiſtratum bis capere liceret. (Plutarch. in Coriol.)

III. Bini, perinde ac conſules, debuerunt eſſe cenſores; atque ea quidem peculiari conditione, ut altero eorum defuncto, alteri magiſtratus illico abdicandus eſſet; ſiquidem alium in demortui locum ſubrogare religioni erat. Id conſuetudinis jam antiquitus obtinuit: etenim cum anno CCLXV. mortuo cenſori ſuffectus alius fuiſſet, tum vero per illud luſtrum Galli Romam cepiſſent, ejuſmodi inde ſuffectio habita ſemper ominoſa fuit. (Liv. V. 31.)

Cum ipſis porro conſulibus communia duo habuere cenſores inſignia, SELLAM CVRVLEM, atque TOGAM PRAETEXTAM; de quibus jam ſupra dictum ſatis.

IV. Cum appeteret tempus, quo cenſores magiſtratu eſſent abituri, opera publica, quae integra praeſtanda locaverant, *ſarta tecta exigebant*.

Adhaec populum cenſebant, ſuaſque notas noxiis inurebant.

Tum eorum alter, cui ſorte obtigiſſet, in campo Martio *luſtrum condebat*, videlicet populum *Suovetaurilibus*, ſuem, ovem, taurumque immolando luſtrabat; conſuetudine a Servio

vio Tullio totius rei inventore profecta, ut videre licet apud Livium I.44. In quo tamen e re fuerit advertere, non ſemper peracto cenſu luſtrum fuiſſe conditum: quod, ſuper cetera antiquitatis monumenta, patefaciunt verba ejuſdem ſcriptoris III. 22. *Cenſus actus eo anno. LVSTRVM propter Capitolium captum, conſulem occiſum, CONDI RELIGIOSVM ERAT.*

Denique, poſtquam cenſores in leges juraverant (quod in exitu magiſtratuum fieri ſolitum) ad aerarium aſcendentes, eorum, quos relinquebant aerarios, dabant nomina: cujus inſtituti non vulgare ſpecimen proponit Livius XXIX. 37. ubi etiam cetera, quae extremo hoc loco edidimus, ſe ſe praebent.

§. III.

De Praetoribus.

Cum *Praetoris* vocabulo ea ſubſit notio, ut quicunque *praeeſſent*, iis recte ac merito aptaretur, hinc plures ſignificari per ipſum conſueverunt. Quare donati eo fuere nomine tum conſules, quod ſupra palam factum; tum dictator, uti paret per Livium VII. 3. tum quicunque magiſtratus exercitum duceret, ex quo & *Praetorium* tabernaculum imperatoris vocatum, & ipſius comitatus *Cohors praetoria*; tum denique quisquis alicui muneri eſſet praepoſitus, quo pacto apud Gruterum Inſcript.

ſcript. p. 318. legitur : PRAETOR SACRIS VVLCANI.

Verum peculiari dein jure propria eorum magiſtratuum facta hujuſmodi nomenclatura eſt, quorum hoc loco rationem poteſtatemque perſequi ipſo rerum ordine jubemur.

I. Itaque anno ab U. C. CCCLXXXIX. inductus primum in rempublicam is magiſtratus eſt, PRAETOR vocatus: quem novum honorem quaeſiviſſe ſibi patricios prodit Livius VII. 1. *pro conceſſo plebi altero conſulatu*. Ceterum non is temere inſtitui viſus, utpote juri dicundo deſtinatus; a quo officio fungendo conſules, quorum adhuc fuerat, perſaepe bellorum curis avocabantur. Atque haec quidem praetoriae majeſtatis origo fuit.

Tum centum & viginti circiter poſt annis priori illi alterum addi placuit, qui jus inter cives & peregrinos diceret, cum ob peregrinorum frequentiam unus jam ſatis omnibus facere non poſſet. (Liv. Epit. XIX.) Atque is quidem *Praetor peregrinus* audiit; cum alter ille *Praetor urbanus*, necnon *major*, & *honoratus* diceretur.

Jam vero, Sicilia & Sardinia in provinciae formam redactis, binos exinde alios creari viſum; totidemque praeterea, poſtquam ſubactae Hiſpaniae fuerunt: ut eſſent, qui quotannis ad quatuor haſce regendas provincias proficiſcerentur. (Pomp. l. 1. D. tit. 2. §. 2.) Hinc pro diverſis reipublicae aetatibus diverſum praetorum numerum Livius objicit. Ita Lib. XXIII. 30. ad annum urbis DXXXV. haec adſcribit: *Praetores, Q. Fulvius Flaccus*

cus . . . urbanam , M. Valerius Laevinus peregrinam ſortem in juriſdictione habuit . Ap. Claudius Pulcher Siciliam , Q. Mutius Scaevola Sardiniam ſortiti ſunt. Deinde Lib.XXXII. 27. de rebus ad annum DLII. ſpectantibus agens : *Sex praetores*, inquit, *illo anno primum creati , creſcentibus jam provinciis , & latius pateſcente imperio . . . . . Vrbana Sergio , peregrina juriſdictio Minutio obtigit . Sardiniam Acilius , Siciliam Manlius , Hiſpaniam Sempronius citeriorem , Helvius ulteriorem eſt ſortitus .*

Cum autem conſtitutae poſtea fuiſſent quatuor *Quaeſtiones perpetuae* (quarum initium memoratur a Tullio in Brut. 27.) *de Repetundis , de Ambitu , de Majeſtate* , & *de Peculatu* , ita ſcilicet , ut ipſae , quae hactenus nullis certis quaeſitoribus addictae fuerant , ut alibi enucleatius ediſſeretur , ſuos inde ſingulae perpetuo haberent ; tunc demum verſa eo res eſt , ut univerſi Praetores totum annum in urbe manerent , ex iiſque duo veteri more jus dicerent , quatuor reliqui ejuſmodi quaeſtiones exercerent ; poſtmodum exacto anno cursu in provincias , quas ſors dediſſet , abirent .

Vbi vero L. Sulla quatuor alias quaeſtiones perpetuas adjecit *de Falſo , de Sicariis , de Parricidis* , & *de Injuriis* , quatuor ſimul addidit Praetores . (Pomp. l.1. D. tit.2. l.2.)

Per Caeſarem porro creviſſe illorum numerum ad quatuordecim , tum vero ad ſedecim, auctor eſt Dio p.237.& ſeq.Quod quidem nobis non tanti eſt : neque illud majoris momenti,

quod

quod idem deinde numerus pluries variaverit, vel per Auguſtum ad decem iterum redactus, vel per alios multifariam immutatus.

II. Ex dictis jam apparet, Praetorum urbani, & peregrini propriam fuiſſe *Juriſdictionem*, quae circa privatas controverſias verſabatur; reliquorum vero *Quaeſtionem*, quae ad vindicanda crimina pertinebat. Haec nihil quidem, in quo immorari debeamus, objicit. Itaque de illa tantum, quae neceſſe fuerit, attexemus, fuſius ex iis aliqua in de Judiciis explicaturi:

Tribus quidem illis tota Juriſdictionis vis continebatur verbis *Do*, *Dico*, *Addico*. Quae ipſa ſpectavit Ovidius I. Faſt. 47. cum cecinit:

Ille nefaſtus erit, per quem TRIA VERBA *ſilentur:*
Faſtus erit, per quem lege licebit agi.

1. *Dabat* nimirum praetor 1°. actionem, copiam ſcilicet litis in alium intendendae: 2°. judices, qui cauſas cognoſcerent diſceptarentque: 3°. vindicias, per quod adjudicationum genus fiduciaria rei controverſae poſſeſſio alteri litigatorum aſſerebatur: 4°. bonorum poſſeſſionem.

2. *Dicebat* jus, quod & ex legibus, & ex edicto ſuo (de quo mox) reddebat: necnon ſententiam, eandem nempe a judice per ſe cauſae praepoſito latam, quam ipſe poſtea pronuntiabat.

3. *Addicebat* bona, & poſſeſſiones, quibus ex prolata ſententia deberentur; & ipſos nonnunquam debitores creditoribus, ubi illi ſolvendo non eſſent. Ita apud Tullium pro Flac.

20.

20. *Cum judicatum non faceret, ADDICTVS Hermippo, & ab hoc ductus eſt.*

III. *Edictum* porro, formula juris dicundi fuit, quam praetor urbanus magiſtratum iniens proponebat. Eo ſane continebatur modus rationque, quam ſe ille ſingulis in cauſis ſecuturum profitebatur. Quod quoniam non ultra valebat, quam quandiu ejus auctor praeturam gereret, idcirco *Lex annua* dicitur apud Tullium I. Verr. 42. ubi & ſubditur: *Finem Edicto praetoris afferunt Kalendae Januarii.*

Ex ipſo autem urbani praetoris edicto creditur & peregrinus jurisdictionem ſuam obiviſſe; quippe qui nuſquam apud veteres legatur peculiare edictum emiſiſſe.

Cum vero ſaepe praetores aliter, atque dixerant, res gererent, lege Cornelia lata a C. Cornelio tribuno plebis proviſum eſt, ne unquam eis ab edictis ſemel propoſitis liceret abſcedere.

Poſtremo, Hadriano imperante, ac plane ipſius auctoritate, eximii autem illius memoriae jureconſulti Salvii Juliani opera, e ſuperioribus praetorum edictis unum conflatum eſt *Edictum perpetuum*, ad cujus normam non varia exinde juris dicundi ratio conformaretur.

IV. Jam loci genus ſive jurisdictioni, ſive quaeſtioni exercendae attributum, dictum *Tribunal* eſt: quale primum Romulus in conſpicua admodum parte fori conſtituiſſe dicitur a Dionyſio p. 99. Plura vero alia deinceps ad multiplicium judiciorum uſum exſtructa ſunt.

Ex his Tribunal vetus, ipſum fortaſſe, quod excitavit Romulus, ad Puteal Libonis (de quo actum

actum nobis Cap.I. §.5. n.11.) fuiſſe creditur. Certe Flaccus ſic de Puteali ipſo loquitur, ut parum, aut vix nihil ab eo praetoriae poteſtatis ſedem abſuiſſe ſignificet, cum quodammodo alterum pro altera ponere videatur. Ita II. Sat. 6.

Roſcius orabat, ſibi adeſſes ad Puteal cras.

Et I. Epiſt. 19.

. . . . Forum, Putealque Libonis
Mandabo ſiccis.

Celebre etiam in foro fuit Tribunal Aurelium: cujus mentionem facit Cicero poſt Red. ad Quir. 5. & alibi.

In Baſilicis porro, quas ad judicia cum primis peragenda paratas diximus Cap.I.§.6. ſua Tribunalia erecta erant. Quae Baſilicae, quarum ibi tantum quatuor circa forum vetus ſtantes memoravimus, cum non paucae omnino in urbe eſſent, ut patet ex earum recenſione P. Victoris; hinc vides, quam multus, quamque aptus quibuſvis cauſarum generibus excipiendis Tribunalium numerus exſtiterit.

Erat autem Tribunal, Suggeſtus in arcuatam figuram (uti ex deſcriptione Vitruviana V. 1. elucet) conformatus, pluribus exſtructus gradibus, ejuſque amplitudinis, ut non exiguam caperet multitudinem. Ibi praetoris ſella curulis locabatur: utrinque autem diſpoſita ſubſellia erant, quae (ubi capitale judicium ageretur) partim judices, partim accuſatores, teſtes, reuſque, partim vero etiam accurrens turba occuparet. Hinc Cicero pro Roſc. Amer.5. *Heic in foro*, inquit, *ante Tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes veſtros, Judi-*

Judices, inter ipſa Subſellia caedes ſuturae ſint. Et ibid. 6. *Quorum alterum ſedere in accuſatorum Subſelliis video* (51).

Quod vero iis quoque, qui ad judicium non pertinerent, datus locus in ſubſelliis fuerit, luculenter indicat Cicero de Clar. Orat. 84. Vela autem, quod legitur, ad arcendum multitudinis conſpectum tribunalibus praetendi ſolita, vetuſtioris Romanae antiquitatis fuiſſe non deprehenditur (52).

Illud

(51) Non aliunde ortum *Subſelliorum* nomen fac credas, quam ex eo, quod ſedes depreſſiores eſſent, qua ratione hae ipſae Graecis Ὑφεδρίαι dictae. Oblonga autem ea fuiſſe, ſcamnorum noſtrorum ad ſedendum comparatorum inſtar, planum fit pluribus ſcriptorum locis, quae huc conferre neceſſe non eſt. Atque ejuſmodi quidem ſubſellia poſita in tribunalibus erant, tum ubi quaeſtiones exercebantur, tum ubi judicia centumviralia (de quibus in de Judiciis dicemus) agebantur, utrobique a judicibus potiſſimum occupata.

Verum & alia extra tribunal ad rem quoque judiciariam pertinentia exſtitere ſubſellia, quibus vel in foro, vel in aliqua baſilica tribuni, aediles, triumviri, necnon judices a praetore dati in ſuis reddendis judiciis utebantur. Exiſtimatur autem fuiſſe haec prioribus illis breviora eo uſque, ut unum modo hominem poſſent capere.

Jam vero e dictis vides hujuſcemodi ſubſelliorum genera tum publicis, tum privatis judiciis praeſto fuiſſe. Eaque de cauſa Ciceroni XIII. Fam. 10. *Verſatus in UTRISQUE SUBSELLIIS* dicitur, qui operam utrique judiciorum generi navaverat.

(52) Hujus quidem moris plura exſtant monumenta, at per ſequiorem aetatem ſuppeditata. Ita in Actis SS. Claudii & Aſterii apud Baronium an. 285. num. 8. *Lyſias ingreſſus OBDUXIT VELUM: poſt exiens ex tabella recitavit ſententiam.* Atque in Paſſione S. Patricii,

Illud porro animadverti quoque dignum in hoc genere ſe offert, cum tribunal e ſolo altius elevaretur, ex eo manaſſe, ut binae hae formulae *Pro tribunali*, & *De plano cognoſcere* inter sé opponerentur. Hoc enim poſtremum fuit, cum praetor extra tribunal, non e ſuperiore, ſed *ex aequo loco* (uti loquitur Cicero III. Fam. 8.) ſcilicet in plano ſtans, aut in via de levioribus negotiis, quae cauſae cognitionem non poſtularent, decernebat.

V. Cum jam ſatis per nos praetoria declarata ſint munia, duo tamen adhuc praetoris urbani propria reſtant adjicienda.

Primum igitur ejus fuit, conſulum abſentium partes in urbe agere. Significat manifeſte

tricii, quam ad diem XIX. Maji Kalendarii marmorei Neapolitanae Eccleſiae Mazochius illuſtravit: *Patricius dixit: Jube, o Conſularis, attolli Vela, ut omnes exaudiant. Cumque conſularis juſſu Vela allevata fuiſſent, multitudo locum complevit.*

Hinc autem *ad velum ſiſti* dicebantur rei, cum judici ſiſterentur. Facit huc maxime Chryſoſtomi ſententia in II. ad Timoth. homil. V. *Latrones quandiu cuſtodia detinentur, ſecuri vivunt: ubi vero productos AD VELUM quis STITERIT, tum jam metu diſſolvuntur, quippe jam morti propius admoti.*

Is autem velorum obtentus gravioribus tantum cauſis adhibebatur. Quare Baſilius ep. 59. ad Euſtath. *Principes*, inquit, *mundi hujus quoties reum aliquem morte ſunt damnaturi, ADDUCUNT VELA, adſcitiſque peritis, in diſceptando temporis multum inſumunt.* At quae levioris momenti cauſae eſſent, eae *levato velo* peragebantur. Quapropter Honorius Theodoſiuſque l. 5. C. de naufrag. ita edicunt: *De ſubmerſis navibus decernimus, ut LEVATO VELO cauſae iſtae cognoſcantur.*

ſte id Cicero X. Fam. 12. dum ſcribit : *Placuit nobis , ut ſtatim ad Cornutum praetorem urbanum litteras deſerremus : qui , quod conſules aberant , conſulare munus ſuſtinebat more majorum* . Ea ille de cauſa & ſenatum (non tamen fere , niſi ad res novas , ut indicat idem Tullius XII. Fam. 28.) per id tempus habebat , & cum populo in concionem convocato agebat . Vide Livium XXX. 17.

Adhaec ſuo ipſe jure ludos Apollinares faciebat : de cujus collati in eum muneris origine agit fuſe idem ſcriptor XXV. 12.

Praeter haec autem , quae praetori , de quo ſermo eſt , communia cum aliis non fuerunt , illud etiam peculiare ei fuit , ut non ultra decem dies abeſſe ab urbe liceret . Oſtendunt hoc verba Tullii II. Phil. 13.

VI. Poſtremo attributi praetoribus miniſtri , necnon inſignia , fuerunt , qui conſequuntur.

1. Lictores sex cvm fascibvs. Hunc numerum patefacit Valerius Maximus I. 1.9. *Praetor*, inquit, *a patre ſuo . . . juſſus, SEX LICTORIBVS praecedentibus , arma ancilia tulit* . Quare cum alicubi de duobus tantum mentio fiat, id ita accipi neceſſe eſt, ut duo ſaltem praeſto ſemper magiſtratui eſſe debuerint . Hujuſmodi profecto eſt, quod apud Cenſorinum de Die Nat. 24. legitur . *Praetor urbanus , qui nunc eſt , quique poſthac fuat , duos lictores apud ſe habeto* . Neque enim , ſi ſecus foret , ſatis aequum videretur , ut cum praetores provinciales ſenis lictoribus , quod liquet , uterentur , iis porro praetoribus , qui

in urbe res gererent, duo ſolummodo id genus miniſtri manciparentur.

2. SCRIBAE, & ACCENSI: illi, ut acta in tabulas referrent; hi, ut & citarent, & horam eſſe tertiam, meridiem, & horam nonam clamarent, uti refert Varro V. L. L. 9.

3. TOGA PRAETEXTA.

4. SELLA CVRVLIS.

5. HASTA, jurisdictionis inſigne. Quae eam ob rem in hunc uſum inducta videtur, quod jam antiquitus praecipuum quoddam ſignum poteſtatis exſtiterit, eaque de cauſa fuerit primum diis, tum vero etiam regibus attributa (53).

6. GLADIVS, praetorum quaeſtionem exercentium proprius.

HACTENVS de magiſtratibus, qui ſimul majores, urbani, & ordinarii fuerunt; qui ſcilicet & majore aliis poteſtate pollebant, & res urbanas adminiſtrabant, & ſtatis temporibus creabantur; niſi quod ex iis cenſorum creatio intermiſſa nonnunquam fuit, quae tamen

(53) Eadem de cauſa ubi reorum bona vendenda per auctionem forent, ibi Haſta ſtatuebatur, ut publica auctoritate venundari appareret. Ex quo tritum illud *Haſtae ſubjicere*, pro auctionari, prodiit. Sed & huc refer Tullii dictum Fam. IX. 10. et XV. 17. *Haſtam refrixiſſe*, quod perinde eſt, ac bona civium publicari deſiiſſe. Quoniam vero etiam in centumviralibus judiciis Haſta erigebatur, idcirco Valerius Max. VII. 8. 1. *Haſtae judicium* pro centumvirali poſuit: et IX. 12. 7. *Haſtam cogere* idem valere voluit, ac Centumviros convocare: quod munus ad Decemviros ſpectaviſſe alibi declarabitur.

men intermiſſio etiam conſulatui, quod poſtea videbitur, aliquando evenit. Rerum nunc ordo poſtulat, ut ad magiſtratus minores urbanos ordinarios veniamus.

§. IV.

De Aedilibus.

Suum ex eo nomen hauſiſſe Aediles, quod ſacras privataſque *aedes* tuerentur, ſcripſit Varro IV. L. L. 14.

Diverſi ii generis, diverſoque inſtituti tempore fuerunt. Itaque vario nomine *Aediles Plebeji*, *Curules*, & *Cereales* dicti. De his autem poſtremis, quos a Julio Caeſare primo eorum auctore rei frumentariae praepoſitos refert Dio p. 239. cum nihil ſit notatu dignum, nihil nos in medium afferemus.

I. Aediles plebeii quidem eodem anno, quo tribuni plebis, creati fuere duo omnino ad id, ut vicariam eis operam praeſtarent. (Dionyſ. p. 411.)

Aediles cvrvles allegi item bini ludorum celebrandorum cauſa coepti ſunt anno CCCLXXXIX. cum id muneris Aediles plebis detrectaſſent, prout narrat Livius VI. 42. ſub finem, & initio VII. 1.

II. Vtrorumque Aedilium officia ſic perbrevi verborum ambitu concluſit Cicero III. de Legg. 3. *Suntoque Aediles CVRATORES VRBIS, ANNONAE, LVDORVMQVE SOLLEMNIVM.*

Primum itaque curabant (tum maxime, cum cenſoribus reſpublica careret) aedificia, & loca publica, ſcilicet templa, fora, baſilicas, aquaeductus, vias, & alia hujuſmodi, ut nimirum integra haberentur; cum his vero etiam privatas aedes, ut, ubi opus foret, a ſuis poſſeſſoribus, ne periculum faceſſerent, reficerentur.

Adhaec annonae advigilabant; rebus venalibus praeerant; ac ne quid in mercibus improbum eſſet, ne quid in menſuris fraudulentum, illas, cum res poſceret, projiciendo, has confringendo, providebant.

Eorundem porro fuiſſe legitur, foeneratorum avaritiam coercere; in aleatores animadvertere; luxui, iiſque omnibus, quae antiquos mores depravare poſſent, occurrere; profuſos in primis funerum ſumptus cohibere; peregrinas etiam religiones ab urbe propellere.

Haec autem univerſa communia ferme utrique aedilium generi fuerunt.

III. Peculiari vero jure aedilibus curulibus ſollemnium ludorum celebratio commiſſa erat, cujus unius gratia, ut ſupra indicavimus, creati initio ſunt. Quantam autem in hos magnifice edendos ſolerent illi pecuniam inſumere, & quantopere hac ratione favorem ſibi populi ad ampliores obtinendos honores ſibi conciliarent, incredibile prope dictu videtur. Hinc Cicero III. de Off. 16. commemoratis pluribus, qui functi ſplendidiſſima aedilitate fuerant, mox cap. ſeq. ſubdit: *Mamerco, homini divitiſſimo, praetermiſſio aedilitatis conſulatus repulſam attulit*. Adeo popularis animus

mus ejuſmodi celebritatibus capiebatur.

Jam porro aedilium plebis proprium fuit, ſenatus conſulta olim quidem in aede Cereris, ſequiore autem aevo in aerario ſervare, ne ea ſcilicet a conſulibus, quod antea factum, corrumperentur. (Liv. III. 55.)

IV. Vtroſque aediles de rebus ſuae poteſtati concreditis judicaſſe, plura ſcriptorum teſtimonia palam faciunt.

At uni tamen curules edictum, ex quo jus diceretur, ad praetorum inſtar proponebant. De hoc mentionem facit Tullius IX. Philipp. 7. cum inquit: *Senatum cenſere, atque e republica exiſtimare, aediles curules edictum, quod de funeribus habeant, S. Sulpicii Q. F. Lemonia Rufi funeri remittere.*

V. Denique aediles plebeji nullis neque inſignibus, neque miniſtris utebantur.

Curulibus vero ſi non antiquitus, at poſterioribus certe aetatibus ſervos publicos adfuiſſe auctor eſt Gellius XIII. 13. Sed & ſua iis ornamenta fuere, SELLA CVRVLIS, & TOGA PRAETEXTA: tum porro jus imaginis, & antiquior (prae reliquis magiſtratibus nullo curuli magiſtratu functis) dicendae in ſenatu ſententiae locus: quae omnia enumerat Cicero V. in Verr. 14.

§. V.

De Tribunis plebis.

I. Cum Romana plebs incenſa in patres odio & ira eſſet, maxime propter nexos ob aes alienum, facta tandem in Sacrum montem tria ab urbe millia paſſuum diſtantem ſeceſſione, non inde prius ſe paſſa eſt divelli, quam perſtaturos in omne tempus poſterum ſuae libertatis vindices obtineret. Conceſſum itaque plebi eſt, ut ſuos jam inde certos veluti tutores haberet, eoſque *ſacroſanctos*, ut ne quis eos laedere quolibet pacto poſſet, quin ſacer eſſet. Hi autem fuere TRIBVNI PLEBIS, quinque tunc primum ab ipſa plebe creati. (Liv. II. 33. Dionyſ. p. 410.) Qui tamen tricèſimo ſexto poſt anno decem effecti. (Liv. III. 30.)

II. Lecti quidem olim fuere de plebe. Quo eos tempore *Magiſtratus* appellatione caruiſſe compertum eſt. (Plutarch. Quaeſt. Rom. 80.)

Verum ſtatutum poſtea, fortaſſe plebiſcito Atinio (de quo Gellius XIV. 8.) ut nemo, niſi ſenator (plebejus tamen) tribunus fieret. Ac tunc invecta conſuetudo fuiſſe videtur, ut tribuni plebis *Magiſtratus* nomine inſignirentur.

Vt igitur ex dictis patet, unis plebejis tribuniciam poteſtatem aſſequi datum eſt. Quam ob rem ſi quando quis patricius ad eam adſpiraret, ejuſmodi inſiſtebat viam, ut prius in fami-

miliam aliquam plebejam per adoptionem tranſiret: quo prorſus modo egit P. Clodius, qui cum patricio eſſet genere, ita ſibi aditum ad tribunatum aperuit. Quocirca extra ordinem omnino fuit, quod legitur apud Livium III. 65. *Novi tribuni plebis in cooptandis collegis patrum voluntatem foverunt; duos etiam PATRICIOS conſulareſque Sp. Tarpejum & A. Aterium cooptavere*. Quo in loco conſuetudinem praeterea illam advertas licet, qua factum, ut ſi aliquo caſu non omnes, quot ſolebant, renunciati comitiis tribuni fuiſſent, ab illis ipſis, qui creati jam forent, reliqui collegae adſciſcerentur.

III. Tribunorum poteſtas maxime in *Interceſſionibus* erat poſita: per quas vel eorum unus quaelibet patrum, magiſtratuum, ipſorumque ſuorum omnium collegarum molimina, unica illa pronuntiata vocula *Veto*, labefactare potis erat. Quod certe jus ab ipſa tribunicii muneris origine manavit, quippe cum hoc non ad aliud, quam ad injurias, ſi alicunde inferrentur, a plebe prohibendas fuerit inſtitutum, prout obſervavit Gellius XIII. 12. Unde etiam ortum, ut, quo tribunorum auxilium praeſto omnibus ſemper eſſe appareret, eorum aedes diu noctuque tanquam commune perfugium patere deberent: neque ipſi noctem ullam, praeterquam feriarum Latinarum tempore, abeſſe ab urbe poſſent, teſte Dionyſio p. 554. Ex eodem denique fonte fluxit, ut cuivis a magiſtratibus ad tribunos appellandi facultas eſſet: cujus rei innumera ſeſe dant in hiſtoriis exempla. Si igitur ſe i-

pſos illi unis interceſſionis finibus contínuiſſent, non fere terminos ſibi initio praeſtitutos egredi viſi eſſent.

Sed longe ultra hunc modum jura illi ſua aliud ex alio ſibi ſenſim vindicantes protulerunt. Cujus ſic ampliatae poteſtatis vi conciones, plebiſque comitia pro lubitu habebant; rogationes ferebant; ſenatum, etiam praeſentibus in urbe conſulibus, convocabant; jus dicebant; cujuſvis generis cives in populi judicium citabant; eoſque, cum videretur, in carcerem conjiciebant, quippe cum jam prehenſionem, ac viatorem (quod docet Gellius XIII. 12.) haberent. Id vero imperium, quo in vincula duci juberent, in ipſos nonnunquam ſummos magiſtratus intendere, ubi rem ita poſtulare crederent, non dubitarunt. Ita apud Livium IX. 34. *Haec taliaque* (P. Sempronius Tr. pleb.) *cum dixiſſet, prehendi cenſorem, & in vincula duci juſſit*. Et in Epit. Liv. LV. *Tribuni plebis, qui non impetrarunt, ut ſibi denos quos vellent milites eximere liceret, conſules in carcerem mitti juſſerunt*.

Fracta quidem aliquando per Sullam fuit tribunicia auctoritas; quae nil aliud ab illius lege, niſi interceſſionem, retinuit. (Dionyſ. p. 340. & Cic. III. de Legg. 9.) Sed eandem non multo poſt Craſſus & Pompejus conſules reſtituerunt. (Epit. Liv. XCVII.)

§. VI.

§. VI.

De Quaeſtoribus urbanis, ſive aerarii.

Tria ſane Quaeſtorum exſtitere genera. Etenim alii erant Qvaestores vrbani, ſive aerarii; alii Qvaestores parricidii, ſeu rervm capitalivm; alii demum Qvaestores provinciales. Quorum omnium commune nomen a *quaerendo* eſt factum, quippe cum eorum eſſet vel publicas pecunias, vel maleficia conquirere, uti ſcripſit Varro IV. L. L. 14. Jam nos, reliquis alio rejectis, de primis tantum in praeſens diſſeremus.

I. Hunc magiſtratum ab ipſo Tullo Hoſtilio rege fuiſſe inſtitutum affirmate refert Vlpianus l. 1. D. tit. 13. l. 1. Reipublicae vero initio Valerium Poplicolam conſulem ſtatim populo conceſſiſſe, ut binos crearet Quaeſtores, retulit Plutarchus in vit. Poplic. Atque haec de ſingulari eorum antiquitate.

II. Quod porro ad munus ſpectat, praepoſiti aerario fuerunt. Quare eorum fuit, pecuniam publicam undelibet redeuntem illuc inferre; eandem, pro eo ac opus poſceret, erogare; univerſam autem in tabulas accepti, expenſique referre: ibidem porro leges, & ſenatus conſulta, poſtquam horum cuſtodia ab aedilibus ad eos devenit, aſſervare: inde demum militaria ſigna belli tempore expromere.

Ipſi praeterea a Romanis ducibus, ubi Romam revertiſſent, juramentum de occiſorum hoſtium, & amiſſorum civium numero accipiebant, quo ſcilicet confirmaretur eundem eſſe, quem antea literis ad ſenatum miſſis nuntiaſſent. (Valer. Max. II. 8. 1.) Id autem eo fiebat, ut juſtus illis triumphus decerni poſſet: quandoquidem ex teſtimonio ejuſdem ſcriptoris ibid. *lege cautum erat, ne quis triumpharet, niſi qui quinque millia hoſtium una acie cecidiſſet*.

Eis quoque demandatam non ſemel traditur fuiſſe a ſenatu curam, ut principes viros, regeſve exterarum gentium Romam venientes liberaliter exciperent, de habitatione accommodarent, omnique officiorum genere proſequerentur: quin etiam, ſi forte illi extremum ibi diem, vel etiam non procul inde obiiſſent, publico funere efferendos curarent. (Val. Max. V. 1. 1.)

III. Juriſdictionem quaeſtores non habebant, neque vero prehenſionem; quare a privato in jus vocari poterant, ſecus ac magiſtratus alii, quibus vocandi, prehendendive poteſtas eſſet, ex regula allata a Gellio XIII. 13.

§. VII.

De aliis Magiſtratibus minoribus ordinariis.

Praeter tres modo recenſitos, alii plures in urbe erant magiſtratus minores ordinarii: quorum

rum heic collecta ſimul tum nomina, tum munia uno ſpectanda intuitu proponere e re viſum.

I. Triumviri capitales de infimae ſortis hominibus, in primiſque de ſervis ad columnam Meniam (54) in foro poſitam judicabant. Hinc Cicero pro Cluent. 13. de quodam ad eum magiſtratum evecto in haec verba loquitur: *Ex petulanti atque improbo ſcurra in diſcordiis civitatis ad eam Columnam, ad quam multorum ſaepe conviciis perductus fuerat, tum ſuffragiis populi pervenerat.*

Eiſdem ſuprema carceris cura tradita erat; impoſitumque munus ut adeſſent, cum quis extremo ſupplicio afficeretur: quod utrumque declarant verba Pomponii L. 1. D. tit. 2. l. 2.

(54) Hujus columnae originem declaravit Aſconius in Cic. Divin. in Verr. 16. per haec verba: *Menius cum domum ſuam venderet Catoni & Flacco cenſoribus, ut ibi baſilica aedificaretur, exceperat jus ſibi unius Columnae, ſuper quam tectum projiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipſe & poſteri ejus ſpectare munus gladiatorium poſſent, quod etiam tum in foro dabatur.* Atque hinc certe in Latialem linguam invectum eſt, ut omnes ejus generis pergulae (Italice nunc *Loggie*) *Meniana* vocarentur.

Ex eadem columna deducto nomine *Columnarios* (quos memorat Coelius ad Cic. VIII. Fam. 9.) dictos cenſuit Manutius homines abjectos improboſque, ad illam columnam in judicium ſolitos vocari. Conjectura certe non aſpernanda. Quanquam id vocabulum illuc retulit Gronovius, ut denotati eo potius fuerint otioſorum greges, qui ad columnas in foro tempus plerumque tererent; ita ut iidem ferme eſſent *Columnarii*, ac *Subroſtani*. Utrumlibet elige.

OCTO autem LICTORES praeſto eis ad miniſterium erant.

II. TRIVMVIRI MONETALES aes, argentum, aurum publice ſignabant. Hinc frequens vetuſtis in monumentis illud eſt: III. VIRI A. A. A. F. F. videlicet Triumvir Aere, Auro, Argento Flando Feriundo. Quod eorum munus cum Triumvirorum capitalium officio collatum jocandi anſam Ciceroni praebuit VII. Fam. 13. *TREVIROS vites cenſeo: audio CAPITALES eſſe: mallem AVRO, AERE, ARGENTO eſſent.*

III. TRIVMVIRI NOCTVRNI arcendis incendiis, agendiſque noctu excubiis vacabant. (Paull. l. 1. D. tit. 15. l. 1.) Eam ob rem ita narrat Valerius Max. VIII. 1. 5. *Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius Triumviri, quod ad incendium, in ſacra via ortum, extinguendum tardius venerant, a tribunis plebis die dicta ad populum damnati ſunt.*

IV. QVATVORVIRI VIARVM CVRANDARVM, quos Pomponius l. 1. D. tit. 2. l. 2. non multo poſt praetorem peregrinum inſtitutos retulit, muniendis ſternendiſque viis praefecti erant.

V. DECEMVIRI LITIBVS (ſive, ut antiquitus loquebantur, STLITIBVS) IVDICANDIS certis quibuſdam in cauſis, praeſertim libertatem ſpectantibus, judicabant. (Cic. pro Caecin. 33. & pro Dom. 29.) Praeterea in judiciis centumviralibus primarias agebant partes: quandoquidem eorum erat, centumviros, cum praetor denuntiaſſet, cogere; tum porro de cauſarum ſumma cognoſcere, teſtes audien-

do, tabulas inſpiciendo, reliquaque id genus praeſtando, quae in judiciis publicis Judex quaeſtionis exſequebatur.

Eos autem revera magiſtratus, contra ac nonnullis viſum, fuiſſe, eumque honorem inter alios cenſeri ſueviſſe ſatis indicare videtur vetus inſcriptio apud Sigonium I. de Judic. 8. in hanc formam concinnata: Scæva. Quæstor. Decemvir. Stlitibus. Judicandis. Tr. Pl.

§. VIII.

De Dictatore, & de Magiſtro equitum.

Enumeratis huc uſque magiſtratibus urbànis ordinariis, ad eos, qui creari extra ordinem ſolebant, accedamus.

I. Inter hos principem omnino locum Dictator habuit: qui ita vocatus ea magis, quam alia de cauſa, videtur, quod ſupremo jure *dictaret ediceretque*, quae ſibi e republica viderentur. Idem & *Praetor maximus*, & *Magiſter populi* dictus eſt. Ex quo noveris, quam apte Cicero VII. Fam. 25. ut Caeſaris dictatoris adventum ſignificaret, dicto illo e pictorum ſcholis deſumpto ſit uſus: *Sed heus tu, manum de tabula: MAGISTER adeſt citius, quam putaramus.*

Creandi autem dictatoris cauſa in primis fuit gravis aliqua temporum difficultas, ab acrioribus bellis, civiumve diſcordiis enata.

Praeter id autem rerum genus alia fuere non pauca, ob quae etiam ille renuntiaretur, ut ſcilicet comitia haberet, ſenatum legeret, ludos faceret, quaeſtionem exerceret, ferias conſtitueret, clavum in templo Capitolino figeret: quae omnia apud Livium leguntur. De hac autem poſtrema re monere proderit, cum ea antiquitus conſuetudo fuiſſet, ut quotannis ad notandum annorum numerum clavus (qui propterea auctore Feſto *annalis* cognominatus) in ſacra aede figeretur; cumque praeterea ferretur, eo aliquando per dictatorem fixo vel peſtilentiam levatam eſſe, vel alienatas mentes compotes ſui factas: hinc ortum, ut conſecutis etiam aetatibus nonnunquam, ubi ejuſmodi mala incidiſſent, dictator figendi clavi gratia diceretur. (Liv. VII. 3. & VIII. 18.)

Ipſum vero non populus in comitiis, ſed peculiari plane jure conſul creabat, atque ea quidem ratione, qua apud Livium IX. 38. *Conſul .... nocte ſilentio, ut mos eſt, L. Papirium dictatorem dixit.*

Jam quanta eſſet hujus magiſtratus poteſtas, pervidere ex his licet, quod univerſa ad pacem bellumque ſpectantia ſuo ipſe arbitrio adminiſtraret; quod ſupremum de civium capite boniſque jus penes eum eſſet; quod nemini ab eo liceret provocare; quod denique renuntiato eo ceteri magiſtratus omnes, praeter tribunos plebis, munere deſiſterent, ut univerſam unus rempublicam moderaretur. Itaque non immerito dictaturam regio vix diſſimilem imperio declarat Dionyſius p. 336. Hinc

an-

autem ad eam digne cohoneſtandam tum reliqua regia ornamenta, tum praecipue, ſingulari prorſus exemplo, VIGINTI QVATVOR (55) LICTORES cum FASCIBVS & SECVRIBVS (quod totum conſtat ex eodem hiſtoriographo p. 650.) adhiberi placuit.

Fuere tamen quidam fines, quibus tam ingens imperii amplitudo ita demum concluſa fuit, ut ne quando in magnum aliquod reipublicae exitium evaderet. Quare ſtatutum eſt, ut dictator non ultra ſemeſtre ſpatium magiſtratum obtineret, neve unquam cum imperio extra Italiam proficiſceretur. His porro adde, factum poſtea per legem latam anno CCCIV. ut eſſet ab illo provocatio; quippe cum ſancitum ea fuerit, *ne quis ullum magiſtratum ſine provocatione crearet*. (Liv. III. 55.)

Illud heic vero praetereundum non eſt, fuiſſe anno DXXXVI. creatum a populo, quem nunquam alias invenies, PRODICTATOREM, nulla re alia, quam nomine, a Dictatore diverſum, iis nempe de cauſis, quas affert Livius XXII. 8. *quia conſul aberat; a* *qua*

(55) Per ejuſmodi lictorum faſciumque conſularium geminationem indicatum procul dubio illud voluerunt, utriuſque conſulis poteſtatem in unum dictatorem fuiſſe collatam. De quo ſane ita ſtatuitur apud Tullium III. de Legg. 3. *VNVS* . . . *IDEM JVRIS*, *QVOD DVO CONSVLES*, *TENETO*. In locum igitur Livianae Epitomes LXXXIX. ubi legitur: *Sulla dictator factus, quod nemo quidem unquam fecerat, cum faſcibus XXIV. proceſſit*; illud, *quod nemo quidem unquam fecerat*, aliena imperitaque manu fuiſſe injectum non injuria ſuſpicatur Lipſius I. Elect. 23.

quo uno dici (Dictator) *poſſe videbatur* ; *nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nuntium* , *aut literas mitti*.

II. MAGISTRUM EQUITUM dictator ipſe dicebat. Itaque a conſueto more alienum fuit, illum vel a ſenatu, vel a populo dari: quod tamen aliquando factum indicat Livius VII. 12. cum inquit: *Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: conſul ad id accitus C. Plautius dixit. Magiſter equitum dictatori additus M. Valerius.* Simile legas apud eundem VII. 28.

Praecipuam is quidem in equites, unde & appellationem duxit, poteſtatem habebat. At dictatoris eodem ferme pacto adminiſter erat, quo regum olim fuerant tribuni celerum. (Pompon. l. 1. D. tit. 2. l. 2.) Quare totus in eo ille eſſe debuit, ut hujus voluntatibus omnem operam navando obſecundaret, nihilque unquam ab iis alienius aggrederetur. (Vid. Liv. VIII. 32.)

Eum SEX LICTORIBUS fuiſſe inſtructum, AC TOGA PRAETEXTA inſignitum conſtat a Dione p. 197. Cum praetexta autem SELLAM CURULEM (quae duo inſignia in magiſtratibus nunquam disjuncta occurrunt) permiſſam ei etiam fuiſſe credendum eſt.

§. IX.

§. IX.

De Interrege, & de Praefecto Urbis.

Alterum heic damus extraordinariorum magiſtratuum inſigne par; quorum tamen nil alteri cum altero commune fuit.

I. Interrex profecto ſtatim a morte Romuli in medium prodiit. Etenim per id tempus, non ſubito in novum deligendum regem conſentientibus animis, ducenti patres, quos Romulus reliquerat, cum ſe ſe in decurias diſtribuiſſent, primum uni earum per ſortem ductae rerum adminiſtrationem commiſerunt, eo tamen pacto, ut unus modo e decem illis viris dictus *Interrex* per quinos dies regia poteſtate, regiiſque inſignibus ornatus imperitaret: quibus demum elapſis alteri imperium traderetur; quod eodem deinceps ordine per omnes iret. Tum poſtquam prior illa decuria eo functa eſt munere, altera ſtatim ſucceſſit, ac mox huic alia, tranſmiſſo & inde ad alias dominatu. Atque haec ſane regiminis forma, qualem paullo aliter a Livio deſcribit Dionyſius p. 119. annum integrum tenuit, donec rex alter Numa creatus eſt. Ea igitur olim Interregis, atque interregni conditio fuit.

Poſt regum vero aetates renuntiandi Interregis nova cauſa exſtitit. Nimirum cum nulli in republica eſſent nec conſules, nec dictator, qui comitiis praeeſſe poſſent, tunc ille

ad

ad haec ipſa habenda a patriciis *prodebatur*. Qui (quoniam moris erat, ut non ſubito primus interrex comitia haberet, teſte Aſconio in Cic. pro Mil. 5.) ubi quinque dies gubernaculo adſediſſet, alterum ad idem munus in tantundem temporis deligebat: exinde is, cum oporteret, alium: idque tandiu continenti ſerie fiebat, dum conſules crearentur. Hujus plane generis eſt, quod affert Livius VII.22. *Res ad interregnum rediit. Infeſtam inde patribus plebem Interreges cum accepiſſent, ad undecimum Interregem ſeditionibus certatum eſt.*

II. Jam porro PRAEFECTVS VRBIS ille quondam dicebatur, qui a regibus, ac poſtea a conſulibus ad bella proficiſcentibus eligebatur, qui pro ſe interim urbi praeeſſet, prout tradidit Tacitus Annal. VI.

Poſtquam autem inſtitutus in republica fuit praetor urbanus, cui id etiam datum eſt, ut conſularem vicem abſentibus conſulibus fungeretur; tunc vero Prefectus Vrbis Latinarum tantummodo feriarum cauſa creabatur. Cum enim ad has celebrandas univerſi magiſtratus Romani convenirent, uti Dionyſius p. 554. memoriae prodidit, ut urbi interea temporis aliquis moderator adeſſet, Praefectus, quo de agitur, ibi a conſulibus relinquebatur. Qui ſane per quatuor illos dies conſulum partes agendo ſenatum quidem, auctore Gellio XIV. 8. ob ſubitam rem aliquam habere poterat, comitia vero non item, quippe cum feriatis diebus agi cum populo nequiret.

§. X.

§. X.

De Decemviris, & de Tribunis militum conſulari poteſtate.

I. Cum non certae adhuc, totique rei moderandae pares, perſcriptae apud Romanos leges eſſent, ſed omnia ferme, ut olim regum, ita dein conſulum gererentur arbitrio; id tandem magiſtratu plebejo indignante placuit ſenatui (ſi fides habenda Livii ac Dionyſii teſtimoniis) peti a Graecis urbibus, praeſertim Athenis, leges atque inſtituta, quae inde ad Romanae civitatis uſum componerentur. Tum poſtquam per legatos ad id miſſos allatae ſunt, ad eas condendas creati A. V. CCCI. fuere Decemviri, qui univerſis aliis magiſtratibus ſublatis ſoli in republica ſummo cum imperio, ac ſine provocatione eſſent. (Liv. III. 33. & Dionyſ. p. 680.)

Jam hi, ſimul ac magiſtratum occeperunt, ea inter ſe ratione (uti refert Halicarnaſſeus. ibid.) partiti ſunt munia, ut ſinguli ſtatutis vicibus ad certos dies conſulare imperium atque inſignia obtinerent; unoque imperante, ceteri ad populi invidiam declinandam habitu vix a privatis diſſimiles eſſent, uno tantum (ex Patavini relatu ibid.) Accenſo contenti: univerſi autem a primo mane cognoſcendis pro tribunali cauſis vacarent. Cum vero promulgandas leges (ad quas maxime renuntiati fuerant) e patriis moribus & peregrino ju-

re conflatas diu diligenterque expendiſſent, poſtremo in X. tabulis conſcriptas, & publice propoſitas, cum ingenti omnium conſenſu pertulerunt. (Liv. III. 34. & Dionyſ. p.681.)

Quoniam vero decem illis legum tabulis, quot primo exſtiterant, aliquid adhuc ad abſolutam juris rationem deeſſe videbatur, anno inſequenti creati ſunt iterum perficiendae rei cauſa Decemviri. Qui novis additis legibus, XII. tabularum numerum expleverunt. (Liv. III. 37. Dionyſ. p. 684.)

II. Alia porro de cauſa invecti in rempublicam fuere TRIBVNI MILITVM CONSVLARI POTESTATE; quod ſcilicet contendere aliquando tribuni plebis coeperunt, ut, quod nunquam antea factitatum fuerat, jam alter conſul e plebe fieret. Vt igitur eorum tumultibus obviam iretur, neque tamen ſummus ille honor in unos adhuc patricios collatus impertiretur plebi, ſenatus conſulto a plebeiis comprobato ſtatutum eſt, ut pro conſulibus Tribuni militum conſulari poteſtate tres e patriciis, totidemque de plebe crearentur; dein vero annuo exacto ſpatio convenire iterum inter ſenatum plebemque deberet, utrum eoſdem rurſus, an conſules adminiſtrandae reipublicae admoveri mallent.

Ita anno CCCIX. ad conſulare munus obeundum renuntiati primum ſunt Tribuni militum, tres tamen numero, omneſque patricii, jam eo uno ſatis contenta plebe, quod ſui ratio habita videretur. Quin etiam his ipſis, quod vitio creati dicerentur, mox abdicantibus, ad conſulum creationem reditum ſta-

ſtatim eſt. (Liv. IV. 6. & 7. Dionyſ. p. 735. & ſeq.)

Conſecutis inde annis novas identidem turbas conciente plebe, iterum ac ſaepius Tribuni id genus e comitiis prodierunt, miſti ex patriciis plebejiſque, ac vario numero, modo tres, modo quatuor, modo ſex: donec tandem anno CCCLXXXVIII. concedentibus patribus, creari primum conſul de plebe coepit. (Liv. VI. 42.)

§. XI.

De Magiſtratibus extraordinariis minoribus.

Sicuti magiſtratuum ordinariorum, ſic etiam eorum, qui extra ordinem fierent, alii majores, alii minores erant. Itaque cum de extraordinariis majoribus dictum ſatis ſit, reſtat ut de minoribus pauca videamus.

I. Praefectus annonae, cum fame urbs premebatur, ad accurandam rem frumentariam creari ſolebat. Ita apud Livium IV. 12. *Coepere a fame mala .... poſtremo perpulere plebeji, haud adverſante ſenatu, ut L. Minutius Praefectus annonae crearetur.*

II. Quaestor parricidii, vel rerum capitalium ad quaerendum de aliquo crimine legebatur. Ac in magiſtratibus extraordinariis minoribus ille quidem numeratus eſt, licet plerumque id munus conſulibus, alterive eorum, aut alicui e praetoribus, aut etiam di-

dictatori mandari ſoleret. Quare Livius IV. 51. ſic refert: *Senatus conſultum factum eſt, ut de quaeſtione Poſtumianae caedis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent, plebeſque praeficeret quaeſtioni, quem vellet. A plebe conſenſu populi conſulibus negotium mandatur.*

Quibus vero de cauſis, quibuſve reipublicae aetatibus ad hujus magiſtratus creationem ventum aut ſaepe, aut aliquando ſit, declaratum reperies Cap. VII. de Judiciis Part. 2.

III. QVINQVEVIRI MENSARII, ad levandos aere alieno cives creati, occurrunt apud Livium VII. 21. ita narrantem: *Novi conſules ſenebrem quoque rem, quae diſtinere unanimos videbatur, levare aggreſſi, ſolutionem alieni aeris in publicam curam verterunt, Quinqueviris creatis, quos Menſarios ab diſpenſatione pecuniae appellarunt.*

IV. Fuere etiam DVVMVIRI NAVALES, quos memorat Livius IX. 30. Praeterea TRIVMVIRI REFICIENDIS SACRIS AEDIBVS: necnon QVINQVEVIRI MVRIS TVRRIBVSQVE REFICIENDIS: qui utrique ab eodem hiſtorico XXV. 7. producuntur. Verum de his nihil peculiare habemus quod apponamus, cum nihil de eorum poteſtate ſit, quod non ab ipſo nomine ſtatim pateſcat.

NEQVE vero de univerſis omnino magiſtratibus urbanis, cujuſcunque ii demum generis fuerint, quidquam reliqui eſt, quod ad hactenus dicta addendum eſſe putemus. Itaque provinciales modo, quod unum ſupereſt, extrema hac parte ſiſtantur neceſſe eſt.

§. XII.

§. XII.

De Proconſulibus, & Propraetoribus.

I. Quibus provincia aliqua extra ordinem dabatur, ii in primis Proconsvles, vel Propraetores dicti.

Heic autem primum omnium advertas oportet, hujus generis *provincias*, quae Proconsvlibvs, aut Propraetoribvs decernebantur, non ferme fuiſſe regiones extra Italiam Romanis armis ſubactas (quae maxime propria fuit ejus nominis notio), ſed quaelibet munera, ad bellum plerumque ſpectantia, illis impoſita. Quo ſane ſenſu, generatim quaevis officia denotante, frequentiſſimus Latinis eſt ejuſdem vocabuli uſus (56).

II.

(56) Certe quidem Livius, ut reliquos omittamus, quotieſcunque (quod percrebro uſuvenit) de muniorum partitione inter novos conſules praetoreſque facta ſermonem habet, hanc ſtabili quadam ratione vocem uſurpat. Pro ſexcentis aliis valeat is unus locus, qui eſt XXXVII. 36. *Conſulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Livius iterum. Qui, quia jam deſignati PROVINCIAS ſortiti erant, praetores ſortiri juſſerunt. C. Hoſtilio urbana jnriſdictio evenit; addita & peregrina, ut tres in provincias exire poſſent. A. Hoſtilio Sardinia C. Mamilio Sicilia, L. Portio Gallia evenit.* Vbi cum duae tantum verae provinciae numerentur, Sardinia, & Sicilia; reliquae tamen procurationes uno omnes *provinciarum* nomine comprehenduntur; id quod remur maximo eſſe opere tironibus attendendum.

II. Itaque ſi alicui privato conſulare imperium deferretur, ipſe tunc *Pro conſule* dicebatur. Illuſtre admodum hujuſce rei documentum praebet Livius XXVI. 18. ubi inquit: *Poſtremum eo decurſum eſt, ut populus PRO CONSVLE creando in Hiſpaniam comitia haberet*. Tum non multo poſt: *Ad unum omnes non centuriae modo, ſed etiam homines P. Scipioni* (quatuor & viginti ferme annos nato) *imperium eſſe in Hiſpaniam juſſerunt*.

Eadem appellatio eorum erat, quibus geſto jam conſulatu imperium prorogabatur. Quare apud eundem VIII. 23. legitur: *Cum & comitiorum dies inſtaret, & Publilium imminentem hoſtium muris avocari ab ſpe capiendae in dies urbis, haud e republica eſſet; actum cum tribunis eſt, ad populum ferrent, ut cum Publilius Philo CONSVLATV ABISSET, PRO CONSVLE rem gereret, quoad debellatum cum Graecis eſſet*.

III. Simili porro ratione *Propraetores* vocati ſunt illi, quibus in rebus bellicis acta praetura prorogatio imperii concederetur. Ita cum in annalibus ejuſdem ſcriptoris XXVII. 7. dicatur: C. *Hoſtilius* (praetor, ut indidem patet, urbanus) *ab* C. *Laetorio pro praetore provinciam exercitumque, qui tum jam Arimini erat, acciperet*: poſtea ad inſequentem annum cap. 22. de eodem ſubditur: *PROROGATVM* (imperium) *&* C. *Hoſtilio Tubulo eſt, ut PRO PRAETORE in Etruriam ad duas legiones ſuccederet* C. *Calpurnio*.

Ex his interim locis illud praeterea colligas licet, quanam antiquitus forma hujuſmodi

di magiſtratuum nomina efferrentur. Quae quidem cum in duas eſſent antea disjuncta voces, in unam aliquando tandem coaluerunt.

IV. Praeter eos autem Proconſules, de quibus modo dictum, quorumque extraordinarium erat imperium, alii porro ordinarii fuerunt, illi nimirum, qui conſulatu perfuncti ad aliquam inde regendam provinciam abibant. Etenim cum per aſſiduas victorias Romanarum numerus provinciarum magnopere creviſſet, jam harum adminiſtrationem non modo, ut ante, praetores, ſed etiam ex conſulatu conſules ſuſcipiebant. Id ſane e reliquis egerunt Gabinius, & Piſo, qui ſtatim poſt conſulatum alter ad Syriam, alter ad Macedoniam gubernandam profecti ſunt.

Neque ſecus de Praetoribus res habuit, qui (ut retulimus §. III.) obita Romae praetura ad unam e provinciis mittebantur. Quos tamen, etiam quo tempore provinciali huic muneri vacabant, Praetores potius, quam Propraetores appellatos invenies.

Illud vero ſilentio praeterire haud decet, ſi quis provinciam acciperet non ſubito ex conſulatu aut praetura, eum extraordinarii magiſtratus loco fuiſſe habitum. Hac de cauſa Tullius, qui Ciliciam proconſul obtinuit, at aliquot a conſulatu annis, id imperium extraordinarium vocat, in haec verba ſcribens V. ad Att. 9. *Faciam, ut ſumma modeſtia, & ſumma abſtinentia MVNVS HOC EXTRAORDINARIVM traducamus.*

V. Jam de his provinciarum praeſidibus nonnulla ſcitu digna attexere par eſt. An-

Antequam illi ab urbe proficiſcerentur, quaecunque eorum vel itineri, vel procurationi neceſſe forent, videlicet Viaticum, Exercitus, Stipendium, Comitatus (57) a ſenatu decernebantur. Idque omnino fuit *Ornare provincias*. Hinc Cicero III. ad Att. 24. *Cum ſcripſiſſetis*, inquit, *conſulares PROVINCIAS ORNATAS eſſe*.

Vbi vero profectionis dies adventaſſet, tunc illi paludati, praeeuntibus lictoribus cum faſcibus ac ſecuribus iter ad provincias ingrediebantur. Atque heic e re nata de lictorum numero monere libet, duodecim quidem proconſulibus praeſto fuiſſe, ſex vero praetoribus. Quapropter Cicero in Maniliana 12. ut Sextilii, & Bilini praetorum provincialium caſum commemoraret, inquit: *Cum DVODECIM SECVRES in praedonum poteſtatem pervenerint*.

VI. Quod porro ad juriſdictionis in provinciis exercendae rationem attinet, ſciendum cum primis eſt, unamquamque provinciam in plures *Dioeceſes*, ſive *Conventus*, ac *Juriſdictiones* fuiſſe diſtributam; quod palam facit Plinius III. 1. & V. 29. in his autem ſingulis oppidum aliquod juri dicundo fuiſſe deſtinatum, *Forum* ea de cauſa vocatum: quo, cum magiſtra-

(57) Plures magiſtratuum vel adjutores, vel miniſtri erant, qui univerſi uno *Comitatus* nomine indicabantur; videlicet Quaeſtor, Legati, Tribuni militum, Praefecti: adhaec Scribae, Accenſi, Praecones, Lictores, Interpretes, Haruſpices. Huc vero referendi quoque ſunt Contubernales, illuſtres nimirum adoleſcentes, qui quo rem militarem addiſcerent, Praeſidem in provinciam profecuti ab ejus nunquam latere diſcedebant.

ſtratus jus diceret, totius Dioeceſis homines jus ſuum perſecuturi convenirent.

Ille igitur per hiemem fere (aeſtate plerumque, ubi res flagitaret, bellis inſumpta) Conventus obiens, hoc pacto univerſis provincialibus, necnon Romanis civibus id poſcentibus, jus reddebat. Ex quo quidem inſtituti genere ortum duxerunt formulae illae iis magiſtratibus accommodatae, *Conventus circuire*, *agere*, *peragere*; *Forum indicere*, *agere*; aliaeque his ſimiles. Itaque Caeſar V. Bell. Gall. 1. ſcribit: *Ipſe CONVENTIBVS Galliae citerioris PERACTIS, in Illyricum proficiſcitur.* Et Hirtius VIII. Bell. Gall. 46. *Paucos ipſe dies in provincia moratus, cum celeriter omnes CONVENTVS PERCVCVRRISSET, publicas controverſias cognoviſſet, tandem ad legiones in Belgium ſe recepit.* Denique Cicero V. ad Att. 21. *Idibus Februariis, quo die has literas dedi, FORVM inſtitueram AGERE Laodiceae.*

Illud autem praeterea hujus loci eſt animadvertere, hos provinciarum rectores pro diverſis cauſarum generibus diverſam judiciorum rationem, non ſecus ac Romae a praetoribus fiebat, adhibuiſſe. Etenim privatas quidem cauſas judicibus, e civium Romanorum ibi commorantium grege delectis (uti ex Gronovio notavit Graevius Praefat. Tom. I. Antiq. Rom.) diſceptandas mandabant. In publicis vero judiciis nonnullos eorundem in conſilium ſibi adſciſcebant, e quorum ſententia de re, qua de agebatur, ſtatuerent: quod planum fit per Tullium II. in Verr. 29.

Jus vero ipſum dicebant illi ex edictis ſuis. Quae ſane cum pro lubitu conficerent, ſaepe tamen in ea aliquid e ſuperiorum praeſidum edictis transferebant. Hanc ſe quoque rationem ſecutum declarat Cicero III. Fam. 8. *Romae*, inquit, *compoſui edictum: nihil addidi, niſi quod publicani me rogarunt, cum Samum ad me veniſſent, ut de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum*. Hinc autem factum, ut quod de alieno apponebant, *edictum translatitium* diceretur; quod vero de ſuo, *edictum novum*. Docent hoc verba ejuſdem Tullii I. in Verr. 44. & ſeq. *In re tam uſitata ſatis eſt oſtendere, omnes antea jus ita dixiſſe, & hoc vetus edictum TRANSLATITIVMque eſſe. Cognoſcite aliud hominis in re vetere EDICTVM NOVVM*.

VII. Cum porro provinciae rector totum annum ei praefuiſſet, compoſitas ejuſdem rationes apud duas civitates deponere, antequam decederet, ex lege debebat. Quare Cicero V. Fam. 20. de ſe ipſo dicit: *Illud quidem certe factum eſt, quod lex* (nimirum Julia, paullo ibidem ante memorata) *jubebat, ut apud duas civitates, Laodicenſem, & Apameenſem .... rationes confectas & conſolidatas deponeremus*.

Exinde tradita ſucceſſori provincia exercituque, triginta ipſos dies a lege Cornelia ad decedendum habebat. Expreſſit hoc ipſe Tullius III. Fam. 6. cum ad Appium deceſſorem ſuum ſcripſit: *Eo deceſſiſti, quo ego te ne perſequi quidem poſſem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, ut opinor, Cornelia conſtituti eſſent*.

At

At ſucceſſore cunctante, praeficiebat ille interim provinciae, ne intutam relinqueret, unum aliquem e legatis, vel potius quaeſtorem. Hinc idem Cicero II. Fam. 15. *Ego*, inquit, *de provincia decedens quaeſtorem Coelium praepoſui provinciae.*

VIII. Poſtquam autem Romam ille reverterat, ſi quidem petiturus triumphum eſſet, extra urbem cum lictoribus, & faſcibus, iiſque nonnunquam laureatis (58), ſubſiſtebat, donec a ſenatu de re propoſita decerneretur. Confer huc, quae dicta de hoc genere fuerunt pag. 57.

 Quod

(58) In more erat poſitum, ut laurea ornarentur faſces eorum ducum, qui ob non vulgarem aliquam partam victoriam *Imperatores* ſalutati a militibus fuiſſent. Itaque hanc honorificam appellationem virtutis ergo conceſſam (de qua in de Militia redibit mentio) continuo illud inſigne faſcium ſequebatur. De utroque, quod jam ſibi propter res in provincia geſtas obtigerat, loquitur Cicero II. Fam. 16. cum ait: *Accedit etiam moleſta haec pompa lictorum meorum, NOMENQUE IMPERII, quo appellor . . . . - Incurrit haec noſtra LAURUS non ſolum in oculos, ſed jam etiam in voculas malevolorum.* Ac pro Ligar. 3. ut oſtenderet, quanta in ſe Caeſar victor liberalitate fuiſſet, haec profert: *Qui ad me ex Aegypto literas miſit, ut eſſem idem, qui fuiſſem: qui cum ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: a quo, ... conceſſos FASCES LAUREATOS tenui, quoad tenendos putavi.* Ab ea autem cauſa id totum fuit, quod cum e provincia revertiſſet Cicero, inque urbem civilibus armis turbatam ingreſſus non eſſet, imperii inſignia, quae uno in moenia Romana introitu amittebantur, nondum ad id temporis poſuerat: queis tum etiam poſtea ut libere arbitratuque ſuo uteretur, a Caeſare jam ferme rerum arbitro permiſſum eſt.

Quod ſi de triumpho agi non oporteret, poſitis ſtatim imperatoris inſignibus privatus urbem inibat.

Poſtremum illud erat, ut quas rationes in provincia reliquerat, eaſdem totidem deſcriptas verbis ad aerarium deferret; id quod per eandem legem Juliam fuerat cautum. (Cic. V. Fam. 20.) Ad ipſum vero aerarium etiam ille *deferre in beneficiis* ſolebat eos ſuae procurationis adminiſtros, quos ob ſtrenue navatam operam publico dignos beneficio judicaſſet. Huc ſpectat is modo laudatae epiſtolae Tullianae locus; *Quod ſcribis de BENEFICIIS: ſcito a me & tribunos militares, & praefectos, & contubernales dumtaxat meos DELATOS eſſe.*

§. XIII.

De Quaeſtoribus provincialibus.

I. Quaeſtores, de quibus heic ſermo eſt, fuere tum qui imperatores ad bellum ſequebantur, tum qui cum proconſulibus, aut praetoribus in provincias exibant. Illorum prima mentio exſtat apud Livium IV. 43. cum refertur comprobatum a patribus, quod a conſule relatum fuerat, *ut praeter duos urbanos quaeſtores, duo conſulibus ad miniſteria belli praeſto eſſent.* Hanc autem rem licet mox ibidem ſubjiciatur omiſſam ob tribunorum poſtulatio-

nem

nem fuiſſe, qui partem quaeſtorum fieri de plebe vellent; effectam tamen poſtea, oſtendunt verba ejuſdem ſcriptoris IV. 54. quibus quatuor quaeſtores creati dicuntur, duo procul dubio ad munia urbana, reliqui ad bellica miniſteria.

Jam porro in provincias, ad quas regendas proconſules & praetores, ſinguli ſimul quaeſtores mittebantur. Vnius Siciliae peculiaris in hoc conditio fuit, ubi cum unus de communi more praeeſſet praetor, duo tamen aderant praetores, Lilybaei alter, alter Syracuſis; quippe quod ea inſula, quod ad Romanam ditionem attinebat, in duas provincias divideretur: cujus tamen diviſionis ratio in quaeſtorum tantum, non autem praetorum, geminatione ſervata eſt. Hinc Cicero II. in Verr. 4. *Quaeſtores*, inquit, *VTRIVSQVE PROVINCIAE*, *qui iſto praetore fuerant*, *cum faſcibus mihi praeſto fuerunt*.

Ad haec itaque univerſa provincialia munera explenda cum in ſingulos annos eo numero quaeſtores comitiis renuntiarentur, ex quo & urbani, & provinciales poſſent exſiſtere; poſtquam omnes deſignati fuerant, jubebat inde ſenatus eos ſortiri, quinam in urbe curam aerarii gererent, quique in provincias proficiſcerentur.

II. Horum autem fuit, pecuniam ſibi ex aerario attributam tueri, ex eaque ſtipendium & annonam exercitui ſuppeditare; captam bello praedam vendere, &, quod inde rediret, cogere in aerarium; rationes etiam accepti, expenſique, ad aerarium ſuo tempore referen-

 das,

das, conficere. Ad haec vero juriſdictionem nonnunquam eos, mandantibus praeſidibus, exercuiſſe exploratum eſt. Sed & ubi hi ante ſucceſſorum adventum e provinciis decederent, illis interea omnem adminiſtrationem committi ſolitam fuiſſe dictum jam eſt p. 171.

III. Praeſto eiſdem erant tum LICTORES cum FASCIBUS, tum SCRIBAE, illi ad auctoritatem comparandam, hi ad rationes conſcribendas. De alteris loquitur Cicero pro Planc. 41. cum ait: *Simul ac me Dyrrachium attigiſſe audivit* (Plancius in provincia quaeſtor) *ſtatim ad me Lictoribus dimiſſis, inſignibus abjectis, veſte mutata, profectus eſt*. Alteros vero memorat idem orator III. in Verr. 78.

IV. Jam ſi quaeſtor, non exſpectato ſucceſſore, de provincia deceſſiſſet, vel ibi ſuum obiiſſet diem, tum qui ab ipſo Praeſide in ejus ſufficiebatur locum, PRO QUAESTORE vocabatur. Vide quam ad hoc recte quadrent dicta Tullii I. in Verr. 36. *C. Malleolo quaeſtore Cn. Dolabellae occiſo. . . . ſtatim* (Verres) *Pro Quaeſtore juſſus eſt eſſe*. Hujuſmodi autem quaeſtoriae procurationis vicarii nullo modo, quod per ſe patet, magiſtratus erant.

Ab his vero alii prorſus fuerunt PROQUAESTORES, quos in exercitu conſulari aliquando ſaltem, ſi minus ſemper, fuiſſe indicat Tullius I. in Verr. 14. dum rationes a Verre exercitus quaeſtore ita relatas tradit: *Accepi vicies ducenta triginta quinque millia, quadringentos, XVII. nummos. Dedi ſtipendio, frumento, legatis, Proquaeſtoribus, cohorti praetoriae H. S. mil-*

mille ſexcenta triginta quinque millia, quadringentos, XVII. nummos. Hos autem praetorii muneris adminiſtros, a magiſtratuum genere penitus diverſos, certum eſt non fuiſſe ſuffragiis populi creatos; ſed aut a ſenatu datos, aut ab ipſo quaeſtore allectos, credibile admodum videtur.

CAPUT VI.

De magiſtratuum Miniſtris.

NE quid eorum, quae ad univerſam magiſtratuum rationem pertinuere, taciti praetereamus, nonnulla heic de ipſorum Ministris; qui ſcilicet ad eorum juſſa exſequenda praeſto aderant, attexemus. Hi autem fuere Scribae, Accensi, Interpretes, Praecones, Lictores, Viatores, Servi publici, & Carnifex. Qui jam per nos raptim ſinguli producentur.

Scribae

E reliquis fere honoratiores gravioreſque ſunt habiti, quippe cum *eorum fidei*, ut loquitur Cicero III. in Verr. 79. *tabulae publicae, periculaque* (i. e. tabellae (59) ſive acta) ma-

(59) Ejecta jamdiu ab eruditis fuit, tanquam minus idonea, ſententia illa qua ferebatur, *pericula* hoc lo-

magiſtratuum committerentur. Re enim vera ipſorum erat, ita magiſtratibus apparere, ut publicas rationes, leges, & acta, res quidem omnes

loco non alia, quam vulgata ſignificatione, eſſe accipienda; neque alia porro de cauſa appoſitam hanc vocem a Tullio fuiſſe, niſi quod a tabulis publicis, quas ante nominaverat, creari pericula poſſent magiſtratibus.

Rurſus vero recepta paſſim opinio eſt, qua creditur, per id vocabulum *tabellas*, ſive *libellos*, ad ſummam *acta* magiſtratuum deſignari. Hac ſane notione meritiſſimo credere fas eſt uſurpatam quoque eam vocem a Cornelio Nepote in vit. Epaminondae 8. ubi ita narratur: *Neque recuſavit, quo minus legis poenam ſubiret; ſed unum ab iis petivit, ut in PERICVLO ſuo inſcriberent: EPAMINONDAS A THEBANIS MORTE MVLTATVS EST, QVOD EOS COEGIT APVD LEVCTRA SVPERARE LACEDAEMONIOS*, &c. Quo in loco *periculum* idem eſſe, ac *tabellam damnatoriam*, complures docti viri, in primiſque Jacobus Cujacius totius ſententiae auctor, ſcitiſſime docuerunt. Nam quod alii ex eruditorum item numero ſibi perſuaſerunt, ſepulcralem heic potius titulum denotari, non tam recte ſtare videtur; neque enim veriſimile ſit, adeo ducem illum Thebanum effrontem fuiſſe, ut peteret, ſibi, poſtquam damnatus extremoque ſupplicio affectus eſſet, monumentum publice poneretur.

Huc praeterea confer locum Capitolini in vit. Anton. Philoſ. ſic habentem: *Habuit ſecum praefectos, quorum & auctoritate, & PERICVLO ſemper jura dictavit*. Nimirum ille (prout bene admodum explicavit Caſaubonus) praefectorum, quos ſecum habuiſſe dicitur, non conſilium modo, ſed formulam etiam ſibi praeſcriptam in dictandis juribus ſecutus eſt.

Ad rem denique mirifice congruit titulus ille Codicis l. 7. tit. 44. *de ſententiis ex PERICVLO recitandis*. Eſt enim ibi *ex periculo recitare* idem, quod alibi redditur, *de ſcriptis*, aut *de ſcripti reci-*

omnes quam maximi momenti, in commentarios redigerent.

Hinc vero factum eſt, ut quoniam Scribarum munus in ſcriptura unice verſabatur, illa praecipue formula *ſcriptum facere* ad ejuſdem muneris functionem deſignandam fuerit adhibita. Ita Livius IX. 46. *Invenio*, inquit, *in quibuſdam annalibus*, *cum* (C. Flavius) *appareret aedilibus*, *fierique*, *ſe pro tribu Aedilem videret*, *neque accipi nomen*, *quod SCRIPTUM FACERET*, *tabulam poſuiſſe*, *& juraſſe ſe SCRIPTUM non FACTURUM*. Hoc ipſum porro refert Gellius VI. 9. cujus verba, utpote locum Livii mirifice illuſtrantia, in ima ora appoſuimus (60).

Jam Scribae, cum ingentis eſſent multitudinis, in *Decurias* (nimirum in diverſas veluti ſocietates) *Quaeſtoriorum*, *Aedilitiorum*, *Praetoriorum*, diſtributi erant, pro magiſtratuum,

 queis

citatione proferre, necnon *ex libello dare*.

Certe quidem, ut jam hujuſce notionis cauſa adjiciatur, derivatum *periculum* fuit ab antiquo *periri*, quod erat *conari*, *tentare*, *diſcere*. Quare non immerito adhibita vox illa eſt pro experimento, documento, ac probatione alicujus rei, vel cauſae; tum vero etiam pro libello, cui quidpiam ejuſmodi ſervandum concrederetur.

(60) Ita ibi laudatus auctor ſcripſit: *Cn. Flavius patre libertino natus SCRIPTUM FACIEBAT: iſque eo tempore aedili curuli apparebat, quo tempore aediles ſubrogantur. Eumque primae tribus aedilem curulem renuntiaverunt. At aedilis, qui comitia habebat, negat accipere; neque ſibi placere, qui SCRIPTUM FACERET, eum aedilem fieri. Cn. Flavius Annii filius dicitur tabulas poſuiſſe, SCRIPTU ſe ſe abdicaſſe. Iſque aedilis curulis factus eſt.*

queis deſerviebant, diverſitate. Quanquam autem in ejuſmodi decurias ab ipſis magiſtratibus legi homines ſolerent, ut e reliquis Tullius in Cluentiana 45. ſignificat; nonnulli tamen aliquando *decuriam emebant*, videlicet in earum aliquam adſcribi per pecuniam curabant. (Cic. III. in Verr. 79.)

Antequam hinc abeamus, non inutile erit monere, nonnunquam ſcribas etiam *notis* (i. e. ſignis quibuſdam unam pluresve ſimul voces indicantibus) uti conſueviſſe ad celerrime excipiendum, quidquid in concione, aut in judiciis diceretur: quo ſcriptionis genere utentes, *Notarii* proprie nuncupati ſunt. De his Martialis XIV. 208.

> *Currant verba licet, manus eſt velocior illis:*
> *Nondum lingua ſuum, dextra peregit opus.*

Plura de tota hac re Lipſius Centur. I. ad Belgas ep. 27.

ACCENSI

Non aliis, quam conſulibus & praetoribus ſinguli apparebant. Ex eo autem ſuam ſortiti ſunt nomenclaturam, quod & populum ad concionem, & eos, qui jus poſcebant, ad praetorem *accirent*. Sed & praeterea eorum partes erant, interpellatorum loquacitatem impoſito ſilentio cohibere. Vnde pronum eſt intelligere, quod in non mediocris laudis loco poſuit Cicero I. ad Q. Fratrem, cum inquit: *His rebus nuper Cn.*

Octa-

Octavius jucundiſſimus fuit, apud quem primus lictor quievit, TACUIT ACCENSUS: quoties quiſque voluit dixit, & quam voluit diu.

Ad haec quo tempore horologiorum uſus non adhuc (61) in urbem invectus erat, motis

(61) Quingentos prope annos horologiis Roma expers fuit. De qua re, deque ſimul nonnullis aliis ad id ſpectantibus audi Plinium ita loquentem VII. 60. *M. Varro primum* (horologium) *ſtatutum in publico ſecundum Roſtra in columna tradit bello Punico primo a M. Valerio Meſſala conſule, Catina capta in Sicilia: deportatum inde . . . . anno Urbis CCCCLXXXI. nec congruebant ad horas ejus lineae: paruerunt tamen eis annis undecentum, donec Q. Marcius Philippus, qui cum L. Paullo fuit cenſor, diligentius ordinatum juxta poſuit: idque munus inter cenſoria opera gratiſſime acceptum eſt. Etiam tum tamen nubilo incertae fuere horae uſque ad proximum luſtrum. Tunc Scipio Naſica collega Laenatis primus aqua diviſit horas aeque noctium ac dierum.*

Habes jam hinc, quo primum anno poſitum Solarium in Urbe fuerit. Nam quod idem Plinius ibid. paullo prius e cujuſdam Fabii teſtimonio tradiderat, L. Papirium Curſorem triginta ante annis illud Romanis ſtatuiſſe, id ſane in incerto adeo reliquit, ut nullam ei prorſus fidem conciliaverit.

Horologiorum autem, quale Naſicæ primum acceptum Roma retulit, quae aqua impellente horas diſtinguerent indicarentque, ſtructuram omnem rationemque enucleate perſcribit Vitruvius IX. 9. Ubi etiam declarat, quo pacto in illis horarum ſpatia temporum varietati aptarentur, ut ſcilicet horae diurnae (quae quovis anni tempore duodenae ab ortu ad occaſum ſolis numerabantur) celeriores tardioreſve fierent, prout brevior longiorve dies eſſet. In quo tamen, ut omnia recte conſtarent, ſervari procul dubio & illud debuit (quod ratio ipſa opinari cogit) ut, niſi quando dies pares noc

ris fuiſſe, ut Acceuſus diverſas diei horas, ſcilicet tertiam, ſextam, & nonam enuntiaret, patet ex Varrone V. L. L. 9. atque ex Plinio VII. 60. Huc ſane pertinet verſus veteris poëtae, quem idem Varro ibi in medium affert:

Vbi primum Accenſus clamarit meridiem.

Quam quidem variam horarum rationem ipſo ſolis itinere metiebantur. Cujus rei ſatis luculentum indicium dedit Plinius l. l. cum haec literis prodidit: *Duodecim tabulis ortus tantum & occaſus nominantur: poſt aliquot annos adjectus eſt & meridies, Accenſo conſulum id pronuntiante, cum a curia inter Roſtra & Graecoſtaſin proſpexiſſet ſolem.*

INTERPRETES

Ii dicti ſunt, qui ad exterarum gentium interpretandam orationem adhibebantur. Eosdem ex Apparitorum genere fuiſſe declarat aperte Cic. XIII. Fam. 54. cum inquit: *In longa APPARITIONE ſingularem & prope incredibilem patris Marcilii* (quem paullo ante *interpretem* ſuum dixerat) *fidem, abſtinentiam, modeſtiamque cognovi.*

PRAE-

noctibus eſſent, primo quoque mane initium prioris horae ad ortum ſolis accommodaretur.

Cave tu vero exiſtimes, quod nonnulli arbitrati ſunt, ejuſmodi horologia eadem ac clepſydras fuiſſe. Ad quas mox pauca ſpectantia in adnotatione 66. ſe tibi dabunt.

Praecones

Quos & *Praecias* apud Feſtum vocatos invenias, non immerito hoc donati ſunt nomine, cum inter eorum munia non poſtremum id fuerit, ut multitudinem *praecierent*, ideſt *ante conventum cierent*, *ſive excitarent populum, ut conveniret*, uti obſervavit Voſſius.

Plura autem erant, quae ipſorum officii finibus continebantur; ſcilicet in auctionibus ad haſtam ſtare, & oblata pretia evulgare: in comitiis partite vocare populum ad ſuffragia, eaque ſigillatim pronuntiare: in legum lationibus publice eas recitare: in judiciis reos, accuſatores, teſtes citare: in funeribus homines ad cohoneſtandas exſequias evocare: in ſacris ſilentium indicere: atque hujuſcemodi alia peragere, quae paſſim in antiquis hiſtoriis occurrunt.

Lictores

Diu fuit, cum a *ligando* appellationem ſibi adſciviſſe crediti ſunt, ob illud praecipue frequens in reos carmen: *I LICTOR, COLLIGA MANUS*. Sed tandem doctiſſimus Mazochius in Additam. ad Voſſ. Etymol. ab Hetruria id vocabulum (unde & Lictores ipſos) Romam devectum docuit; ac propterea ab Hebraea voce לקט *lakat* i. e. *colligere* derivatum; quae nimirum apud Hebraeos ſaepiſſime idem fuerit, ac *colligere ad perdendum*. Id vero mirum quantum Lictoribus quadrat, prae-

ſer-

ſertim ſi illa etiam formula ſpectetur, quae eſt apud Livium XXVI. 16. *I LICTOR, ADDE VIRGAS REO, ET IN EVM LEGE AGE.*

Praeter hoc autem noxios puniendi, & vel virgis, vel ſecuri caedendi munus, tria alia Lictores obibant, quibus deſignandis tres illae addictae fuere voces, *Praeire*, *Animadvertere*, & *Submovere*.

Primum itaque illi geſtantes laeva manu faſces ſiniſtro humero inclinatos, ſuis praeibant magiſtratibus, & non gregatim quidem, nec terni, aut bini, ſed ſinguli, ita ut qui reliquis omnibus anteibat, *primus lictor* diceretur, ut in loco Ciceronis paullo ante a nobis allato, cum de accenſis ageremus; qui vero poſtremus minime omnium ab ipſo aberat magiſtratu, *proximus*. Ita apud Livium XXIV. 44. *Conſul animadvertere PROXIMVM LICTOREM juſſit, & is, ut deſcenderet ex equo, inclamavit . . .*

Atque hinc jam patet, quonam illa pertinuerit *Animadverſio*, quod e lictoriis officiis alterum fuit; ut ſcilicet qui magiſtratui occurrerent, ad obſervantiae ſignificationem ex equo curruve deſilirent, caput aperirent, ſemita cederent.

Denique turbam illi ſubmovebant vel voce per hanc, ſimilemve formulam: *DATE VIAM CONSVLI*; vel virga, quam manu geſtabant. Hinc apud Livium XLV. 29. lictor ipſe *Submotor aditus* appellatur. Hinc etiam manavit ſcitum illud Horatii II. Od. 16.

Non enim gazae, neque conſularis

SVB-

SUBMOVET lictor miſeros tumultus
Mentis, & curas laqueata circum
Tecta volantes.

Id poſtremo de lictoria virga, de qua modo injecta mentio, adjectum volumus, eam tum ad circumfuſam multitudinem disjiciendam, tum etiam ad domorum, quas magiſtratus inituras eſſet, percutiendas januas uſui fuiſſe. Quare a Livio VI. 34. ſcribitur. *Forte ita incidit, ut . . . . . lictor Sulpitii* (tribuni militum conſulari poteſtate) *cum is de foro ſe domum reciperet, FOREM, ut mos eſt, VIRGA PERCUTERET.*

Viatores

Cur ita vocarentur, aperit Tullius de Senect. 16. his verbis: *A villa in ſenatum arceſſebantur & Curius, & ceteri ſenes; ex quo qui eos arceſſebant, VIATORES nominati ſunt.*

Deinde vero dici hoc nomine conſueverunt, qui aliquibus magiſtratibus vel ad vocandum, ut conſulibus, vel ad prehendendum, ut tribunis plebis, apparebant. (Gell. XIII. 12.)

Servi publici

Non Romae modo, ſed & alibi paſſim, fuere, qui publicis miniſteriis mancipabantur. Itaque, praeterquam quod & ſacerdotibus, & univerſo populo ſamulabantur, tum vero in primis magiſtratuum, & ſane omnium, imperiis

riis praeſto erant. Certe quidem de cenſoribus rem ita teſtatam reliquit Livius XLIII. 18. *Cenſores .... dimiſſis SERVIS PVBLICIS, negarunt ſe prius quidquam publici negotii geſturos, quam judicium populi de ſe factum eſſet*. De aedilibus Varro apud Gellium XIII. 13. *Nunc ſtipati SERVIS PVBLICIS ... ultro ſubmovent populum*. Quae vero alia exſtant adhuc de aliis teſtimonia, omittimus.

Quod autem ejuſmodi ſervi publici a lictoribus, ceteriſque apparitoribus diverſi omnino fuerint, liquido conſtat ex ſenatus conſulto, quod recitat Frontinus in de Aquaeduct.

Carnifex

Damnatis cruci affigendis, ſtrangulandiſve, aut eorundem frangendis cervicicibus unice addictus. De eo id maxime dicendum ſuppetit, habitare eum in urbe nequiviſſe, quoniam ejus conſpectu funeſtari civitas, & laedi quodammodo libertas populi credebatur. Qua de cauſa Cicero pro Rabir. 4. inquit: *Quamobrem uter noſtrum tandem, Labiene, popularis eſt? tune, qui civibus Romanis in concione ipſa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere. .... an ego, qui funeſtari concionem contagione carnificis veto?*

CAPVT VII.

De Judiciis.

Pro duplici privati publicique juris ratione, duplicis quoque apud Romanos generis fuere Iudicia, *Privata*, & *Publica*. Privatis jus quiſque ſuum perſequebatur: publicis crimina, quibus civitatis jura laeduntur, vindicabantur. De utriſque, a ſe invicem maxime diſcrepantibus, nos bipartito agemus.

Pars prior

De Judiciis privatis.

Iuris privatis in judiciis dicundi poteſtas quorumnam Romae fuerit, ſatis ſuperque ex annalium monumentis perceptum eſt. Nimirum primis temporibus reges ipſos privatorum controverſiis dirimendis dediſſe operam docet diſerte Dionyſius p. 627. Deinde id muneris ſuſcepiſſe conſules narratur ibid. Denique creato ad hoc praetore an. V. C. CCCLXXXIX. rurſus vero altero, qui inter cives ac peregrinos judicaret (uti dictum in de Magiſtrat. §. 2.) tota jurisdictio tranſmiſſa in eos fuit.

Hi igitur magiſtratus reipublicae aevo judiciis privatis praeerant. Qua vero ratione, quove

ve ordine haec eadem peragerentur, id modo accuratius evolvendum eſt.

§. I.

De in jus vocatione.

Cum quis rem repetere animum induxiſſet ſuum, primum experiri ſolebat, num domi per amicos (quos *diſceptatores domeſticos* appellat Cicero pro Caecin. 2.) procul forenſi ſtrepitu negotium componi poſſet. Qua porro ratione profectum ſi nihil eſſet, poterat ille reum, ubi occurriſſet, die poſtulationis in jus vocare: quod fiebat aliqua ex his formulis: IN IVS EAMVS: IN IVS VENI: IN IVS AMBVLA: SEQVERE AD TRIBVNAL. (Barn. Briſſ. de Form. p. 366.)

Id ſi reus abnueret, aliquem ex adſtantibus actor, tacta ima ejus auricula (quae memoriae credebatur ſedes) *anteſtabatur*, teſtem ſcilicet advocabat: ac tum fas ei erat illum etiam obtorto collo in jus abripere. Quod tamen etiam, poſtquam illata lis fuerat, aliquando factum indicat Flaccus I. Sat. 9. ubi, cum de quodam loqueretur, qui jam vadimonium promiſerat, poſtremo ſubdidit:

. . . . . Caſu venit obvius illi
Adverſarius, & , quo tu turpiſſime, magna
Inclamat voce, & LICET ANTESTARI? Ego vero
OPPONO AVRICVLAM. RAPIT IN JVS.

Si

Si autem reus domi ſe teneret, quoniam inde extrahi per vim nequibat, ut teſtatur Tullius pro Dom. 41. edicto praetoris ad ejus aedes affixo citabatur. Et ſi quidem ter ille hac ratione per intervalla vocatus non pareret, neque ab aliquo bono viro defenderetur, tunc praetor bona ejus poſſideri vendique jubebat.

§. II.

De actionis editione, & poſtulationibus.

I. Quando qui vocatus in jus eſſet, venerat, tum primum omnium actor, facta ei a praetore dicendi copia, *actionem edebat*, ſcilicet ſignificabat, quo actionis genere uti vellet. Plures enim ex una cauſa exſiſtere ſolebant actiones, videlicet agendi rationes, quibus jus quiſquam ſuum perſequi poſſet; quarum edendarum aliquam formulam poſtea proferemus. At quaenam illarum deligeretur, petitoris arbitrium erat. Hinc Cicero pro Caecin. 3. *Praetor is*, inquit, *qui judicia dat*, *nunquam petitori praeſtituit*, *qua actione illum uti velit*.

II. Exinde vero actor ipſe *actionem poſtulabat*, ut nimirum per praetorem liceret ſibi eam in adverſarium intendere.

Tunc autem & reus *advocationem poſtulabat*, tempus ſcilicet convocandi amicos, qui ſibi conſilio operaque in re adeſſent. Ex hoc pro-

ſectus jocus ille Tullii VII. Fam. 11. *Quis tot interregnis jureconſultum deſiderat? Ego omnibus, unde petitur, hoc conſilii dederim, ut a ſingulis interregibus binas advocationes poſtulent:* cum enim interrex quinis modo diebus rempublicam adminiſtraret, ſpatio ad binas advocationes parandas poſtulato, fieret profecto, ut ante interregno finis, quam liti ullum initium daretur.

Jam ubi & petitor, & reus poſtulata impetraſſent, dein ille hunc *vadabatur*, vades nimirum petebat, queis ſibi caveretur eum certo die (plerumque perendino) ſe ſtiturum: is vero *vadimonium promittebat*. Hinc emanat omne hoc ejuſdem Tullii pro Quint. 6. *Ait . . . . ſe jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere. Si quid agere ſecum velit Quintius, non recuſare. Hic cum rem Gallicanam cuperet reviſere, hominem in praeſentia non vadatur. Ita ſine vadimonio diſceditur.*

§. III.

De intentione actionis, poſtulatione judicii, & ſatisdationibus.

Poſtquam praeſtituta dies advenerat, actor reuſque juſſu praetoris per accenſum citabantur. E quibus ſi alteruter ſine cauſa ſontica adeſſe omiſiſſet, cauſa cadebat: ac ſi quidem reus is eſſet, *vadimonium deſeruiſſe* dicebatur.

Quo

Quo reſpicit illud Horatii I. Sat. 9.

. . . . - *Caſu tunc reſpondere vadato*
Debebat; *quod ni feciſſet*, *perdere litem*.

Ea autem vadimonium deſerenti propoſita poena erat, ut actor in bona ejus immitteretur. Adi Ciceronem pro Quint. 6.

I. Cum vero tum actor, tum reus ſe ſtitiſſent, tunc reus prior in hanc formulam loquebatur: VBI TV ES, QVI ME VADATVS ES? VBI TV ES, QVI ME CITASTI? ECCE EGO ME TIBI SISTO, TV CONTRA ET TE MIHI SISTE. Reſpondebat actor ſe ſe adeſſe. Dein iterum ille: QVID AIS? Tunc vero actor *actionem*, certa conceptam formula, *intendebat*, hoc e. g. pacto: AIO HANC HEREDITATEM MEAM ESSE. Vbi id negaſſet reus, addebat ille: SPONDESNE QVINGENTOS, SI MEA SIT? Reſpondebat inficiator: SPONDEO, SI TVA SIT. Tum viciſſim ipſe reſtipulabatur: TV VERO SPONDES IDEM, NI TVA SIT? Cui actor: ET EGO QVOQVE SPONDEO. (62)

II.

(62) Haec pecunia, quam ad pontificem depoſitam fuiſſe affirmat Varro IV. L. L. 36. dicta *Sacramentum* fuit. De quo Feſtus: *Sacramentum*, inquit, *aes ſignificat*, *quod poenae nomine penditur*, *ſive eo quis interrogatur*, *ſive contendit*. *Id in aliis quinquaginta aſſium eſt*, *in aliis quingentorum inter eos*, *qui in judicio inter ſe contendebant*. De vocabuli vero ratione ita mox idem auctor: *Sacramenti nomine id aes dici coeptum eſt*, *quod & propter aerarii inopiam*, *& ſacrorum publicorum multitudinem conſumebatur in rebus divinis*.

Quam autem pro ſponſione ſummam definitam afferit Feſtus, ut modo quinquaginta, modo quingentorum aſſium eſſet, eam

II. His peractis, poſtulabat petitor pro diverſis cauſarum generibus vel *Judicem*, vel *Arbitrum*, vel *Recuperatores*, vel *Centumviros*, qui cauſam cognoſcerent, deciderentque: iique ſtatim a praetore dabantur (63).

eam non his ſemper terminis fuiſſe concluſam, non temere colligas ex illo Tullii III. Verr. 58. *Facta eſt ſponſio H. S. V.* videlicet, ut ipſe poſtea manifeſte declarat, *ſeſtertium quinque millium*. Vide, quam grandioris pecuniae ſponſione certatum heic ſit. Itaque non injuria quis arbitretur, etſi quos ſponſionum modulos indicavit Feſtus, uſitatiores fortaſſe fuerint, ſaepe tamen eos ad litium rationem fuiſſe accommodatos.

(63) Qui ad judicandum dabantur, ex eorum numero erant, qui in judicum album praetoria auctoritate relati fuerant. Fuiſſe enim hanc legendorum judicum poteſtatem penes praetores liquet a lege Cornelia, quam memorat Sigonius II. de Judic. 6. ubi ita ſcriptum fuiſſe ait: *Praetores urbani, qui juratos optimum quemque in ſelectos judices referre debent*. Quod ſane confirmat Gellius XIV. 2. cum de ſe ipſo dicat: *Quo primum tempore a praetoribus lectus in judicem ſum*.

Eos autem judices, pro eo ac varia rei Romanae tempora tulerunt, allegere mos fuit ex ordine vel ſenatorio, vel equeſtri, vel utroque, vel ſimul etiam de plebe: de qua re indicavimus jam ante, quod ſatis eſſet, p. 79. Ac pro ſuorum ordinum diverſitate erant illi quidem in diverſas *Decurias* diſtributi, nimirum diverſis in tabulis, & in peculiari quique ſeorſum albo deſcripti. Profecto ſtante republica tres ad ſummum fuere hujuſmodi Decuriae, una ſenatorum, altera equitum, tertia tribunorum aerariorum: qui poſtremi e multitudine ad judicandum delecti, ex eo hominum genere erant, quibus (ut affirmat Varro IV. L. L. 36.) pecunia ex aerario attribuebatur, quam militi (utique in urbe manenti) perſolverent: homines propterea probatae fidei, quali maxime ad exercenda judicia opus eſſet.

Poſtremam hanc Decu-

riam

Inter eos autem hoc diſcrimen interceſſit. *Judex* quidem iis cauſis praeficiebatur, quae eſſent, ut dicitur, ſtricti juris: iſque ita ex formula normaque ſibi a praetore praefinita agere debebat, ut ab ea nullo modo poſſet abſcedere. Exemplo id eſto: Si Titius H. S. IↃↃↃ. ſibi a Fulvio deberi apud praetorem contendit, inque eam rem judicem poſtulavit, praetor dato judice ita pronuntiavit: Si apparet H.S. IↃↃↃ. a Fulvio dari oportere Titio, eum tantae pecuniae condemnato. Iudicis tunc igitur munus hoc unice fuit, decernere, deberentur ne Titio a Fulvio, necne, H.S. IↃↃↃ. ita ut niſi petitor probaſſet, totam eam ſummam ad aſſem ſibi deberi, cauſam perderet. (Cic. pro Roſc. Com. 4.) *Ar-*

tiam ſuſtulit Caeſar: de quo Suetonius in ejus vit. 41. *Judicia*, inquit, *ad duo genera judicum redegit, equeſtris ordinis, & ſenatorii. Tribunos aerarii, quod erat tertium, ſuſtulit.* Quod ipſum referens Dio p. 359. in hanc ſententiam loquitur: *Judicia ſolis ſenatoribus atque equitibus permiſit. . . . prius enim nonnulli etiam de plebe* (profecto tribuni aerarii) *cauſas una cum illis cognoſcebant.* Verum tertiam deinde decuriam ex centurionibus Antonius addidit: de qua ſunt verba Tullii I. Philipp. 8. *Promulgata eſt* (lex) *de tertia Decuria judicum*. Tum paullo infra: *At quae eſt iſta tertia Decuria? Centurionum, inquit.* Sed & quartam deinde *Ducenariorum* adjecit Auguſtus, eorum videlicet, quibus ducena millia H. S. cenſus eſſet. (Suet. in Aug. 32.) Quintam denique appoſuit Caligula, teſte eodem ſcriptore in ejus vit. 16. Hinc in Inſcriptione apud Reineſ. Cl. VI. n. 16. legitur:

L. CLODIO. C. F. SERS.
VITELLINO. II.VIR.I.D.
IVDIC. EX. V. DEC.
EQVO. PVBL.

Arbitro autem, nulla praetoria praeſcriptione adſtricto, permittebatur, ut pro eo ac bonum aequumque videretur, de re ſtatueret; quippe cum ei committerentur cauſae *bonae fidei* dictae, in quibus non ſummum jus, ſed aequitas ſpectari deberet. Hinc Cicero ibid. *Quid eſt*, inquit, *in arbitrio?* (i. e. judicio arbitri) *mite*, *moderatum*, *QVANTVM AEQVIVS MELIVS*, *ID DARI*. Itaque ibi petitor ſi non totum, quod poſtulaverat, at partem certe poterat obtinere. Quod ita eodem Tullii loco aperitur: *Ad arbitrium hoc modo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum poſtulavimus, conſequamur*.

Ad *Recuperatores* porro controverſiae de facto, atque injuriarum aeſtimatio pertinuerunt. Hinc apud Livium XXVI. 48. *Scipio tres Recuperatores cum ſe daturum pronuntiaſſet, qui, cognita cauſa, teſtibuſque auditis, judicarent, uter prior in oppidum tranſcendiſſet, C. Laelio, & M. Sempronio advocatis partis utriuſque P. Cornelium Caudinum de medio adjecit*. Adhaec vero Gellius XX. 1. *Praetores*, inquit ..... *injuriis aeſtimandis Recuperatores ſe daturos ediderunt*. Ex quo utroque loco declarata ſatis Recuperatorum exhibentur munia.

Centumvirorum vero certae quaedam erant cauſae, ut tutelarum, uſucapionum, teſtamentorum, aliarumque rerum, quas enumerat Cicero I. de Orat. 38. Erant hi autem centum & quinque judices e ſingulis XXXV. tribubus terni delecti; qui, jubente praetore, una coacti cauſas ad ſe pertinentes cognoſcebant. Verum de his nonnulla alia, quae huc nihil

conducant, in ima ora apponentur (64).

Satis hactenus de variis judicum generibus dictum eſt. Sed illud praeterea proderit animadvertere, judices (praeter centumviros) a praetore datos ab utroque litigatore probari debuiſſe. Quod cum fieret, *convenire* illi di-
I
ceban-

(64) Aetate imperium Auguſti conſecuta aucti Centumviri ad centum octoginta fuerunt. Quare de ipſis Plinius VI. Epiſt. 33. *Sedebant*, inquit, *judices centum & octoginta; tot enim quatuor conſiliis conſcribuntur: ingens utrinque advocatio, & numeroſa ſubſellia: praeterea denſa circumſtantium corona latiſſimum judicium multiplici circulo ambibat.* E quibus verbis illud etiam diſcitur, in quatuor conſilia tam ingentem judicum multitudinem fuiſſe diviſam. Quo ſpectat locus Valerii Max. VII. 7. 1. *Cum improbiſſimis heredibus de paternis bonis apud Centumviros contendit; omnibuſque non ſolum Conſiliis, ſed etiam ſententiis ſuperior diſceſſit.*

Quatuor autem illa conſilia ita erant hinc & illinc diſpoſita, ut praetor in medio utrorumque ſedens duo ad dexteram, totidemque ad ſiniſtram locata haberet. Utrique autem parti ſuam praefigi haſtam conſueviſſe ſatis aperte indicat Quintilianus V. 2. ubi inter reliqua praejudicia, quae ad cauſam conducant, hoc etiam numerat: *Si de eadem cauſa pronuntiatum eſt, ut .... in partibus Centumviralium, quae in DUAS HASTAS diviſae ſunt.* Quibus ſane dictis id omnino velle videtur, cum altera Centumvirorum *haſta*, ſive pars ſententiam tuliſſet, id maximo futurum cauſae praeſidio, ne altera pars, ſi quando eandem cauſam accuratius recognoſceret, aliter, ac prior illa, judicaret. Certe enim ita fieri ſolebat, ut cauſis levioribus, non uti gravioribus, omnia, ſed bina tantum conſilia adhiberentur. Ex quo etiam facile fuiſſe noſcitur hoc aliud, quod traditum occurrit, ut duae cauſae uno eodemque tempore apud bina conſilia agitarentur. (Plin. XI. Epiſt. 14.)

cebantur. Quare Cicero pro Cluent. 43. *Neminem*, inquit, *voluerunt majores noſtri non modo de exiſtimatione cujuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima eſſe judicem, niſi qui inter adverſarios* CONVENISSET. Improbandi autem formula ea ferme erat: HVNC EJVRO, INIQVVS EST. Atque hinc illud ejuſdem Tullii III. Verr. 60. *Scandilius poſtulare de conventu recuperatores. Tum iſte negat ſe de exiſtimatione ſua cuiquam, niſi ſuis commiſſurum. Negotiatores putant eſſe turpe id forum ſibi INIQVVM EJVRARE, ubi negotientur. Praetor provinciam ſuam totam ſibi INIQVAM EJVRAT.*

III. Jam poſtquam qui rem judicaturus eſſet, datus a praetore fuerat, ad ſatisdationes illico gradus fiebat.

Itaque reus ſatisdare debebat *judicatum ſolvi*. Hoc pacto apud Tullium pro Quint. 8. *A Cn. Dolabella praetore poſtulat, ut ſibi Quintius JVDICATVM SOLVI SATISDET.*

Actoris vero procurator, quando pro illo is ageret, ſatisdare cogebatur *ratum haberi*; quaecunque ſcilicet acta forent, rata habiturum eum, cujus ipſe negotium gerebat.

§. IV.

De forma judicii.

Quae ad id uſque loci commemorata ſunt, ea ſane omnia in *Jure*, videlicet apud praetorem, fiebant. Videnda nunc ſuperſunt, quae

in *Judicio*, nimirum apud judices, agebantur. Heic autem ſac ſcias, quae mox de Judice proferentur, eadem & de Arbitro, ſed vero etiam (ſi modo unum, quod mox parebit, excipias) de Recuperatoribus eſſe intelligenda.

I. Judex a praetore datus, poſtquam in locum judicii, in forum ſcilicet, comitiumve ad dictam diem venerat, jam jam cauſam cogniturus in ſubſellio ſedebat(65). Is, utpote ſolus, ne in judicando erraret, duos, aut tres juriſconſultos amicos habere ſecum ſolebat, qui & ipſi in ſubſelliis ſedentes ſibi adeſſent, de quorum dein ille conſilio ſententiam ferret (Gell. XII. 13.) Hinc Tullius pro Quint. 6. ubi judicem alloquitur, ut ne aſſeſſores tacitos praeteriret, in hunc modum inquit: *Obſecro, C. Aquilli, voſque, QUI ADESTIS IN CONSILIO, ut diligenter attendatis*. Id vero hominum genus, qui aſſiderent, neceſſe recuperatoribus non fuiſſe, quippe qui ſe invicem conſilio juvare poſſent, facile noſcitur.

II. Jam ſi, cum veniſſet judex, alter litigatorum, non excuſato morbo, abeſſet, tunc inſtante adverſario per edictum a praetore citabatur. Ac ſi quidem ille non pareret, alterum, ac tertium per intervalla edebantur edi-

(65) Nonnunquam etiam a ſtante judicatum: at in cauſis tamen, quod credere par eſt, ſane quam levibus. Itaque Cicero in Brut. 84. *Si, inquit, anguſte, & exiliter dicere eſt Atticorum, ſint ſane Attici: ſed in comitium veniant, ad STANTEM JUDICEM dicant. Subſellia grandiorem, & pleniorem vocem deſiderant.*

ꝏa, donec veniretur ad *peremptorium*, ita di- ꝏum, *quod perimeret diſceptationem, hoc eſt, ultra non pateretur adverſarium tergiverſari. In peremptorio enim comminatur is, qui edictum dedit, etiam abſente diverſa parte cogniturum ſe, & pronuntiaturum*, ut dicitur l. 68. D. de judic. Nonnunquam vero, quod ibidem legitur, non tot adhibita edicta ſunt, ſed vel tribus, vel duobus, vel etiam uno ſtatim peremptorio, prout ei qui jus diceret videbatur, peracta res eſt.

III. Cum autem ambo litigatores adeſſent, primum omnium judex jurabat, fore ſe ad legis normam judicaturum.

Tum ipſi actor reuſque cogebantur juſſu judicis *jurare calumniam*, quo ſe ad ineundam litem una veritatis cauſa adduci profiterentur. Exinde, antequam cauſa ageretur (ſi fides habeatur Aſconio ſic narranti ad I. Verr. 9.) *quaſi per indicem rem exponebant. Quod ipſum dicebatur CAVSAE CONIECTIO, quaſi cauſae ſuae in breve coactio.*

IV. His porro actis, patroni cauſam agere inſtituebant. Ne autem eorum orationes nimium evagarentur, ſolebat (more per Pompeji legem invecto) libera dicendi licentia certo tempore clepſydra menſo coerceri. Non tamen, cum ad clepſydram(66) dicerent, eadem omnibus ſpatia ſunt praefinita, ſed ſingulis ma-

(66) Clepſydrae ejuſdem erant generis, cujus apud nos ſunt horologia arenaria, niſi quod efficiebat in illis aqua, quod in his praeſtat arenula. Eas propterea *Menſuras ex aqua* vocat Caeſar V. Bell. Gall. 13.

major minorve clepſydrarum numerus pro judicum arbitrio conceſſus. Mirifice rem hanc oſtendit locus is Plinii II. Epiſt. 21. *Dixi horis paene quinque. Nam decem clepſydris, quas ſpatioſiſſimas acceperam, ſunt additae quatuor.* Vnde & illud apparet, non unum omnium fuiſſe clepſydrarum modulum.

Inter haec autem & audiebantur teſtes, & producebantur tabulae, e quibus rerum veritas judici nota fieret.

V. Jam quae apud judices, arbitros, ac recuperatores, eadem ferme apud centumviros ſervata eſt judicii ratio: niſi quod his in tribunali (& quidem, indicante Plinio V. Epiſt. 21. in Baſilica plerumque Julia, poſtquam exſtructa haec fuit) judicantibus & praeerat praetor ipſe, & aderant decemviri; quorum proprium erat teſtimonia excipere, ac tabulas obſervare, ut dictum in de Magiſtr. §.7.

13. dum ſic narrat: *Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus, niſi certis EX AQVA MENSVRIS breviores eſſe noctes, quam in continenti, videbamus.*

Singularis earum in caſtris ad metiendas vigilias uſus fuit. De qua re Vegetius III. 8. ſcripſit: *In quatuor partes ad Clepſydram ſunt diviſae vigiliae, ut non amplius, quam tribus horis nocturnis neceſſe ſit vigilare.* Et quoniam vigiliarum ſpatia pro noctium varietate vel longiora, vel breviora fuerunt; idcirco clepſydrae etiam diverſo modulo eſſent oportuit.

§ V.

De exitu judicii.

I. Poſt peroratam utrinque cauſam, ſententiam ſtatim dici rerum ordo jubebat: quam ante ſolis occaſum ferri neceſſe erat ex illo legis praeſcripto, quod alibi recitavimus: SOL OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO. (Gell. XVII. 2.)

Attendendum autem illud heic primum eſt, ſi cauſa obſcurior eſſet, & judici non bene intellecta, eum tunc pronuntiaſſe, *Non liquere*. Ita Gellius XIV. 2. de ſemet ipſo judicis a praetore dati partes agente: *Vt abſolverem*, inquit, *inducere in animum non quivi, & propterea juravi mihi NON LIQVERE*. In qua profecto ambage cauſam iterum cognoſci neceſſe erat.

Quod ſi omnia liquerent, ſententiam demum ferebat judex: qua prolata, judicio finis imponebatur, & ita ſane, ut nulla ad judicem remeandi poteſtas eſſet. Ex qua re illud loquendi genus *ACTVM EST*, in ſumma rerum deſperatione uſurpari ſolitum, originem duxiſſe obſervavit Donatus in Ter. Andr. III. 1. cum inquit: *Haec res ſecundum jus civile dicitur: in quo cavetur, ne quis rem actam apud judices repetat*.

II. Quod cum veriſſimum ſit, erant tamen adhuc nonnulla, quae damnato reo ſuffragari poſſent, ſcilicet *Appellatio*, *Reſtitutio in inte-*

gnum, & *Judicium calumniae*.

Primum itaque fas illi erat a judice ad magiſtratum appellare. (l. 3. D. quis, & a quo appell.) Ejus autem, ad quem appellabatur, erat videre, utrum juſta, an non eſſet appellationis cauſa, & quid de reddito judicio ſentiendum. Verum a centumviris nullam fuiſſe provocationem pro certo habetur; ſiquidem illi, utpote ex univerſis tribubus delecti, quoddam veluti totius populi (cujus poteſtate major ulla non erat) conſilium repraeſentabant.

Reſtitutionis porro *in integrum* ea ratio fuit, ut a praetore fieret reo retractandae cauſae poteſtas, ubi is probaſſet ſe ſive metu, ſive calliditate, ſive alio pacto fuiſſe ab adverſario circumventum. (l. 1. D. de in integr. reſtitut.)

Judicium denique *calumniae* intendi in actorem poterat, qui reum per calumniam in jus vocaſſet. Ad quam culpam vindicandam ea conſtituta poena erat, ut in impenſas ille damnaretur. (l. 79. D. de judic.)

III. Quod ſi nihil eſſet, quo reus ſe tueretur, debebat *judicatum facere*, idque, ſi quidem pecunia reddenda foret, intra triginta dies, per quos ſcilicet conquiri illa poſſet, ſi minus praeſto eſſet. (Gell. XX. 1.) Quod ni feciſſet, iterum ad praetorem vocatus, ab hoc addicebatur creditori: qui vinctum privato in carcere detinebat, uſque dum aut opera, aut pecunia ſatis ſibi factum per illum eſſet. Ad id totum unice ſpectat, quod profertur a Cicerone pro Flac. 20. *Recuperatores contra iſtum*

rem minime dubiam prima actione judicaverunt. *Cum JUDICATUM NON FACERET, ADDICTUS Hermippo; & ab hoc DUCTUS EST* (67).

Hactenus autem de Judiciis privatis. Ad publica nunc ſermonem convertamus.

Pars altera

De Judiciis publicis.

Non immerito Publica judicia dicta ea ſunt, quibus quaeſtio de criminibus inſtituebatur, quippe cum ad publica vindicanda jura eſſent comparata: unde & factum, ut in eo judiciorum genere cuilibet accuſatoris partes agere fas eſſet.

Iis autem exercendis reges ipſos antiquitus vacaſſe, inde ſatis colligi poteſt, quod Romulus, teſte Dionyſio p. 87. in reliqua per regem obeunda munia id retulerit, ut levioribus delictis patrum diſquiſitioni permiſſis, graviora per ſe ipſe cognoſceret. Et certe Livius I. 49. Tarquinium Superbum narrat *cognitiones capitalium rerum ſine conſiliis per ſe ſolum exer-*

(67) Huius generis homines in ſervitutem ad tempus dati, peculiari vocabulo *Nexi* ſunt dicti. Itaque ſcripſit Varro VI. L. L. 5. *Liber, qui ſuas operas in ſervitute pro pecunia dabat, dum ſolveret, NEXUS vocabatur.* Iidem *Nexu vincti* etiam vocati. Quare apud Livium II. 23. *NEXU VINCTI, ſolutique ſe undique in publicum proripiunt.*

exercuiſſe. Quod & ſuperioris aetatis alios factitaſſe credibile eſt.

Poſt reges vero ejuſmodi ratio illata eſt, ut quoties quaeſtio de aliquo facinore habenda eſſet, quaeſitores parricidii (de quibus actum Cap. V. de Magiſtr. §. 11.) ad hoc fungendum munus ſuffragiis populi, nonnunquam autem ſenatus conſulto, crearentur. Exempla praeſto ſunt apud Livium IV. 51. IX. 26. & alibi.

Id vero inſtituti genus obtinuit uſque dum conſtitutae ſunt quaeſtiones perpetuae; quarum mentionem fecimus ibid. §. 3. Tunc enim, cum renuntiarentur in ſingulos annos praetores, qui eiſdem praeeſſent, ſtabili per eos illae perpetuoque ordine exercebantur.

Verum etiam poſt haec ſtatuta, ad dicendos quaeſtores, ut antea, ventum aliquando eſt, cum novum ſcilicet aliquod crimen delatum foret, quod ad conſuetarum quaeſtionum rationem attinere non videretur. Ita in cauſa Milonis, tanquam ob atrocitatem facinoris vix commune quidquam cum aliis habente, creatus ſuffragiis populi fuit ad judicium exercendum L. Domitius Ahenobarbus vir conſularis; ut patet ex Milonianae Argumento, quod enarrat Aſconius.

§. I.

De criminibus.

Poſtquam expenſum eſt, quinam judiciis publicis praefuerint, non abs re erit paucis ſtatim de criminibus, circa quae verſata illa ſunt, expedire; at de iis ſolummodo, quae aliquid animadverſione dignius prae ſe ferant.

I. *Repetundarum* crimen magiſtratuum provincialium fuit, qui ſociorum facultates diripuiſſent; ſed vero etiam magiſtratuum urbanorum, atque judicum, qui ſuarum curationum, aut judiciorum cauſa pecuniam a civibus accepiſſent. Vnde jam noſcas licet rationem nominis, ex eo facti, quod pecuniae per injuriam acceptae, forent *repetendae*.

Hujus autem generis cauſae olim privatis judiciis agebantur. Ita apud Livium XLIII. 2. *L. Canulejo praetori, qui Hiſpaniam ſortitus erat, negotium datum eſt, ut in ſingulos, a quibus Hiſpani PECVNIAS PETERENT, quinos RECVPERATORES ex ordine ſenatorio daret.*

Poſtea vero ad coercendam firmiore repagulo avaritiam, in capitalia crimina relatum id etiam fuit, & publicis judiciis quaeri de eo coeptum.

II. Jam porro pecuniae publicae furtum *Peculatus* fuit: quo crimine, facta proferendo, Verrem accuſat Cicero I. Verr. 4. Judicii autem de eo flagitio (cum non adhuc conſtitu-

tae eſſent quaeſtiones perpetuae) per quaeſitorem redditi exemplum proponit Livius XXXVIII. 54. ubi ſignificat Scipionem damnatum, quod multo majorem pecuniam ab Antiocho, quo commodior pax ei daretur, accepiſſet, quam in aerarium retuliſſet.

Verum deinde, quemadmodum Repetundarum, ita & Peculatus quaeſtioni ſuus fuit attributus praetor.

III. Praeterea de *Ambitu* rei erant, qui ut honores aſſequerentur, nimis impenſe petendo rogandoque *ambibant*, & maxime largitionibus populi favorem captare connitebantur; quique in primis ad emenda ſuffragia *ſequeſtribus*, qui rem conficerent, ac *diviſoribus*, qui pecuniam diſtribuerent, utebantur.

Ad id autem genus pertinuit quoque *Sodalitium*, in eo poſitum, ut tribules ad corrumpenda ſuffragia conſcriberentur: quod propterea cum vim etiam factionibus paratam contineret, non paullo gravius habebatur.

IV. *Majeſtatis* crimen dictum id fuit, quo quis majeſtatem populi imminueret: cujuſmodi praeter alia erat, magiſtratui ſuum munus fungenti obſiſtere; ſeditionem in exercitu excitare; duces hoſtium accepta pecunia liberare; aut eoſdem domi ſuae ſervare incolumes: quae duo poſtrema crimini dat Verri Cicero I. Verr. 5.

Ab hoc autem longe diverſum erat *Perduellionis* crimen, eorum proprium, qui libertatem civium oppugnaſſent, remque publicam hoſtili animo laeſiſſent. (Cic. ibid.) Proinde judicium de his cauſibus, quibus ſumma re-

rum appetebatur, ſemper unius populi fuit, prout declaratum in de Comitiis eſt p. 99.

V. Crimen *Falſi* admiſiſſe dicebantur illi, qui aliqua fraude teſtamenta, aliaſve cujuſvis generis tabulas, aut pecuniam depravaſſent. Hinc Cicero I. Verr. 42. legem Corneliam contra id maleficii genus latam (quales aliae plures exſtiterunt) a re ipſa *teſtamentariam*, *nummariam* appellavit.

VI. *Parricidae* dicti olim fuerunt, quolibet capitali crimine obſtricti. Quare apud Feſtum (voc. *Parici quaeſtores*) haec lex occurrit, ab ipſo quidem Numae, a Plutarcho autem Romulo attributa: *SI QVIS HOMINEM LIBERVM DOLO SCIENS MORTI DVIT, PARRICIDA ESTO*. Et apud Tullium II. de Legg. 11. *SACRVM, SACROVE COMMENDATVM QVI CLEPSERIT RAPSITQVE, PARRICIDA ESTO*.

Singularis vero quaeſtio de *Parricidis* proprie ad parentum interfectores pertinuit. Quam deinde lege ſua Pompejus ad aliorum plurium, quos declaravit, vel cognatione, vel affinitate junctorum interemptores protulit.

VII. A parricidis autem ſejungendi non ſunt *Sicarii*, & *Venefici*, quos ſimul omnes una lex Cornelia comprehendit. Ex his certe alteri fuerunt, tum qui hominem occiderant, tum qui ſicam aliudve telum parato ad caedem animo geſtaverant. Alteri vero erant, non ſolum qui veneno aliquem peremerant, ſed etiam qui illud fecerant, vendiderant, emerant, habuerant, dederant: quae univerſa ex memorata modo Cornelia lege profert Cicero pro Cluent. 54.

VIII.

VIII. De *Vi* denique rei habebantur, qui in rempublicam conjuraſſent; qui arma domi, aut in villa, praeterquam ad venationis, aut itineris uſum, collecta habuiſſent; qui poſſeſſorem armata manu e fundo ejeciſſent; aut quid ſimile perpetraſſent.

§. II.

De judiciorum publicorum ordine.

Dicendum jam eſt, quo pacto judicia publica ordinarentur. Qua in re ita agemus, ut ea collectim omnia in hunc locum conferamus, quaecunque ab ipſa in jus vocatione ad ſententiae uſque lationem agebantur.

I. Primum quidem omnium qui aliquem facere reum vellet, in jus vocabat. De quo nihil heic animadverti opus eſt, cum ſatis in de judiciis privatis hujuſce rei ratio expreſſa ſit, quae eadem plane in publicis obtinuit.

II. Vbi vero in jus ventum erat, poſtulabat ille a praetore, ut ſibi *deferendi nominis* poteſtas fieret. Hoc pacto apud Tullium Divinat. 20. *Nuper cum in P. Gabinium . . . . L. Piſo DELATIONEM NOMINIS POSTVLARET*, &c.

Quod ſi duo, pluresve (quod non inſolens fuit) ejuſdem nominis delationem ſibi depoſcerent, tunc inſtituendum ante judicium erat, cuinam potiſſimum daretur. Quod judicii genus *Divinatio* dicebatur, ea, uti videtur, de

cauſa, quam affert Aſconius Praefat. in Divinat. Cic. *quia non de facto quaerebatur, ſed de futuro, uter deberet accuſare*; ita ut quaſi divinandum judicibus eſſet, quis illorum foret majore fide, diligentia, conſilio cauſam acturus. Ex hoc autem judicio illud conſequebatur, ut uni deferendi munus tribueretur, ceteri porro, ſi vellent, ſubſcriptores eſſent; qui ſcilicet, pro ipſorum minore, vel majore numero, ſecundas, tertias, quartas in accuſatione agerent partes. Atque hinc certe eſt illud Tullii Divinat. 15. *Quartum* (accuſatorem) *quem ſit habiturus, non video, niſi quem forte ex illo grege moratorum, qui SVBSCRIPTIONEM ſibi POSTVLARVNT, cuicunque vos DELATIONEM DEDISSETIS.*

III. Is porro, cui facta deferendi copia fuerat, poſtquam praeſtituta die venerat ad praetorem, praeſente adverſario, *ejurata* prius *calumnia* (uti declaratum in de Judic. privat. §. 4.) nomen ejus deferebat. Certae autem quaedam erant formulae, quibus delatio fieret: qualis ferme haec de repetundis, quam Cicero Divinat. in Verr. nomine univerſae Siciliae ita oratorio more profert: *QVOD AVRI, QVOD ARGENTI, QVOD ORNAMENTORVM IN MEIS VRBIBVS, SEDIBVS, DELVBRIS FVIT; QVOD IN VNAQVAQVE RE BENEFICIO SENATVS POPVLIQVE ROMANI IVRIS HABVI, ID MIHI TV, C. VERRES, ERIPVISTI ATQVE ABSTVLISTI. QVO NOMINE ABS TE SESTERTIVM MILLIES EX LEGE REPETO* [illegible]

[illegible]

Tum

Tum ſi ille, in quem accuſatio inſtituta erat, ſilentio, aut confeſſione ſe ſe objecti criminis reum prodidiſſet, illico in cauſis ſeu repetundarum, ſeu peculatus *lis aeſtimabatur*; in aliis autem *repetebatur poena*. At ſi inficiatione, aut alio quovis pacto a ſe crimen repuliſſet, tunc *nomen* a praetore *recipiebatur*.

Deinde edicebat praetor diem, quo accuſator reuſque adeſſe deberent; qui dies ferme decimus, aut tricesimus eſſe ſolebat. Atque hinc perſpicitur, quid ſibi velint dicta illa Tullii in Vatinium 14. *Quaero illud etiam ex te . . . edixeritne C. Memmius praetor ex ea lege, ut ADESSES DIE TRICESIMO?* Verum in criminibus repetundarum ad longius plerumque tempus extracta res eſt, ut eſſet inquirendi ſpatium per provinciam. Ita in cauſa Verris centum & decem dies poſtulavit Cicero, per quos inſtruere accuſationem poſſet. (v. Aſcon. in Argum. Act. I. in Verr.)

IV. Per id autem temporis obſoletam veſtem induebat reus, barbam, capillumque promittebat; quae ad miſericordiam ciendam, conciliandoſque ſuffragatores erant unice comparata. Atque ejus certe miſerabili habitus vel uno conſpectu commotos non raro hominum animos plura exempla demonſtrant. Ita apud Livium VI. 20. *Commota eſt, uti quae poſtquam SORDIDATUM REUM viderunt.*

Nec reus tantum, ſed & ejus cognati, affines, amici mutata veſte ſordidati prodibant. Quocirca Tullius poſt red. ad Quirit. 3. de eo tempore loquens, quo (ob legem in eos, qui

ci-

cives Romanos indemnatos peremiſſent, jam jam a Clodio ferendam) ſe tanquam reum immaturo conſilio agere coeperat: *Pro me praeſente*, inquit, *ſenatus, hominumque praeterea viginti millia VESTEM MVTAVERVNT*.

Adhaec vero reus Patronos, ac Laudatores ſibi parare ſatagebat. E quibus quidem illos, quorum erat cauſam agere, quaternos olim, at poſt bella civilia uſque ad legem Juliam (de cujus tamen praeſcripto nihil liquet) duodenos adhiberi potuiſſe, auctor eſt Aſconius Argum. in orat. pro Scauro. Laudatores vero, qui viri erant maxima auctoritate ad rei vitam laudandam accommodati, decem de more conceſſos eſſe ſignificat locus Tullii V. Verr. 22. *In judiciis qui DECEM LAVDATORES dare non poteſt, honeſtius eſt nullum dare, quam illum quaſi legitimum numerum conſuetudinis non explere*. De hoc autem laudationum genere mentionem non raro faciunt ſcriptores.

V. Jam porro ad dictam diem citabantur praetoris juſſu per praeconem accuſator, & reus. Qua in re id moris ſervatum eſt, ut ſi accuſator non adeſſet, reus e reorum numero tolleretur. Quapropter Cicero II. Verr. 40. *Omnis, inquit, illa mea feſtinatio fuit .... ne tu EX REIS EXIMERERIS, ſi ego non affuiſſem ad diem*. At ſi abeſſet reus, neque excuſatus eſſet, primum per cornicinem ad ipſius aedium fores accedentem claſſico evocabatur, ut ſcriptum reliquit Plutarchus in Gracchis: tum vero ſi nec ita ſe ſiſtiſſet, abſens damnabatur.

Vbi autem ambo ad tribunal conveniſſent, praetor e judicum numero eos ſortiebatur, qui in praeſenti cauſa forent judicaturi. Ex iis autem, qui educti fuerant, poterat aliquot, qui minus idonei viderentur, tum reus, tum accuſator rejicere: in quorum deinde locum alii ſorte ducebantur, quo numerus, lege fortaſſe praeſcriptus, expleretur. Hujuſcemodi ſane rejectionis, ac ſubſortitionis meminit in primis Cicero Act. I. in Verr. 6. & I. Verr. 61.

Quos in judicium ſors delegerat, ii praeconis voce citabantur; &, niſi qui juſtam excuſationem attuliſſent, jurati (prout & in judiciis privatis fieri ſolitum diximus) jam jam rem cognituri in ſubſelliis aſſidebant. Eorum autem nomina, ex teſtimonio Aſconii in Cic. Act. I. in Verr. 6. libellis conſignata & apud praetorem ſervabantur, & in vulgus emittebantur, ne pro ſelectis judicibus per fraudem alii ſupponerentur. De hoc libellorum genere verba ſunt ejuſdem Tullii ibid. *Libelli nominum veſtrorum, conſiliique hujus in manibus erant omnium.*

VI. Inde vero Accuſationis initium fiebat, quae tum teſtimoniis, tabulis, quaeſtionibus, tum oratione ad crimen comprobandum exaggerandumque compoſita conficiebatur. Accuſationem autem excipiebat viciſſim Deſenſio rei, quam ita patroni adornabant, ut vel jure factum, quod crimini datum fuerat, contenderent; vel falſo affictum oſtenderent, idque maxime rationibus ab illius vita petitis: ad quod non minimi momenti erant laudatorum,

quos

quos antea memoravimus, officia ac teſtimonia.

VII. Accuſatione, ac defenſione abſoluta, extemplo ſententiae latio ſequebatur; niſi tamen lex, ex qua judicium illud fiebat, *Comperendinationem* juberet. Fuit haec quidem altera actio, quae plerumque *perendie*, unde ſortita eſt nomen, inſtituebatur; at eo pacto, ut inverſo ordine prior reus, poſterior verba faceret accuſator. De hac loquitur Cicero I. Verr. 9. cum inquit: *Adimo COMPERENDINATVM, quod habet lex* (Cornelia, ex qua tunc agebatur) *moleſtiſſimum, BIS VT CAVSA DICATVR:* quo ſane ſignificatum id voluit, ſe, quod ad ſe ipſum attineret, liberare adverſarium Comperendinationis onere ac moleſtia, quippe cum ſatis ſuperque una actione contentus eſſet.

Quod autem ad ſententiam ferendam pertinet, praetor datis tabellis (quales & in comitiis adhibitas fuiſſe ſcripſimus Cap. IV. §. 5.) judices *in conſilium mittebat*. Qui e loco ſuo ſurgentes, atque ad urnam in medio poſitam accedentes, quam vellent ſinguli tabellam vel abſolventem, vel condemnantem, vel denique ampliantem illuc injiciebant. *Ampliare* autem (quod per literas *N. L.* ſcilicet *Non Liquet*, ſignificabant) fuit, rem, utpote non adhuc bene cognitam, ad aliud tempus *amplius* cognoſcendam rejicere.

Eductis porro diremptiſque tabellis, praetor e majore earum numero ſententiam pronuntiabat, aliqua ejuſmodi uſus formula: VIDETVR IVRE FECISSE, aut NON IVRE FECISSE,

se, aut amplius cognoscendum. Ita apud Tullium V. Verr. 6. *FECISSE VIDERI, PRONUNTIAVIT*. Atque in hac re advertendum id eſt, ſi pares judicum utraque ex parte forent ſententiae, reum fuiſſe abſolutum. Manifeſtum luculentiſſime id fit ex illo ejuſdem Ciceronis pro Cluent. 27. *In conſilium erant ituri judices triginta & duo. Sententiis decem & ſex abſolutio confici poterat.* Jam demum abſolutus reus poterat in adverſarium judicium calumniae intendere. At condemnato (niſi implorati tribuni interceſſiſſent) nihil reliqui aliud erat, quam ut poenam ſubiret. De cujus vario genere dicendum aliquid nobis poſtremo reſtat.

§ III.

De Poenis.

Variae a multiplici criminum genere poenae exſtiterunt. Octo autem ex Tullio numerantur per Iſidorum V. Orig. 27. Damnum, Vincula, Verbera, Talio, Ignominia, Exsilium, Servitus, Mors.

I. Damnum bona ſpectavit. Itaque tum *Multam*, tum *Publicationem bonorum* comprehendit.

1. *Multa* poſita in eo erat, ut alicujus ſummae reus damnaretur. Haec autem non abiit olim ultra triginta boves, ac duas oves; quo ſane rerum genere tota tunc ferme pecunia continebatur. Itaque Feſtus. (voc. *Multam*.) haec

haec habet: *Maximam multam dixerunt trium millium & viginti aſſium: quia non licebat quondam pluribus triginta bobus, & duabus ovibus quemquam multari: aeſtimabaturque bos centuſſibus, ovis decuſſibus.*

Hujuſce pecuniariae poenae irrogatae exactaeque hoc inter alia ſpecimen dat Livius XXXVIII. 60. *In bona deinde L. Scipionis poſſeſſum publice quaeſtores praetor miſit: neque in iis non modo veſtigium ullum comparuit pecuniae regiae, ſed nec tantum redactum eſt, quantae ſummae damnatus fuerat.*

2. Porro autem *Publicatio bonorum* eam habebat vim, ut damnati bona reipublicae addicerentur: quae certe poena praecipue in patriae hoſtes adhibita. Ita apud Tullium IV. Catil. 5. *Adjungit etiam* (Caeſar in Catilinae ſocios) *publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus & corporis etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur.*

Huc vero referri quodammodo poteſt etiam illa non infrequens conſuetudo, qua damnati domus ad luculentiorem criminis deteſtationem funditus evertebatur, area vero ipſa, ne inaedificari iterum ibi ad uſum hominum poſſet, conſecrabatur. Hujuſmodi eſt, quod tradit Valerius Max. VI. 3. 1. *Senatus populuſque Romanus non contentus capitali eum* (Sp. Caſſium de affectata dominatione ſuſpectum) *ſupplicio afficere, interempto domum ſuperjecit, ut penatium quoque ſtrage puniretur. In ſolo autem aedem Telluris fecit.* Id ipſum de domo Ciceronis exſulis egit Clodius, qua diruta templum inibi Libertati ſtatuit.

II.

II. Vincula dicta generatim ſunt Manicae, Pedicae, Compedes, Catenae, & quaevis id genus alia inſtrumenta, in primis vero Carcer; de quo jam pauca.

Fuit jam antiquitus exſtructus ad ima Capitolii Carcer ab Anco Martio; de quo Livius I. 33. Illuc rei crimen confeſſi ſolebant conjici. (l. 5. D. de cuſt. reor.) Etiam vero antequam confiterentur, niſi aut vades dediſſent, aut in liberis cuſtodiis haberentur. Quare Livius XXV. 4. *Tribuni plebis*, inquit, *omiſſa multae certatione rei capitalis diem Poſtumio dixerunt: ac ni vades daret, prehendi a viatore, atque in carcerem duci juſſerunt.*

In ipſo autem carcere duo arctioris cuſtodiae loca fuere, *Tullianum* ſeu *Latomiae*, atque *Robur*.

1. *Tullianum*, cui a Servio Tullio auctore factum nomen, carceris pars erat humi depreſſa, incultu ac tenebris horrida; ubi non raro malefici enecti. Servius ad VI. Aeneid. 573. *Poſt quaeſtionem*, inquit, *in Tullianum ad ultimum ſupplicium miſſus*. Hoc ipſum prae ſe fert Livii narratio XXXIV. 43: qua etiam id loci *inferiorem carcerem* vocatum deprehendes: *Q. Pleminius, qui propter multa in deos, hominesque ſcelera Locris admiſſa in carcerem conjectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus ſimul locis urbis nocte incendia facerent, ut in conſternata nocturno tumultu civitate refringi carcer poſſet. Ea res indicio conſciorum palam facta, delataque ad ſenatum eſt. Pleminius in INFERIOREM demiſſus CARCEREM eſt, necatusque.*

Idem

Idem locus, appellatione a Syracuſano carcere deſumpta, *Latomiae* nuncupatus. Nimirum *latomiae* (teſte Aſconio in I. Verr. 5.) lingua Siculorum lapicidinae dictae: unde ortum, ut quemadmodum carcer Syracuſis a Dionyſio factus, ita & Romae tullianum *Latomiarum* nomine deſignaretur, quod uterque locus exſectis lapidibus exciſus eſſet. Ac Syracuſanas quidem latomias deſcribit Cicero V. Verr. 55. Romanas vero memorat Livius XXXII. 26. his verbis: *Triumviri carceris Latomiarum intentiorem cuſtodiam habere juſſi.* Et XXXVII. *Principes Aetolorum Romam deducti, & in Latomias conjecti ſunt.*

2. *Robur* porro arca veluti roborea in ipſo carcere erat, in quam rei includebantur. Proinde a materia *Robuſtum carcerem* nuncupat illud Plautus Curcul. V. 3. Hanc autem, quae procul dubio prae ceteris durior cuſtodia fuit, in tulliano ipſo exſtitiſſe vero admodum ſimile videtur. Atque ab ea fortaſſe cauſa *Robur tullianum* dixit Calpurnius Flacc. Declam. IV.

Ibi reos morti nonnunquam datos oſtendunt dicta apud Livium XXXVIII. 59. *Vt in carcerem inter fures nocturnos, & latrones vir clariſſimus includatur, & IN ROBORE, & tenebris EXSPIRET.*

Verum quid tandem fuit *De robore praecipitari?* Scilicet ita locutus Valerius Max. VI. 3. 1. *Quin etiam familiares eorum, ne quis reipublicae inimicis amicus eſſe vellet, DE ROBORE PRAECIPITATI SVNT.* Id ſane ea ratione factum oportuit, ne arca illa inferne

ne reſerata, illac reus in ſubjectam aliquam altitudinem praeceps daretur.

III. Antiquiſſimum quoque verbera inter ſupplicia habuere locum. Etenim jam primitus mos tenuit, ut rerum capitalium damnati virgis caederentur. Hinc horrendum illud carmen, in reos pronuntiari ſolitum: I lictor, colliga manus: verbera intra, vel extra pomerium. (Liv. I. 26.)

Poſtea vero lex Porcia a M. Porcio Laeca tribuno plebis lata cives Romanos verberari vetuit. De qua Cicero pro Rabir. 4. *Porcia lex*, inquit, *virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic miſericors flagella* (ſervorum propria) *retulit*.

At non ita tamen virgarum vis per illam ſanctionem perfracta eſt, ut non poſt etiam aliquando viguiſſe reperiatur. Ita in Epit. Liv. LV. C. *Matienus accuſatus eſt apud tribunos plebis, quod exercitum in Hiſpania deſeruiſſet: damnatuſque ſub furca diu virgis caeſus eſt, & ſeſtertio nummo veniit*.

IV. Talio *eſt ſimilitudo vindictae, ut taliter quis puniatur, ut fecit*; quod ſcripſit Iſidorus V. 27. Itaque ſi quis olim manum alicui abſcidiſſet, oculum eruiſſet, lex haec fuit XII. Tabularum, ut ei manus amputaretur, oculus excuteretur, niſi tamen eum illo paciſci vellet; ſiquidem per pactam pecuniam a talionis acerbitate ſe ſe poterat vindicare, auctore Gellio XXI. 1. Quare in tanta declinandae poenae facilitate vix eſt credibile, eam fuiſſe unquam, ne priſcis quidem aetatibus, uſurpatam.

V.

V. Ignominia, late accepto vocabulo, duplex erat, altera quam cenſor, altera quam praetor inurebat. Illa, quae huc non pertinet, non aliud quam ruborem, uti loquitur Cicero apud Nonium I. 93. afferebat. Praetoria vero, quae hujus eſt loci, quaeque proprie *Infamia* dicta, publicorum munerum jure privabat. De hoc genere agit titulus Digeſtorum de iis qui not. infam.

VI. Exsilium ejuſmodi fuit, ut non patrium modo domicilium, ſed jura etiam civitatis adimeret. Quae quoniam invito nemini auferri poterant, prout patet ex Tullii verbis pro Dom. 19. idcirco non alio pacto haec poena irrogabatur, quam *tecti*, *aquae*, & *ignis interdictione*. (Cic. ib. 30.) Nimirum quem exſulatum ire vellent, harum rerum uſu privabant, ut ille, quo ſuſtentare vitam poſſet, ſua ſe ſponte alio conferret, atque ita ipſe per ſe exſilii ſubiret poenam. Quapropter de illis, quibus aqua & igni interdicebatur, haec effert Cicero pro Caec. 34. *Qui ſi in civitate legis vim ſubire vellent, non prius civitatem, quam vitam, amitterent: quia nolunt, non adimitur iis civitas, ſed ab iis relinquitur atque deponitur.* Neque tamen ipſo ſtatim ab urbe abitu civitas amittebatur, ſed ubi exſul alii ſe civitati adjunxiſſet: quod ita expreſſit idem Tullius pro Dom. 30. *Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc eſt mutandi ſoli cauſa venerant.* Nequibat enim civis Romanus in aliam recipi, quin ſuam amitteret civitatem. (Id. pro Balb. 14.)

Per

Per *Relegationem* porro, qua reus a finibus ſive urbis, ſive totius Italiae coactus abire eſt, civitatis jura erepta non ſunt. Hinc Ovidius V. Triſt. 11.

Nec vitam, nec opes, nec jus mihi civis ademit:
Nil niſi me patriis juſſit abeſſe focis.
Ipſe RELEGATI, non EXSULIS utitur in me
Nomine.

VII. Servitus id ferebat, ut cum univerſis bonis libertas amitteretur. Haec poena in incenſos, inque eos qui ad militiam vocati non reſpondiſſent, adhiberi ſolita. De alteris exſtat teſtimonium Dionyſii p. 221. in hanc ſententiam narrantis: *Ei, qui cenſum neglexiſſet, poena propoſita, ut ademptis bonis, ipſe virgis caeſus venundaretur.* De alteris vero exemplum tradidit Valerius Max. VI. 3. 4. *Manius Curius conſul cum delectum ſubito edicere coactus eſſet . . . . primum nomen urna extractum citari juſſit: neque eo reſpondente . . . . bona ejus, & ipſum vendidit.*

VIII. Iam ultimum ſupplicium Mors ſupereſt, variis illa quidem illata modis.

Pervetuſtum fuit, ut noxii virgis caeſi, arbori ſuſpenderentur. (Liv. I. 26.)

E vulgatiore autem inſtituto, poſtquam verberati virgis eſſent, ſecuri demum percutiebantur. (Id. XXVI. 15.)

Non raro porro ex Tarpeja rupe praecipitati ſunt. (Id. VI. 20.) Hoc omnino genus referunt illa Horatii dicta I. Sat. 6.

Tu ne Syri, Damae, aut Dionyſi filius audes
DEJICERE E SAXO cives?

Quidam praeterea de robore, prout ante declaravimus, acti in profundum.

Alii ſaepenumero in ipſo carcere, ac plane in tulliano, ſtrangulati. (Salluſt. Bell. Catil. 55.)

Denique ſingularis parricidarum poena erat, ut ſacco pelliceo inſuti in profluentem dejicerentur. (Cic. pro Roſc. Amer. 25.) Quod póenae genus Publicio Malleolo matris interfectori primum irrogatum traditur in Epit. Liv. LXVIII. Inductum vero etiam in mores fuiſſe conſtat, ut una cum reo in eundem illum ſaccum includerentur canis, gallus gallinaceus, vipera, & ſimia, animalia ſane omnia in pugnam proniſſima.

CAPUT VIII.

De Romanorum Militia terreſtri.

AD eam tandem Romanarum antiquitatum partem devenimus, qua ſicut nihil ad veterum hiſtoriarum monumenta illuſtranda conducit magis, ita nihil fere eſt in toto hoc rerum genere ſpectabilius. Ejuſmodi enim apud Romanum illum populum inter ipſa prope-

quemodum bella natum Militiae ratio exſtitit, ut cum ei excolendae omnem operam ſtudiumque ſumma virorum ingenia per plura ſaecula transmiſerint, jam quidquid in ipſa ſpectaveris, ad abſolutiſſimam quandam normam conformatum fuiſſe fatearis oporteat. Huic igitur perluſtrandae eam par eſt animorum attentionem admoveri, quam perutilium praeſtantiumque rerum genus quaſi ſibi debitam poſtulare conſuevit.

In hac autem tractatione unum maxime Polybium Romanae florentiſſimi aevi militiae egregium explanatorem nos ducem habebimus.

§. I.

De Delectu.

I. Quoties Romae militum Delectus habendus erat, primum omnium quatuor & viginti plerumque tribuni militum (a conſulibus olim univerſi, at ſequiore aetate a plebe etiam partim) legebantur; qui in quatuor legiones, quot fere ſcribi ſolebant, diſpertirentur.

Tum conſules propoſito edicto (vel, ſi ſubita res foret, per praeconem) curabant, ut quicumque cives militaris eſſent aetatis, in Capitolium, vel in Campum Martium ad dictam diem in ſuas diviſi tribus convenirent. Ita ibi, conſulibus ipſis ſummae rei praeſidentibus, tribuni in quatuor partes diſtributi e

ſingulis tribubus ſorte ductis idoneos quoſque eligebant, eo ſane pacto, ut quaternos ſimul aetate & robore pares (ſingulos ſingulis legionibus adſcribendos) allegerent, quo ſcilicet aequis hae viribus inſtruerentur.

In ipſo autem delectus exordio in illud maxime, quod refert Tullius de Divinat. I. 45. curam intendebant, *ut primus miles fieret bono nomine*: qualia habebantur, *Valerius*, *Salvius*, *Statorius*.

II. Iam aetas militaris, quam modo memoravimus, a decimo ſeptimo ad quadrageſimum ſextum annum protendebatur. Illius igitur qui vel initium nondum attigiſſet, vel jam finem exceſſiſſet, militiae onere immunis ferme erat; ita nempe, ut ſi quis intra hos terminos ſua ſtipendia non confeciſſet, is ea explere ad quinquageſimum uſque annum cogi poſſet, ſecus vero eodem elapſo.

III. Praeter aetatem autem certus quidam cenſus ex veteri inſtituto militi conſcribendo neceſſe fuit; atque is quidem antea non minor undecim millibus aeris, poſtea vero qui non infra quatuor millia aeris eſſet.

Hinc proletarios & capite cenſos, quos ſcilicet nulla privata res publicae devinciret, a militia prorſus olim excluſos compertum eſt. Verum poſteriore aevo tum ipſi tum libertini ad navalem militiam non magni habitam, & a Marii tandem temporibus ad terreſtrem etiam legi coeperunt.

Non eadem vero, quae libertinis, ſervis quoque copia facta eſt, quos nimirum a bello procul abeſſe e republica ſemper creditum,

Quod

Quod enim poſt Cannenſem cladem & octo millia ſervorum ad dominorum ulciſcendam caedem ſua ipſi ſponte militiam ſuſceperunt, *Volones* propterea dicti; & alia quatuor & viginti ejuſdem generis millia ex ſenatus conſulto ad gerendum bellum empta fuere; id vero totum in illis temporum difficultatibus, exhauſta jam urbe civibus, novum prorſus ac ſingulare fuit.

IV. Non alii igitur, quam cives, iique aetate ac cenſu legitimo, adſcribi in militiam debuerunt. Hi contra, cum citarentur, reſpondere ad nomina neceſſe habebant, nec effugere delectum poterant, quin poenis ex voluntate conſulum ſtatuendis fierent obnoxii. Hae vero fuerunt in primis bonorum publicatio, & libertatis ademptio. De quo vide dicta p. 217.

V. Iuſtae tamen quaedam erant cauſae, ob quas quiſpiam militiae onere ex inſtituto majorum eximeretur.

Earum prima fuit *Vacatio*, quae vel ab aetate, de qua modo actum, emanabat; vel ab honore, videlicet ſacerdotii, aut magiſtratus; vel a beneficio, quod ea de re ſenatus populuſve detuliſſet.

Altera cauſa erant *Emerita ſtipendia*; ubi nimirum ſua ex numero lege praeſcripto jam confeciſſet miles, dena eques, vicena pedes, uti ex Polybio obſervavit Lipſius I. de Milit. Rom. 2.

Tertia tum *Morbus*, tum *Vitium*, ut ſi quis manu digitiſve expers eſſet. Atque ab hoc cauſae genere *Cauſarii milites* dicti: unde etiam

nomen accepit *Cauſaria miſſio*, de qua ſuo loco.

Ejuſmodi cauſarum cognitio ad conſules maxime pertinuit; quanquam ſaepe per appellationes ad tribunos plebis devolvebatur. Eaſdem vero non ſemper admiſſas fuiſſe, ſed quandoque aut dilatas, aut ſublatas declarant veterum ſcriptorum teſtimonia. Ita apud Livium III. 69. *Conſules in concione pronunciant, tempus non eſſe CAVSAS cognoſcendi, omnes juniores poſtero die prima luce in campo Martio adeſſent; cognoſcendis CAVSIS eorum, qui nomina non dediſſent, bello perfecto ſe daturos tempus; pro deſertore futurum, cujus non probaſſent CAVSAM*. Tum vero Idem VII. 28. *Cum (quod per magnos tumultus* (68) *fieri ſolitum erat) juſtitio indicto delectus SINE VACATIONIBVS habitus eſſet*.

Et certe in his trepidis rebus veterani ipſi evo-

(68) *Tumultum* appellaverunt veteres bellum e vicina aliqua regione improviſo exortum. De cujus ratione Servius in Virg. VIII. Aen. 1. *Tria*, inquit, *genera olim militiae fuerunt: Sacramentum, quae legitima erat militia, cum ſinguli milites jurabant: TVMVLTVS, id eſt bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus. Et quando ſingulos interrogare non vacabat, qui convenerant, ſimul jurabant: & dicebatur iſta militia, Conjuratio*.

Quaenam vero Tumultum conſectari conſueverint, declarat Cicero V. Phil. 12. his verbis: *Rem adminiſtrandam arbitror ſine ulla mora, & confeſtim gerendam: Tumultum, cenſeo decerni, juſtitium indici, ſaga ſumi dico oportere, delectum haberi, ſublatis vacationibus in Vrbe & in Italia*.

Quae omnia cum praepropere fierent, hinc *Tumultuarius* pro rapide facto comparatove ſumptum; ut *Tumultuarius exercitus*, *Tumultuarium opus*, *Tumultuarius ſermo*.

evocari ſolebant, quos *Evocatos* ea de cauſſa dictos invenias. Ad hunc autem morem credit cum Donato Servius alluſiſſe Maronem, cum inquit VII. Aeneid. 693.

. . . . DESVETAQVE BELLO
Agmina in arma vocat SVBITO, ferrumque retractat.

Ceterum longe frequentius fuit, ut veterani ad bella etiam non tumultuaria a ſuis ducibus vocarentur; quorum gratia libenter illi arma reſumebant, ſed honeſtiſſimo loco inter milites habiti, operum immunes, & vite centurionum inſtar ornati.

VI. Equitum porro delectus nihil peculiare habuit, in quo enucleando opera locanda ſit. Minime enim ille operoſus fuit, quippe cum & eorum omnium nomina a ceteris ſecreta cenſorium album exhiberet, & inde perquam pauci (quod poſtea videbitur) unicuique exercitui adſcriberentur.

VII. Iam ubi abſoluta militum conſcriptio fuerat, e ſingulis legionibus unus per earum tribunos eligebatur, qui apud eoſdem ſacramenti verba praeiret, in quae reliqui deinceps ſigillatim jurarent. Ipſius autem juramenti ratio iis maxime continebatur, quae per compendium declaravit Polybius VI. 19. *ſe* ſcilicet *obtemperaturos, & pro viribus praeſtituros quidquid ab imperatoribus mandaretur*. Similia fere legas apud Livium XXII. 38. ubi praeterea traditur, ſollemne hoc juramentum alterius belli Punici tempore, i. e. A. V. DXXXIII. in conſuetudinem primum veniſ-

 ſe;

ſe; quippe cum antea non niſi ſua ipſi voluntate conjurare inter ſe milites conſueſſent.

Tanta vero habebatur militaris hujus ſacramenti neceſſitas, ut qui ſe eo non obſtrinxiſſet, ei tanquam non militi cum hoſte pugnare neutiquam liceret; uti compertum ex eo eſt, quod ſcribit Tullius I. Off. 11.

VIII. Quod ad ſocios Romano exercitui adſcribendos attinuit, in more fuit poſitum, ut ſub idem Romanae conſcriptionis tempus denunciarent conſules magiſtratibus foederatarum in Italia civitatum, quot inde copiae comparandae forent, tum quo die & quem in locum convenire deberent. Itaque delectum illic eodem, quo Romae, pacto ſui magiſtratus habebant; ac dein milites jurejurando adactos, ſub alicujus ductu, & cum ſuo quaeſtore (69) illuc, quo juſſi fuerant, mittebant.

§. II.

De Ordinibus.

Delectu perfecto tribuni militum locum diemque ad conveniendum novis legionibus edicebant, ut ſuos in ordines ſingulae digererentur. Fuerunt autem Ordines non militum modo, ſed etiam ducum: quare de utriſque dicendum ſeparatim eſt.

OR-

(69) Socii frumentum tantummodo a Romanis accipiebant; ceterum ſuae reipublicae ſumptibus militabant. Vnde eſt, ut proprium ſecum Quaeſtorem haberent.

Ordines Militum.

Ea ſane notione ſunt *Ordines militum* accipiendi, ut per eos tum *Genera*, tum *Partes*, in quas diſtributi milites ſunt, intelligantur.

I. *Genera* autem (ſcilicet peditum) erant quatuor, Velites, Hastati, Principes, & Triarii. In quibus ordinandis ita acta res eſt, ut juniores pauperioreſque in Velites (quod genus omnium infimum) eligerentur; his proximi in Haſtatos; aetate florentiſſimi in Principes; denique natu maximi, ſpectataeque virtutis in Triarios.

1. Velites quaſi *Volites* a *volando* dicti, quod levioribus armis inſtructi celerrime hac illac irent diſcurrerentque. Appellati vero etiam ſunt *Rorarii*, quod ut *ros* fere imbrem, ita ſaepe ipſi gravem armaturam praelio praecederent: necnon *Ferentarii*, utpote ad opem, quocunque res poſceret, ferendam prompti.

2. Hastatis a proprio quondam ſuo (quod a Varrone IV. L. L. 16. elucet) haſtarum uſu nomeclatura facta.

3. Principes ex eo appellationem mutuatos, quod in prima antiquitus acie pugnarent, elicit e Varronis verbis Lipſius II. de Milit. Rom. 1.

4. Triarii denique ſic nuncupati, quod, cum dimicaretur, in tertio eſſent ordine; id quod aperte patebit, cum de aciei ſtructura ſermo erit. Quoniam vero mos erat, ut donec ad decertandum arceſſerentur, dextero genu inni-

xi ſubſiderent, ea de cauſa *Subſidia* etiam vocati. (Varr. IV. L. L. 16. & Liv. VIII. 9.) Poſtremo quoque *Pilani* a teli genere, quod *pilum* dictum, quodque e Romanis militibus primi ipſi uſurpaverunt.

Haec autem quatuor militum Genera ita unicuique Legioni attribui ſolebant, ut Triarii ſexcenti numero eſſent; Principes vero mille ducenti, totidemque tum Haſtati, tum Velites. Quos univerſos, ſi rationem inieris, quater mille & ducentos effeciſſe comperies. Quod ſi Legio plures his (id quod ſaepe accidit) contineret, tunc ſingulorum Generum numerus pro rata portione auctior eſſet neceſſe fuit, Triariis tantum exceptis, qui ſemper iidem.

II. Verum ut jam ad *Partes* deveniamus, unumquodque Genus (praeter velites) in decem MANIPULOS dividebatur; ita ut in tota Legione triginta eſſent Manipuli: in quos porro ipſos aequabiliter velites (quorum nullum proprium erat corpus) diſpergebantur.

Singulos autem Manipulos in duas CENTURIAS diſtribui moris fuit: qua de cauſa quaevis Legio e ſexaginta Centuriis conſtabat.

Rurſus vero e tribus Manipulis conſtabatur COHORS: cui tamen addebantur praeterea tot velites, quot milites Manipulus haberet. In una igitur Legione decem erant Cohortes.

¹ Appoſite ad haec Gellius XVI. 4. *In legione*, inquit, *ſunt Centuriae ſexaginta, Manipuli triginta, Cohortes decem.* En univerſas Romanae legionis partes breviſſimo ambitu comprehenſas.

At

At eccur tandem ejuſmodi inditas appellationes credendum erit? Id profecto heic paucis ediſſerere noſtri inſtituti ratio ſuadet.

Centuria non eo ſic nuncupata fuit, quod centum homines complecteretur, cum reapſe pauciores plerumque habuerit; ſed quod ea vox, ad centenarium licet numerum deſignandum nata, ex uſu tamen ad alias quoque ſive minores ſive majores multitudines traducta fuerit; ut patet in Equitum, & in Claſſium Centuriis, de quibus diſputatum nobis eſt p. 70. & 93.

Manipulus a foeni *manipulo*, qui pro militari ſigno olim adhibitus, ſibi nomen adſcivit. De qua re ita Ovidius III. Faſt. 114.

Illa quidem foeno ſed erat reverentia foeno,
Quantam nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica ſuſpenſos portabat longa MANIPLOS:
Unde MANIPLARIS nomina miles habet.

Cohors a figura, quam referebat, dicta. Fuit quidem Latinis *Cohors*, quod Graecis χόρτος, anterior villae domuſve pars clauſa ac circumſepta, hodie quoque Gallice appellata *Cour*, Italice *Cortile*. Hac ſane notione Idem IV. Faſt. 704. de vulpe cecinit:

Abſtulerat multas illa COHORTIS aves.

Quoniam igitur ea manus militum rotundam quaſi formam, qualem fere domeſtica cohors, exhibebat, propterea eodem donata eſt nomine.

Sicut autem Peditatus in partes, quas mo-

do recenſuimus, diſtribuebatur, ita & Equitatum in alias diſpeſcere ſollemne erat, ſcilicet in TVRMAS (70), e triginta ſingulas equitibus; atque has dein ipſas in ternas DECVRIAS. Itaque e trecentis Romanis equitibus, quot Legioni annexi, decem omnino exſiſtebant Turmae, triginta Decuriae.

Sociorum vero copiae, quae Romanis adjunctae tam pedeſtres (numero plurimum illis pares) quam equeſtres (duplo majores) in ſuas quoque partes, at paullo aliter, ac Romanae, dividebantur. Etenim ex ipſis quinta pars peditum, & tertia equitum eligebantur in *Extraordinarios* ad uſum conſulum; tum vero ex iiſdem Extraordinariis pars quinta (uti opinatur Lipſius II. de Milit. Rom. 7.) in *Selectos*, qui conſulibus ipſis quaſi corporis cuſtodes praeſto ubique forent. Ob hanc autem tantam multitudinem e ſociorum peditatu abſtractam factum illud eſt, ut hujus manipuli (quos totidem fere, quot in Romano, eſſe voluerunt) pares numero militum Romanis eſſe non poſſent. Contra vero quoniam ſocialis equitatus, etiam poſtquam inde memorata pars divulſa fuerat, Romanum non mediocriter ſuperabat; cumque eum in decem pariter turmas diſpeſci placeret: hinc illud emanabat, ut hae ſingulae pluribus, quam Romanae, videlicet 40. militibus conſtarent. Quem ipſum porro numerum Extraordinariae, Se-

(70) Hujus vocis originem a *terna* revocat Varro IV. L. L. 16. quod *ter denis* Turma conſtaret equitibus. Hoc ſi verum fuerit, jam per ipſum nomen deſignatus eſt numerus.

Selectaeque turmae aequalitatis gratia ſervabant.

Iam ex univerſis huc uſque recenſitis legionis partibus facile erit omnem tum legioni ipſi, tum toti exercitui adſcriptorum militum numerum colligere. Etenim ſi Centuria e 60. militibus conſtitit, Manipulus 120. continere (71) debuit, Cohors vero 420. (adjectis nimirum, ut ſupra dictum, 120. velitibus) Legio demum 4200. Atque haec quidem Romanorum peditum multitudo.

Huic porro ſi addideris parem ſociorum pedibus merentium manum, evadet illa ad 8400.

Quibus ſi poſtea acceſſerint trecenti equites e Romanis, & ſexcenti e ſociis, tunc univerſae Legionis numerus erit 9300.

Ad hunc vero ubi alterum tantum adjeceris, habebis *Conſularem exercitum* (qui e duabus fere conſtabat legionibus) inſtructum militibus 18600.

Integer itaque quatuor legionum (quot plerum-

(71) Cave putes, manipulum eodem ſemper genere fuiſſe. Nam aetate quidem Romuli erat ille centenum militum unus atque indiviſus ordo; id quod teſtatur Auctor de Orig. Vrb. Rom. 22. & Plutarchus in Romul. Libera inde republica, aucto ejus numero, in duas ſexagenum centurias diſtributus eſt. At ſub Imperatoribus, immutata iterum ratione, manipulus centuriae non parum ceſſit, cum unius modo contubernii milites tunc temporis contineret, uti liquet ex Vegetio II. 13. ut propterea jam proprium ſignum non habuerit. Atque hinc datur intelligi, quare centuriis manipulos poſtpoſuerit Ammianus XVII. cum inquit: *Convocatis cohortibus, & centuriis, & manipulis omnibus.*

rumque excepit) exercitus bellatores comprehendit 37200.

Haec autem universa ratio ducta ex Polybiana recenſione eſt. Ceterum hac in re fuiſſe ſaepius variatum, ex Romanis hiſtoriis compertum eſt.

Ordines Ducum.

I. A militibus ad Duces gradum facimus: e quibus ſe primi nobis offerunt Centuriones. Hos tribuni juſſu aut permiſſu conſulum ex unoquoque militum genere (praeter velites, quibus non proprii duces, non ſigna erant) vicenos eligebant, ſinguliſque manipulis binos aſſignabant, quorum alter centuriae dextrae (quae dignior) ſiniſtrae alter praeeſſet.

In eorum delectu virtus maxime ſpectabatur. Hinc apud Livium XLII. 34. Liguſtinus de ſemetipſo in haec verba loquens inducitur. *Biennium miles gregarius fui adverſus Philippum regem: tertio anno VIRTUTIS CAUSA mihi T. Quintus Flamininus DECUMUM ORDINEM HASTATUM ASSIGNAVIT.* Et paullo poſt: *Hic me imperator* (M. Porcius) *dignum judicavit, cui PRIMUM HASTATUM PRIORIS CENTURIAE ASSIGNARET.* Et mox: *A M. Acilio mihi PRIMUS PRINCEPS PRIORIS CENTURIAE EST ASSIGNATUS.* Denique, nonnullis aliis interiectis: *Quater*, inquit, *intra paucos annos PRIMUM PILUM DUXI.*

E quibus locis illud praeterea noſcitur, conſueviſſe dici, *primum*, *ſecundum*, &c. *deci-*

cimum Haſtatum: primum, ſecundum, &c. *decimum Principem: primum, ſecundum*, &c. *decimum Pilum*; quo primus, ſecundus, &c. decimus manipulus ſive Haſtatorum, ſive Principum, ſive Triariorum deſignaretur.

Iam ſicut inter manipulos ipſos diſcrimen graduum intercedebat, ita ut pro genere ac numero *decimus Haſtatus* reliquorum omnium poſtremus eſſet, omnium vero honeſtiſſimus *primus Pilus*, ſic plane Centuriones pro diverſa manipulorum, quibus praeerant, dignitate plus minuſve illuſtres habebantur. Ex quo jam per ſe quiſque intelliget, qui priorem primi Pilanorum manipuli centuriam moderaretur, eum univerſis aliis praeſtitiſſe.

Et certe hujus (qui *Primopilus*, aut *primus Centurio* dictus) eximium fuit decus, in eo maxime poſitum, quod cum alia ceteri Centuriones militaria ſigna tuerentur, ipſe Aquilam, unde ſummum totius legionis regimen exſiſtebat, adſervaret. Ex quo fiebat, ut univerſae legioni praepoſitus videretur; praeſertim vero quod etiam & ſupremo conſilio cum primoribus intererat, & tribunorum aut imperatoris mandata ipſe non raro, quaſi ſupremi imperii ſocius, inferioribus ordinibus indicebat. Sed & hanc ejus amplitudinem illuſtrabat praeterea equeſtris dignitas (quam illi muneri adjunctam voluerunt) & fortaſſe etiam cenſus, prout opinatur Lipſius II. de Milit. Rom. 8. at ſi non is, multa certe pecunia. Vnde eſt illud Iuvenalis XIV.

VT LOCVPLETEM AQVILAM ſibi
ſexageſimus annus

Aſ-

Afferat.

Per quae verba palam id quoque ſit, ad hujuſmodi honorem ſero plerumque aditum patuiſſe. Neque enim ferme illuc, niſi gradatim, accedendum erat; & quidem ita (quemadmodum ex Vegetio conjicit Lipſius l. c.) ut a decimo e. g. Haſtato ad decimum Principem aſcenderetur, atque hinc ad decimum Pilum, tum vero ordine ſuo ad nonum, octavum, &c. donec ad primum Pilum perventum foret: quod certe longo poſt tempore fieri debebat; niſi tamen egregia alicujus merita eum praeter hanc rationem ſolito citius extuliſſent. Totum id perſpicere licet in ante allatis ex Livio exemplis.

Verum, ut tandem pauca de Centurionibus reliqua perſequamur, eorum ſibi quiſque deligebat tum *Optionem* (olim *Accenſum* dictum) tum etiam *Signiferum*. Quapropter bini in manipulis ſicut Centuriones, ita & Optiones, & Signiferi erant. Ad quos poſtremos quod attinet, utrum uterque ſuum, an unus tantummodo per vices ſignum ferret; ſive, quod eodem recidit, duo ne, an unum ſignum cuique eſſet manipulo attributum; id vero, quod minus hujus loci ſit, alio rejicimus expendendum.

Denique Centurionum inſigne fuit vitis; qua etiam ad animadvertendum in ſontes utebantur. Itaque Lucanus VI. ut Scaevae centuriatum celebraret, ita cecinit:

. . . . Ibi ſanguine multo
Promotus Latiam longo GERIT ordine
VITEM.

Tum

Tum Spartianus de Hadriano 10. *Nulli*, inquit, *VITEM niſi robuſto & bonae famae DARET*.

II. Sequuntur Tribuni, qui ſeni numero (licet vetuſta aetate pauciores) univerſae praeficiebantur legioni, atque ita quidem, ut per ſtatas vices duobus menſibus bini, hique rurſus alternis diebus munere fungerentur. Vide Livium XL. 41. Veriſſime igitur de ſe ipſo Horatius I. Sat. 6. ſcripſit:

Quod mihi pareret legio Romana Tribuno.

Illos autem primo crearunt reges, deinde conſules: ac tandem etiam populus in partem ejus lectionis admiſſus (72). Hinc diſpertitis nominibus, qui a conſulibus facti, *Rutili* & *Rufuli* appellati ſunt, quia de eorumdem jure, uti eſt apud Feſtum, Rutilius Rufus legem tulerat; qui autem ſuffragiis populi, *Comitiati*, ut habetur ab Aſconio in I. Verr. 10.

Iam e quatuor & viginti Tribunis, quot exercitui e quatuor legionibus conflato attributi, quatuordecim, teſte Polybio, ex equite legi ſolebant, qui quina ſtipendia confeciſſent; reliqui decem e plebe, qui dena. At nonnunquam etiam e ſenatu id ducum genus prodiit. Ceterum plebejis quidem Tribunatus, non minus quam Primipilatus, equeſtrem dignitatem cum ſuis inſignibus afferebat: equitibus vero ad ſenatorium ordinem gradus erat. Quo maxime referri debet illud nominum diſcri-

(72) Principio datum populo, ut ſex tribunos militares crearet, deinde ſenos ſdenos, poſtremo parem eorundem ipſe, & conſules, numerum. Habes ſingula apud Livium VII. 5. IX. 30. XLIV. 21.

ſcrimen, quo alteri *Anguſticlavii* dici ſub Imperatoribus coepti ſunt; alteri autem (perinde ac ipſi ſenatores Tribuni) *Laticlavii*, quippe qui per Tribunatum tum ſenatoria ornamenta facile aſſequebantur, tum etiam ſibi viam ad principem illum ordinem expediebant. Ità rem hanc ſcite digerit Rubenius I. de re Veſtiaria 14. contra ac ſenſerat Lipſius II. de Milit. Rom. 9. qui *Anguſticlavios*, & *Laticlavios* non alios quam ex equite, aut ſenatu natos credidit.

Tribunorum porro fuit, jus dicere; militaria miniſteria, excubias, vigilias, campeſtres meditationes accurare; atque in non minoris momenti alia, quae alibi commodius proferentur, ſtudium operamque intendere.

Hi autem ductores, de quibus hactenus, Romano tantum pediti imperabant.

III. Equitum vero Turmae ſingulae ternis DECVRIONIBVS parebant; eo tamen pacto, ut horum unus (qui primus electus foret) toti turmae praeeſſet, ipſo autem abſente alter eam ſuſciperet moderandam. Ipſi autem, aeque ac centuriores, ſingulos ſibi Optiones adſciſcebant.

IV. Sociis praeponebantur a conſulibus PRAEFECTI, tribunis numero ac poteſtate pares. Qui per ſe dein ipſi reliquos ſuis copiis duces, manipulis ſcilicet CENTVRIONES, turmis autem PRAEFECTOS aſſignaſſe videntur Lipſio II. de Milit. Rom. 10.

V. Quos hucuſque perluſtravimus duces, iis in aliquam tantum militum partem imperium fuit. Reſtat nunc ut de illis pauca ſubjiciamus,

mus, qui in univerſum exercitum ſive fiduciariam, ſive propriam poteſtatem obtinuerunt. Hi autem erant Legati, & Imperator.

Quod ad Legatos attinet, hi non ſolum proxime omnium imperatori aderant, eidemque in tota re bellica conſilium operamque ſuam commodabant, verum non raro etiam acceptam ab eo in univerſas copias exercebant auctoritatem; unde fiebat, ut ipſa imperii ſupremi inſignia lictores faſceſque per id temporis prae ſe ferrent. Tot autem fere, quot legiones, eſſe ſolebant: at non raro tamen pro rerum provinciaeve amplitudine plus minuſve crevit eorum numerus. Ad hoc a ſenatu eos dari mos fuit: ſed & nonnunquam ex ejuſdem auctoritate imperatores ipſi, quos vellent, ſibi legabant.

Omiſſum poſtremo nolumus, ſequiore aetate novam ex inſtituto Auguſti conſuetudinem tenuiſſe, ut qui nomine Principis toti praeerat exercitui, *Legatus Conſularis* diceretur; *Legati* vero *Praetorii*, qui ſingulis legionibus.

VI. De Imperatore id maxime notatu dignum occurrit, auſpiciorum pro bello captandorum jus (quippe cum univerſa olim domi militiaeque auſpicato fierent) illius unice fuiſſe. Hinc licet non omnes ſemper ſuo ipſe ductu res ageret, cum nonnunquam ab exercitu abeſſet, omnes tamen ejus auſpiciis geri dicebantur. Itaque Horatius IV. Od. 14. Auguſtum de bello, quod per privignos adminiſtrabat, allocutus poſtremo haec ſubdidit:

Te copias, te conſilium, & TVOS
Praebente DIVOS.

§. III.

tum inter ipſum & velitares haſtas intereſſet. Fuiſſe enim dicitur ea ferme craſſitudine, qua manum impleret; longitudine quatuor cubitorum & ſemis (cum lignum ipſum tribus protenderetur cubitis, uno autem ac ſemis promineret ferrum) mucrone hamato, ut ſemel infixum difficulter revelli poſſet. Grave igitur validumque admodum fuit. Hinc Tibullus I V. 1.

. . . . Celeremve ſagittam
Jecerit, aut LENTO PERFREGERIT
OBVIA PILO.

Et apud Silium XIII.

Stabant INNIXI PILIS *exercitus omnis.*

Iam bina id genus tela miles habebat.

II. Scutum (cui Graeca vox σκυτος *pellis* nomen dediſſe creditur) in eo differt a Clypeo, quod hic rotunda eſſet forma; ex quo apud Virgilium II. Aeneid. 227.

. . . . CLYPEIQVE *ſub* ORBE *teguntur:*

illud vero in longum protenderetur; quod licet noſcere ex hoc ejuſdem poëtae VIII. Aeneid. 662.

. . . . . SCVTIS *protecti corpora* LONGIS.

Clypeis jam olim apud Romanos ſucceſſere Scuta, teſte Livio VIII. 8. Haec autem ovatam figuram exhibentia, quatuor pedes habebant longitudinis, latitudinis vero, ubi maxima, pedes duos cum ſemiſſe. Sed & alia ſcuta erant imbricata, aliquanto longiora, eaque a dignioribus militibus uſurpata.

Quod ad ſtructuram pertinet, Scutum (perinde ut clypeus, ac parma) e ligno confe-

ctum, vel nonnunquam viminibus contextum pelle obtegebatur. Porro autem ex ejus medio ferreus Vmbo (73) ad excipiendos ictus eminebat: ad quod ipſum, necnon ut cum humi in parietem reclinatum ſtaret (qui ejus erat inter otium ſitus) nil detrimenti qua parte terram tangeret pateretur, ſupera ipſius inferaque ora lamellis erat ferreis obarmata.

Ad ornatum autem plura honoris inſignia ſcutis clypeiſque affingi ſolebant, more aliis paſſim nationibus communi. Exhibet id ornamenti genus apud Silium VIII. Romanus miles

Scaevola, cui dirae caelatur laudis honora
Effigie clypeus. Flagrant altaribus ignes:
Tyrrhenum valli medio ſtat Mucius, ira
In ſemet verſa.

Nec abſimili ratione quidam Gallus, rem tradente eodem poeta IV.

. . . *In titulos Capitolia capta trahebat,*
Tarpejoque jugo, demens, & vertice ſacro
Penſantes aurum Celtas umbone ferebat.

Atque hinc antiquiſſimam Inſignium gentilitiorum originem noſcas licet.

Quae vero alia ab hactenus recenſitis ſcuta La-

(73) Bene quidem res habet, quod gibba illa pars ſcuti appellata *Vmbo* fuerit, quo pacto montis etiam, aut gemmae pars erectior eodem affecta eſt nomine. Eſt enim id a Graeca voce *ἄμβων*, per quam quidquid in plano emineret, rotundam, vel coni figuram referens, placuit deſignari. Ex quo & ſacer olim ſuggeſtus apud noſtros Eccleſiaſticarum rerum ſcriptores *Ambo* audivit,

Latinis nonnunquam ſcriptoribus memorantur, *Cetrae* ſcilicet, & *Peltae*, iis non Romani quidem, ſed barbarae quaedam gentes utebantur. Quoniam autem peltae duplicem veluti comnatae lunae ſpeciem referebant, hinc aliquando *lunatae* cognominantur: a quibus Cetras non fuiſſe diſſimiles prodidit Livius XXVIII. 5.

III. Galea, qua de heic agitur, ex aere aut ferro conflata erat, & non raro *bucculis* i. e. oblongis quibuſdam laminis hinc illincque ad tutandas malas inſtructa; quae ipſae loreis vinculis ſub mento colligabantur. Ejus apex *Conus* dictus, unde *Criſtae*, praecipuum ornamentum, exſtabant.

IV. Lorica a *loro*, quod ei olim materia fuit, nomen deſumpſit. Deinde vero aereis ferreiſve hamis ſive annulis contexi coepit, & ita certe nonnunquam, ut quiſque horum ordo duplex, aut triplex fieret; unde etiam *bilicis*, aut *trilicis* appellationes loricae ipſi acceſſerunt. Nec raro eadem ad majorem adverſus vulnera firmitudinem lamellis ſquamarum inſtar (multiplici item aliquando textu) compactis tota obtegebatur. Huc refer loca Maronis III. Aeneid. 467.

Loricam CONSERTAM HAMIS, *auroque* TRILICEM.

& IX. 707.

Nec DUPLICI SQUAMA *Lorica fidelis, & auro*
Suſtinuit.

Id autem loricae genus, quod paucis deſcripſimus, militum ditiorum erat, qui ad primam

deprom̃tae

UNIV. OF MICH.

mam civium Romanorum claſſem (de qua Livius I. 43.) pertinebant. Reliqui enim *Pectoralia*, laminas nimirum aereas vel ferreas, ad tutandum ſolummodo pectus adhibebant.

V. Ocreas, quae ſicut reliqua fere arma ex aere aut ferro confictae, uni tantum muniendo cruri fuiſſe a militibus accommodatas tum indicat Polybius VI. 21. qui numero ſingulo *Ocream* ceterae armaturae adnumerat; tum vero aperte teſtatur Vegetius I. 15. qui dextrum modo crus ea tectum refert, idque ea quam addit de cauſa, quod cominus pugnando *dextros pedes in ante milites habere debeant*. At licet de ſequioribus aetatibus hoc verum ſit, binas tamen olim ocreas fuiſſe adhibitas ſatis conſtat ex Livio I. 43.

VI. Iam de equitum armis nihil eſt, quod adjiciamus, cum eadem ferme fuerint, ac peditum, ſcilicet Galea, Scutum, Lorica, tum Gladius longior, & Hasta, qua cominus uterentur.

§. IV.

De Acie.

Poſtquam Romanum exercitum tum conſcriptum, tum in ordines diſtributum, tum denique armis ornatum vidimus, age nunc in campo inſtructum intueamur: ubi ſigillatim & Ordinum diſpoſitionem, & Aciei formas, & Signorum collocationem varietatemque animadvertere fas erit.

Ordinum diſpoſitio.

Quanquam non una omnino dirigendorum ordinum ratio ubique fuit, quaedam tamen id rei genus ſpectantia fuere apud Romanos inſtituta, quorum alia ſemper, alia perſaepe in inſtruendis copiis obtinuerunt. Primum igitur conſtantiſſimi moris fuit, ut unaquaeque legio ita ordinaretur, ut in fronte conſiſterent Haſtati, tum interjecto ſpatio Principes, extrema vero in acie poſt longius intervallum Triarii; inter quos Extraordinariis item peditibus locus datus. Singuli autem hi ordines in ſuos partite manipulos diſtributi.

Socii pedites in cornibus plurimum diſpoſiti Romanas legiones hinc & illinc claudebant. Ad eorum vero latera Equites plerumque collocati, ſcilicet ad ſiniſtrum Socii, ad dexterum Romani, atque hoc ipſum Extraordinariis equitibus firmatum protectumque. Hinc autem ortum eſt, ut Equitatus, necnon interdum ipſe ſociorum Peditatus, cum mediam Romanam aciem tegerent, *Alarum* nomine nuncuparentur (74).

Ve-

(74) Notiſſimum id eſt, equitum ordines in acie *Alarum* nomine vocitatos, ea ſcilicet de cauſa, quae praeter reliquos refertur a Gellio XVI. 4. *Quod circum legiones, dextra ſiniſtraque tamquam Alae in avium corporibus locabantur.* Illa vero multo magis notanda ſunt, tum quod eadem vox peditatum etiam ſociorum denotaret, quippe qui medias legiones Romanas utrinque concluderet; tum quod inde peculiaris nomenclatura ſo-

Velites, variante ſaepe eorum poſitione, modo in prima fronte locati, modo viis inter manipulos patentibus inſerti, modo ad cornua conſtituti.

Quod ad duces attinuit, Centuriones ante ſuas quiſque centurias ſtabant; poſt ipſas autem Optiones conſtitiſſe videntur. Imperator ſaepe juxta aquilas; circa quem Selecti equites pediteſque, atque Evocati aliquot, aliis in manipulos immiſſis; necnon Legati ac Tribuni, niſi quos demandatum in aliquam exercitus partem imperium alio avocaſſet.

In hac igitur ordinum diſpoſitione res ſere ſic gerebatur, ut narrat Livius VIII. 8. quem heic audire praeſtabit: *Haſtati omnium primi* (ſcilicet ex gravi acie, at plerumque poſt levem velitum dimicationem) *pugnam inibant. Si Haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes in intervalla ordinum Principes recipiebant. Tum Principum pugna erat. Haſtati ſequebantur* (vel etiam nonnunquam ſimul juncti redintegrabant praelium). *Triarii ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto . . . . . . Si apud Principes quoque*

ſociis ipſis tam equitibus, quam peditibus adſcita fuerit. Itaque non modo *Alarii equites*, ſed & *Alariae cohortes* dictae occurrunt, cum Romanae diſcriminis ergo *Legionariae* vocarentur. Hoc certe quondam ita ſervatum: verum deinde appellatio id genus a ſociis ad Auxiliares (externarum ſcilicet, non Italicarum nationum) in Romanum exercitum mercede inductos (quod alterius belli Punici aetate primo factum auctor eſt Livius XXIV. 49.) tranſiit; ita tamen, ut *pedites Alarii* non tunc alii quam ii vocarentur, at *Alarii equites* promiſcue id ipſum temporis & Socii & Auxiliares dicti fuiſſe videantur.

haud ſatis proſpere eſſet pugnatum, a prima acie ad Triarios ſenſim referebantur. Inde, REM AD TRIARIOS REDISSE, cum laboratur, proverbio increbuit. Triarii conſurgentes, ubi in intervalla ordinum ſuorum Principes & Haſtatos recepiſſent, extemplo compreſſis ordinibus velut claudebant vias: unoque continenti agmine, jam nulla ſpe poſt relicta, in hoſtem incedebant.

MVLTIPLEX ACIEI FORMA.

I. Ab Ordinum diſpoſitione ad Aciei formas gradum facimus. Haec autem ſaepiſſime quadrangula fuit, at ita, ut non ſemper omnino quadrata eſſet, ſed vel majorem latitudinem, quam longitudinem haberet, qualem in appoſita figura Aciei vulgatae videre licet; vel contra longior eſſet, quam latior, cujuſmodi heic exhibetur, quae peculiari nomine TVRRIS appellata.

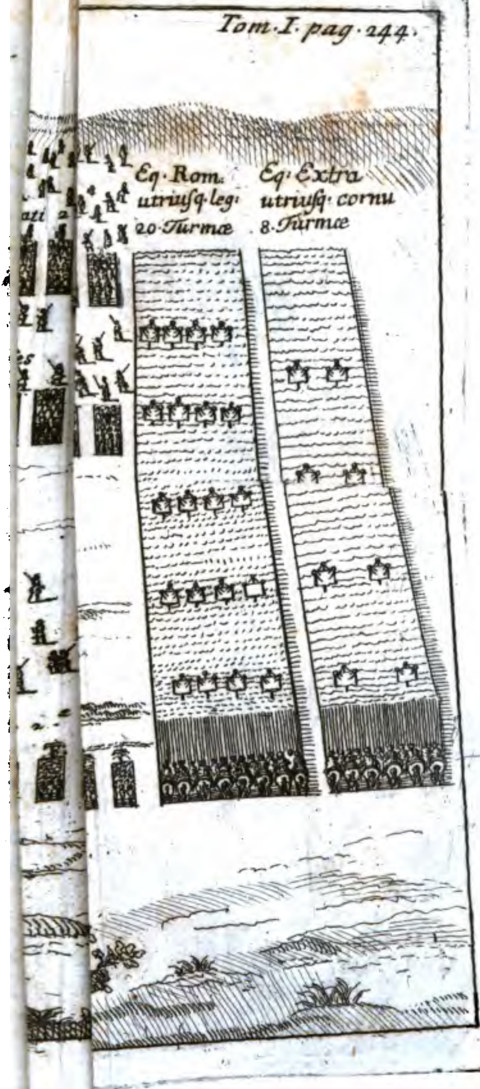

Vtriuſque vero hujus generis Acies aut duplex erat, cum tota ſcilicet vel in duo tantum cornua, vel in primam aciem & ſubſidia dividebatur; aut triplex, cum acies media cornibus interponebatur.

Ad hoc ambae etiam illae Acies, ubi manus conſerendae erant, modo recta fronte procurrebant; modo obliqua, altero nimirum cornu ſubſiſtente, altero progrediente; modo ſinuata, cum, conſiſtente acie media, cornua promoverentur; modo denique arcuata, cum acies media prae cornibus promineret.

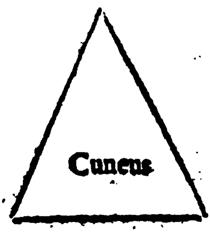
II.

Tom. I. pag. 244.

UNIV. OF MICH.

II. Iam porro aliae quaedam fuerunt Aciei formae, quas recenſet Gellius X. 9. Ex his Cvnevs (necnon aliquando Trigonvm) dictus eſt ea inſtructio, qua exercitus, anguſtata fronte, ſenſim retrorſum expandebatur; qualem heic propoſitam intueris.

III. Eam autem poſitionem, qua ab extrema acie in anguſtum contracta duo brachia paullatim a ſemet invicem recedentia protendebantur, Forcipem, aut Forficem placuit appellare.

IV. Globvs praeterea fuit, cum in orbem Acies diſponebatur.

V. Denique Serram dixere, quando ita pugnabatur, ut primae aciei manipulis aliis atque aliis alterne procurſantibus ac recedentibus, quaedam dentatae ſerrae ſpecies apparebat.

Signorvm collocatio, et varietas.

I. Militaria ſigna, quae quibuſque manipu-

 lis

lis (ſingula potius (75) quam bina) aſſignata erant, cum in agmine omnino anteirent, in acie tamen non ita praepoſita ſunt, ut non ante ea & ſuae copiae ſtarent. Spectat huc maxime locus Livii XXX. 33. ita de Scipione tradentis: *Non confertas autem cohortes ANTE SUA QUAMQUE SIGNA inſtruebat, ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes*. Atque hi quidem milites pro ſignis locati, *Anteſignani* dicti. Quare apud eundem XXII. 5. legitur: *Nova de integro pugna exorta eſt; non illa ordinata per principes, haſta-*

tos-

(75) Quaeſitum ab eruditis eſt, ſingulis ne centuriis, an manipulis ſua fuerint propoſita ſigna, ſeu, quod tantundem eſt, duo, an unum ſignum fuerit cuique manipulo attributum. Noſter eo maxime inclinat animus, ut credat unum omnino ſignum toti manipulo praeiviſſe.

Certe quidem in dubium nemo revocat, antiquitus manipulum uno tantum ſigno, foeni manipulo, regi conſueviſſe, cum ab hoc ipſo appellationem univerſus acceperit. Idem igitur, cum in duas poſtea centurias diſpertitus eſſet, qui neceſſe habuit alterum ſignum aſſumere, cum in hac nova forma vix aliquantulo militum numero excreverit?

Deinde ejuſmodi eſt hanc hi teſt Varronis teſtimonium, ut a propoſita ſua re ſententia mirifice videatur. Inquit enim IV. L. L. 16. *Manipulus, minima exercitus manus, QUAE UNUM SEQUITUR SIGNUM*.

Quid vero quod Polybius non alio ferme, quam Σημαίας Signi, vocabulo manipulum deſignat? ea profecto de cauſa, quod totum eum uni ſigno ſubjectum viderat.

At enim ſi unicum toti manipulo ſignum datum, quid binis ſigniferis opus fuit? Scilicet ut vicario munere alter in alterius locum ſuccederet, praeſertim ſi alterutrum mors abſtuliſſet, prout de centurioribus aſſeverat idem Polybius VI. 22.

V.

Signa militaria

UNIV. OF MICH.

a
verit ? Polybius VI. 22.
nde ejuſmodi eſt hanc

toſque, ac triarios: nec ut PRO SIGNIS ANTESIGNANVS, poſt ſigna alia pugnaret acies.

II. Iam porro varia fuere Signa, nec unam ſemper prae ſe tulere imaginem. Nam olim quidem foeni manipuli, ut ante dictum, perticis ſuſpenſi pro ſignis erant. Deinde adhiberi coeptae ſunt Haſtae; plerumque in crucis formam deſinentes, & non raro a medio fere ad ſummum clypeolis quibuſdam (Deorum, ac poſtea etiam Principum, imagines referentibus) ornatae. Praeterea ipſarum cacumen nonnunquam exſtantis manus, nonnunquam alicujus bruti animalis, ſcilicet lupi, apri, equi, draconis effigiem exhibebat. Hujus itaque generis Signa manipulorum erant.

Equitibus vero data Vexilla, parva ac quadrata vela contis appenſa. Vnde profectum, ut ipſae equitum alae *Vexillationes* dictae aliquando fuerint, teſte Vegetio II. 1. Quoniam autem illa purpureo colore erant, idcirco per eundem ſcriptorem ibid. *Flamulae* vocantur.

Supremum denique totius legionis ſignum Aquila fuit. Hunc ejus primatum ſatis expreſſit Seneca Thebaide III. cum inquit:

. . . . Aera jam bellum cient,
AQVILAQVE pugnam ſignifer MOTA vocat.

§. V.

De Caſtris.

Pro anni temporibus, quibus Caſtra poni ſolerent, vel *Aeſtiva*, vel *Hiberna* ſunt nuncupata.

Aeſtiva autem ita re ſimul & nomine diſtingui bifariam ſolebant, ut ſi in unam tantum noctem figerentur, *Caſtra* voce ſtricte ſumpta (poſteriore etiam aevo *Manſiones*) vocarentur; ex quo ſaepe *prima*, *altera*, *tertia*, &c. *Caſtra* pro prima, altera, tertia &c. itineris die dici conſueverunt: ſi vero in plures dies, *Stativa*.

Hiberna porro, quae in diuturnum tempus conſtitui opus erat, longe firmius munitiuſque exſtruebantur. Quare non modo (ſecus ac priora illa e pellibus conflata) plerumque e tabulis compingebantur, verum etiam non raro e lapide omnino fiebant, ita ut in vera oppida evaderent. Atque hujus quidem originis non paucas apud Geographos invenias urbes, quae nominibus ipſae ſuis prodantur, ut *Caſtra Cornelia*, *Caſtra Hannibalis*, *Caſtra Mariana*, aliaeque plures.

Iam cum univerſa, quae de Caſtris dici queant, ad duo potiſſimum capita revocentur, ad eorum ſcilicet Formam, atque ad Munia ibidem obita, de his ipſis nos heic ordine diſſeremus.

CA-

Castrorvm Forma.

Vt totam Caſtrorum effigiem facilius ſit perſpicere, partite ea ita delineabimus, ut primum ſuperiorem eorundem partem, deinde inferiorem, poſtremo exteriorem ambitum adumbremus.

I. In ſuperiore parte primum locum, eumque eminentiorem, ut inde in tota Caſtra proſpectus eſſet, ſibi vindicavit Praetorivm: cujus ea fuit pedatura, ut in ſingula latera ducentenos pedes haberet: neque id immerito, cum ibi non imperatori modo pro ſua dignitate, ſed ejus etiam lictoribus, ſervis, comitibus, jumentis, ſupellectili opportuna ſpatia dari oporteret.

Ex areis porro, quae Praetorio utrinque adjacebant, altera uſui erat Foro rerum venalium; altera Qvaestorivm excepit, omneſque Quaeſtoris apparatus, aera, frumentum, hordeum, legumina in milites identidem diſtribuenda. Sed & ibi Armamentarium ſitum, cujus cura Quaeſtori ipſi commiſſa.

Sub Praetorium una recta linea collocati ſunt Tribuni, bifariam via media diviſi; eoque praeterea pacto, ut & inter ſingulos ſpatium intercederet, & ſeni quique ſuam ſpectarent legionem.

Vbinam autem tum Legati, tum Praefecti ſociorum conſtituti fuerint, nihil memorat Polybius. Itaque ut in re incerta Legatos quidem Lipſius (V. de Mil. Rom. 4.) juxta Praetorium in parte Fori ſtatuit; at Sche-

 lius

lius (in Notis ad Hyginum Thes. Antiq. Rom. Tom. X.) in eadem cum tribunis pedatura. Praefectos vero ſociorum, utpote tribunis dignitate pares, ad horum latera collocat idem Lipſius ibid.

Iam porro a latere tum Fori, tum Quaeſtorii tendebant utrinque Evocati, iiſque annexi Selecti. Tum lata interjecta via, in primo Caſtrorum aditu Extraordinarii. Hique omnes ea ratione, ut Equites intra, pedites extra locarentur.

II. Superiorem Caſtrorum partem ab inferiore ſejungebat tranſverſa via centum pedes lata; unde poſtea legionum tentoria ſumebant initium. Haec autem priuſquam inſpiciamus, operae pretium fuerit animadvertere, totum hunc locum, ad quem Tribuni, Praefecti, primorum ordinum turmarumque Centuriones ac Decuriones tendebant, PRINCIPIA fuiſſe appellatum: ubi & acta fuiſſe judicia, & habitas conciones, & ſupplicia de reis ſumpta (non tamen capitis, ne aquilae, caſtrenſia numina, araeque illic poſitae funeſtarentur) ſaepe legere datur apud hiſtoricos. Atque hinc ortum duxit locutio illa, qua *mitti Principia* (uti apud Frontinum XI. 5. 30.) perinde ac *dimitti Praetorium*, dictum eſt.

Tentoriorum autem decuriis manipuliſque aſſignatorum ejuſmodi fuit metatio. Definita area, quam occupare deberent, primum omnium diſponebantur in longum mediae equitum Rom. Decuriae, in duos ordines via interſectos distributae: ad earum vero latera hinc & illinc Triariorum manipuli. Deinde,

alia interpoſita via, utrinque Principes: hiſque adjecti Haſtati. Alio poſtea interjecto ſpatio, ſociorum Equites: quibus poſtremo adjuncti Pedites. Notare autem hoc loco proderit, cum decuriae, & ſingulorum ordinum manipuli connexi una ſerie inter ſe eſſent, quintos porro a ſextis ſejunctos per viam intermediam fuiſſe, Quintanam ea de cauſa nuncupatam. De qua tamen voce iterum infra.

Velites porro, de quorum pedatura reticet Polybius, in illo ſpatio conſtitiſſe conjicit Lipſius (V. de Milit. 4.) quod totam tentoriorum compagem a vallo dirimebat.

Duo poſtremo heic rejecta nolumus, primum tentoriis ita milites fuiſſe uſos, ut ſingula deni cum ſuo Decano habitarent, qui propterea *contubernales* dicti; deinde ipſa tentoria quoniam e pellibus, ut ſupra indicavimus, ſtrui ſolebant, funibus extendi oportuiſſe, ideoque *tendendi* vocabulum ad caſtrenſem manſionem deſignandam fuiſſe translatum, uti apud Virgilium III. Aeneid. 29.

Heic Dolopum manus, heic ſaevus TENDEBAT Achilles.

III. Tria in exteriore Caſtrorum ambitu ſpectanda occurrunt, *Vallum*, *Foſſa*, & *Portae*.

1. *Vallum* (aliquoties *Brachium* nuncupatum) praecipuam illud quidem caſtrorum munitionem, ducentos a tentoriis undique diſtantem pedes, Agger & Valli componebant. Agger e terra, caeſpite, virgultiſque fiebat; ac praeterea tignis ad latera cancellatim appoſitis ita vinciri ſolebat, ut tota

moles bene firma ac ſolidata conſiſteret. Aggeri porro ipſi longo ordine Valli infigebantur, eoque pacto per ramos, quos peracutos binos, ternoſve, & nonnunquam etiam quaternos habebant, inter ſe invicem implicabantur, ut ad labefactandos evellendoſque plurima opus eſſet contentione. Iam totius valli altitudini ſex pedes, latitudini octo aſſignat Hyginus de Caſtramet. Sed hac in re pro majore minoreve hoſtium propinquitate variatum.

De vallari *Lorica*, cujus non rara eſt apud ſcriptores mentio, recte cum Lipſio (II. Poliorc. 2.) ſenties, eam munimentum fuiſſe vimineum ligneumve, quod Vallo impoſitum, ubi hinc pugnandum eſſet, propugnatores milites tueretur. Saepius tamen id vocabulum Vallo ipſi deſignando accommodatum fuit; unde & illud: *Lorica urbem circumdare*.

2. Vallo praeducebatur *Foſſa* plus minuſve, prout neceſſe videretur, lata & profunda. Legitimam certe (i. e. non tumultuariam) Vegetius I. 24. novenos pedes altam fuiſſe ait, duodenos latam. Duplex ejus forma fuit, altera *faſtigiata*, quae, ut explicat Hyginus l. c. *a ſumma latitudine lateribus devexis in anguſtiam ad ſolum conjuncta perveniebat*: altera vero *Punica* nuncupata, per quam *directis lateribus* (ut legitur apud Caeſarem VII. de Bell. Gall. 72.) *ſolum tantundem pateret, quantum ſumma labra diſtabant*.

3. *Portae* caſtrorum, pro laterum numero, quatuor fuere. PRAETORIA in fronte erat; hoſti ſemper, ubi contra ipſum caſtra figerentur,

252.

tur, obverſa; atque a *Praetorio*, quod ſpectabat, nomen ſortita. Extraordinaria eadem ab *Extraordinariis* copiis juxta tendentibus appellata.

Huic oppoſita Decumana fuit; cui a *decimis* ordinibus ea regione poſitis adſcita eſt appellatio. Eandem ſane Quaestoriam dictam invenies apud Livium XXXIV. 47. & XL. 27. ea nimirum de cauſa, quam non temere affert Lipſius V. de Milit. 3. quod primitus adverſus eam *Quaeſtorium* in via Quintana fuerit conſtitutum (76).

Reliquae duae portae Principales vocatae, quippe quae *Principiis* reſponderent, & ad *primorum* ducum tabernacula maxime ducerent.

At-

(76) Quaeſtorium non longe a porta Decumana ſtatutum aliquando fuiſſe, aperte admodum demonſtrat Livius X. 32. ubi ſic narrat: *Ab tergo caſtrorum DECVMANA PORTA impetus factus. Itaque captum QVAESTORIVM: Quaeſtorque ibi L. Opimius Panſa occiſus.* Tum vero XLI. 6. de bello adverſus Iſtros longum poſt aevum geſto verba faciens: *Praetorio*, inquit, *dejecto, direptis quae ibi fuerunt, ad QVAESTORIVM PORVM, QVINTANAMQVE hoſtes pervenerunt.* Quem ipſum morem Hyginus, qui ad Trajani tempora pertinuit, tunc etiam obtinuiſſe teſtatur in de Caſtramet. ut ſcilicet figeretur Quaeſtorium *in rigore*, ut loquitur, *portae Decumanae*. Cum vero Polybius, qui ſecundi belli Punici aetate vixit, certos nos faciat, tabernaculum Quaeſtoris juxta Praetorium in ſuperiore parte caſtrorum ſuo aevo fuiſſe; omnino ex his univerſis fateri oportet, pluries hac in re variatum, atque ita quidem, ut inſtitutum, quod ex priore Livii teſtimonio antiquitus obtinuiſſe conſtat, deinde obſoleverit, uti ex Polybiana narratione apparet; at rurſus tandem revocatum in poſterum perennarit, ut & alter Livii locus & Hygini verba declarant.

ATQVE haec de Caſtrorum tum forma, tum ambitu dixiſſe ſufficiat; modo unum hoc attexatur, Caſtra, quae exercitum conſularem exciperent (qualia hactenus deſcripſimus, atque in appoſita tabula curavimus adumbranda) & figura fuiſſe plerumque quadrata, & circuitu mille ac quingentorum circiter paſſuum. Longe enim alia fuit illorum ratio, queis amborum conſulum copiae concluderentur: etenim cum haec e binis caſtris ſimul junctis (& quidem ab ea parte, qua Extraordinarios milites locatos diximus) conflarentur, formam certe oblongam, & ambitum multo ampliorem habuerunt.

MVNIA CASTRENSIA.

Varia quidem fuere Munium caſtrenſium genera, ſcilicet tentoria majorum ducum figendi, vallum ſtruendi, foſſam praeducendi, aliaque non pauca: queis qui fungebantur milites, *munifices* dicti ſunt; cum contra centuriones, equites, evocati, nonnulli etiam aliquando e gregariis militibus peculiari beneficio, iis omnibus eſſent immunes. Jam nos, reliquis levioris momenti omiſſis, tantummodo de *Excubiarum*, ac *Vigiliarum* ratione diſſeremus.

I. *Excubias* quaternis quaſque militibus conſtitiſſe compertum eſt (77). Eas autem ita diſ-

(77) Ab hac cauſa fuit, quamobrem Excubiarum quaelibet Τετράδιον Graece audierit. Ita in Actibus Apoſtolorum 12. 4. traditum fuiſſe Petrum legitur τέσσαρσι TETRAΔIOIS ςρατιωτῶν quatuor QVATERNIONIBVS militum.

diſponere moris fuit, ut duae ſingulis tribunis, totidem fortaſſe legatis, tres quaeſtori, tum ad eorum tutanda tentoria, tum ad ipſos, ubi prodirent, aſſectandos attribuerentur. Apud imperatorem vero pro cuſtodia: ſimul & ſingulari ornatu totus manipulus excubabat.

Ad haec equitum turmis ſingulae e triariorum manipulis juxta tendentibus excubiae aderant, non modo ut honeſtiſſimi loci civibus peculiaris honos earum miniſterio praeſtaretur, ſed in primis etiam ut equis, ne quid turbarent, cura adhiberetur.

Plane autem eadem, quae Romani milites, ſocii etiam in praefectos equiteſque ſuos munera obibant.

Ad unamquamque porro caſtrorum portam cohors & turma adſtabat, niſi tamen majorem multitudinem propinquus hoſtium metus poſtularet; Atque hae certe Excubiae illae ſunt, quas ſaepe *Stationes* dictas invenies.

II. Diurnarum excubiarum vices nocte *Vigiliae* excipiebant; quae eodem prorſus ac illae numero, imperatori, quaeſtori, legatis, tribunis, equitumque turmis, ſed & praeterea ſingulae manipulis dabantur. Caſtrorum portis per id tempus velitum decuriae advigilabant; quin etiam eorundem excubiae paſſim locatae totum illorum ambitum tuebantur.

Dignum autem notatu heic illud eſt, e ſingulis Vigiliis unum modo militem ternis horis excubaſſe, cum reliqui interim ſomno indulgerent; tum alios deinceps vicem ſubiiſſe. Ita apud Lucanum V.

. . . . *Iam caſtra ſilebant*,

Ter-

Tertia jam vigiles commoverat hora ſecundos.

Itaque nox tota in quatuor fuit vigilias diſtributa, ut *prima*, *ſecunda*, *tertia*, *quarta vigilia* diceretur: quippe cum in duodecim ſemper horas tam nocturna quam diurna ſpatia diſpertirentur, ut liquet ex his, quae ſupra in de magiſtratuum Miniſtris protulimus n. 61.

Quo vero excubitores omnes in officio perſtarent, ita proviſum eſt, ut ex unaquaque legione quatuor equites (octo omnino in exercitu conſulari) partita vice ſub cujuſque vigiliae finem univerſas ſtationes circumeundo luſtrarent, *Circuitores* aut *Circitores* propterea nuncupati. Itaque hi (qui nocte ſua ad primum pilum accubabant) accepto jam ante ſcripto a tribuno, quota vigilia & quoſnam ſinguli adire deberent, ubi adventaſſet hora, bini (ubi non plures quam octo eſſent numero) caſtra bipartito peragrabant. Et ſecum aliquot amicos habentes, & loca ſibi aſſignata obeuntes, ab excubiis quidem vigilantibus teſſeram, ſeu tabellam notis ſignatam (de qua mox) accipiebant; at ubi neglecti muneris reos comperiſſent, tam amicos quam proximos vigiles teſtati praeteribant. Idque per ſingulas vigilias factitatum. Mane porro quiſque horum Circuitorum collectas teſſeras deferebat ad tribunum; iſque ex his redditis intelligebat, utrum omnes vigiles, necne, officio functi eſſent; & ſi qui forent noxii, in eos animadverti curabat.

Iam Teſſerarum genus, quod ad Vigilias pertinebat, ejuſmodi fuit, ut earum quaevis in-

inſcriptum exhiberet militis tum ordinem tum vigiliam, hoc e. g. pacto H. I. V. I. i. e. *Haſtatus manipuli primi vigilia prima:* quo nimirum eaedem per Circuitores relatae, aut ſecus, oſtenderent, num munus impleſſet miles, an non . . . .

At longe vero alia illarum teſſerarum ratio erat, quae ſub occaſum ſolis a tribuno datae *Teſſerariis* (militibus e decimo quoque legionis ſigno delectis, atque excubandi onere immunibus); per hos autem ſuis centurionibus praefectiſve redditae, tum ab his perlectae ac inde nonorum ſignorum centurionibus aut praefectis traditae, ac ſic deinceps, totum quam celerrime exercitum circumibant; quo ſcilicet per duces ipſos notum fieret militibus univerſis verbum, aut ſententia illa, quam pro imperatoris arbitrio prae ſe ferebant, cujus tandem ope inter noctis tenebras amicus ab hoſte internoſci quiret; cujuſmodi plane apud noſtros eſt *il Santo*. Ita Philippenſi acie a Caeſare & Antonio *Apollinem* ſigno datum narrat Valerius Max. I. 5. 7. (78). §. VI.

(78) Plurimus omnino in bellis fuit Teſſerarum uſus, neque ad id modo, de quo jam dictum, ſed ad quaelibet etiam mandata exercitibus danda. Huc referendum e multis aliis eſt illud Livii VII. 35. *Vigiliis deinde diſpoſitis, ceteris omnibus Teſſeram dari jubet: ubi ſecundae vigiliae buccina datum ſignum eſſet, armati cum ſilentio ad ſe venirent.* Jam vero Teſſeras id genus nonnunquam ſignatas dari conſueviſſe, quae praeſtituto dein tempore locoque referarentur, liquet praecipue ex narratione Hirtii de Bell. Afr. 3. qua dicitur: *Neque certum locum gubernatoribus praefectiſque, quem peterent, praeceperat: neque ut mos ipſius conſuetudoque ſuperioribus temporibus fuerat, TABELLAS SIGNATAS dederat, ut in tempore iis perlectis locum certum peterent univerſi.*

§ VI.

De Agmine, & Exercitiis.

Satis hactenus exercitui in caſtris commoranti, variaque ibi munia obeunti adſtitimus; age nunc inde proficiſcentem proſequamur, tum in ſuis verſantem exercitiis intueamur.

AGMEN.

I. Cum caſtra movenda forent, ut omnia quo par erat ordine gererentur, tria per tubam ſigna dari prius ſolebant. Ad quorum primum detenſis milites tabernaculis ſarcinas componebant: ad alterum his jumenta onerabant: ad tertium procedebant.

II. Agmen autem ipſum ita fermè dirigebatur. Univerſis copiis praeibant Extraordinarii; utpote portae praetoriae, qua plerumque ſigna efferebantur, propiores. Hos ſequebatur Cornu dextrum ſociorum, quos ſtatim ſubibant eorundem impedimenta: tum prima Legio, poneque ejus vaſa: inde ſecunda Legio, ac póſt ipſam tum ſua, tum ſiniſtri Cornu ſociorum jumenta: a quo eodem totum denique agmen claudebatur. Equites vel partite ſuum quique agmen, ſociales ſcilicet ſocios, Romani autem legiones proſequebantur; vel a latere jumentis pro majore eorum cuſtodia adequitabant. Atque haec quidem ex Polybii

lybii teſtimonio uſitatior agminis inſtructio fuit: quam qui cum castrorum forma contulerit, nae is per ſe intelliget; quam facile, quamque recte tota hoc modo caſtra in profectionibus explicarentur.

Quod ſi improviſus aliquis hoſtium impetus timeretur, tum vero perinde atque in acie compoſiti incedebant, nimirum primo Haſtati, deinde Principes, poſtremo Triarii, niſi quod tantum impedimenta ordinibus quibuſque ſua praeibant; ita ut ſi illico pugnandum foret, non quidquam plane aliud inſtructae jam ſatis copiae facerent, quam ut ad dexteram ſiniſtramve declinarent, quo ab interpoſitis jumentis ſe ſe expedirent, liberumque ad praeliandum campum haberent.

Iam Velites (quos in utroque agmine omiſit Polybius) ad latera, aut in fronte locatos credi fas eſt: Imperatorem vero cum Evocatis Selectiſque, ubi e re magis eſſe videretur.

Praeter has autem Polybianas duas, fuere & aliae plures agminis inſtructiones, quas apud hiſtoricos licebit animadvertere.

III. Quod vero ex dictis elucet, ſaepe agminis forma, aciei vulgatioris inſtar, quadrata fuit, eaque maximi certe uſus, cum hoſti obviam iretur.

Sed nec rarum erat, ut extenuatis arctatiſque ordinibus totum agmen in longum protenderetur: quod in primis factitatum, ubi anguſta locorum forent ſuperanda. Hujus generis eſt, quod habetur apud Livium XXXV. 27. *Obtinebant autem longo agmine propter angu-*

guſtias viae prope quinque millia paſſuum. Id agmen *pilatum* dictum, ſive ἀπὸ τοῦ ΠΙΛΕΙΝ τὰς λόχους (*a denſandis cohortibus*) ſive quod *pili*, aut veru quandam veluti imaginem exhiberet, id quod unice probaſſe videtur Vegetius III. 20.

IV. Quantum denique viae quotidie agmen conficeret, notum eſt ab eodem ſcriptore I. 10. qui illud quinis horis aeſtivis (de veteri more longioribus) viginti millia paſſuum militari gradu peregiſſe teſtatur; pleno autem, videlicet concitatiore, quatuor & viginti.

Exercitia.

Vix paucis dici queat, quam multa, quamque dura Exercitiorum genera Romanus miles ne inerti unquam deſidia marceſceret, identidem ſubire cogeretur. Ea autem, e quibus tanquam e re propria nomen ipſe ſuum Exercitus deſumpſit, in tres claſſes diſpeſci ſolent, ut fuiſſe dicantur *Exercitia oneris*, *operis*, & *armorum*.

I. Horum prima, quae ad agmen omnino ſpectabant, declarat Tullius II. Tuſcul. 16. ubi milites, praeter arma, gravatos in itinere fuiſſe aſſerit *Cibo*, *Vtenſilibus*, *Vallo*.

Itaque perſaepe juſſus miles plurium dierum, vel etiam totius menſis Cibaria (i. e. frumentum, & ſequiore aevo buccellatum) ſecum ferre.

Vtenſilia praeterea gerebant, quae numerat Ioſephus III. de Bell. Judaic. 6. Falcem, Securim, Serram, Rutrum, Corbem,

Lo-

Lorum, Catenam, necnon quae alii tradidere, Ollam, Veru, & ſi quid aliud hujuſmodi: quae omnia ad pabulandum, lignandum, muniendum, ad captivos vinciendos, ad cibos parandos uſui erant.

Ad haec tres aut quatuor Vallos geſtare quiſque ſolebat, queis illico ſtrui munimenta poſſent.

II. Ad alterum porro exercitiorum genus plurima pertinuere opera, quae a militibus per otium peragi conſuerunt, ut Viae, Pontes, Aquaeductus, Baſilicae, aliaque non levioris momenti. Erant quidem in ſingulis legionibus fabri lignarii, carpentarii, ferrarii, ceterique tales ad conſtruenda machinamenta bellica comparati; quorum etiam univerſo ordini *Praefectus fabrum* praeerat: at ubi tamen militum otium avertere opus eſſet, tum ipſa militaris manus molitionibus a duce propoſitis admovebatur. Ita apud Livium XXXIX. 2. C. Flaminius conſul, *ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium*.

III. Reliqua ſunt exercitia armorum, ob quae maxime a Joſepho III. Bell. Jud. 6. commendatur Romana militia. Non ea quidem raro, ſed quotidie miles (ubi quies eſſet a pugnis) bis tiro, ſemel veteranus obibat. Quibus campeſtribus meditationibus ſub alicujus centurionis (ſequiore aevo, campidoctoris) ductu mirum quantum ille facultatis ad quaslibet bellorum contentiones ſuſtinendas comparabat. Hujus certe generis erant Ambulatio, Decursio, Saltus, Palaria, Armatura, Salitio.

1. AMBVLATIO, per quam miles tum velociter, tum aequaliter incedere aſſueſcebat; in eo erat poſita, ut ter ille per menſem armatus decem millia paſſuum eundo, ac redeundo conficeret, rem teſtante Vegetio I. 27. Vbi tamen vicena milliaria eſſe intelligenda, ut dena ſcilicet in itu, totidemque in reditu peracta ſint, recte colligit Lipſius V. de Milit. Rom. 14. ex alio ejuſdem Vegetii loco I. 9.

2. DECVRSIONIS proprium fuit, ut copiae in armis item, & ſub ſignis non inceſſu, ſed curſu ingens aliquod ſpatium emetirentur. (Id. I. 27.) Hujus exercitationis vi milites expeditiores fiebant & ad procurſandum majore impetu in hoſtes, & ad fugientes agilius aſſequendos, & ad opportuna loca celerius occupanda.

3. SALTVS porro eo ſpectabat, ut facilis militi tum foſſarum, tum moenium montiumque tranſgreſſio redderetur.

4. PALARIA id exercitationis genus vocatum eſt, quo tirones palum humi defixum, tanquam in acie hoſtem, vel clava, vel miſſilibus petendo, ad utramque cominus eminuſque pugnandi artem informabantur. (Id. I. 11. & II. 23.

5. Huic aliqua ex parte affinis fuit ARMATVRA, ad omnem jaculandi diſciplinam tradendam inſtituta. (Id. I. 13. & ſeqq.)

5. SALITIO ad equites pertinuit, qui, ut conſcenſio in equos nihil ſibi negotii in praeliorum tumultibus faceſſeret, equos ligneos modo a dextera, modo a ſiniſtra parte, ſtri-

ſtos etiam nonnunquam gladios, contoſve manu geſtantes raptim aſcendere condiſcebant. (Id. I. 18.)

§. VII.

De Stipendio, Praemiis, Poenis, ac Miſſionibus.

Quod quatuor ſimul haec, Stipendium, Praemia, Poenas, ac Miſſiones conjicienda huc crediderimus, id maxime fuit in cauſa; quod non minimo omnia inter ſe ſint vel affinitatis, vel relationis vinculo colligata. Eadem autem ſingula non minus reliquis momentum habere mox res ipſae palam per ſe facient.

Stipendium.

I. Romanos ad annum CCCXLIX. ab urbe condita proprio aere militaſſe teſtatur Livius IV. 59. Tunc igitur primo Stipendium attributum, at tantum pediti: nam equiti triennio poſt dari coeptum eſt. (Id. V. 7.)

Fuit autem per ea tempora peditis ſtipendium quinque aſſes: idque ad Julii Caeſaris uſque dominatum. Cujus opera tandem in duplum creviſſe conſtat. (Suet. in vit. Jul. 26.) Itaque exinde deni aſſes ſtipendium diurnum: quod & manifeſtant apud Tacitum Annal. I. militum illae imperante Auguſto querimoniae, *militiam ipſam gravem, infructuoſam: DENIS IN DIEM ASSIBVS animam, & corpus aeſtimari*. Ini-

Inita igitur ratione, ſingulis menſibus octodecim denarios (ſenisdenis tunc conſtantes aſſibus) & aſſes duodecim illis miles aetatibus merebat, ita ut penſio quadrimeſtris eſſet denariorum ſeptuaginta quinque, ſive trium aureorum. Iam porro Domitianus, ut refert Suetonius in vit. 7. *addidit & quartum ſtipendium militi, aureos ternos*; nimirum id egit, ut cum antea tres aurei quaternis quibuſque menſibus ſolvi pro ſtipendio conſueſſent, totidem deinceps ternis menſibus penderentur; atque ita non ternae, ſed quaternae forent annuae penſiones: ad ſummam non novem, ut anteacto aevo, ſed duodecim per annum aureos quadripartito milites acciperent (79).

II. A ſtipendio porro peditum, de quo hactenus, aliud fuit, centurioribus equitibuſque adnumeratum. Etenim pro rata portione illis duplum, his triplum dari ſolitum docuit Polybius VI. 37. Tribunos autem quadruplo fuiſſe ornatos opinatur Schelius in Polybium 3.

Imperatoribus vero, Legatis, Quaeſtoribus praebebantur quidem ad uſum victumque neceſſaria, veſtes, tabernacula, equi, muli, mancipia, omniſque militaris ſupellex, frumentum denique ac pecunia ad ſe ſuamque familiam ſuſtentandam; at ſtipendium libera republica plane nullum, quo quaevis avaritiae ſuſpicio a ſummis imperiis arceretur.

III.

(79) Ita rem hanc variis prius doctorum hominum ſententiis exagitatam apte admodum compoſuerunt Schelius in de Stipendio militari apud Graevium Th. Antiq. Rom. T. X. & Gronovius III. de Pecun. vet. 2.

III. Frumentum praeterea militi cura publica praeſtitum (80). Itaque pediti quatuor in menſem dati modii (quantum & ſervorum demenſum fuit): pro rata autem portione duplum centurioni, triplum equiti, quadruplum fortaſſe tribuno; idque tum honoris gratia factum, tum quod hi ſuos ſervos haberent. Sed & equiti hordeum pro equis admenſum. Eadem porro ſuppeditata ſunt ſociis; niſi tantum quod equites minus tum frumenti tum hordei accipiebant, quippe quod iis & unus adeſſet ſervus, nec jumentum ſarcinarium praeter equum, perinde ac Romanis,

M alen-

(80) E frumento eam quiſque miles ferre plerumque copiam cogebatur, quae ſibi amplius quindecim dies ſatis foret. (Cic. II. Tuſcul. 16.) Ideoque quia id habilius leviuſque ad portandum erat; frumentum eis potius, quam panis dabatur. Ipſum autem ſuo tempore, ut ſibi pultem panemve pararent, vel lapide tundebant; quo reſpicit: Maronis illud I. Aeneid. 183.

Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo;

vel potius molis truſatilibus, quae omnium antiquiſſimae, frangebant. Hinc apud Livium XXVIII. 45. inter reliquum omnis generis militarem apparatum molae etiam recenſentur. E ſubacta porro farina ſubitarium opus non furno quidem clibanove, ſed carbonibus cinereve coquere moris fuit.

Inficiandum tamen non eſt, nonnunquam, ubi res ita poſtularet, cocta in plures dies cibaria (ut apud Livium III. 27.) milites ferre juſſos. Quin imo ſequiore dein aevo ſub Imperatoribus frequens fuit, ut copiis pro frumento panis, aut buccellatum impertiretur. Per eaſdem aetates & alia exercitui praeberi ſolita, ſcilicet laridum, caro, oleum, vinum.

Ceterum ſollemnis militum potus, maxime reipublicae tempore, aqua fuit vel pura, vel aliquantulo aceto temperata, quae dicta *poſca*.

alendum foret. Ceterum hoc omne ſociis, utpote ſuo ſumptu militantibus, gratuito praebebatur: at civibus non item, quibus quidquid annonae daretur, ejus (ſicut etiam veſtium armorumque publice impertitorum) pretium e ſtipendio ipſis debito detractum etſi non totum, at aliquantum fuit.

Praemia.

I. Abs re non eſſe videtur, ſtipendio alia ſtatim militaria commoda attexere, videlicet Praemia, quibus imperator advocata ſubinde concione milites ob ſtrenue navatam operam collaudatos afficiebat. Ea autem varia pro diverſo rerum geſtarum genere fuerunt.

Primum igitur qui ſingulari pugna hoſtem vulneraſſet, huic Hasta pura (ferro nimirum expers) dono cedebat.

Qui vero ſpolia etiam illi detraxiſſet, is ſi quidem pedes, Armillas, ſi autem eques, Phaleras, vel Torquem (eaque fere aurea, aut certe argentea) reportabat.

At qui civem aliquem, occiſo hoſte, ſervaſſet, Corona civica (querna, aut iliginea) donabatur; eamque ab ipſo per ſe protecto milite accipiebat, qui inſuper ſervatori ſuo omnia tanquam parenti praeſtare, quoad viveret, debebat officia.

Erant vero & aliae militibus dari ſolitae Coronae. Muralem namque (murorum veluti pinnis ornatam) habebat, qui hoſtium muros primus ſubierat: Castrensem ſeu Vallarem (inſigne valli prae ſe ferentem) qui caſtra primus irruperat.

Ea-

Eadem ratione (ut id veluti e re nata adjiciamus) ducis fuit Corona obsidionalis ſive Graminea, illius videlicet, qui obſidione cives liberaſſet. Huic coronae, quae inter univerſas reliquas clariſſima, materiam praebebat gramen e loco ipſo ante obſeſſo decerptum.

Habes jam non pauca praemiorum genera, quibus militaris virtus honeſtata. His porro adde Vexilla, Fibulas, Pecuniam, & ſi qua levioris momenti alia ab hiſtoricis memorata. At non ultimo certe loco habita fuere Spolia, queis miles a caeſo hoſte relatis aedium ſuarum poſtes atriumque ad perpetuam recordationem exornabat. Verum age pauca haec de militaribus donis dicta brevi imperatoriorum honorum mentione concludamus.

II. Triplicis hi generis fuere. Primum enim frequens erat, ut dux poſt praeclarum aliquod belli facinus Imperator a militibus salutaretur: quae certe appellatio, quam *laureati fasces* comitabantur, jam non poteſtatis index, ſed virtutis teſtimonium, proprio cognomini apponebatur, ut diceretur e. g. *Marcus Tullius Cicero Imperator*. Atque ad hunc morem fac revoces e ſequiore aevo ſollemnem illum Romanorum Principum titulum, quo, licet eorum quiſque perpetuo imperarit, non unus tamen nec raro in monumentis audit, Imp. III. IV. V. &c. quippe quod a pluribus rebus geſtis pluries id ipſis nomen fuerit adjunctum, uti Auguſto ex teſtimonio Taciti Annal. I. ſemel & vicies comparatum; qui propterea inter reliqua laudum inſignia hoc praeferret, Imp. XXI.

 Al-

Alter porro in victorem ducem collatus honos erat SVPPLICATIO ſive GRATVLATIO; quae ubi a ſenatu decreta eſſet, reſeratas univerſas ſacras aedes frequens populus concurſabat, grateſque diis pro re feliciter geſta imperatoris nomine perſolvebat.

Summum demum inter imperatoriae dignitatis ornamenta locum habuiſſe TRIVMPHVM nemo ignorat: quem tamen iis tantum per ſenatus auctoritatem ſollemnis conſuetudo concedi ſivit, qui una acie quinque millia hoſtium cecidiſſet. Cui igitur triumphandi copia facta eſſet, is ſtatuta die ſuis inſignibus, toga picta, tunica palmata, corona laurea (81), ſceptroque ornatus, porta triumphali quadrijugo auratoque curru in urbem invehebatur, prae-

(81) Praeter lauream altera triumphalis fuit ex auro corona, quam utpote ingentis magnitudinis ſervus publicus pone ducem conſtitutus elatam ſuper ipſius caput ſuſtinebat. De ea Iuvenalis X. 39.

. . . . *Magnaeque coronae*
Tantum orbem, quanto cervix non ſufficit una,
Quippe tenet ſudans hanc publicus, & ſibi conſul
Ne placeat, curru ſervus portatur eodem.

Quam ipſam ob cauſam (ut id obiter ſubjiciamus) ne ſibi ille in tanta pompa placeret, idem identidem ſervus inſuſurraſſe fertur: *Reſpice futura, & hominem te eſſe cogita*.

Ad haec vero praeferri coronae provinciales ſolebant, quas item aureas provinciae victoriam gratulantes triumphaturo duci dono mittebant. Itaque auctore Livio XXXIX. 6. *in triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas CC. duodecim pondo*. Quae coronae *Aurum coronarium* nuncupatae. Aperuit rem Gellius V. 6. *Triumphales coronae*, inquit, *ſunt aureae, quae imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur: Id vulgo dicitur AVRVM CORONARIVM*. Sed & hoc eodem nomine

euntibus rerum geſtarum Titulis, devictarum urbium Simulacris, ſpoliorum Ferculis, captivis Ducibus Regibuſve, proſequente vero Exercitu laureato, ſuiſque praemiis inſignito. Tum poſtquam pluribus urbis regionibus peragratis de via ſacra in forum deſcenderat, atque hoc circuitu incipiebat currum in capitolium flectere, non raro captivos duces in carcerem abripi, ibique necari jubebat. Vbi vero in arcem deventum foret, Dux templum ingreſſus, corona in ſinu Iovis depoſita, eidem ſacrum candido bove faciebat, actiſque pro victoria gratiis donaria dedicabat.

Iam Triumpho inferior aliquanto erat Ovatio. Cui enim haec obtigiſſet, is ex vetuſtiore quidem inſtituto pedibus, prout vero recentior tulit mos, equo urbem ingrediebatur: myrteam, non lauream, gerebat coronam: non taurum, ſed ovem (unde toti rei adſcita appellatio) immolabat.

Omiſſum poſtremo nolumus, morem etiam obtinuiſſe, ut Statvae Eqvestres, vel Cvrvles; Colvmnae; Arcvs; aliaque virtutis monumenta victoribus ponerentur.

vocata creditur pecunia, quae pro coronis dari aliquando ſoleret. Ceterum conſuetudo invaluit, ut hujuſmodi aurum coronarium praeter victoriarum triumphorumque cauſas etiam aliarum celebritatum gratia praeberetur. Oſtendunt hoc Capitolini verba in Antonino Pio 4. *Aurum coronarium, quod adoptionis ſuae cauſa oblatum fuerat, Italicis totum, medium provincialibus reddidit.*

POENAE.

Si ſtudioſe praemiis virtutem militum excitare, non minus porro ſedulo delicta coercere poenis curatum eſt. Quare nullum fuit culpae flagitiique genus, cui non ſuae eſſent animadverſiones ac ſupplicia propoſita; quae irrogare tribuni, aut praefecti plerumque ſuis; niſi quod cum de capite ageretur, unus imperator, penes quem ſupremum puniendi erat arbitrium, reum poterat condemnare, ſed vero etiam de conſilii ſententia tribunus ipſe, praefectusve.

Poenarum autem omnium minima erat MVLTA; atque, ubi miles non ſtatim ſolvendo eſſet, PIGNVS.

Longe plus gravitatis habebat VERBERATIO, qua & cives vite, & ſocii virgis caedi ſoliti.

Atrociſſimum porro exſtitit FVSTVARIVM; per quod reus fuſtibus lapidibusve a commilitonibus enectus.

Huic vero poenae, quae ad mortem adigebat, adjicienda etiam SECVRIS eſt.

Quod ſi multi pariter deliquiſſent, tum, ne in univerſos ſaeviretur, commodo, at horribili remedio DECIMATIO, VICESIMATIO, aut etiam CENTESIMATIO adhibita; ut ſcilicet e noxiis decimus, aut viceſimus, vel demum centeſimus quiſque ſorte ductus morti daretur.

Ab his vero univerſis poenis alia prorſus erat IGNOMINIA: qua vel hordeum noxio militi pro frumento eſt datum; vel ipſe aere dirutus; vel in inferiorem ordinem deſcende-

re,

re, aut extra caſtra manere, aut lacera diſcinctaque veſte in publicum prodire coactus. Nec abſimilis generis fuit Miſſio ignominioſa, de qua mox.

Missiones.

Quae ad rem militarem pertinuit Miſſio, eam habuit vim, ut a militandi onere vindicaret. Quadruplex autem fuit.

Cum legitimis confectis ſtipendiis dimittebatur miles, ea ſane Missio honesta dicta. Quot vero annos arma tractanda eſſent, quo quis militia ſolveretur, de eo actum p. 221.

Iam porro Missio Causaria erat, quae valetudine affectis impertita.

Gratiosa, quae ab imperatore per gratiam impetrata, at non raro a cenſoribus reſciſſa. (Vid. Livium XLIII. 16.)

Ignominiosa denique, qua quis ob crimen aliquod a militia ejectus. Ejus formula exſtat apud Hirtium de Bell. Afr. 54.

§. VIII.

De Machinis, & Tormentis.

Incredibile dictu eſt, quantopere in tota re militari urbium potiſſimum oppugnatio veterum ducum ingenia exercuerit, quantamque bellicorum operum varietatem ex eorundem induſtria nullo non tempore extuderit. Res propterea ſatis digna, quam nos poſtrema hac

terreſtris Romanorum militiae parte, conſueta quidem brevitate, at ingenti cura perſequamur, quippe cum ex ea plurimum priſcis annalibus lumen accedat. Iam vero non ſingula quaeque ad id ipſum ſpectantia, quaeque ipſis hiſtoricorum narrationibus facile intelligantur, enucleare eſt animus; ſed ea tantummodo, quae non prius percognita maximam monumenta vetera perluſtrantibus difficultatem afferant neceſſe ſit. Omiſſis igitur, quae ſive ad militarem coronam pertinent, qua moenia cingerent; ſive ad aggerum turriumque munitiones, queis circumvallarent; ſive ad cuniculos, quibus ſubruere conarentur: & ſi qua hujus generis alia ſint: univerſum jam ſermonem ad Machinas, & Tormenta convertimus.

Machinae.

I. Quanquam *Machinarum* nomen ampliore notione ſumptum quaelibet inſtrumenta ad expugnandas urbes comparata complectitur; quo tamen ſenſu & apud Latinos ſcriptores non raro, & hoc loco a nobis accipitur, eum modo denotat apparatum, qui vel illarum expugnationi ſterneret viam, vel tuendis oppugnatoribus deſerviret.

II. Ex harum numero fuit Testvdo, quam Graeci Συνασπισμον (*Scutorum denſationem*) dixere, hoc pacto ſolita componi. Juſtus quidam militum numerus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis & quartis,

tis, poſtremis etiam genu nixis, faſtigatam, qualem tecta aedificiorum, figuram formabat. Cumque ii ſoli, qui in prima fronte atque ad latera locati erant, non haberent ſuper capita elata ſcuta, ſed pugnantium more praepoſita, per hoc fiebat, ut nec ipſos tela ex muro emiſſa ſubeuntes laederent; & teſtudini injecta, imbris in modum lubrico faſtigio innoxia ad imum delaberentur. Tum vero admota muro Teſtudine, vel hunc evertere connitebantur, vel alii Teſtudinem ipſam ſuperſtantes ex aequo cum propugnatoribus urbis decertabant. His ferme verbis rem totam deſcribit Livius XLIV. 9.

Id vero Teſtudinis genus forma aliquanto diverſiore nonnunquam fuit, quae ſcilicet ad teſtudineam magis accederet. Haec ſane extitit, cum copiae in orbem componebantur, mediis altioribus, quique circa erant, paullatim undique deſidentibus, ſcutis vero eadem ratione coagmentatis. Quod tunc aliquando factum, cum exercitus eſſet ab hoſtibus circumventus.

II. Cum hac autem modo dicta nihil commune habuit Teſtudo alia tabulis contexta, coriis ciliciiſve operta, quadrangula & arenata, ſuppoſitarumque rotarum agilitate mobilis: cujus is uſus erat, ut ſub ea milites ab ictibus hoſtium protecti ſubruendo muro operam darent: id quod potiſſimum ariete fieri ſolebat.

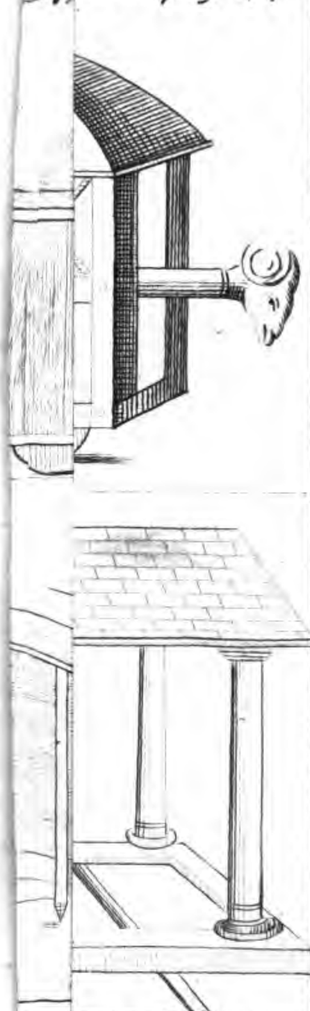
III. Plutevs qua forma, qua ſtructura, cujuſve emolumenti fuerit, ſatius erit a Vegetio ipſo audire; qui Lib. IV. 15. *Plutei*, inquit, *ad ſimilitudinem abſidis contexuntur e*

vimine ; & ciliciis, vel coriis proteguntur ; terniſque rotulis, quarum una in medio, duae in capitibus apponuntur, in quamcunque partem volueris, admoventur more carpenti : quos obſidentes applicant muris, eorumque munitione protecti, ſagittis, ſive fundis, vel miſſilibus defenſores omnes de propugnaculis civitatis exturbant, ut ſcalis aſcendendi facilior praeſtetur occaſio. Eandem vero machinam, quam heic unice viminea exhibetur, e tabulis fuiſſe olim conſtructam pro certo habetur.

IV. Jam porro VINEA ab eodem ſcriptore ibid. ita deſcribitur : *E lignis levioribus machina* (i. e. Vinea, de qua illic ſermo eſt) *colligatur, alta pedibus octo, lata ſeptem, longa ſedecim. Hujus tectum duplici munitione, tabulatis cratibuſque contexitur. Latera quoque vimine ſepiuntur, ne ſaxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinſecus autem, ne immiſſo concrementur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Cum plures factae fuerint, junguntur in ordinem, ſub quibus ſubſidentes tuti ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta.*

V. Ad eandem plane rem non minimum conduxit MUSCULUS : cujus figuram e Caeſaris deſcriptione II. Bell. Civil. ap. ſic paucis deformatam accipe. Duae trabes longitudine pares humi ſtratae, quatuor inter ſe pedes aequabiliter diſtantes, per duo tigna ad extremitates appoſita jungebantur. Tum in earum capitibus quatuor defigebantur columellae : iiſque faſtigatum tectum e trabibus quadratiſque regulis compactum, & lateribus, coriis, cen-

Tom. I. pag. 274.

UNIV. OF MICH.

tonibus contectum imponebatur. Hoc pacto conſtructum opus palangis ſubjectis ad murum admovebant, ut hujus everſioni incubituros tutaretur.

VI. Maximo item ad protegendum militem uſui fuere Crates. Ita apud Ammianum XX. *Pars ſcalas vehentes, alii anteponentes VIMINEAS CRATES, veluti caeci pergebant antrorſus*. Sed & ad foſſas immiſto aggere explendas adhibitae non raro ſunt (82).

VII. Turris, aedificii inſtar in altum adſurgens, ea perſaepe proceritate, ut omnia urbis munimenta ſuperaret, pluribus inſtructa erat tabulatis, e quibus, prout res ſe ſe daret, vario oppugnatores conatu moenia invadebant. Ex ima enim parte aries (de quo poſtea agemus) educi ad labefactandum murum ſolebat; e media, ubi ita videretur, pons ad tranſcendendum; e ſuperiore vero aſſiduus miſſilium conjectus propugnatores a defenſione arcebat. Maximi certe roboris Machinamentum. Ipſum autem contra hoſtiles impetus ferro obarmatum erat, necnon coriis centonibusque obtectum. Rotis demum levi negotio agebatur.

VIII. Quod vero pons e turri (ut modo dictum) emiſſus efficiebat, idem ferme prae-

 ſti-

(82) Quoniam ejuſmodi Crates Graecis Γέῤῥαι vocabantur, hinc factum ut Latinis nugae *Gerrae* appellarentur, ex occaſione relata a Feſto his verbis: *Athenienſes cum Syracuſas obſiderent, & crebro Gerras poſcerent, irridentes Siculi Gerras clamitabant. Hinc in proverbium ceſſit*. Inde etiam nugatores *Gerrones* nuncupati ſunt; necnon *Congerrones*, homines de nugatoriis rebus confabulantes.

ſtitit TOLLENO; de quo verba Vegetii IV. 21. proferre proderit: *TOLLENO dicitur, quoties una trabs in terram praealte defigitur, cui in ſummo vertice alia tranſverſa trabs longior dimenſa medietate connectitur, eo libramento, ut ſi unum caput depreſſeris, aliud erigatur. In uno ergo capite cratibus, ſive tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes uno attracto depreſſoque, alio capite elevati imponuntur in murum.*

TORMENTA.

Reſtat modo, ut de iis machinis videamus, quae vel muros quaterent, vel ſaxa telave torquerent, quae peculiari vocabulo *Tormenta* dicta.

I. Inter haec primus prodeat ARIES, ſcilicet trabs praegrandis, capite munita ferreo, quod arietini capitis imaginem exhibebat. Eum olim robuſtiſſimi quique brachiis ſuſtinentes adverſus murum iteratis ictibus agere ſolebant. Deinde mos obtinuit, ut funibus de alia trabe, validis utrinque tignis ſuffulta, ſuſpenderetur medius, ut leviore niſu & reduci & impelli poſſet. Tanta autem ejus erat vis, ut nulla vel firmiſſima moenia diutius ferientis impetum ſuſtinerent.

II. Non minus vero formidanda BALLISTA fuit, quae (a Βάλλω *jacio* ſic appellata) lapides emittebat non leviores ferme centum pondo: unde eſt, ut apud Nonium XVIII. 22. *Balliſtae centenariae* dictae occurrant. Sed longe etiam ejuſmodi gravitatem ſaxa inde libra-

UNIV. OF MICH.

brata aliquando exceſſerunt, quippe quae ad pondo uſque tercentum ſexaginta pertigiſſe teſtetur Vitruvius X. 22. Hinc jure ac merito de tali miſſilium genere cecinit Lucanus III. 469.

At ſaxum quoties ingenti ponderis ictu
Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis
Abſcidit impulſu ventorum adjuta vetuſtas,
Frangit cuncta ruens.

III. Quid porro diſcriminis inter Balliſtam, & Catapultam aliud tormenti genus interceſſerit, ſatis indicat ipſa nominis originatio, quam non certe irridendam protulit Lipſius III. Poliorcet. 2. ut ſit ſcilicet ἀπὸ τῆς πέλτης a *jaculo*. Ceterum quidquid de hoc ſit, indubium profecto eſt, *Catapultam* apud veteres accurationreſque ſcriptores tormentum illud unice appellatum, quod jacula haſtaſque torqueret; quod vero ſaxa, *Balliſtam*: licet poſteriores utramque machinationem confuderint, & alteram pro altera uſurparint.

IV. Non valde autem a catapultaria abſimilis fuit Scorpionis ratio; qui pariter tela, & certe mirandum in modum penetrabilia, jaculabatur.

Atque haec bellica Tormenta fuere: de quibus cum jam nihil, quod ad rem noſtram faciat, dicendum ultra ſuperſit, univerſae tandem huic de Militia tractationi finem imponimus.

CA-

CAPUT IX.

De Militia navali.

QVoniam inter veteres rerum ſcriptores nemo plane eſt, apud quem non ſaepiſſime navalium praeliorum mentio occurrat, quae adoleſcentulis ad hoc militiae genus rudibus maximum faceſſere negotium potis eſt; par ideo aequumque viſum, ut poſtquam de terreſtri quae ſatis forent tradidimus, de navali nunc ea prodamus, quae expeditiorem ad bellicas narrationes viam ſternere poſſe videantur.

§. I.

De Navibus ad militarem uſum comparatis.

Naves militares, ſive *longae* (quo potiſſimum nomine ab onerariis, ad orbiculatam magis figuram accedentibus, diſtingui ſolent) in duo diſtributae genera fuerunt, in *actuarias* ſcilicet, & *longas* ſtricte acceptas.

I. *Actuariae*, ex eo ſortitae nomen, quod ceteris celerius agerentur, non unius omnes fue-

fuere magnitudinis. Quae itaque ex eis minore mole eſſent, tum *actuariola* dictae, tum eo remorum numero inſtructae ſunt, qui octodecim fere non excederet. Ejuſmodi omnino fuere quas memorat Cicero XVI. ad Att. 3. *Haec ego conſcendens e Pompejano tribus actuariolis decem ſcalmis.*

At quae vicenis, pluribuſve uſque ad quadragenos uterentur remis, eae majores habebantur. De his apud Livium XXXVIII. 38. inter conditiones pacis cum Antiocho initae ſermo eſt, ubi praeſcribitur: *Ne plures, quam decem naves actuarias, nulla quarum plus quam XXX. remis agatur, habeto.*

Vtriuſque autem actuariarum navium generis is potiſſimum fuit in bellis uſus, ut per eas quidquid opus eſſet exploraretur; unde factum, ut peculiari nomine *ſpeculatoriae* dicerentur. De ipſis intelligendus eſt Livius XXXVI. 42. cum inquit: *Ceterum claſſem Polyxenidam parare, & deducere juſſit; Speculatorias naves ad omnia exploranda circa inſulas dimiſit.*

II. Naves porro *longae*, quatenus actuariis opponuntur, eae nuncupatae fuerunt, quae prolixiore remorum ſerie inſtruebantur, quaeque propterea Graecis pro vario eorundem numero dictae tum πεντηκόντοροι, tum ἑκατόντοροι fuere (*quinquaginta*, aut *centum remis armatae*). Ejuſmodi autem navibus peculiare illud fuit, ut cum nonnunquam remos uno, ut reliqua minora navigia, diſpoſitos ordine haberent (cujus generis *Moneres* vocabantur) ſaepius tamen pluribus eos diſtributos verſibus

prae

prae ſe ferrent; ex quo variis ipſae nominibus *Biremes*, *Triremes*, *Quadriremes*, *Quinqueremes*, *Hexeres*, *Hepteres* ſunt nuncupatae. At quo tandem pacto diverſi remorum ordines locati fuerint, non vulgari contentione diſputant eruditi. Et ſunt quidem aliqui, quibus ea ſedet ſententia, hujuſcemodi ordines non aliter quam in longum, ideſt a puppi in proram decurriſſe. Alii vero cenſent, non in longum eos quidem, ſed in altum a carina in cataſtroma fuiſſe conſtitutos, ea potiſſimum de cauſa, quod apud veteres auctores *ſummi* & *imi* vel fori vel nautae dicantur; quod certe, niſi haec opinio vera ſit, intelligi nequeat. Verum hoc ipſum, quod veritati conſonum videtur, non ita accipiendum eſt, ut pro eo ac nonnulli explicarunt, credi debeat, ea ratione diverſos hoſce ordines per navis altitudinem fuiſſe digeſtos, ut remi ipſi recta linea alii aliis imminerent; ita enim immenſa altitudine opus fuiſſet: ſed ſic potius, ut in tranſverſum diſponerentur; quo ſane pacto tum longe brevius ſpatium ſatis fuit, tum etiam tota illa remorum tractatio facilius potuit expediri.

Habes interim, quid maxime inter actuarias, & alias longas naves interfuerit. Sed illud praeterea diſcriminis heic adjicere non ab re erit, illas ſcilicet omnes fuiſſe apertas, has vero pleraſque tectas ſive conſtratas: quod tamen quale fuerit, deinceps patebit.

§. I

§. II.

De navali bellico Apparatu.

Plura tam munimenta, quam arma dabitur hoc loco proferre, quae ad maritimas pugnas & vehementiori impetu, & feliciori ſucceſſu peragendas maximopere conducebant.

I. Ex eorum genere primum fuere Catastromata, tabulata nimirum, queis conſterni navigia ſolebant, ut inde commodius tractarentur arma, in primiſque tela validius promitterentur. Ejuſmodi profecto naves illae fuerunt, quae *conſtratae*, aut *tectae* dicebantur; cum aliae contra *apertae* vocarentur: quae tamen ipſae ſuis etiam contabulationibus in prora & puppi erant inſtructae.

II. Tectas porro naves cratibus pluteiſque circumſepire mos fuit; qui, perinde atque in caſtris Lorica valli (de qua actum p. 252.) pugnantes illinc milites tutarentur: quod munimenti genus, Graecis appellatum Τεῖχος *Murus*, apud Latinos audiit Propugnaculum.

III. Ad haec Turribus, ad gravius inde impetendos hoſtes, praecipue vero ad oppugnandas urbes, communitas fuiſſe aliquando naves explorata res eſt. Sed praeterea ejus generis navales Turres excogitatas ſequiore aevo per Agrippam fuiſſe, quae cum antea non apparerent, ubi ad pugnam deventum eſſet, derepente ſurgentibus tabulatis excitarentur, narrat Servius ad VIII. Aeneid. 693.

IV.

IV. Iam ad hoſtium naves perforandas mirum quantum valuere ROSTRA. Fuit id armorum genus trabs e prora prominens, aere ferrove armata, & modo in unum, modo etiam in plures mucrones deſinens, quo plura ſimul adverſo navigio vulnera infligerentur. Qua de cauſa apud Valer. Flac. I. 687.

. . . . Volat immiſſis cava pinus habenis,
Infinditque ſalum, & ſpumas vomit AERE TRIDENTI.

V. Praeter roſtrum aliquando etiam EPOTIDES fuere in prora, videlicet trabes ex utroque ejus latere exporrectae, quae & ipſam hinc inde compactae firmarent magis, & ad ſuſtinendos impetus redderent aptiorem. Earum apud Graecos potiſſimum uſus obtinuit.

VI. Quo autem funes antennarum in hoſtilibus navigiis ad horum curſum debilitandum reciderentur, maximae poteſtatis fuere FALCES: quarum tractandarum rationem ſic aperit Caeſar III. de Bell. Gall. 14. *Una erat magno uſui res praeparata a noſtris, Falces praeacutae, inſertae affixaeque longuriis. His cum funes, qui antennas ad malos deſtinabant, comprehenſi adductique erant, navigio remis incitato praerumpebant, quibus abſciſſis antennae neceſſario concidebant.*

VII. Adhiberi praeterea ſolebant HARPAGONES, aſſeres unco ferreo muniti, & catenis ſuſpenſi, qui in hoſtium navem injecti hanc ipſam arriperent pertraherentque. Vide Livium XXX. 10.

VIII. Cum harpagone ipſo confunditur a

Q. Curtio IV. 2. FERREAE MANUS: quam tamen ab eo diſtinguendam eſſe, aliorum plurium auctoritas multo facit credibilius. Erat autem Manus ferrea ejuſmodi; ut tormento emiſſa poſtquam hoſtilem navem apprehenderat, contracta iterum, tam firmiter proprio navigio illigabat, ut ſimul cohaerentibus jam pugna terreſtri ſimilis redderetur.

IX. Attrahendis etiam navibus deſerviiſſe CORVOS ſatis conſtat ex ejuſdem deſcriptione apud Polybium I. 22. At quaenam praecipue ejus figura fuerit, non adhuc innotuit.

X. Denique DELPHINUS; qui inter reliqua armamenta navalia locum interdum habuit; maſſa fuit ferrea plumbeave immenſi ponderis, delphinis fortaſſe imaginem prae ſe ferens: qui e malo navis, unde dependebat, in adverſariam tanta vi conjiciebatur, ut perforandae demergendaeque eſſet aptiſſimus.

§. III.

De claſſicis Nautis, Militibus, & Rectoribus.

Multiplici, uti aſſolet, hominum genere tum ad navigationis, tum ad militiae uſum inſtructae naves bellicae fuerunt. Quare Nautas, Milites, atque itineris belliquе Rectores ſibi in miniſterium praeſidiumque deditos habebant.

I. Nautae licet generatim fuerint, nauticis quibuſvis operibus mancipati; in re tamen noſtra

ſtra diſtingui per ſcriptores a Remigibus conſuevere. Ita apud Caeſarem III. de Bell. Gall. 9. *Interim naves longas aedificari, REMIGES ex provincia inſtitui, NAVTAS gubernatoreſque comparari jubet.*

Erant itaque Remiges, qui unice impellendis remis operam dabant. Hique in navibus plurium verſuum, pro diverſo, quem occupabant, loco, triplici appellatione inſigniti a Graecis fuerunt. Qui enim in ima locati erant navigii parte (quae dicta θάλαμος) vocati θαλάμιοι ſunt; qui in media (quae ζυγὰ audiit) ζυγῖται; qui vero in ſumma (quae nuncupata θρᾶνος) θρανῖται. Vnde & illud confirmatur, quod de remorum ordinibus, per navium non quidem longitudinem, ſed altitudinem diſpoſitis ſupra tradidimus.

Nautae vero, ubi a remigum numero ſegregentur, dicti illi ſunt, qui aliis, quam tractandorum remorum, muneribus fungebantur. Itaque eorum erat malos erigere, antennas ſuſpendere, pandere vela, exhaurire ſentinam, anchoras demittere & educere, atque id genus alia peragere.

Tam porro Remiges, quam Nautas communi nomenclatura *Socios navales* vocatos eſſe liquet. Iidem omnes, qui perinde ac milites conſcribebantur, genere erant libertino; id quod non ſemel veteres ſcriptores docent, ut e reliquis Livius XI. 16. & XLII. 27. Aliquando tamen ob difficultates reipublicae factum eſt, ut privati e ſuis ſervis nautas remigeſque, etiam cum tanta ſtipendii parte, quantam cujuſque cenſus ferre poſſet, ſuppeditarent.

Adi Livium XXIV. 11. & XXVI. 35.

II. Milites e legionariorum grege deſumpti quondam fuere. Poſtea vero in morem venit, ut certus in claſſem miles ſcriberetur; cui propterea diſcriminis ergo *Claſſiarii*, & *Claſſici* cognomina adhaeſerunt.

Duo autem militum genera in Romana claſſe non ſecus atque in terreſtri exercitu, habebantur, alterum civium, alterum ſociorum. Etenim nunquam ea non viguit conſuetudo; ut, ubi opus eſſet, certus navium, militum, remigumque numerus foederatis civitatibus a Romano ex foedere imperaretur. Exempla ſe paſſim exhibent.

III. Sequuntur Rectores, ſive navalibus, ſive militaribus rebus cum ſua quique poteſtate praefecti, quos jam ordine ſingulos producemus:

1. Inter eos, quorum erat navium regimen, infimum ferme locum habuit Portiscvlvs; qui pertica, ſive malleo; ſed vero etiam voce remiges aut progredi, aut pauſare jubebat; ex quo praeterea & *Hortator*, & *Pauſarius* appellatus.

2. Symphoniaci ad remigandum & ipſi non hortando quidem, ſed canendo, aut citharam pulſando animos ciebant: quod ita teſtatur Aſconius in Cic. Divinat. 17. *Cani remigibus celeuſma per Symphoniacos ſervos ſolebat, & per aſſam vocem, ideſt ore prolatam, & per citharam.*

3. Cvstodes porro ii dicebantur, qui, quaecunque forent in navibus vel ad navigationem, vel ad militiam ſpectantia inſtrumenta, univer-

verſa tuebantur: ad haec vero ſuam illuc etiam conferebant vigilantiam, ut ne navigium in itinere, praeſertim nocturno, detrimenti quidpiam pateretur.

4. Earumdem autem rerum ſuprema cura fuit PRORETAE: cujus ante alios partes erant tum navalem totum apparatum adſervare, tum e prora ſtantem ſcopulos, brevia, ceteraque, unde periculum creari poſſet, explorare; tum vero etiam jubente gubernatore regendi clavi munus ſuſcipere. Ex quo planum fit ſatis, eum gubernatoris ipſius veluti vicarium exſtitiſſe.

5. Iam his omnibus hucuſque recenſis tanquam miniſtris praeerat GVBERNATOR. Is igitur in puppi, unde in totam navim proſpectus erat, ſedens ad gubernaculum ſuo cunctam rem nauticam imperio moderabatur.

6. At gubernatore ipſo major erat TRIERARCHVS, etiam *Praefectus*, aut *Magiſter navis* nuncupatus, qui ſummam totius navigii, eorumque in primis, quae ad militiam attinerent, curam gerebat, ita ut nihil plane ſine ejus mandato agendum ſuſciperetur.

7. In univerſam vero claſſem vicarium exercebat imperium, qui ſummo imperatori proximus aderat adminiſter, ſequiore vocatus aetate SVBPRAEFECTVS, antea fortaſſe LEGATVS.

8. Ipſe autem ſupremus dux PRAEFECTVS CLASSIS audiit: cujus imperium ex inſtituto ad omnes fere magiſtratus ſpectante, annuum ſpatium non excedebat, niſi quando extra ordinem prorogaretur.

9. Addendum poſtremo de ſociis eſt, quas naves foederatae civitates ad firmandam Roma-

manam claſſem mitterent, eas ab unaquaque alicui duci commiſſas eſſe, qui & ipſas adminiſtraret, & hominibus frumentum ac ſtipendia ex publico impertiretur. Hunc autem Navarchum, aut Praefectum vocatum certo ſcitur. (Cic. V. in Verr. 24. & Liv. XXXVI. 45.)

§. IV.

De Claſſis profectione, & appulſu.

Quam hactenus claſſem navibus, apparatu, hominibuſque ornatam propoſuimus, jam tandem e portu ſolventem, tum vero illuc, quo intendit, appellentem adumbrabimus.

I. Vbi profectionis tempus adventaverat, deductis navibus cum ſuis omnibus armamentis impoſitaque annona, conſcenſio inde ordine fiebat. Itaque ad primum tubae ſignum priores conſcendebant nautae: qui ſimul ac quaecunque opus eſſet expedierant, continuo remiges ſuis quique tranſtris remiſque vel proretae arbitrio, vel ſorte addicebantur. Tum altero dato ſigno, milites in ſua ſinguli navigia ingrediebantur, eorumque puppibus arma religabant.

Antequam porro navigationi ſe committerent, ſacra fiebant, praeſertim Neptuno & Apollini, necnon Ventis ſecundis, & Tempeſtatibus, his ne nocerent, illis ut juvarent. Hinc

apud eundem poëtam III. 118. Anchiſes jam ventis daturus claſſem,

. . . . . Meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher A-
pollo,
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus
albam.

Id ſimul temporis luſtrari ſolebat claſſis, cum victimarum exta per ſacrificos una cum ducibus in ſcaphis poſitos ter circum eam ad triſte quodlibet averruneandum geſtarentur: quae poſtremo praefectus claſſis oleaginea corona ornatus e prora praetoriae navis porriciebat in mare, vinumque fundens libabat diis, precatus ante, ut felicem expeditionem eſſe juberent. Id probe imitatus Maro de Aenea jam ſummum ducem agente cecinit V. 774.

Ipſe caput tonſae foliis evinctus olivae
Stans procul in prora pateram tenet, exta-
que ſalſos
Porricit in fluctus.

Haec autem dum agebantur, plurima interim multitudo e litore fauſta omnia apprecabatur, votaque pro claſſis incolumitate concipiebat. Huc refer illud Propertii Auguſtum alloquentis IV. 6.

Solve metu patriam, quae te nunc vindi-
ce freta
Impoſuit prorae publica vota tuae.

Iam univerſis hujus generis abſolutis, gubernatoribus praetor aut aperte ſignificabat, quinam portus petendus eſſet, aut, ne res vulgata hoſtibus pateſieret, obſignatas tabellas dabat, quibus, ſi quando a praetoria navi ſejungerentur,

tur, perlectis ſcirent quo curſus foret dirigendus. Quod extremum ubi proviſum fuerat, tunc denique tertium tubae ſignum proficiſci imperabat.

Profectio ipſa eo pacto ordinari conſuevit; ut prima omnium incederent leviora navigia, quibus tum loca, tum res hoſtium explorandi cura erat. Sequebatur inde praetoria; tum aliae bellicae naves; poſt has onerariae; ac poſtremo aliquot praeſidiariae, quae totum agmen cogerent tutarenturque. Inter ipſas autem naves eum ordinem ſervari in more fuit, ut vento ſecundo ternae, quaternae, quinae commearent; at adverſo, ferme ſingulae. Aliquando etiam ita factitatum, ut tres in partes diſtributa claſſe, aciem mediam cornua, utrinque, aeque prope atque in terreſtri exercitu, obtegerent.

II. Iam ubi ad deſtinatum conſilio portum perventum erat, remiges inhibere juſſi circumactas naves convertebant in puppim. Ita appulſis, peractiſque primum de more ſacris, ſi praefecto claſſis videretur, fiebat excenſio; ac ſi diuturnior mora ducenda foret, confeſtim caſtra ipſo in litore ſtruebantur.

Horum autem, quae *Caſtra navalia*, vel *nautica* appellata, ejuſmodi erat communitio, ut a terra vallo foſſaque prope in hemicycli formam ductis obſepirentur, a mari vero tum praeacutis palis in ipſa aqua defixis, tum nonnunquam etiam onerariis quaſi pro muro praepoſitis. Interim ſpeculatoriae aliquot emitti ſolebant, quae adventum hoſtium conſpicarentur, ac mature nuntiarent. Aliquando autem,

praeſertim per hiemem, tota claſſis ſubducta vallo circumdabatur. Non minus vero in his caſtris, quam in aliis terreſtrium copiarum, ſua & ducibus, & militibus, quin & nautis deſtinata tentoria erant, & ordine fortaſſe haud illis abſimili. Vid. Liv. XXII. 19.

§. V.

De navali Acie, & Conflictu.

Vt omnis navalium praeliorum ratio liquido pateſcat, duo maxime excutere neceſſe eſt, Aciem, & Conflictum; quae jam nos heic breviter enucleabimus.

I. Vbi concurrendum erat, contractis primum velis, demiſſisque malis, per imperatorem acies inſtruebatur. Atque in hoc quidem tum navium ordinatio, tum ipſius aciei forma ſpectanda occurrit.

Naves ita locari ſolebant, ut vel in unum, vel in plures ordines diſponerentur. Quando omnes uno ordine dirigebantur, tunc quidquid eſſet minus validum, ſtatuebatur in medio, praecipuum autem robur in cornibus. At cum in plures ordines explicabantur, tunc firmiſſimae quaeque conſtituebantur in fronte, debiliores a tergo in ſubſidiis: ſed & leviora navigia vel poſt omnes extremo loco ſepoſita, vel reliquae claſſi immiſta, ut cum res poſceret, operam & ipſa ſuam vel pugnando, vel,

quod

quod potiſſimum, ceteris navibus miniſtrando praeſtarent.

Quod ad formam, quam referre ſoleret acies, attinet, ſciendum primo eſt, hanc nonnunquam aequa fuiſſe fronte directam, & quidem vel una nuſpiam intermiſſa ſerie, vel duplici in dextrum ſiniſtrumque cornu diſtracta, vel etiam triplici ut mediam aciem interjecto hinc inde ſpatio cornua concluderent.

Longe porro frequentior fuit *lunata* acies, quae arcuato ſinu cornua utrinque protenderet, ad id ſane quam utilis, tum ut circumveniri hoſtes poſſent, tum ne ab iiſdem claſſis perrumperetur.

Huic autem formae oppoſita fuit *falcata*, per quam curvata acies eminentem convexitatem hoſti obverteret, ad tute in primis ab eo recedendum non parum commoda.

Ad haec *orbiculatam* figuram retulit acies, cum, ne ab hoſtium multitudine circumclauderetur, in orbem ad quoquoverſus pugnandum digerebatur.

Fuit denique inter has formas locus etiam *Forcipi*, & *Cuneo*; de quibus nihil heic (quoniam ſatis multa diximus in de Milit. Terr. p. 245.) adjicere habemus.

II. Iam acie inſtructa, omnibuſque paratis ad praelium, ſacra fieri, votaque pro victoria nuncupari ſolebant: dux claſſem totam adhortandi cauſa levi navigio circumire: ſignum pugnae, ſcilicet rubrum vexillum, clypeuſve, e praetoria extolli: cani indidem claſſicum; quod poſtremo univerſae multitudinis clamor ſubſequebatur.

Pugna dein ſubito committebatur, eam prima ferme capeſſente navi praetoria. Ac tum maxime remigum & gubernatorum dexteritate opus erat, quippe qui ita, pro eo ac neceſſe foret, navim propellere, ſiſtere, circumagere, retrahere deberent, ut & hoſtiles ſimul vexarent quaſſarentque, & proprias ab earum ictibus defenſarent. In his vero concurſionibus ad haec praecipue curam advertebant, tum ut adverſarum navium remos abſtergerent, lateraque perfractu faciliora impeterent, tum contra ut ne ſuas hoſtium incurſibus obliquas praeberent.

Dum autem ipſa inter ſe navigia millenis belli artibus confligebant, miles interim utrinque miſſilium conjectu hoſtem inceſſebat, donec rei cominus gerendae facultas daretur. Tunc enim, poſtquam naves confertae inter ſe eſſent, quod ferme injecta manu ferrea fieri ſolebat, jam tandem pugna e navali quaſi in terreſtrem converſa, collato pede gladiis decertabatur, eoque maxime intendebatur labor, ut trucidatis captiſve hoſtibus naves ipſae in poteſtatem venirent.

§. VI.

De Praemiis.

Res navali praelio praeclare geſtas ſua ſunt ſaepenumero Praemia conſecuta, eaque tum

in nautas militeſque, tum maxime in praefectum claſſis collata.

I. Nautas quidem, necnon gubernatores, magiſtros navium, ac milites ob bene navatam operam pecunia potiſſimum fuiſſe ſolitos donari, docent vetuſti annalium auctores. Ita, referente Livio XLV. 42. Octavius imperator *dedit ſociis navalibus in ſingulos denarios ſeptuagenos quinque, gubernatoribus qui in navibus fuerant duplex, magiſtris navium quadruplex.* Quod praemii genus militi etiam impertitum videre licet ibidem cap. ſeq.

Singulare porro militum munus fuit Corona navalis, ſive classica, ſeu rostrata, quae ex auro conflata, roſtrorumque decorata notis ei dabatur, qui, ut habetur apud Feſtum (v. *Navali*) *primus in hoſtium navem armatus tranſiliiſſet; cujuſque opera manuque navis hoſtium capta fuiſſet.*

II. Iam imperatoris, qui victoriam claſſe retulerat, praecipuum, ut in terreſtri bello, praemium Triumphus fuit; quem diſcriminis ergo *navalem* cognomine Latinis dictum ante reliquos omnes Duillius priore bello Punico de Poenis egit. (Epit. Liv. XVII.)

Eum autem haec ferme praecedebant. Primum a victore duce laureata navis laetum nuntium allatura praemittebatur: aliae deinde omnes ſpoliis hoſtium decoratae, palmis ſertiſque ornatae iter ingredi jubebantur; cum quibus profectus dux ipſe elegantiſſima e ceteris una Tiberi ad urbem ſubvehebatur, certatim ei obviam ad ripas prodeuntibus ingenti multitudine primoribuſque.

Inde poſtquam res geſtas in ſenatu expoſuerat, haeque triumpho dignae patribus viſae fuerant, tum denique conſtituta ille die hoc pacto triumphabat.

Praeibant funalium Geſtatores, ac Fidicines nauticis concentibus praeludentes. Hos ſequebantur Imagines marium, ubi pugnatum fuerat; nautica Spolia, in primiſque Roſtra plauſtris impoſita; Tabulae inſcriptum exhibentes numerum captarum navium; Pecunia hoſtibus erepta, & Coronae a foederatis populis donatae; poſtremo captivorum Turba, & cum his Praefecti Duceſque. Tum triumphatoris currum, qui pone ſubibat, aſſectabantur coronati laureis milites, gubernatores, nautae. Hac pompa in capitolium imperator vectus, ſacra a ſe ibi in grati animi ſignificationem facta navalium donorum dedicationibus concludebat.

Ad ipſorum vero victorum ducum nomen, victoriaeque memoriam aeternandam conſtitui nonnunquam etiam ſolebant vel Arcus e marmore, aliove lapide, variis navalium ſpoliorum inſculptis inſignibus exornati: vel Columnae rostratae, hoſtilium navigiorum roſtris inſtructae, qualis Duillio primitus erecta. Spolia quoque ipſa, praecipueque roſtra in templis ad perenne rei monumentum figere ſollemne fuit.

CA-

CAPVT X.

De Amphitheatro.

A militari re ad gladiatoriam tranſire animum ſubiit, quippe quod haec ob bellicae rationis imaginem non minimum cognationis vinculum cum illa habuit. Id autem ut recte & ordine praeſtemus, de loco prius, ubi ejuſmodi gladiatoria certamina ſolebant conſeri, qui praecipue AMPHITHEATRVM fuit, dicere neceſſe eſt.

§. I.

De Amphitheatri forma, materia, et nominibus.

Antequam ad ſingulas Amphitheatri partes deſcribendas accedamus, unde totus ejus aſpectus expreſſior oculis ſubjiciatur, craſſioribus heic veluti lineamentis adumbratam ejus formam obiter exhibebimus: tum vero etiam materiam, ex qua illud conflatum, & nomina queis inſignitum fuit, paucis adjiciemus.

I. Fuit id quidem opus ea figura, ut bina contra ſe ſe poſita, ſimulque juncta theatra repraeſentaret. Et ſane non aliter primitus C. Curio Amphitheatrum Romano populo conſpiciendum dedit, quam duorum verſatilium theatrorum ope, ea nimirum ratione, quam refert Plinius XXXVI. 15. ubi de illo haec habet: *Theatra duo juxta fecit ampliſſima e ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento, in quibus utriſque antemeridiano ludorum ſpectaculo edito inter ſe ſe averſis, ne invicem obſtreperent ſcenae: repente circumactis ut contra ſtarent, poſtremo jam die . . . . . faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat.*

II. Vides hinc interim Romae prius Amphitheatra fuiſſe lignea; cujuſmodi etiam poſt Curionem exſtruxit Julius Caeſar, teſte Dione p. 225. His autem deinde ſucceſſere lapidea, quale primus aedificavit Statilius Taurus Auguſti aetate; tum magnificentiſſimo opere Veſpaſianus, a Tito poſtea dedicatum, quod adhuc viſitur.

III. Illud vero non minus ex eodem Pliniano loco per ſe elucet, qua ex re *Amphitheatri* nomen deductum fuerit, & quam appoſite Ovidius hujus appellationis vim expreſſerit, cum amphitheatralem molem *Structum utrinque theatrum* appellavit; quamque etiam idonee Calpurnius totum illud aedificium *Ovum* nuncuparit, cum cecinit in Bucolico:

Et geminis medium ſe molibus alligat OVUM.

Sed praeterea Amphitheatrum ipſum dictum

Are-

Arena eſt ea de cauſa, quod ejus ſolum arena ſternebatur: unde quoque factum, ut *in arenam deſcendere* de gladiatoribus in certamen prodeuntibus fuerit adhibitum, et ipſi aliquando *Arenarii* appellati.

Cumque porro illud undique clauſum in miram quandam ſublimitatem exſurgeret, ab hac concava altitudine *Cavea* etiam vocatum eſt.

Denique poſterior aetas *Coliſaei* quoque nomen ei paravit. Cujus quidem vocis originem inde credidit Lipſius derivandam, quia (uti adnotavit in de Amphith. 2. in margine) *Neronis cum capite coloſſus in vicinia*. At Mazochius Comment. in Camp. Amphith. tit. 134. deducendam omnino eam aliunde docet, tum quod ejuſmodi appellatio Amphitheatro Flavio adhaeſerit, poſtquam jamdiu inde Hadrianus coloſſum alio tranſtulerat, tum vero etiam quod pronum ſit nominis rationem ab ipſa Amphitheatri excelſitate petere. Etenim Heſychio teſte Κολοσσία vocabatur, quidquid praeter morem ſubrectum conſpiceretur; atque ex Etymologo Κολοσσὸς dictus eſt *παρὰ τὸ κολύειν τὰ ὄσσε ab imminuendis & decurtandis oculis*, qui nimirum, ut ſubdit Noſter, *minores ſe eſſe ſentiant, quam ut obtutu poſſint aſſequi excelſitatem*. Itaque quoniam Flavium illud Amphitheatrum ita in altum erigebatur, ut oculorum aciem fatigaret, ejuſque *ſummitatem*, prout de ipſo loquitur Ammianus Marcellinus XVI. 17. *aegre viſio humana conſcenderet*, propterea hac donatum nomenclatura fuiſſe cenſet doctiſſimus Campanus.

§. II.

De ima Amphitheatri parte.

Totam jam Caveam per partes, quod ſupra polliciti ſumus, deformaturi, ab ima deſcribenda auſpicabimur.

I. Amphitheatri aream, quam arena conſterni ſolitam ante indicavimus, univerſam ambiebat murus, quindenos ferme pedes altus, & portulis paſſim diſpoſitis inſtructus. Fuerunt hae autem illae ipſae, per quas ferae e ſubjectis antris ad praelium emittebantur.

Praeter haec vero oſtiola, duae aliae majores in muro ipſo viſebantur portae contra ſe invicem poſitae, qua foris in arenam aditus erat. Earum alteram LIBITINENSEM dictam fuiſſe conſtat, quod illac demortui gladiatores efferrentur. Huic autem oppoſita, quae ad forum ducebat, quo nomine appellata fuerit, tacuit Lipſius.

Cum autem in Actis SS. Perpetuae & Felicitatis, ubi de Amphitheatro ſermo eſt, legatur: *Et coepi ire cum gloria ad portam Sanavivariam*; quae eadem vox paullo poſt iteratur: hanc plane portam Petrus Poſſinus in Paralipomenis ad ea Acta illam fuiſſe opinatur, quae e regione Libitinenſis fuerit locata, ſic vero dictam, quod per eam, contra ac per hanc, vivi vigenteſque abſoluto certamine abirent. Verum haec ſententia cum non rejiciatur, non tamen omnino probatur Mazochio,

eo

eo potiſſimum, quod vox tantam redolens barbariem non plane congruat alteri Chriſti ſaeculo, quo Paſſio illa conſcripta videatur. Itaque vir ſummus Commentario ſuo p. 171. n. 110. videndum inquit, num ibi *Sandapilaria* potius legi debeat, & aliud id fuerit ejuſdem Libitinenſis nomen inde deſumptum, quod illac ſandapilae cadaveribus onuſtae educerentur.

II. Iam ſummo in muro, de quo injecta modo eſt mentio, ſtatim Podium occurrebat, projectura ſcilicet, quae (ſicut & in aliis aſſolet aedificiis) foras pedis inſtar aliquantulum excurrebat, totamque ita arenam circuibat. Ipſius univerſum ambitum columellae cum epiſtyliis adornabant; quae nonnunquam etiam ad innitendum uſui forent. Poſt podium locus erat ad ſpectandum comparatus, &, utpote prae ceteris dignior, honoratiſſimis quibuſque deſtinatus. Itaque ibi & exſtructus erat Suggeſtus Principis, & conſtitutum Tribunal editoris, & Magiſtratus ſuo ſtipati comitatu in ſellis curulibus (modo hoc jure fruerentur) adſidebant, & Veſtalibus aſſignatae ſedes; quorum omnium fuit *ad Podium ſpectare*.

Ne vero illic poſitis, loco tam arenae propinquo, aliquid periculi a ferarum aggreſſionibus crearetur, caveri id ſolebat vel firmis retibus ſupra murum obtentis, vel clathris ferreis arenam totam concludentibus, vel etiam euripis eandem undelibet obſepientibus.

§. III.

De reliquis Amphitheatri partibus.

I. A loco, quem modo inſpeximus, primoribus attributo initium ſtatim ducebant Subſellia: quorum prima quatuor vel quinque Senatui mancipata erant, quae nomine a theatris (83) traducto ORCHESTRA vocabantur. Supra Senatum quatuordecim gradus Equitibus addicti; ut propterea *ſedere in quatuordecim* equeſtris dignitatis nota fuerit (84). Reliqui porro omnes plebi relicti (85).

Vni-

(83) Apud Graecos *Orcheſtra* ἀπὸ τοῦ ὀρχεῖσθαι (*a ſaltando*) dicta fuit ima Theatri pars inter proſcenium & cuneos, quoniam ibi choro locus erat. At in Theatro Romano Orcheſtra ſedes ſenatorum fuit. Atque hinc horum ſubſellia in Amphitheatro eandem ſortita ſunt nomenclaturam.

(84) Inſignis eſt hanc in rem locus Tullii Fam. X. 32. *Ludis, quod Gadibus fecit, Herennium Gallum hiſtrionem ſummo ludorum die, annulo aureo donatum IN QVATVORDECIM SESSVM deducit.*

(85) Nullum libera republica ejuſmodi diſcrimen fuit, quod ſub Principibus invectum; licet in theatro jam ante ex lege Roſcia invaluiſſet, ut equites a plebe ſecernerentur. Quo autem tempore ſua cuique ordini erant deſtinata ſubſellia, tum ne ab inſolentioribus alienae ſedes, quod aliquando fiebat, occuparentur, DISSIGNATORES, ſeu LOCARII aderant, qui iſtiuſmodi invaſores excitarent rejicerentque. Ea de cauſa Martialis, cui utpote jam tribuno militum inter equi-

Vniverſa interim illa ſubſelliorum ſeries ità in tres partes tribuebatur, ut *ima*, *media*, & *ſumma Cavea* diceretur. Atque ima quidem Cavea ex Lipſio de Amphith. 14. Orcheſtram & Equeſtria complectebatur: media porro, & ſumma erat Popularibus aſſignata; at ea tamen ratione, ut media honeſtiores exciperet, reliqua multitudo ad ſummam rejiceretur. Hinc a Seneca de Tranquill. *verba ad ſummam caveam ſpectantia* dicuntur ea, quibus plebecula delectetur.

Verum Mazochio in jam laudato Comment. p. 127. & n. β. non abs re fore videtur, imam mediamque caveam paullo aliter, quam a Lipſio factum fuerat, diſponere. *Quid enim*, inquit, *impedimento eſt, quominus imam orcheſtra tantum definiamus, mediae vero caveae inferiorem partem, quae orcheſtrae propior, equiti, ſuperiorem plebeiis, quibus & ſumma cavea vacabat, aſſignemus? Ita ſumma ſubſelliorum partitio exſiſtet in ORCHESTRAM, & POPULARIA, tum haec rurſus in EQVESTRIA, &*

equites ſpectare jus faſque erat, ita gloriatur:

> . . . . . . *Vidit me Roma tribunum;*
> *Et ſedeo, qua te ſuſcitat Oceanus.*

Ipſis autem Diſſignatoribus (quos ab editore conſtitutos licet credere) ſervi, & plebeji quiddam pretii pro loco pendebant. Eapropter Martiali V.25. dicitur *Hermes divitiae locariorum;* quippe cum ad eum ſpectandum concurrerent plurimi, unde amplior pecunia locariis rediret. Huc referendum eſt etiam, quod legitur apud Ciceronem pro Mur. 34. in ludis locum tribulibus atque amicis dari a potentioribus conſueviſſe.

& POPVLARIA ſtricte accepta tribuentur. In id vero plura affert, quibus oſtendat Popularibus etiam Equeſtria contineri: e quibus unum eſt illud Maronis. II. Georg. 509.

. . . . Hunc plauſus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) PLEBISQVE PATRVMQVE
Corripuit.

Alterum Iuvenalis Sat. III.

Aequales illic habitus, ſimilemque videbis
ORCHESTRAM, & POPVLVM.

Quibus locis Equeſtria nulla, ut ait, commemorantur, quod ea *populo*, ſeu *popularibus* continerentur. Cetera brevitatis gratia praetermittimus.

II. Tria porro in Amphitheatro erant Diazomata ſeu Praecinctiones ſive Baltei, latiores ſcilicet quidam gradus, qui anguſtiores alios infra poſitos veluti complectebantur; ita ſane interjecti, ut primus Orcheſtram ab Equeſtribus, alter haec a Popularibus, tertius univerſam caveam mediam a ſumma ſejungeret. Erant illi quidem non ad conſidendum comparati, ſed ut illac, quod jam videbitur, ingreſſus ad ſeſſiles gradus pateſceret.

III. Id quidem certe praeſtabant Aditus ſeu Vomitaria, oſtiola in praecinctionibus aperta, per quae ingredientibus acceſſus ad ſubſellia dabatur.

IV. Hoc autem ipſum ut commode fieri poſſet, in ſingulis ſubſelliorum ordinibus, vide-

delicet in orcheſtra, equeſtribus, &c. anguſtae quaedam erant graduum depreſſiorum ſeries, per quos quiſque facili deſcenſu a praecinctione ad occupandum locum deveniret: eaſque Vias, Itinera, Scalaria placuit appellari.

V. Quaelibet porro ſedilium portio inter duas vias media, a forma quam referebat, Cuneus vocabatur, quia infra contractior paullatim ſuperne dilatabatur.

VI. Suprema in Amphitheatro Cathedra fuit, porticus nimirum arcuato opere ſuperam totam oram circumiens, unde feminae in ſuis cathedris ſeorſum ſpectabant. Facit huc, quod cecinit Calpurnius Ecl. VII.

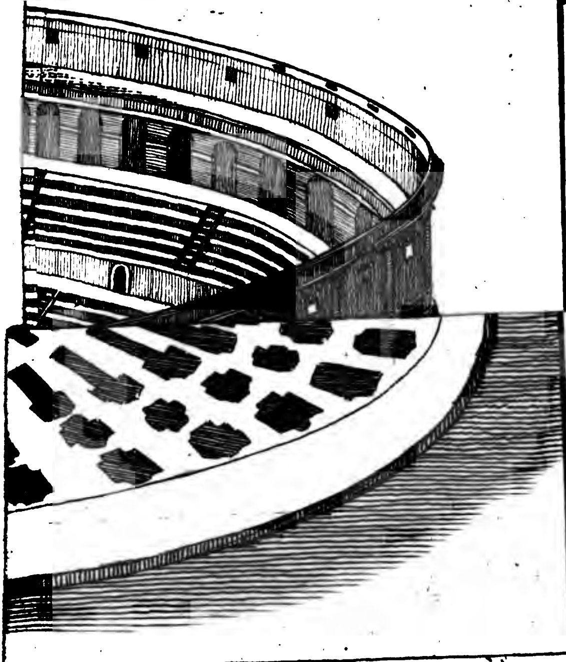
Venimus ad ſedes, ubi pulla ſordida veſte
Inter femineas ſpectabat turba cathedras:
Nam quaecunque patent ſub aperto libera caelo,
Aut eques, aut nivei loca denſavere tribuni.

VII. Atque haec interior Amphitheatri facies erat. Exterius autem duplex in altum, aut vero triplex porticuum ordo totam circa molem praetexebat fulciebatque. Ibidem ſcalae exſtructae paſſim erant, per quas ſpectatorum turba ad aditus aſcenderet, qua deinde in caveas ſe ſe diffunderet. Praeter eas autem porticus, alia in ſummo fuit ad ſpectandum comparata, quam Cathedram vocatam modo diximus. Supra hanc porro murus adſurgebat, non raris perforatus feneſtris, & corona in fa-

ſtigio poſita exornatus. In ipſo coronae ambitu aperta foramina erant, in quae immitti antennae poſſent, queis vela ad inumbranda ſedilia expandi ſolita ſuſtinerentur.

Totum id in Amphitheatri Flavii imagine, quam ex ejus ruinis effingendam integram curavimus (praeter dimidiatam, quam ex Lipſiana deformatione appoſuimus) poteris intueri. Vbi etiam conſpicaberis quadruplicem columnarum ad ornamentum erectarum ſeriem, eaſque vario ſtructurae genere Tyrrhenicas, *Doricas*, Ionicas, Corinthias. Ibidem & gradum, per quem in amphitheatrum ipſum aſcenſus erat, videre licebit: quem ſane etſi Flaviani reliquiae nullum oſtentent, non tamen ei defuiſſe ſat ex eo probabiliter colligi poteſt, quod ea pars veluti quiddam hujuſcemodi ſubſtructionum proprium fuiſſe videatur, cum & in Campano apud Mazochium, & in aliis apud Lipſium compareat.

Tom. I. pag. 314.

ria.

a.

a.

na ad immittendos malos.

CAPVT XI.

De Ludis gladiatoriis.

SAtis hucuſque perſpecto loco gladiatoriis ſpectaculis maxime deſtinato, ad horum nunc rationem animum adhibeamus; primumque omnium nonnulla ad rem totam gladiatoriam illuſtrandam idonea perſequamur.

§. I.

De gladiatoriae rei ortu, & progreſſu.

I. Gladiatorios ludos, non ſecus ac reliquos Romae celebrari ſolitos (circenſes, ſcenicos, venationem) a Lydis ex Aſia devectos in Etruriam primitus fuiſſe, atque inde Italiam longe lateque permeaſſe, communis ferme doctorum hominum opinio eſt (86). Cauſa autem, quae huic ludicri generi originem dederit, religio vulgo fuiſſe creditur. Etenim in more olim fuit poſitum, ut in fortium virorum

(86) Habes jam, unde ipſum *ludi* vocabulum apud Romanos exſtiterit, ab iiſdem nimirum, a quibus & res tradita eſt, a Lydis.

rum funeribus captivi aliquot (87) enecarentur, quorum ſanguine illorum animas expiatum iri rebantur. Sed cum poſtea crudele nimis id inſtitutum videri coepiſſet, placuit ut iidem illi inter ſe decertantes ſe ſe ipſi defunctis victimas mactarent. Iſque primus gladiatorii certaminis ortus fuit.

Hinc autem factum, ut ejuſmodi ſpectacula *Munera* dicerentur, quoniam, ut inquit Tertullianus de Spectac. 12. *Officium mortuis hoc ſpectaculo facere ſe ſe veteres arbitrabantur.* Eadem de cauſa qui ludos ederet (qui vulgo *Editor*) etiam *Munerarius* vocatus; & gladiatores ipſi, utpote ad buſtum perempti, *Buſtuarii*.

II. Verum ab ementita hac pietatis imagine res ſenſim ad ſolam voluptatem translata eſt, uſque eo, ut inter ipſas epulas ad oblectandos animos adhiberetur. Hunc efferatiſſimum morem mirifice jam olim adamarunt Campani; qui, prout refert Strabo V. *convivas vocabant ad paria gladiatorum; quorum numerum pro dignitate cujusque convivii augebant minuebantve.* De ipſis loquitur Silius XI. cum canit:

Quin

(87) Ea de cauſa apud Homerum Il. Ψ Achilles in Patrocli pyram injecit:

Δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἷας ἐσθλούς.

Biſſenos juvenes Trojano ſanguine cretos.

Et Virgilius in Pallantis funere de Aenea ſic narrat X. Aen. 507.

. . . Sulmone creatos
Quattuor hic juvenes, totidem quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.

Quin etiam exhilarare viris convivia caede
Mos olim, & miſcere epulis ſpectacula dira
Certantum ferro, ſaepe & ſuper ipſa cadentum
Pocula, reſperſis non parco ſanguine menſis.

III. Idem porro conſectatos fuiſſe Romanos auctor eſt Nicolaus Damaſcenus, cujus apud Athenaeum IV. 13. haec ſunt ſenſa: *Gladiatorum ſpectacula non per ferias tantum & in theatris* (ſcilicet amphitheatris) *Romani exhibebant, ſed & in conviviis. Quin & ad coenam ſaepe amicos vocare ſoliti cum ob alia, tum ut bina, aut terna paria gladiatorum viderent.*

Id autem, quod exemplo Campanorum factum, Romae prius obtinuiſſe videtur, quam ut publice funeris cauſa iidem ludi ederentur: quod quando primum evenerit, docet Epitome Liviana XVI. ubi ita narratur: *D. Junius Brutus munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus:* ſcilicet A. V. CCCCLXXXVI. Deinde vero ſaepius idem actum, nec fere alibi quam in foro, e non paucis Livii locis apparet.

Quanquam autem non dari antea gladiatores, niſi pro illuſtrium virorum obitu ſolerent; poſtea tamen, quae eſt ambitionis natura, privatorum etiam mentes hujuſcemodi editionum cura occupavit. Itaque nonnulli de tam deteſtabili pompa ſolliciti, teſtamento cavebant, ut certa ſibi poſt mortem gladiatorum paria com-

committerentur. Cicero pro Sulla: *Ita profuſus*, inquit, *interpoſiti ſunt gladiatores, ſed quos teſtamento patris deberi videmus*.

Hac igitur ratione apud Romanos e domeſticis parietibus in apertum gladiatorii ludi prodierunt. Sed eo tandem ventum eſt, ut ad unicum animorum oblectamentum in Amphitheatro identidem (aliquando etiam in foro, in ſeptis, in circo) exhiberentur. Hinc & eos edendi certis magiſtratibus impoſitum munus eſt, praetoribus, aedilibus, necnon Principum aevo quaeſtoribus. Atque ipſi non raro privati ad populi gratiam captandam gladiatores de ſuo dare ſtuduerunt.

IV. Mirum quidem id omne: illud vero multo magis mirandum, quod cum gladiatores vulgo aut captivi eſſent venditi laniſtis, dative ab imperatoribus acto triumpho in ludum, aut vero ſervi ad gladium damnati; nonnunquam porro liberi homines, etiam e primoribus urbis, vel deſperatione ſuarum rerum, vel ambitione Principibus gratificandi, in gladiatorios ſe ſe greges cooptari curabant: iique proprio vocabulo *Auctorati* dicti, ſicut quam inde conſequebantur mercedem, *Auctoramentum*. De ipſis Manilius IV. 225.

> *Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenae;*
> *Atque hoſtem ſibi quiſque parat, cum bella quieſcunt.*

Vid. Liv. XXVIII. 21.

§. II.

§. II.

De vitae gladiatoriae institutis.

Quoniam gladiatoria certamina in deliciis ſummopere habebantur, idcirco plurimum in eo ſtudii poni conſuevit, ut gladiatores iis ante viribus & arte inſtruerentur, per quas ad praelia fortiſſimi peritiſſimique accederent, unde amplior in ſpectatores jucunditas redundaret. Eam ob rem exſtructi Ludi fuerant, ubi concluſi illi ad conſtitutam ſibi vitae tum normam tum inſtitutionem degerent, quo & robur compararent, & depraeliandi rationem ediſcerent. Et Romae quidem plures hujuſmodi gladiatorii Ludi fuere, qui diverſis appellationibus dicti Ludus Gallicus, Dacicus, Magnus, Matutinus, Aemilius (88). Quibus ſingulis de more praeerant tum *Laniſta*, concertationum magiſter, de quo mox ſermo erit, tum *Procurator*, qui ſummam ibi rerum adminiſtraret: ſed vero etiam aſſignatus

(88) Horum nominum, ſi ſcire collibuerit, cauſas accipe. *Gallicus*, & *Dacicus* ludi dicti, quod ibi vel Galli, vel Daci gladiatores continerentur. *Magnus*, quod ceteris amplitudine praeſtaret. *Matutinus*, quod in eo beſtiarii ad matutinas cum feris pugnas alerentur. *Aemilius* denique a ſuo, uti videtur, auctore nuncupatus.

tus erat *Medicus*, qui minime vulgari ſtudio valetudinem accuraret (89).

In his itaque Ludis gladiatores *dabantur in ſaginam*, ita ſcilicet, ut idoneo cibo potuque gladiatoriam illam, quae maxime expetebatur, totius corporis firmitatem ſibi pararent. Huic autem rei proderat non minimum medici vigilantia, a quo quae ad ſanitatem magis conducerent, praeſcribebantur. Hac eadem ſane de cauſa regiones etiam a caeli ſalubritate praeſtantiores delectae aliquando ſunt, ubi Ludi haberentur; uti Capuae in primis & Ravennae habitos a Romanis fuiſſe conſtat ex Caeſare I. Civ. 14. atque ex Strabone V.

Concertandi vero artem edocebatur gladiatoria turba a Laniſtis; qui etiam *Doctores* & *Magiſtri* dicti ſuis quique ejus rei gratia *familiis praeerant* (90). Cum his igitur tirones batuentes rudibus ad praelia exercebantur. Quod &

(89) Inter veterum inſcriptionum elogia occurrunt haec etiam: PROC. LVDI. MAGNI -- PROC. LVDI. MATVTINI -- MEDICVS. LVD. GALLIC. -- MEDICVS. LVDI. MATVTINI.

(90) Dici vere admodum poterant laniſtae *familiam ducere*, uti animadvertit Lipſius I. Saturnal. 15. etenim haec locutio iis omnibus communis fuit, qui quarumlibet ſocietatum ſectarumve principes duceſque eſſent. Ita apud Ciceronem VII. Fam. 5. *Accedit etiam, quod FAMILIAM DVCIT* (Trebatius) *IN IVRE CIVILI*. Inde vero traductum hoc dicendi genus ad alia fuit. Quare Idem IV. de Finib. 16. *Sed primum*, inquit, *illud vide, graviſſimam illam noſtram ſententiam, QVAE FAMILIAM DVCIT*.

& per palaria factum (de cujus exercitii genere diximus p. 262.) apparet e Vegetio I. 11. Poſtquam autem hujuſmodi meditationibus illi ſatis apti pugnando evaſerant, in arenam tandem ad verum certamen producebantur; quod nos jam videbimus.

§. III.

De certamine gladiatorio.

I. Cum gladiatores in pugnam educendi forent, editor propoſitis ante evulgatiſque libellis tum ludorum diem, tum eorum, qui prodituri eſſent, nomina, univerſis palam faciebat: idque omnino fuit *pronuntiare*, *oſtendere*, *proponere munus*. Eo locutionis genere ſic uſus eſt Cicero IX. Fam. 8. *MUNUS flagitare, quamvis quis OSTENDERIT, ne populus quidem ſolet, niſi concitatus.*

II. Ad dictam deinde diem ubi in arenam gladiatoria manus deſcendiſſet, primum a munerario ipſo bini pro ratione virium componebantur: quam rem per haec plane verba *componere*, *comparare*, *committere* exprimi placuit. Huc ex innumeris aliis ſpectat illud Horatii I. Sat. 7.

. . . . . . *Rupili & Perſi par pugnat, uti non*
COMPOSITUS melius cum Bitho Bacchius.

III. Commiſſi jam gladiatores, antequam pu-

pugnam inirent, brachia & arma ad quandam ſpeciem jactando proludebant; quod ſollemni vocabulo *ventilare* dictum. Idque ubi aliquandiu factum fuerat, tandem tubae ſignum manus inter ſe eos conſerere jubebat. Accommodate ad hunc totum morem Seneca Epiſt. 117. *Quam ſtultum eſt*, inquit, *cum ſignum pugnae acceperis, ventilare? Remove iſta luſoria arma, decretoriis opus eſt.* Vbi omnia cum re gladiatoria optime congruunt: etenim arma, quae in illis proluſionibus adhibebantur, utpote ludi etiam gratia & in altum emitti, & inde eleganter excipi ſolita, nihil prorſus ad feriendum valuerint oportuit; ut propterea, cum decertandum eſſet, a luſoriis hiſce ad decretoria devenire neceſſe foret.

IV. Poſt id igitur arenarii praelium commiſſuri, defixis in ſe invicem oculis ſtabant: tum alter alterum petere, ictuſque ſimul apta corporis declinatione exire conabatur. Ita apud Maronem V. Aeneid. 438.

> *Stat gravis Entellus, niſuque immotus eodem,*
> *CORPORE tela modo, atque oculis vigilantibus EXIT.*

Indidem ſuum illud expreſſit Tullius I. Catil. 6. *Quot ego tuas PETITIONES ita conjectas, ut vitari non poſſe viderentur, parva quadam DECLINATIONE, & , ut ajunt, CORPORE EFFVGI?*

In his autem aggreſſionibus praecipua cura erat latus, quod maxime petebatur, obtegendi: ex quo ortum duxere illa: *tecto diſcedere latere*, & contra *latus dare*, *praebere*; quo-

quorum alterum eſſet, periculum evadere; alterum, ſe ſe in diſcrimen objicere. Et quoniam, pluribus ſimul paribus dimicantibus, contingebat aliquando, ut aliquis per alterius latus vulneraretur, ea de cauſa ab eodem Tullio in Vatin. 5. dicitur: *Omnia mea tela ſic in te conjicientur, ut nemo PER TVVM LATVS, quod ſoles dicere, SAVCIETVR.*

V. Cum quis alteri vulnus inflixerat, clamabat: *Habet*, vel *Hoc habet*; perinde prorſus ac apud Poetam Meſſapus XII. Aeneid. 294.

> . . . . . . *Teloque orantem multa trabali*
> *Deſuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:*
> *HOC HABET.*

Quod ita explicat Servius: *Percuſſus eſt lethali vulnere: Habet vulnus lethale.*

VI. Tum qui ab injecta plaga deficientes jam ſentiret vires, is, quo ſe victum fateretur, ſubmittebat arma. Elegantiſſima eſt hinc tranſlatio Senecae Conſolatione ad Polybium: *Omnes ſcient, quomodo te in iſto geſſeris vulnere; utrumne ſtatim percuſſus ARMA SVBMISERIS, an IN STATV ET GRADV STETERIS.*

Exinde idem ille ad ultimam arenae oram accedens veniam a populo poſtulabat. Ex hoc more traxit illud Horatius I. Epiſt. 1.

> . . . . *Vejanius, armis*
> *Herculis ad poſtem fixis, latet abditus agro,*
> *Ne POPVLVM EXTREMA toties EXORET ARENA.*

VII. Populus, penes quem vitae mortiſque

in his ludis poteſtas erat, pollicem vel premendo, vel vertendo, ſupplicem aut dimitti, aut interfici imperabat. Rem declarat Juvenalis III.

Munera nunc edunt, & VERSO POLLICE vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

Inde ortum Horatianum hoc I. Epiſt. 18.

Fautor VTROQVE tuum laudabit POLLICE ludum.

VIII. Si igitur ita populo arriſiſſet, gladiator mittebatur. Atque hinc profectum, ut *dari gladiatores ſine miſſione* dicerentur, cum nulla eis, niſi quam victoria daret, ſpes vitae relinquebatur. Argute admodum Florus III. 20. de Spartaci pugna: *Quod*, inquit, *gladiatore duce oportuit, SINE MISSIONE PVGNATVM EST.*

IX. Gladiator mortem ſubiturus *ferrum recipere*, animo nimirum & corpore intrepido, imperabatur. Qua de re Tullius pro Sext. 37. *Ipſum vero*, inquit, *quid accuſas? num defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari ſolet, FERRVM non RECEPIT?*

X. Occiſorum cadavera ſtatim efferebantur, cum propterea ante ipſa ſpectacula feretrum in ludi locum inferretur (91); atque in Spoliario portae libitinenſi adjacente locabantur,

(91) Apertus hac de re eſt Quintiliani locus Declam IX. *Sonabant clangore ferali tubae, ILLATISQVE LIBITINAE THORIS ducebatur funus ante mortem.*

tur, donec omnino munera abſoluta forent. Hinc illae acclamationes ſenatus in demortuum Commodum, quas refert Lampridius 18. *Gladiatorem in ſpoliario. Qui ſenatum occidit, in ſpoliario ponatur. Qui ſenatum occidit, unco trahatur*: etenim & hoc de enectis gladiatoribus factitatum, ut unco e media arena extraherentur. In Spoliario autem ipſo (inde dicto, quod ibi mortuorum ſpolia ponebantur) etiam ſemineces, ubi curari nequirent, conſici ſolebant.

XI. Victorum praemia fuere PALMAE, PECVNIA, omniumque maximum RVDIS; qua qui donarentur (*Rudiarii* inde dicti) vacationem a gladiatoriis decertationibus aſſequebantur. Quare de ſe ipſe praeclara metaphora Horatius I. Epiſt. 1.

> *Spectatum ſatis, & DONATVM jam RVDE quaeris,*
> *Mecoenas iterum antiquo me includere ludo.*

§. IV.

De multiplici Gladiatorum genere.

Varia fuere gladiatorum genera, varia arma, varia quoque dimicandi ratio: quae omnia extremo hoc loco exſequemur.

I. SECVTOR, qui cum RETIARIO compoſitus, ex eo ſibi nomen adſcivit, quod adverſarium, ut mox ſubjicietur, plerumque inſeque-

retur. Pro armis illi attributa GLADIVS, CLYPEVS, & GALEA. Retiarii vero arma fuerunt RETE, & FVSCINA; caput autem GALERO obtectum.

Pugnae inter eos id genus erat. Retiarius in hoſtem rete ad obvolvendum conjiciebat: & ſi quidem res ſucceſſiſſet, tridente dein ferire nitebatur: at ſi minus, tum, ut ſpatium ad illud iterum colligendum compararet, raptim huc illuc fugiebat: ac per id temporis intento eum gladio Secutor confoſſurus inſectabatur, donec rurſus ille converſus rete jaceret. Ita per has vices, dum alter alterum fauciaret, dimicatio trahebatur.

II. MIRMILLO cum THRECE committi eſt ſolitus. Eorum alter Gallico more armatus GLADIO fuit, SCVTO, & GALEA, cui piſcis imago inerat. Alterius arma erant SICA, & PARMA; quae communi nomine dicta *Threcidica*.

Quando autem Mirmillo, quod non raro factum, cum Retiario comparabatur, tum is hoc inter pugnandum carmen canebat: *NON TE PETO, PISCEM PETO: QVID ME FVGIS GALLE?* (Feſtus voc. *Retiario*)

III. Aliud par fuit SAMNIS, & PROVOCATOR. Samniti (quem ſequiore aetate *Hoplomachum* vocatum docet Lipſius II. Saturnal. 11.) ſicut nomen, ita & armaturam a populo cognomine deſumptam primi attribuerunt Campani, ut refert Livius IX. 40. Ille igitur more Samnitium SPONGIA habebat munitum pectus, SCVTVM argento caelatum, ſiniſtrum crus OCREA conveſtitum, caput CRISTATA GA-

lea opertum. Ex quo poſtremo ornatus genere ejus adverſarius etiam *Pinnirapus* dictus eſt. Is vero tum Glypeo armatus fuiſſe videtur, tum vero maxime Gladio ad feriendum, non ſecus ac ille.

IV. Essedarii appellati ſunt, qui ex eſſedis, auriga regente equos, praelia conferebant. Eos autem opinatur Lipſius ibid. 12. poſtquam ita aliquandiu dimicaſſent, e curru demum deſilientes peditum more depugnaſſe.

V. Andabatae (Graecis Ἀναβάται; utrumque ab *ἀναβαίνω conſcendo*.) oculis galea tectis praeliabantur ex equis. Hinc natum proverbium eſt, quo utitur Hieronymus contra Jovinianum: *Melius eſt, quod dicitur, clauſis oculis ANDABATARUM MORE PUGNARE, quam directa ſpicula clypeo non repellere veritatis*.

VI. Memorantur praeterea Lipſio ibid. 13. tum ex Artemidori teſtimonio Dimachaeri, qui duobus gladiis, ut vox indicat, dimicarint; tum etiam Laquearii ex Iſidori auctoritate, qui eos laqueo ad proſternendum enecandumque hoſtem uſos affirmat.

VII. Gladiatores porro Fiscales dicti fuere, qui Auguſtorum proprii de fiſco alebantur. Ab eiſdem non alios eſſe, qui Senecae Epiſt. 7. Postulatitii vocantur, credibile admodum eſt; quippe quod eos ob ſingularem artem, ornatumque a Principe ſaepe populus poſtularet.

VIII. Denique Meridiani nuncupati quaedam veluti beſtiariorum reliquiae, qui nempe matutinae cum beſtiis pugnae ſuperſtites, jam

circiter meridiem nulla decertandi arte, nullo adverſus ictus adhibito munimento ſe ſe mutuis vulneribus trucidabant.

CAPUT XII.

De Ludis circenſibus.

LVdi, de quibus dicere aggredimur, *Conſuales* antiquitus fuere dicti; utpote Conſo (qui conſilii deus, idemque ac Neptunus, habitus) per Romulum initio ſacrati. Poſtquam vero a Tarquinio Priſco Circus in valle Murcia inter colles Aventinum & Palatinum conſtitutus fuit, ubi deinceps id ludorum genus ederetur (quod antea mancipatum ſibi locum non habuerat,) tum demum Circenſes vocari coepti ſunt. Horum excutienda ratio nobis eſt, poſteaquam tamen Circum ipſum perluſtraverimus.

§. I.

De Circo Maximo.

Cum plures Romana in urbe Circi diverſis temporibus conditi fuerint; qui tamen univerſos ſemper alios non aetate modo, ſed magnitudine etiam anteceſſit, ille fuit, qui modo memoratum Priſcum nactus eſt auctorem,

Ma-

Maximus propterea appellatus; quem ipſum nos heic paucis deſcribemus.

I. Vniverſim Circos mutuatos inde fuiſſe nomen, quod ad orbiculatam quandam figuram accederent, ſatis res ipſa loquitur. Verum inficiandum non eſt, non parum eos longiores, quam latiores fuiſſe. Ita Maximus, quo de agitur, non minus tria ſtadia cum dimidio in longum protendebatur, cum tamen latitudine ſtadium non excederet.

Cum ſic res ſe haberet, bina Circus capita ratione longitudinis exhibebat: quorum alterum in hemicycli figuram conformatum erat, alterum recto muro definitum. Atque in incurva quidem illa parte, quae extrema circi erat, Moenianum ſupra exſtabat, ab ejuſque utroque latere, interjectis ſpatiis, duo alia Moeniana ſive Podia, quadrigis (uti in periIluſtrium aedificiorum faſtigiis ſolebat fieri) exornata. In recta vero altera, quae frons fuit, tredecim portae uno ordine ſitae viſebantur: quarum media, omnium maxima, aditum in circum dabat, reliquae minores utrinque diſpoſitae (quae dictae *Carceres*) quadrigas ad curſum emittebant: ſed & praeterea portae illi ceterarum principi Moenianum erat impoſitum, cui non abſimilia alia duo ad angulos exſtructa. Vnde factum, ut tota ea pars *Oppidum* diceretur, quod ob pinnas turreſque quandam oppidi imaginem praeberet. (Varr. IV. L. L. 32.)

II. Circi aream *Fori* ad ſpectandum poſiti ambiebant; quos primitus nulla publica impenſa privati ipſi ſibi ligneos parabant. De

qua re ita Livius I. 35. *Tum primum* (regnante Tarquinio Priſco) *Circo, qui nunc Maximus dicitur, deſignatus locus eſt: loca diviſa patribus equitibusque, ubi SPECTACULA SIBI QUISQUE FACERENT, Fori appellati*. Eoſdem poſtea ſtabiles Tarquinius Superbus aere publico exſtruendos tegendoſque (cum ante ſub dio ſpectaretur) curavit. (Dionyſ. p. 200.) Atque hac forma Circus ad Iulium Caeſarem uſque conſtitiſſe fertur; hic autem elegantius eum reſtitutum triplici porticuum ordine (quo ferme pacto in amphitheatro res habuit) adornaſſe.

In qua nova Circi ſtructura notare (ex Dionyſii relatu p. 201.) decet, ſedilia illa omnia, quae ab imis mediiſque porticibus ſuſtinebantur, lapidea fuiſſe, atque in declivitatem (uti in amphitheatro) compoſita. At quae ad ſummas porticus pertinuerunt, ea & ex ligno erant conſtructa, & in ipſas porticus immiſſa: hae namque extremae porticus non ut ceterae ſuffulciendis ſubjectae ſedibus deliteſcebant, ſed ſupra erectae apertaeque Circum introrſus libere proſpectabant; quod in adjecta tabula cernere fas tibi erit.

III. Iam ut reliquas Circi partes percurramus, in media ejus arena exſtructus lateritius murus erat, latitudine duodecim fere pedum, altitudine circiter quatuor, longitudine plurimam areae occupans partem, SPINA appellatus. In ambabus hujus extremitatibus METAE, ad quas flectere oportebat currus, locatae erant: quae ſingulae e tribus columnis cupreſſi referentibus figuram, atque in ovi formam

S.

tione.

Tom. 1. Pag. 320.

UNIV. OF MICH.

. . . . *Mors VLTIMA LINEA rerum eſt*.

V. Circi arenam ferrea clauſtra circumſepiebant, quae ſpectatores a ferarum aggreſſionibus tutos redderent. Qua eadem de cauſa fuiſſe eam per Caeſarem euripo cinctam refert e ceteris Plinius VII. 7.

VI. Eam vero fuiſſe circi amplitudinem, ut interior ambitus (qua latiſſime pateret) mille paſſuum eſſet, & centum quinquaginta hominum millia poſſet capere, auctor eſt Dionyſius p. 200. Qui tamen conſeſſorum numerus a Plinio ad ducenta & ſexaginta millia, atque a Publio Victore ad trecenta octoginta quinque millia extollitur. Vix credibile videatur.

. De locorum ad ſpectandum diſtributione ita habendum eſt. Initio Tarquinius Priſcus patribus equitibuſque loca diviſit; quod demonſtrant verba Livii I. 35. per nos non multo ante allata. Tum idem Tarquinius (narrante Dionyſio p. 200.) id egit, ut ſuus cuique curiae locus daretur. Inde nullo amplius ordinum diſcrimine permiſte patres, equites, plebeji toto reipublicae tempore adſederunt. Auguſtus tandem (teſte Dione p. 563.) ſeorſum tum ſenatum, tum equitem ſpectare juſſit. Qui tamen cum certum eis locum non aſſignaſſet, id poſtremo pro ſenatoribus praeſtitit Claudius, pro equitibus Nero. (Suet. in Claud. 21. & in Ner. 11.)

VII. Poſtremo in exteriore circuitu infimus porticuum ordo officinas in fornicibus ipſis exſtructas, ſupra vero cellas habebat: perque eas offi-

officinas certis ſcalis introitus aſcenſuſque venientibus ad ſpectacula pateſcebat.

§. II.

De Curſu.

Qui in circo edi ſolebant ludi, ſex numerantur, Cursus, Certamen athleticum, Ludus Troiae, Venatio, Pugna equeſtris & pedeſtris, atque Naumachia. Inter quos univerſos qui maxime primatum obtinuit Cursus, idem & prae reliquis heic primas aget.

I. Id ludicri genus non bigis modo, trigis (92), aut quadrigis, ſed equis etiam a curru ſejunctis fuiſſe inſtitutum, e vetuſtarum rerum memoria perſpectum eſt.

Ac de his quidem equis ſtatim illud animadvertendum ſe prodit, fuiſſe in more poſitum, ut ſingulis bigis quadrigiſve equus unus praecurreret, ipſarum quaſi miniſter & adhortator. A quo tamen equorum genere longe alii illi erant, qui praemii cauſa de velocitate certabant. Hos profecto nonnunquam *deſultorios* dici placuit, quippe cum ita fieret interdum,

 ut

(92) Rariores quidem, at non inuſitatae fuerunt in Curſu trigae. Rem diſerte teſtatur Dionyſius VII. in fine. Quin etiam ſejuges aliquando, & ſeptejuges ſpectati in circo. De hoc autem toto qui plura ſcire aveat, vel etiam ipſorum curruum formam noſſe, legere poterit, quae notata infra ſunt Cap. de re vehiculari §. 3.

ut eques binos ducens ab altero in alterum in ipſo curſu tranſultaret (93).

II. Tam vero bigarii, quam quadrigarii, & celetes in Factiones diverſis veſtium coloribus diſcretas dividebantur. Hae duae tantum initio fuerunt *Alba*, & *Ruſſata*: at proceſſu temporis ad quatuor devenere, additis *Praſina*, & *Veneta*, viridis altera, altera caerulei coloris. Binas inſuper Imperator Domitianus adjecit *Auratam*, atque *Purpuream*: ſed has poſt ejus mortem, actis a ſenatu reſciſſis, abolitas fuiſſe creditur, cum nulla deinceps earum exſtet mentio. Singulis autem factionibus qui praeerant, *Domini*, ac *Magiſtri* dicebantur: quorum erat, quaecunque neceſſe forent, equos, vehicula, veſtes editoribus locare. Mirandum porro eſt, quantum in aliquam ex his factionibus populi ſtudium ſaepe exſtiterit, ut aliquando etiam cum alii aliis inconſultius faverent, graviſſimae inde contentiones caedeſque enatae ferantur.

III.

(93) Hunc morem tenuiſſe in bello quoſdam Numidas, ut cum binos traherent equos, inter acerrimam ſaepe pugnam in recentem ex feſſo armati tranſilirent, docet Livius XXIII. 29.

E pari autem, quod in circenſi curſu obtinuit, inſtituto anſam arripuit Tullius pro Mur. 27. ita arguendi Poſtumium, qui e candidato praetorio accuſator factus erat Murenae candidati conſularis: *Qui neſcio*, inquit, *quo pacto mihi videtur praetorius candidatus in conſularem, quaſi deſultorius in quadrigarum curriculum incurrere*. Re namque vera quid deſultorio cum quadrigis commune fuit? Sic ex Oratoris ſententia: quid tam abſurdum eſſe potuit, quam ut quis a ſua petitione ad alterius dignitatis petitorem accuſandum deflecteret?

III. Quod ad curſum ipſum attinet, res ita ſe habebat. Primum quoniam non parum intererat, e quonam foret carcere quiſque currus equuſque egreſſurus, quippe cum e carceribus alius alio rectiorem, ideoque breviorem panderet ad metas viam; ea de cauſa id per ſortem decernebatur. Quam inſtituti rationem imitatus in curſu navium Virgilius V. 132. cecinit:

Tum loca ſorte legunt . . . .

Inde currus ipſi, vel equi (tot numero, quot factiones erant) pro carceribus ſtantes, fronteque ad albam lineam aequata, ſignum exſpectabant: quod ubi a ludorum praeſide per projectam mappam datum eſſet, curſum repente capeſſentes per dexteram circi aream praeter ſpinam ad extremam metam contendebant: tum circum eam ſiniſtrorſus iter flectentes ad primam revertebantur; idque unum erat curriculum. Continenter dein alterum ingrediebantur, donec ſeptena confeciſſent: quod cui primo contigiſſet, is eo miſſu victor habebatur.

In hoc duo potiſſimum curanda erant, tum ut, quo iter contractius foret, quam proxime ad metas circumflecteretur curſus; tum ut, quod ſummopere timeri debuit, ne illiſae ad eaſdem rotae perfringerentur. Expreſſum diſerte utrumque principes duo reliquere poetae; alterum Maro V. 162. cum in eodem illo navali certamine inquit:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige curſum,
Litus ama, & laevas ſtringat ſine palmu-

mula cautes.

Alterum Flaccus I. Od. 1. per illud:

. . . . *Metaque fervidis*
Evitata rotis, palmaque nobilis
Terrarum dominos evehit ad deos.

Vt autem ſingulae equorum curruumve circuitiones haud difficulter numerari quirent, tum etiam ut confecto curſu, quinam ex omnibus retuliſſet victoriam, pronum eſſet cognoſcere, ita factitatum fuiſſe creditur. Poſtquam primum ſpatium decurſum erat, atque ab ultima ad priorem metam converti curſus incipiebat, ſtatim a circenſium miniſtris unum e ſeptem ovis, quibus inter alia ſpinae ornamenta locus erat, auferebatur: tum ſimili ratione per reliqua curricula fiebat, donec ſeptenarius numerus expletus eſſet; ita ut cum ſeptimum, quod finem curſus indicabat, tolleretur, tunc qui prior ad primam metam, ſive ad albam lineam devenisſet, eum exſtitiſſe victorem intelligerent univerſi.

Per ſeptenos igitur ambitus peragebatur curſus, iſque abſolutus appellabatur *Miſſus*: quales plerumque quinque & viginti iiſdem circenſibus confici conſueverunt; cum tamen nonnunquam plures ad majorem celebritatem editos memoriae ſit proditum.

Victoriam praemia ſequebantur, PALMAE, CORONAE, praeſertim *lemniſcatae* (94), PE-

CV-

(94) Amplioris ornatus gratia ſolebant coronae *lemniſcis*, videlicet anguſtis quibuſdam taeniis, colligari; ita ut extremae partes ſolutae penderent. Servius ad illud Maronis V. Aeneid. 269.

Puniceis ibant evincti tempora taeniis;

ſi-

cvmpa, aliaque extra ordinem non pauca, quae communi vocabulo *Corollaria* (95) dicta.

§. III.

De Certamine athletico.

Quinque diverſa ludorum genera uno Certaminis athletici nomine comprehenſa ſunt, Lvcta, Pvgilatvs, Cvrsvs, Saltvs, & Disci iactvs. Eadem univerſim ſumpta Graece Πένταθλον, Latine *Quinquertium* a ſuo fuere numero appellata (96).

I. Lv-

ſignificat, inquit, *LEMNISCATAS CORONAS; quae ſunt de frondibus & diſcoloribus faſciis*.

Idem inſigne & palmis non raro additum, quae propterea *lemniſcatae* dictae. Hinc metaphoram illam ſuam deſumpſit Cicero pro Roſc. Amer. 35. *Audio . . . . . multas eſſe infames palmas: hanc primam tamen eſſe LEMNISCATAM, quae Romae deferatur*. Dictum in Capitonem, qui, cum multos antea impune occidiſſet, e nece porro Roſcii aliquid multo utilius tres ejus fundos occupando retulerit.

(95) A corollis, quae actoribus ſcenicis, ubi placuiſſent, dabantur, dicta ſunt *Corollaria* quaecunque munera extra ordinem donarentur. Immo ad cujuſvis rei auctarium haec vox traducta. Hoc pacto Cicero III. Verr. 50. *Ut*, inquit, *ad illos fructus arationum hoc COROLLARIUM NUMMORUM adderetur*. Et IV. Verr. 22. *Hic . . . . . ne SINE COROLLARIO de convivio diſcederet, ibidem convivis inſpectantibus, emblemata* (e duobus poculis a domino appoſitis) *avellenda curavit*.

(96) Pentathlum ſive Quinquertium ex his quinque artibus ait Feſtus conſtitiſſe, Iactu diſci, Curſu, Saltu, Lucta, & Iaculatio-

I. Lvctae ratio haec fuit, ut alter alterum dejicere conaretur. Non una tamen fere, ſed triplex ejuſmodi dejectio victoriam dabat. A quo ipſo ternario numero derivatum Graecis eſt vocabulum τριάσσειν (*vincere*) luctatorum ſuperantium cum primis proprium.

II. Pvgilatvs in eo vertebatur, ut ſe ſe mutuo concertatores exciperent vel pugnis; vel aeneis lapideiſve ſphaeris, quas manibus concluſas habebant (quod pugnandi genus a re ipſa Graecis σφαιρομάχειν dictum); vel denique caeſtibus. Fuere autem caeſtus, lora ferreis plumbeiſve clavis paſſim armata, queis manus brachiaque obvolvebantur. E quibus ad pugilatum paratis armis ſatis apparet, non potuiſſe ejuſmodi certamen non cruentiſſimum fere eſſe, cum praeſertim ei victoria decerneretur, qui adverſarium acrius contudiſſet vulneraſſetque.

Advertendum heic vero eſt, e Lucta ſimul & Pugilatu tertium pugnae genus exſtitiſſe, cui *Pancratii* nomenclaturam par Graecarum vocum πᾶν κράτος (*omne robur*) indidit, quoniam in ipſo cunctas vires expromere neceſſe foret. Pancratiaſtae igitur non aut dejicere tantum, aut ferire, ſed utrumque uno eodemque tempore praeſtare conabantur.

III. Cvrsvs, qui ad hunc ſpectat locum, pedeſtris fuit. Eandem autem, quam curulis & equeſtris, habuit rationem; ſiquidem in eo haud

tione. Vbi juvat advertere, pro Pugilatu Iaculationem recenſeri; quandoquidem in ea numeratione mos in primis Graecorum expreſſus eſt.

haud diſſimili modo e factionibus ſinguli certamen inibant, & circum metas currendo qui e reliquis prior certa curricula abſolviſſet, palmam referebat.

Atqve hi quidem tres athletici ludi circenſibus adnumerati ſunt. Reliqui vero duo, de queis mox pauca, licet in uſu & ipſi apud Romanos fuerint, nunquam tamen inducti in circum ſunt, ſed in palaeſtra, alibive exerciti.

IV. Saltvs ita peragebatur, ut ſaltando terminum verſus concurreretur. Saltatores autem, quo certius firmiuſque exſilirent, halteres (maſſulas e plumbo aliove metallo) pro libramento manibus geſtare ſolebant.

V. Qui poſtremo ludus vocatus Disciiactvs fuit, inde, ut facile intellectu eſt, nomen aſſumpſit, quod circa diſci jactationem verſaretur. Erat vero Diſcus lamina plerumque ferrea, interdum aenea, vel etiam lapidea, ad lentis plane imaginem conformata. Eum ita Diſcoboli (non raro funiculi (97) cujuſdam ope) jaculabantur, ut nonnunquam ille victor haberetur, qui longius projeciſſet; saepius vero, qui prae ceteris propoſitum terminum propius attigiſſet.

Ea igitvr, quam ſingillatim expendimus athle-

(97) Ad emittendos diſcos funiculum ſive amentum, perinde fere ac in haſtis fieri ſolebat, adhibitum aliquando fuiſſe, ut major inde impetus jactui accederet, recte notavit Faber II. Agoniſt. 4. Certe in aliquibus priſcis monumentis occurrunt diſci in medio perforati; quod non minimo firmandae rei, qua de agitur, argumento eſſe queat.

athleticorum omnium ludorum ratio fuit. Ad quos quicunque comparare ſe vellent, mirum eſt, quam temperatum vivendi modum tenerent, quo integram tuerentur valetudinem, novaſque ſibi in dies pararent vires: a qua cauſa fuit, ut *Athletice valere* in proverbium abierit.

§. IV.

De quatuor reliquis Ludis circenſibus.

Cum duo circenſium ludorum genera perſecuti ad id loci ſimus, jam quae quatuor ſuperſunt, huc ſimul omnia breviſſime tractanda conferemus.

I. Lvdvs Troiae, qualem ab Aenea in Sicilia editum Virgilius V. Aeneid. enarrat, Romae item in circo a pueris nobilibus turmatim in equeſtris pugnae modum congredientibus exhiberi conſuevit: id quod *Trojam ludere* dictum eſt.

II. Pleniorem porro belli imaginem referebat Pvgna eqvestris & pedestris, quippe cum ibi pedites etiam, non modo equites concurrerent; ſed & praeterea caſtra nonnunquam utrinque ponerentur: quo tempore, ut laxarentur ſpatia, metas de circi medio ſublatas fuiſſe accepimus.

III. Non minori prae his curae fuit Venatio: per quam inductae in circum ferae vel

vel ſecum ipſae, vel, quod frequentius, cum beſtiariis depugnabant. Id autem genus hominum e ſontibus ferme fuit, qui ad hoc supplicium damnati: ſed nec raro ex iis, qui ſive pretio illecti, ſive oſtentandarum virium gratia in tale certamen ſua ſponte deſcendebant. Incredibile vero prope eſt, quam impenſo ſtudio ferae ipſae ad ejuſmodi ſpectacula & a diſſitis regionibus arceſſerentur, & Romae in vivario, ſuo tempore producendae, ſaginarentur.

Ab hoc autem Venationis genere aliud prorſus fuit, quod ſub Imperatoribus non ad internecionem quidem, ſed ad rapinam inſtitutum legitur. Exemplum exſtat apud Vopiſcum in Prob. 19. his verbis: *Venationem in circo ampliſſimam dedit, ita ut populus cuncta diriperet. Genus autem ſpectaculi fuit tale. Arbores validae per milites radicitus vulſae connexis late longeque trabibus affixae ſunt, terra deinde ſuperjecta, totuſque circus ad ſylvae conſitus ſpeciem gratia novi viroris effronduit. Immiſſi deinde per omnes aditus ſtruthiones mille, mille cervi, mille apri, mille damae, ibices, oves ferae, & cetera herbatica animalia, quanta vel ali potuerunt, vel inveniri. Immiſſi deinde populares, rapuit quiſque quod voluit.*

IV. Poſtremo Naumachia, (quae & (98) alibi

(98) Plures in urbe fuere Naumachiae, loca hujuſmodi certamini deſtinata. Itaque tum quam Auguſtus, tum quam Domitianus ſtruxit, tum quaepiam alia memoratur.

Id autem navalium praeliorum genus non ſolam ſemper voluptatem, ſed aliquoties militum ad maritima bella inſtitutionem ſpe-

alibi) in circo etiam dari conſuevit. Itaque poſtquam inducta per ſubterraneos meatus aqua fuerat, invectae naves, inque duas partes diſtributae non fictum certe, ſed verum inter ſe praelium committebant. Quapropter naumachiarii non alii ferme erant, quam ob captivitatem, aut ob capitalia crimina morti devoti homines, qui eo certamine ad caedem uſque depraeliarentur, niſi quando eos praecipua Principis indulgentia ab extrema tandem occidione eriperet.

§. V.

De Pompa circenſi.

Non ante a Circo abeundum eſſe putavimus, quam aliquid de CIRCENSI POMPA ſubjiceremus, curules athleticoſque ludos ſolita praecedere.

Eam hoc pacto ordinatam veteres tradidere. Praeibant in equis adoleſcentes equitum Romanorum filii. Sequebantur ordinis inferioris alii, in manipulos & centurias pedeſtris militiae more diſtributi. Procedebant deinde currus, & equi ſingulares ac deſultorii. Pone ſubibant curſores, pugiles, ac luctatores. Tum varii ſaltantium chori. Dein tibicines ac citharoedi tibiis canentes ac citharas pulſantes.

Sa-

ſpectavit. Ita Auguſtus claſſem in Pompejum educturus, tota hieme in portu Julio ad Bajas exercuit.

Sacerdotum poſtea miniſtri thuribula acerraſque geſtantes, in iiſque aromata thuſque adolentes. Mox ſanctiores alii ſacrorum miniſtri, Camilli, Flaminii, Aeditui, Pullarii, Popae, ceterique non pauci vittatas victimas, candelabra, tripodas, pateras, ſecures, pluraque id genus alia comportantes. Deorum porro ſtatuae ſuis thenſis bajulabantur; inter quas etiam Auguſtorum Auguſtarumque imaginibus carpentiſque locus datus. Vehebantur praeterea armamaxi, currus nimirum in modum Scythicum quatuor inſiſtentes rotis, & thoracibus, clypeis, aliiſque hujuſmodi praediti ornamentis. Ibant inde collegiorum omnium ſacerdotes, oleaginas virgas manu gerentes, capita ſuis apicibus redimita habentes. Cuncti denique magiſtratus cum propriis miniſtris univerſum agmen claudebant.

Hujus generis Pompa a foro per vicum Tuſcum (ubi Vertumni (99) ſignum) in circum ducebatur, ibique circuitis metis, ſollemnique peracto ſacrificio, finem accipiebat. Ac inde initium ludi ſumebant: de quibus ſatis jam ſuperque habitus ſermo eſt.

CA-

(99) Cicero I. Verr. 59. *Quis a ſigno Vertumni in circum maximum venit, quin is unoquoque gradu de avaritia tua commoneretur? Quam tu viam thenſarum atque pompae ejuſmodi exegiſti, ut tu ipſe illa ire non audeas.* Scilicet aedilium erat curare viam, per quam pompae ducenda eſſet: quod munus cum in aedilitate ſua Verres obiret, non levia in itineris munitione a vicinis exigenda avari animi argumenta dediſſe a Tullio heic arguitur.

CAPVT XIII.

De Ludis privatis.

PRaeter Ludos publice praeberi ſolitos exſtitere alii, quibus ſe ſe privatim Romani homines oblectabant. Hi vero erant LATRVNCVLI, TALI, TESSERAE, PILA, TVRBO, TROCHVS, aliique pauculi.

§. I.

De Latrunculis.

I. Summam, qui & hodie viget, LATRVNCVLORVM ludus antiquitatem prae ſe fert, cujus auctor a Pauſania Corinth. p. 62. traditur fuiſſe Palamedes, qui eum ad Graecos milites, cum Trojam obſiderent, exercitatione maxime congruenti occupandos excogitaverit. Nihil vero eſt, cur (quod nonnulli fecerunt) de eo dubitetur, num Latrunculorum, & quos nunc dicimus, *Scaccborum* ludus pro uno eodemque haberi debeat, cum non ſit ferme ovum ovo ſimilius, quam ſecum duo haec ludicra apte conveniunt, ut paullo poſt patebit. Quod ſi quid tamen inter ea diſcri-

mi-

minis appareat, mirum vero id ipſum non erit animadvertenti, qualibet in re quidpiam vertente tempore immutari.

II. Iam igitur in Latrunculorum luſu propoſita ſat expreſſe belli fuit effigies, ubi duo exercitus hinc & illinc in *Abaci* campo inſtructi, paullatim e ſuis ſedibus (quae dictae *Mandrae*) procedendo, & ſe ſe invicem variis artibus adoriendo, eouſque praelium protraherent, donec penes alterutrum victoria ſtaret. Hinc jure ac merito perinſignis vir Hieronymus Vida ſuum de Scacchiae ludo libellum ita exorſus eſt:

Ludimus effigiem belli, ſimulataque veris
Praelia, buxo ficlas acies, & ludrica regna.

Merito etiam qui in tali certamine militum officio fungerentur, *Latrunculi*, nomine a vera militia deſumpto, dicti fuere; quippe cum in hac *latrones* olim milites vocarentur (100).

III. Ipſi autem Latrunculi non alii primitus,

(100) Apud Plautum Mil. glor. I. 1.

Nam rex Seleucus me opere oravit maximo,
Vt ſibi LATRONES cogerem & conſcriberem.

Cur autem iis, qui in militiam adſcripti eſſent, id nominis inditum fuerit, has cauſas adducit Varro VI. de L. L. 3. vel *quod principibus AD LATERA ſemper eſſent*; vel *quod ad inſidias LATERENT*; vel denique *quod LATVS ferro armatum haberent*. Sed & porro ἀπὸ τῦ λατρεύειν (*a ſerviendo*) derivari eadem appellatio jure potuit.

Ceterum etiam *latrocinandi* vocabulum ad militare

tus, quam lapilli, fuerunt: queis deinde calculi ex ebore, cryſtallo, argento, auro ſucceſſere. Quare apud Martialem XIV. 20. hoc exſtat epigramma, cui titulus *Calculi*:

Inſidioſorum ſi ludis bella latronum,
Gemmeus iſte tibi miles, & hoſtis erit.

IV. Quindenis utrinque calculis ludebatur, iiſque diſcoloribus, ut alteri albi, alteri nigri vel rubri eſſent. Tum ſuus utrinque copiis praeerat Rex. Ludus porro in eo maxime vertebatur, ut duo calculi unum adverſae partis circumvenirent tollerentque. Hinc idem poeta ibid. 15.

Calculus heic gemino diſcolor hoſte perit.

Contra vero unus (quae altera fuit poſita in hoc luſu ratio) adverſarios vel duos, non modo unum, ligare poterat, eos ſcilicet ad ultimam lineam redigendo. Huc reſpexit Seneca Epiſt.[a] 117. cum inquit in fine: *Nemo, qui ad incendium domus ſuae currit, TABVLAM LATRVN-*

tare munus unice quondam pertinuit. Ita apud eundem poetam Trin. II. 4.

Ibit LATROCINATVM aut in Aſiam, aut Ciliciam.

Iam vides igitur quid *Latrunculorum* nomine deſignatum voluerit antiquitas. Ejuſdem rei veſtigium deprehendere licebit in voce *Scacchorum*, quae priori illi ſeguiore aetate ſucceſſit; quandoquidem eſt haec, ut nonnulli arbitrantur, a Germanico *Scach Latro*. Sunt tamen alii, qui recentioris hujus nominis repetendam originem arbitrantur ab Arabico ſeu Perſico *Scach Rex*; quippe quod in eo ludo primas Rex agat. Nec vero defuit, qui *Scacchum* ex ipſo *Calculo* detorta voce exſtitiſſe crediderit.

a ad

TRVNCVLARIAM perſpicit, *ut ſciat quomodo ALLIGATVS EXEAT CALCVLVS*. Rex autem ipſe, nimirum princeps calculus, capi non poterat, ſed tantum *ad incitas redigi*, videlicet eo compelli, unde moveri amplius nequiret. Quod qui egiſſet, poſtquam illum militibus ſuis omnibus ſpoliarat, is victor diſcedebat, & *imperator exiſſe* dicebatur. Ita Vopiſcus de Proculo 13. refert: *Cum in quodam convivio ad latrunculos luderetur*, *atque ipſe decies IMPERATOR EXISSET*, *quidam non ignobilis ſcurra*, *Ave*, *inquit*, *Auguſte*.

V. Animadvertendum heic autem eſt, quoddam aliud fuiſſe luſionis genus, quod ſimul e teſſerarum (de quibus poſtea videbitur) jactu, & e calculorum promotione conſtabat; idque vulgo *duodecim ſcriptorum* dicebatur, ſiquidem tabula luſoria, quae ei deſerviebat, duodecim ſcriptis, ideſt lineis, ſignata erat. Ita vero ludus peragebatur, ut, jactis teſſeris, pro vario earundem caſu varie calculi & diſponerentur, & agerentur. Rem non obſcure ſignificat vetus hoc epigramma *De Tabula*:

Diſcolor ancipiti ſub jactu calculus adſtat,
Decertantque ſimul candidus, *atque rubens*.
Et quamvis parili ſcriptorum tramite currant,
Is rapiet palmam, *quem bona fata juvant*.

Vbi tamen non ita a ſorte ſucceſſus omnis exſpectandus erat, ut non plurimam in eo

partem ſibi ars vindicaret; cujus, ſi minus aliud, id quidem certe erat, adverſos illius caſus emendare atque mollire. Hoc indicavit Terentius Adelph. IV. 7. cum ait:

Ita vita eſt hominum, quaſi cum ludas teſſeris:
Si illud, quod maxime opus eſt, jactu non cadit,
Illud, quod cecidit forte, id arte ut corrigas.

Peculiare porro huic ludo fuit, ut ſi cui calculum *dediſſe*, ideſt e ſua cellula moviſſe doleret, illum permittente colluſore *reduceret.* Hinc Cicero apud Nonium II. 781. *Itaque*, inquit, *tibi concedo, quod in duodecim ſcriptis ſolemus, ut CALCVLVM REDVCAS, ſi te alicujus DATI poenitet*.

Totius autem hujuſce luſus quaenam omnino ratio fuerit, atque unde tandem abſoluta exſiſteret victoria, exploratum ad id temporis non eſt.

§. II.

De Talis, & Teſſeris.

Vniverſos ludos, quorum eventus ſorti non arti commiſſus videatur, unico *Aleae* (101) no-

(101) Hanc vocem a Graeco ἀλᾶσθαι (*vagari, incertumque eſſe*) deductam credit Voſſius. Nam quod de Alea milite dicitur, qui in bello Trojano hujus ludorum generis inventor fuerit, ſunt merae nugae. A pri-

nomine comprehendi nemo ignorat. Ejuſmodi fuere veteribus Tali, & Tesserae.

I. Nos primum Talos (quos Graeci dixere Ἀστραλάγυς) in medium allaturi, in ipſo ſtatim ingreſſu paucis rem illam expediemus, quae plurium ſcriptorum animos exagitavit, quot ſcilicet latera tum Talis, tum Teſſeris ſint aſſignanda. Itaque cum iis, qui accuratius hac in parte intuiti antiquitatem ſunt, aſſerimus ſenis quidem Talos praeditos fuiſſe lateribus, at ex horum numero quatuor tantum ad ludi uſum pertinuiſſe, quibus nimirum illi, cum jaciebantur, ſolebant inſiſtere, & quae propterea ſola ſuas numerorum notas prae ſe ferebant. Reliqua enim duo ita erant incurva, ut vix ipſis talus ſtare poſſet, eaque de cauſa eſſent luſui inutilia. Nihil vero eſt, quod quiſquam eam in Talis formam demiretur, cum hi non alii fuerint, quam oſſicula (eodem a Latinis deſignata nomine) ex animalium biſulcorum pedibus extracta, atque in id figurae genus per naturam ipſam conficta. Et licet deinde ex ebore quoque luſorii tali confici coepti ſint, a conſueta tamen forma diſceſſum non eſt.

Jam in quatuor illis, quae indicavimus, talorum lateribus expreſſa ſive per numerorum figuras, ſive per puncta erant *Vnum*, *Tria*,

 Qua-

A primigenia interim *aleae* notione intelligas licet, quam recte pro *diſcrimine* adhibitum id vocabulum aliquando fit. Hoc pacto apud Horatium II. Od. I.

Periculoſae plenum opus Aleae.

& apud Columellam in praef. Lib. I. *Maris, & negotiationis Alea.*

Quatuor, *Sex*. E quorum variis in luſione a-ſpectibus, quinque & triginta diverſi taloruu jactus ſive caſus (etenim quatuor talis ludebatur) exſiſtebant. His ſuas ſingulis Graei nomenclaturas accommodarunt: quarum tamei paucae non tam univerſam talorum faciem quam ſingularem numerum aliquem (ut mo liquebit) ſignificabant. Inter eas celeberrima omnium fuere Ἀφροδίτης, & Κύων, & ind apud Latinos *Venus*, & *Canis*: quarum ill prae reliquis feliciſſimum, hic infauſtiſſimu jactum indicabat. Hinc Propertius IV. cecinit:

> *Me quoque per talos VENEREM quaerente ſecundos,*
> *Semper damnoſi ſubſiluere CANES*

Fuit autem *Venus* is jactus, quo quatu tali diverſam omnes ſpeciem objiciebant. D clarat id Martialis XIV. 14.

> *Cum ſteterit nullus vultu tibi talus dem,*
> *Munera me dices magna dediſſe bi.*

Vocabulum vero *Canis* non quidem omnii ſimul talorum aſpectum, ſed (quod conſ ex Polluce IX. 7.) Vnitatem talo conſig tam denotabat, quae cum ſe oſtenderet (n do reliquorum talorum aſpectus non ita om diverſi eſſent, ut Venerem facerent) alea ri aes veluti mordendo abripiebat. Itaque A guſtus apud Suetonium in ejus vita 71. ſic fert: *Inter cœnam luſimus γεροντικῶς* (102) *he*

(102) *Seniliter*, i. e. uti facere ſolent ſe

heri, & hodie. Talis enim jactatis, ut quiſque CANEM, aut Senionem miſerat, in ſingulos talos ſingulos denarios in medium conferebat; quos tollebat omnes, qui Venerem jecerat. Qua ipſa de cauſa qui vulgo *Canis* appellabatur, dictum etiam aliquando fuit *Vulturius*; ut a Plauto Curc. II. 3.

. . . . Jacit VVLTVRIOS quatuor;
Talos arripio, invoco almam meam nutricem Herem,
Jacto Baſilicum (103).

Ex allato interim Suetonii loco apparet, in eo ludi genere, de quo ibi narratur, *Senionem* (quem Graeci dixere χῶον) fuiſſe exitialem. Ceterum is ipſe plerumque ſecundus erat, uti teſtatur Perſius Sat. III.

. . . . . Quid DEXTER SENIO FERRET,
Scire erat in voto, damnoſa Canicula quantum
Raderet.

animus oblectationis cauſa, ludo non multum ſtudii poſtulante. Huc etiam illud adde, reapſe talorum ludum maxime ſenum proprium fuiſſe habitum. Quare Cicero de Senect. 16. inquit: *Habeant igitur alii ſibi arma, ſibi equos, ſibi haſtas . . . . nobis ſenibus ex luſionibus multis talos relinquant, & teſſeras.*

Id autem non ita accipiendum eſt, quaſi non & ad pueros peculiari quadam ratione ludus talarius pertinuerit. Cui rei comprobandae, ubi cetera deſint, ſatis erunt *Aſtragalizontes*, quos memorat Plinius II. 8. ſcilicet pueri *talis ludentes* a Polycleto facti. Vbi obiter obſerva, *aſtragalos* ipſiſſimos fuiſſe talos.

(103) *Jactus baſilicus*, ſcil. *regius*, idem fuit ac *Venus*, ita praecipue dictus, quod per eum Rex ſeu Magiſter convivii crearetur. De hac re fuſius in de Conviviis agetur.

Itaque per Senionem aliquid e cumulo, qui in medio erat, tolli ſolebat. Quod ſi vero Senio ſimul & Canis exſiluiſſet, tunc alter alterum compenſabat, ut nihil nec lucri, nec detrimenti fieret. Quoniam igitur non valebat Senio, ſi eodem tempore Canis ſe obtuliſſet, hinc enatum eſt Graecis proverbium: χῖος παρεςὰς χῷον ὐκ ἐᾶ λέγειν. *Canis adſtans Senionem haud ſinit loqui*; de iis dictum, qui cum inferiores longe eſſent, majores tamen continerent compeſcerentque.

II. Quod porro ad TESSERAS attinet, pro explorato primum habendum eſt, hanc eis appellationem a Graeco τέσσαρες (*quatuor*) arceſſitam fuiſſe, non quod quaterna haberent latera, cum ſenis eſſent praeditae, ſed quod omni ex parte eſſent quadratae. Ex quo ipſo fuit, ut a Graecis vocarentur Κύβοι (*Cubi*); quandoquidem hoc figurae genus tale eſt, ut a cunctis lateribus formam quadratam habeat.

Cum igitur ſex eſſent Teſſerarum latera, quibus eae ſingulis poſſent conſiſtere, undique aliquem numerum exhibebant: quare qui duo aberant a talis Binarius & Quinarius, eiſdem inerant. Id etiam diſcriminis inter talorum & teſſerarum ludos interceſſit, quod hae non, ut illi, quaternae, ſed priſcis quidem temporibus plerumque ternae, ſequiore dein aevo binae, poſtremo iterum ternae fuerint adhibitae. Ternarium hunc teſſerarum numerum ſatis oſtendit Graecum illud effatum, quod luſoribus frequens erat in ore: ἢ τρεῖς ἓξ, ἢ τρεῖς κύβοι, *aut ter ſex, aut tria puncta* (ita enim heic eſt accipienda vox κύβος); per quod illi ja-

cti-

ctitantes teſſeras petebant ſibi aut proſperrimum, aut infeliciſſimum jactum; quaſi dicerent, *aut omnia*, *aut nihil*. Aetate vero ſua Martialis duas tantum ob oculos ponit XIV. epigrammate 15. cujus lemma eſt *Tabula luſoria*:

Heic mihi biſſeno numeratur Teſſera puncto.

At recentiores rurſus auctores trinas ſua memoria uſurpatas ferunt.

Interea ex Graecanico illo, quod modo retulimus, aleatorum carmine recte intelligitur, quodnam ſollemne fuerit teſſerarii ludi genus, illud nimirum ipſum, cujus meminit Pollux VII. cap.ult. vocatum Graecis Πλειστοβολίνδα, in eo totum poſitum, ut qui *plura jaceret puncta*, victor abiret.

Habes iam, quidquid de unaquaque ſeparatim tum Talorum, tum Teſſerarum luſione dicendum erat. Accipe nunc reliquum unum, quod ad utramque pariter pertinuit.

Ut in jactandis ſive talis, ſive teſſeris fraus quaelibet procul abeſſet, vaſculum quoddam tereti forma vel corneum, vel buxeum adhiberi ſolebat; in quod conjecti tali, teſſeraeve, atque hac illac agitati, demum in *Alveum* (104)

 emit-

(104) Inde merito tabula aleatoria *Alveus* appellata creditur, quod quandam cum alveo fluminis ſimilitudinem haberet; quippe cum ſicut is ripis definitur, ita illa circumducto labro concluderetur. Memorat eum Plinius XXXVII. 2. cum tradit Pompejum triumpho de Aſia acto inter alia transtuliſſe *ALVEUM cum teſſeris LUSORIUM e gemmis duabus, latum pedes tres, longum pedes quatuor*.

Ea-

emittebantur. Hujus generis vas appellatum *Fritillus*, & *Orca* fuit. Quare Martialis IV. 14. inquit:

Dum blanda vagus alea December
Incertis ſonat hinc & hinc Fritillis.

A Fritillo nihil quidquam diſcrepaſſe *Pyrgum* (cui a turrita figura factum nomen eſt) nonnulli exiſtimant. Alii vero ita alterum ab altero diſtinguunt, ut is non quidem in manum ſumeretur, ſed in alveo ipſo ſtabilis conſiſteret, tum etiam ſuperne apertus, & intus continenti graduum ſerie inſtructus, in imo foramen haberet, per quod tali, aut tesserae, e ſuperiori parte dejecti gradatim ſaliendo in tabulam devolverentur. Huic certe ſententiæ favere quam maxime videtur Horatianum illud II. Sat. 7.

. . . . Poſtquam illi juſta chiragra
Contudit articulos, qui pro ſe tolleret, atque
Mitteret in Pyrgum talos, mercede diurna
Conductum pavit.

Ipſe porro Pyrgus nuncupatus voce plane Latina fuit *Turricula*.

Poſtremo etiam advertere haud pigeat, jactum ipſum ſive talorum, ſive teſſerarum, *Bolam* Latinis a Graeco βάλλω (*jacio*) fuiſſe non raro nuncupatum. Hac notione apud Plautum Curc. V. 2.

. . . Quid

Eadem tabula *Forum aleatorium* dicta occurrit. Ita apud Suetonium in vita Auguſti 71. *Luſimus per omnes dies, FORUMque ALEATORIUM calfecimus.*

. . . . *Quid ais bone vir? audeo*
Si vis tribus Bolis vel in chlamydem.

§. III.

De Pila.

Aliud ludi genus veteribus Pila praebuit; eaque quadruplex, Trigon, Paganica, Follis, Harpastvm. Vniverſim autem ejuſmodi luſiones uno dictae vocabulo fuere *Sphaeromachia*; qua ratione qui ipſis dabant operam, *Sphaeriſtae*.

I. Trigon, qui & aliquando ſimpliciter *Pila* appellatus, inde nomen deſumpſiſſe creditur, quod a tribus colluſoribus in trianguli formam diſpoſitis modo huc, modo illuc ageretur. In eo excipiendo repellendoque peculiare id erat, ut, ne unquam concideret (in quo maxime ejus ludi ars fuiſſe poſita videtur) modo dextra, modo ſiniſtra manus adhiberetur. Ita morem hunc ſignificavit Martialis XII.82.

Captabit tepidum dextra, laevaque Trigonem.

Materiam hujus pilae, perinde ac reliquarum, pellem fuiſſe, non eſt quod in dubium revocetur. Farturam vero, quae non una omnibus, e pilo huic paratam aliquis cenſuit. Certe quidem ejuſmodi re inferciri debuit, unde major, quam e pluma, firmitudo exſiſteret, cum eam aliis duriorem fuiſſe conſtet.

II. Paganica a pagis, ubi potiſſimum agitata, nomenclaturam traxit. E pelle autem fieri, & pluma inferciri ſolitam non ambigitur.

III. Follis ex aluta erat vento repletus; ut propterea multo ad impellendum robore opus non eſſet. Hinc ab eodem poeta XIV. 45. Follis ipſe ſic loquens inducitur:

Ite procul juvenes, mitis mihi convenit aetas:
Folle decet pueros ludere, Folle ſenes.

Iam ad tria haec ſimul pilae genera pertinuere locutiones illae *datatim*, & *expulſim ludere;* quae ſummam ludi rationem in mittenda remittendaque pila locatam ſignificabant. Qua etiam de cauſa qui his ludis operam impendebant, viciſſim & *Datores*, & *Factores* ſunt nuncupati; quippe qui tum pilam reddendam *darent*, tum veluti propoſitam rem (i. e. pilae ipſius redditionem) *facerent*. Haec nominum explicatio magis arridet.

IV. Harpastvm e corio confictum ἀπὸ τῦ ἁρπάζειν (*a rapiendo*) id appellationis hauſit. In eo enim hujus exiguae pilae luſio tota fuiſſe fertur, ut diviſis hinc & illinc ludentium partibus, altera extra alterius definitos limites illam projicere conniteretur. Hinc jactato harpaſto (ſcilicet per humum celerrime rotato) plures ex utraque factione illud arripere contendebant, atque ad alios ſuae partis ſocios adverſariorum finibus propiores tranſmittere, ut ab his exceptum ultra conſtitutas metas promitteretur. Ab hac ludi ratione eſt illud Martialis IV. 19.

Sive Harpaſta manu pulverulenta rapis.

§. IV.

§. IV.

De Turbine, & Trocho, paucisque aliis ludorum generibus.

Fuere, qui duo haec puerilium ludorum genera Tvrbinem, atque Trochvm unum idemque fuiſſe opinati ſunt. At multo tamen rectius alii plurimum inter eos diſcrimen antiquitate duce conſtituerunt.

I. Erat Tvrbo inſtrumentum ligneum in imo acutum, inque ſummo latum, quod a pueris in gyrum flagello agebatur. Tota ejuſmodi luſio graphice deſcripta eſt his Maronis verſibus VII. 378.

Ceu quondam torto volitans ſub verbere Turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur ſpatiis.

Quod vero e buxo plerumque fieret, hinc fuit, ut interdum unico *Buxi* nomine indicaretur. Hoc pacto apud Perſium III.

Neu quis callidior Buxum torquere flagello.

II. A Turbine diverſiſſimus exſtitit Trochvs: qui ingens circulus ex aere fuit, omnino canthi inſtar. Ex quo Martialis XIV. 168. inquit:

Inducenda rota eſt: das nobis utile munus:

Iſte Trochus pueris, at mihi Canthus erit.

Eo ita mos erat ludere, ut multa vi in longum propelleretur, quo diu decurreret verſabundus. Quare unus, pluresve in ipſum annuli immitti ſolebant, non modo ad quoddam aurium oblectamentum, ſed in primis etiam ut eorum crepitu praemonita multitudo via decederet; prout ſignificavit idem poeta XIV. 167.

Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur?
Cedat ut argutis obvia turba Trochis.

Reliquum nunc eſt, ut his duabus luſionibus tres alias attexamus: quas utpote notiſſimas levius ceteris attingere contenti erimus.

III. LVDERE PAR IMPAR id genus erat, quo alter ludentium talis, fabis, nucibus, aut amygdalis manu concluſis alterum interrogabat, paria, an imparia pugno contineret. Si is divinaſſet, ea ipſa lucrabatur; ſin minus, tantundem exſolvebat.

IV. MICARE DIGITIS in eo vertebatur, ut colluſores porrigendis digitis rediturum inde numerum augurarentur. Natum ex eo proverbium declarat Tullius III. Off. 19. *Cum fidem*, inquit, *alicujus, bonitatemque laudant*, *DIGNVM eſſe dicunt*, *QVICVM IN TENEBRIS MICES*.

V. Vltimus jam ex his ludis ſit ille nobis, quem profert Macrobius I. Satur. 7. ubi poſtquam narravit, pecuniam ita olim fuiſſe ſignatam, ut ex altera parte caput Jani, ex al-

altera Saturni navim (qua is in Italiam advectus) exhiberet, tum ſubdit: *Aes ita fuiſſe ſignatum, hodieque intelligitur in aleae luſu; cum pueri denarios in ſublime jactantes, CAPITA, aut NAVIM, luſu teſte vetuſtatis, exclamant.*

CAPVT XIV.

De re Vehiculari.

VNiverſis aliis propoſitis adhuc Romanae antiquitatis partibus poſthabenda nullo pacto Vehicularis res eſt, quippe quae non minorem ſcitu dignarum rerum ſegetem praebeat: quod ſane ex ipſa ejus tractatione patebit.

§. I.

De ſingulis Vehiculorum partibus.

Antequam ad ipſa Vehiculorum genera ſigillatim inſpicienda veniamus, operae pretium erit, nonnulla, quae ad eadem generatim ſpectant, expedire, ac primum de variis eorum partibus verba facere.

Axis ſtipes erat, circum quem vertebantur

tur rotae. Ejus capitibus ferro muniri ſolitis, atque ex utraque parte prominentibus infigebantur clavi, qui rotas cohiberent, quique Latinis appellati *obices*. Unum autem axem habebant currus, qui duabus utebantur rotis; at qui quatuor rotis inſiſtebant, duos, qui diſcriminis ergo *primus*, & *ſecundus* dicti ſunt.

Rotae duplicis fuere generis, aliae e ſolido ligno, *Tympana* nuncupatae, quae vetus mos, perinde ac praeſens, plauſtris attribuit; aliae inſtructae *radiis*, qui pro rotae magnitudine plures paucioreſve a *modiolo* ad *orbem* protendebantur. Ipſum rotae orbem, quem *curvaturam* quoque dictam invenies, ferreus undique circulus obarmabat vocatus *canthus*.

Vbi locabantur, qui veherentur, pars ea dicta eſt Capsvs. Qui nec omnium vehiculorum fuit, nec una ſemper eademque forma; quippe cum & in quadratam, & in rotundam, & in ſemirotundam figuram compingi ſoleret. Erat vero plerumque e tabulis compactus: at in aliquo vehiculorum genere, ut ſuo loco videbitur, e virgultis intextus.

Ante capſum Sedes erat conſtituta aurigae, eaque plurimis in vehiculis, praecipue vero in itinerariis ac bellicis. Hinc a Phaedro III. 7. ſic loquens mula inducitur:

> *Sed iſtum timeo, SELLA qui PRIMA SEDENS*
> *Jugum flagello temperat lento meum.*

Et apud Curtium IV. 15. *Auriga Darii, qui ANTE IPSVM SEDENS equos regebat, haſta transfixus eſt*. Verum hac de re §. ſequenti in fine redibit mentio.

E me-

E medio axe prominebat Temo, pars univerſi currus moderatrix.

Summo temoni religabatur Ivgvm, ligneum ferme, aliquando ferreum aeneumve. Solebant in eo cujuſpiam animantis, in primiſque anſerculi, imagines ornamenti gratia confingi. Neque ejuſmodi modo, ſed alias quoque effigies illic fuiſſe exhibitas exempla docent. Ita Curtius III. 3. de Darii vehiculo haec refert: *Diſtinguebant internitentes gemmae jugum, ex quo eminebant duo aurea ſimulacra cubitalia, quorum alterum Nini, alterum Beli gerebat effigiem*. Ex quo percipias licet, quare interdum Latinis *caelata juga* dicere placuerit.

§. II.

De animalibus ad vehicula jungi ſolitis; deque variis ea jungendi regendique rationibus.

I. Cum non unum animalium genus vehiculis alligare mos fuerit, inter reliqua primi fuiſſe creduntur Boves; de quorum hac in re praeſtito munere ſat multa exſtant veterum teſtimonia. In idem deinde miniſterium advocati ſunt Aſini, quippe qui, ut obſervavit Columella VII. 1. non ſolum *dorſo* per clitellas, ſed & *collo* (vehiculum trahendo) *vehere* commode queant: unde eſt, ut praeter clitellarios, etiam *ploſtarios* aſinos prodat anti-

qui-

quitas. Saepius tamen, quam aſini, ſuas ad id ipſum partes obiere Muli, nec modo ad privatorum, ſed ad virorum quoque principum, necnon ad regum imperatorumque paſſim trahendos currus: qua de cauſa *Mularum carrucariarum* occurrit facta mentio apud Vlpianum l. 38. D. de Edicto aedil. Denique omnium ultimi ad hoc officium arceſſiti cenſentur Equi; quos tamen non ultimum inter cetera jugalia jumenta obtinuiſſe locum compertum eſt.

Atque haec quidem recenſita animantia communi ferme inſtituto adjuncta curribus fuere. Interdum vero, atque aliquibus in locis ferae etiam ad pompam luxumque tali officio ſunt mancipatae. Id factitatum apud Indos fuiſſe de Camelis, teſtis eſt Strabo XV. quod deinde imitati ſunt & Ptolemaeus Philadelphus in pompa ab Athenaeo V. enarrata, & ex Romanis Imperatoribus Nero, & Heliogabalus, referentibus Suetonio 11. & Lampridio 23. Idem judicium eſto de Elephantis, quos jamdiu ab Indiae regibus, tum ab aliis ad vehicula adhibitos, Roma etiam ſub triumphantium curribus, atque ſub Auguſtorum Auguſtarumque carpentis in circenſi pompa ſpectavit. Quod vero valdius mirere, Leones quoque vehiculare jugum ſubire juſſi aliquando ſunt; id quod Romana in urbe M. Antonium primum praeſtitiſſe auctor eſt Plinius VIII. 16. Praeter hos autem, a Pardis etiam, Tigribus, Vrſis, Apris tractos nonnunquam fuiſſe currus, legere dabitur. Adducendis ſcriptorum auctoritatibus, ut in re non maximi momenti, ſuperſedemus.

II.

II. Quod ad jungendi rationem attinet, de eà ſententiam, quam protulit, mirificeque firmavit Schefferus in de re Vehicul. I. 12. ſequi optimum videtur. Ipſa ſic habet. In bigis duo animantes jugo aequa fronte, intermedio temone, ſubdebantur. In quadrigis vero duo erant temones, quorum alter alterius capiti aptatus, ut propterea Iſidorus eos *perpetuos* appellet: iis autem ſingulis bina animalia jungebantur, ita ut altera ante altera incederent. Id ipſum fiebat, cum plura duobus jumentorum paria opus erant, ut cum iis temonum numerus aequaretur. Vnde natum, ut quoſdam currus διῤῥύμυς, τριῤῥύμυς, τετραῤῥύμυς (*duobus*, *tribus*, *quatuor temonibus ornatos*) Graecia nuncupaverit (105).

At ſi tria tantum eſſent animantia, quae currum traherent; tunc ſub jugum miſſis duobus, tertium fune alligatum anteibat.

Verum tota haec verſa in aliam ratio eſt. Etenim per conſecutum tempus ſi quidem tribus animantibus jungendum vehiculum eſſet, duo ſubibant jugum, tertius fune ad dexteram aequa fronte annectebatur, quem a re ipſa *funalem* dici placuit. Quod ſi quatuor adhiberentur, duo item jugales erant, reliqui duo funales ad dexteram ſiniſtramque adjecti: ſicque deinceps factum, quicunque eſſet eorum numerus.

At non ita, tamen nova hac invecta conſuetudi-

(105) Xenophonti V. Paed. dicitur Abradatis currus τετράῤῥυμος ἐξ ἵππων ὀκτὼ. *inſtructus quatuor temonibus*, & *equis octo*. Ibidem currus Cyri ὀκτάῤῥυμος, *octo temonibus munitus*; qui dein ὀκτὼ ζεύγεσι βοῶν, *octo jugis boum* traheretur.

tudine, veterem illam ſublatam fuiſſe credendum eſt, ut penitus interierit. Manſit namque adhuc in vehiculis tum onerariis; tum ad itinera comparatis, ut non male elicitur e ſcriptorum auctoritatibus, quas huc non vacat afferre, & clarius patebit infra §. 5. ubi de Rheda. De his tamen vehiculorum generibus illud praeterea juverit hoc loco attexere, obtinuiſſe alicubi, ut quae eiſdem inſervirent jumenta, ſingula per longam ſeriem diſponerentur. Hinc in proclivi eſt noſcere, quid ſibi voluerit Claudianus, ubi epigrammate de mulabus Gallicis eſſedae adjunctis cecinit:

Quamvis QVAEQVE SIBI longis diſcurrat habenis,
ET PATEANT duro LIBERA COLLA JVGO,
Ceu conſtricta tamen ſervit, patienſque laborum
Barbaricos docili concipit aure ſonos.
Abſentis longinqua valent praecepta magiſtri,
Frenorumque vicem lingua virilis agit.

III. De jumentorum regimine aliquid dicturi, inſtrumenta huic uſui mancipata promemus.

Illorum ora, ut hodie, temperabant Freni; quorum quae pars ori indebatur, appellata *Orea*. Praeter conſuetos autem fuerunt etiam *Freni lupati*, lupinorum dentium inſtar aſperati, atque ad feroces equos in officio continendos adhibiti. De his Virgilius III. Georg. 207.

. . . . . . *Prenſique negabunt*

*Verbera lenta pati , & duris parere LV-
PATIS.*

Et Ovidius IV. Triſt. 6.

. . . . . *Duros accipit ore LVPOS.*

Nec ſolum lupato cohiberi impotens equus, ſed *Camo* etiam ſolebat; qui nimirum circulus ex aſpero ferro fuit, ori naribuſque religatus. Hujus mentio fit Pſ. XXXI. v. 12. ubi ex vulgata habetur: *In camo & freno maxillas eorum conſtringe* (106).

Vt vero frenum immiſſum ori inhaereret, loris circa caput aureſque, quo plane pacto etiam nunc fit, revinciebatur. *Aureas* appellavit Latium ejuſmodi loramenta, quae praeter aures irent.

De habenis porro, quibus ad frenos alligatis jumenta regebantur, nihil notari dignius eſt, quam locutiones illae, queis varium illarum moderamen deſignavere veteres. Etenim *ducere*, aut *retro tendere habenas*, vel *inhibere frenos* dictum fuit, cum eas aurigae attraherent; contra vero cum remitterent, *frenos*, vel *habenas dare*, *immittere*, *effundere*, *laxare*: at cum

(106) Ab indicato Cami genere diſtinguendum eſt aliud, quod e ferro pariter, ac cribri inſtar confictum, ori mordacium equorum circumponebatur, quo ſcilicet morſibus impetere, non autem reſpirare prohiberentur. Res conſtat ex Polluce, & ex Xenophonte in De re equeſtri.

Huic autem camo ſimile quid habuit Fiſcella, quae e viminibus aut funiculis in cratis modum intexta bovum ori apponi ſolebat ea de cauſa, quam ſic paucis declarat Cato de R. R. 54. *Fiſcellas habere oportet, ne herbam ſectentur boves, cum arabunt.*

cum concitandi cauſa habenas concuterent, *frenos concutere*, *quatere habenas*, *terga habenis laceſſere*, & ſi quid aliud ejuſmodi.

Ad concitandum autem non hac ſolum habenarum concuſſione uſi ſunt, ſed multo magis aut *ſtimulo*, pertica ſcilicet acuminata, ferreove mucrone munita; aut *flagello* ſeu *ſcutica*, virga uno pluribuſve loris armata, quibus extremis etiam ſolitum fuit aptari ferrum ad calcaris inſtar aculeatum.

Vnum poſtremo de auriga ſcire proderit; eum vel in ſua ſella, ubi hanc vehicula haberent, conſediſſe; vel, quod in urbanis praeſertim vehiculis uſuvenit, juxta jumenta inceſſiſſe. Hinc Livius I. 48. poſtquam retulit Tulliae carpentum ad locum, ubi patris corpus jacebat exanime, perveniſse: *RESTITIT*, inquit, *pavidus*, *atque inhibuit frenos is*, *qui jumenta agebat*. Sed praeterea exſtant adhuc ad hunc morem oſtendendum vetuſta monumenta.

§. III.

De Curribus.

Varia admodum tum forma, tum uſu fuere vehicula. Quibus de cauſis cum ſeparatim ſingula inſpicienda ſint, nos primo Currus ob oculos ponemus: quo vocabulo ſtrictius accepto deſignati tantummodo ſunt CVRRVS MAGISTRATVVM, CIRCENSES, BELLICI, & TRIVMPHALES.

I. CVR-

I. Currus magistratuum (nempe curulium) is erat, cui loco capſi ſella curulis imponebatur, at eo ſane pacto, ut inde facile revelli poſſet, quippe quae magiſtratum, ubi is eſſet ſuae dignitatis inſignibus uſurus, ſequi deberet. Currum ipſum fuiſſe birotum, haud contemnenda opinio eſt, cum ceteri currus omnes fuerint hujuſmodi.

II. Ita plane Currus circenses duabus nitebantur rotis; inter quas eminebat quaedam veluti ſella in hemicycli formam exſtructa, & ab averſa parte, qua aſcenſus erat, aperta: ibique agitator ſtans regebat habenas. Perſaepe tamen hi currus, pro animalium trahentium numero *Bigarum*, *Trigarum*, & *Quadrigarum* nomine ſignificantur: quandoquidem haec tria genera, perinde atque in bellis (unde haec ratio ducta) adhibita in ludis fuere; niſi quod heic Quadrigae, ſecus ac in militia, longe ceteris crebriores exſtiterunt: ut propterea *Quadrigarum certamina* pro curulibus, cuicuimodi haec tandem eſsent, dici mos fuerit. Praeter hos autem currus etiam *Sejuges*, & quidem in honorem Jovis, cucurriſse (ſicut Quadrigae Soli, Bigae autem Lunae currebant) per Iſidorum fit fides.

III. In praeliis non ſolum Bigas, ſed Trigas etiam, atque Quadrigas fuiſse uſurpatas & modo a nobis indicatum eſt, & ſexcentena veter m exempla demonſtrant. Id autem ludicros inter & militares currus diſcrimen fuit, quod illos ſolus conſcenderet aurigator; hos vero (ſi modo falcatos excipias) auriga ſimul, qui jugales moderaretur, & praeliator, qui arma tractaret.

Ex

Ex his curribus bellicis celeberrimi fuere, qui *falcatorum* cognomine ſunt vocati: quibus a vetuſtiſſimis uſque temporibus uſos Orientis populos fuiſse conſtat e ſacrarum Literarum auctoritate Judic. I. & IV. ſed vero etiam e frequenti profanorum ſcriptorum teſtimonio. Etſi autem eorundem ratio pro diverſarum gentium arbitrio aliquantulum variata ſit, in eo tamen nunquam non ſibi conſtitit, ut falcibus (unde nomen) obarmati ita eſsent, ut hoſtilem aciem perrumpentes everterent uno tempore trucidarentque. Eos jampridem apud Perſas in uſu poſitos, in eam poſtea formam reſtituit Cyrus (prout traditur a Xenophonte Cyropaed. VI.) ut axis ferme totus inſtructus eſset falcibus, quarum duae hinc & illinc a lateribus extra rotas prominerent, aliae in ipſo axis ſtipite infixae mucronem deorſum flecterent: tum vero capſus ad turris inſtar rotundus & undelibet clauſus unicum ad regendos equos aurigam ferro totum, praeter oculos, obtectum acciperet. Atque id falcatorum curruum genus fuit, quod ex Cyri inſtituto Perſis adhibitum. Sed & ſi aliud intueri curae ſit, habes in hiſtoria Livii XXXVII. 41. ubi de falcatis Antiochi quadrigis ſic narratur: *Armatae in hunc maxime modum erant. Cuſpides circa temonem ab jugo decem cubita exſtantes velut cornua habebant; quibus quidquid obviam daretur, transfigerent: & in extremis jugis binae circa eminebant falces: altera aequata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut quidquid ab latere objiceretur, abſcinderet; haec, ut prolapſos ſubeunteſque contin-*

tingeret. Item ab axibus rotarum utrinque binae eodem modo diverſae deligabantur falces.

Falcatis quoque curribus uſos Gallos & Britannos ſignificat Pomponius Mela III. 6. per haec verba: *Dimicant* (Britanni) *& bigis, & curribus, Gallice armati: covinos vocant, quorum falcatis axibus utuntur* (107).

IV. Quadrigis porro ſicut apud Graecos Olympionicae, aliique ſimiles victores in ſuas patrias (disjecta etiam murorum parte) triumphantes inveh̃i ſolebant, ita eiſdem Romani duces relata ab hoſte victoria in urbem triumphum agentes ingrediebantur. Itaque Cvrrvs triumphales non unquam Romanis alii fuerunt, quam Quadrigae. At harum tamen quadrigarum fuit ſingulari forma capſus, tanquam turricula rotunda & circumcluſa: quo dabatur ingreſſus per januam, quae dein ipſa occludebatur. In eo imperator ſtans regebat equos.

Iiſdem curribus peculiare erat, ut auro obline-

(107) Non ſemper in bellis Covinum falcibus fuiſſe armatum, pro certo habetur. Ita namque non raro is aliorum militarium curruum more adhibebatur, ut inde covinarius praeliaretur.

Ad pacem vero quoque, in Romana etiam urbe ſub Auguſtis, pertinuit, & ferme ad amoenitatem captandam uſurpatus. Hujus autem hoc in genere ea ratio fuit, ut, nullo auriga, idem, qui vehebatur, equos moderaretur. Hinc apud Martialem XII. 24.

O jucunda, covine, ſolitudo!

De forma porro id unum notandum ſuppetit, tectum eum non immerito credi fuiſſe, cum *inſtratum* vocet Lucanus I. cum inquit:

Et docilis rector conſtrati Belga covini.

nerentur: qui amplius Principum aetate lamiſnis aureis obducti, & ſigillis interdum eburneis exornati.

De equis albis ad illos adhibitis dubium non eſt. Prima origo fuit a Camillo. (Liv. V, 23.)

§. IV.

De Carpento, Pilento, & Carruca.

Non immerito tria haec vehicula CARPENTVM, PILENTVM, & CARRVCA per nos conjunctim in medium afferuntur, cum quid ſimile inter ſe ex eo habuerint, quod omnia, ſecus ac alia, contecta fuerint.

I. CARPENTVM proprie ſumptum, cum ad alia translatum id nomen ſit (108), mulierum illuſtriorum fuit. Apparet certe ex Livii narratione I. 48. illud antiquitus Romae a reginis uſurpatum. Sed & exſtat apud eundem hiſtoricum V. 25. ſenatus conſultum, quo univerſe ipſum matronis tributum eſt: ſic enim ibi narratur: *Grata ea res, ut quae maxime [illegible] unquam fuit: honoremque ob eam munif[illegible] ferunt matronis habitum, ut pilento [illegible] ludoſque, carpentis feſto profeſtoque [illegible]* Etſi vero hoc inſtitutum abrogatu[illegible]

(108) Certe quidem *Carpenti* appellatio adhibita tum Sarraco fuit, ut ab Ammiano Marcell. XXXI. 2. tum Eſſedae, ut a Floro III. 10. tum Rhed[illegible] VIII. C. Thec[illegible] Poſtremo *Carpent[illegible] toris* legitur apud [illegible]dium X. 1.

fuit per legem Oppiam alterius belli Punici aetate latam, ut conſtat ex iis, quae idem ſcriptor XXXIV. 1. refert; vigeſimo tamen poſt anno reſtitutum iterum eſt, eodem teſte ibid. 8.

Ejus vehiculi hae fuerunt peculiares notae. E ſuperiore parte tectum concamerato opere fuit; ut propterea illud ipſum fuiſſe putetur, quod *arcuatum currum* vocavit Livius I. 21. Ad haec mulabus plurimum jungebatur; unde eſt, ut *Carpentum mulare* dicatur apud Lampridium in Heliog. 4.

Non ita tamen Carpentum exſtitiſſe mulierum proprium credi debet, ut non viris etiam aliquando uſui fuerit. Nimirum ſacerdotes ſacra in capitolium ferentes carpento vehebantur (109); in quo, utpote contecto, occulta ea habere (quod oportebat fieri) facile erat. Praeterea quidam magiſtratus ſub Imperatoribus eo uſi leguntur, videlicet Praefectus praetorio, & urbis tum Praefectus, tum Vicarius. Quamobrem a Vopiſco in Aurel. 1. *Carpentum judiciale* illud appellatur, quod Praefecti urbis erat, non quod is inde tanquam e tribunali, ut quibuſdam doctis viris perſuaſum fuit, jus diceret, ſed quod vehiculum hoc ejus eſſet, ad quem judicia pertinebant. Notandum vero heic eſt, amborum horum magiſtratuum carpenta diſſimile aliquid a reliquis prae ſe tuliſſe: primum enim non duabus, ſed quatuor in-

(109) Indicat clare id Tacitus Annal. XII. per haec verba; *Suum quoque faſtigium Agrippina altius extollere, carpento capitolium ingredi, qui mos ſacerdotibus, & ſacris antiquitus conceſſus.*

inſiſtebant rotis: deinde ſolium ſive thronum (ſellam ſcil. quali reges uti conſueverant, e ſolido ligno, arcuata forma) habebant: argento denique erant ornata. Poſtremo ab ipſis Imperatoribus, ſicut apud alias gentes a regibus, carpentum (eadem ferme, ac magiſtratuum, forma, ſed ornatiore) fuiſſe adhibitum pro certo habetur (110).

II. Alterum matronarum vehiculum PILENTVM erat. Id non perinde ac carpentum vulgo per urbem, ſed tantum ad ſacra ludoſque fuiſſe uſurpatum, vel ex uno paullo ante allato Livii loco elucet.

Tectum id etiam in carpenti modum fuit. Quatuor vero ſuſtinebatur rotis. Ad haec colore olim veneto, poſtea rubeo fuiſſe illitum obſervavit Servius ad VIII. Aeneid. *667*. ubi & ſcripſit ejuſdem capſum penſilem fuiſſe.

III. CARRVCA item quatuor iviſſe videtur rotis, iiſque non raro ad magnificentiam altioribus. Ea & ſuo praedita erat tecto, & modo aereis, modo eburneis, vel argenteis, aureiſve ornamentis inſtructa. Mulabus ſolebat jungi; ex quo *carrucariae mulae* apud Vlpianum l. 38. D. de Aedil. edict. Aeque virorum, atque mulierum fuit; ac tum privatorum, tum honeſtiſſimorum quorumque.

§. V.

(110) Ammianus XVI. 10. de Conſtantio: *Inſidebat*, inquit, *aureo ſolus ipſe carpento, fulgenti claritudine lapidum variorum*.

§. V.

De Vehiculis ad iter comparatis.

E reliquis Vehiculorum generibus certa quaedam exſtiterunt itineribus habendis vel unice, vel maxime deſtinata; videlicet Rheda, Petorritum, Cisium, & Essedum.

I. Quod Rheda (cujus maximus apud Gallos uſus) declarato muneri addicta fuerit, oſtendit ſatis, ſi cetera plura deſint, Tullii teſtimonium pro Mil. 10. ubi de rheda, qua vehebatur Milo, ſermo eſt. Atque ad id quidem non modo ſuis ipſi rhedis privati utebantur, ſed & aliis locandas habebant, quae dictae *meritoriae*. In curſu etiam publico adhibitas Rhedas ſcimus, *curſuales* propterea nuncupatas (111).

Hae autem, quae curſui publico inſerviebant, quatuor, quinque, aut etiam, ubi opus foret

(111) De curſus publici ratione adnotare heic pauca, non abs re fuerit. Sic igitur habeto.

Iam olim in Romana republica mos viguit, quem tradit Livius XLII. 1. ut *legati, qui repente aliquo mitterentur, ſingula jumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperarent*. Deinde cum A. V. DLXXVII. C. Poſtumius conſul, prout idem ſcriptor ibid. narrat, iturus in Campaniam, Praeneſtinos jumenta ſibi ad tranſvectionem ſuppeditare coegiſſet; ex hoc exemplo alii poſtea magiſtratus jus ſimilium in ſocios imperiorum ſibi arrogarunt.

Atque

lud praeterea (quod clarius aliunde (114) habetur) colligi fortaſſe poſſit, fuiſſe ciſia, perinde ac rhedas, conductitia, paſſimque per vias diſpoſita; ſiquidem ibi orator tam multa milliaria non *ciſio*, ſed *ciſiis* confecta dicit. Iiſdem uſi non minimum tabellarii.

IV. Itinerarium quoque vehiculum ESSEDVM erat. Duae eidem rotae, duoque (115) jumenta (quae vel equi, vel mulae) attributa: ſella autem (prout nonnulli cenſent, at nullo ſatis digno argumento) clauſa. Tam porro mulierum, quam virorum fuit, etiam honoratiſſimorum. Poſtremò devehendis oneribus mancipatum nonnunquam eſt.

Ceterum hoc vehiculi genus tum apud Belgas primos ejus auctores, tum apud Britannos quam maxime ad bella adhibebatur; & quidem eo artificio, ut, auriga equos perinduſtrie regente, pugnator interim (quo & hoſtem invaderet, & ſeipſum tutaretur) modo per temonem percurreret, modo in jugo inſiſteret, modo ſe in currum citiſſime reciperet. Legere id totum licet apud Caeſarem

IV.

(114) Satis aperte rem hanc declarant verba Vlpiani l. 13. D. Locat. *Item quaeritur, ſi ciſiarius, ideſt carrucarius, dum ceteros tranſire contendit, ciſium evertit, & ſervum quaſſavit, vel occidit* (qua actione conveniri queat); *puto EX LOCATO in eum eſſe actionem*. Vbi etiam illud animadvertendum ſe offert, quod ſervi potiſſimum mentio fiat, nimirum quia ciſia uſurpabantur praecipue a tabellariis, qui plerumque ſervi.

(115) Eſſedo plura animalia longo ordine alligarè, pro eo ac literis proditum eſt, non vulgare fuit, ſed alicujus regionis peculiare. Vide, quae ſupra obſervata ſunt p. 354.

IV. Bell. Gall. 33. Hinc datur intelligi, ecur Cicero ad Trebatium, qui cum Caeſare in Britannia bellum gerente erat, ſic per jocum loquatur VII. Fam. 6. *Tu, qui ceteris cavere didiciſti, in Britannia ne ab Eſſedariis decipiaris, caveto*. Iam vero, ut ne id omittatur, procul dubio haec militaria eſſeda fuerunt aperta.

§. VI.

De Vehiculis onerariis.

Quae non aliud potiſſimum, quam deportandorum onerum obtinuere munus, ea quidem ſunt Plavstrvm, Vehicvlvm, Arcera, & Carrvs.

I. Duabus tantum rotis munire Plavstrvm ſollemne fuit; nam quae pluribus praedita eſſent, *Plauſtra majora* dicebantur, qualia memorat Cato de R. R. 11. Rotae ipſae non radiatae erant, ſed e ſolido ligno, quae *tympana* vocabantur, ut dictum ſupra eſt p. 350. Iam inter eas lata ſternebatur tabula, vel crates, ad cujus latera (ratione hodiernae vix abſimili) rectae aptabantur ſudes, ne impoſita onera dilaberentur. Idque loculamentum aliquando qua a lateribus, qua ſuperne contectum omnino vel pellibus, vel alia quavis materia fuit.

Trahi conſuerunt Plauſtra a binis ferme bobus, aliquando etiam a mulis, aut aſinis; a qua cauſa eſt, ut *Aſini ploſtarii* leguntur apud Catonem.

Talium vehiculorum uſus ad comportanda onera fuit maximus. Itaque ſicut in pace frumentum, vinum, tigna, columnae, aliaque id genus, ita & in bello naves, queis flumina trajici oporteret, convectae per illa ſunt. Sed praeterea non infrequens fuit, ut eis ruſtici homines veherentur. Quin etiam apud Athenienſes mos viguit, ut & matronae ad Eleuſinia plauſtris irent, & e plauſtris poetae in ſacris Bacchi carmina recitarent.

II. A Plauſtro ad Vehicvlvm, tanquam a genere ad ſpeciem, deſcendimus; quandoquidem id, ubi a communi ad ſtrictiorem deveneris notionem, non aliud fuit, quam parva *Veha* ſive *Veja*, quo nomine appellatum fuiſse Oſcis plauſtrum teſtatur Feſtus. Itaque Vehiculum idem plane fuit, ac quod alias dictum Latinis eſt *Ploſtellum*. Et ſane, quod ad formam attinet, nulla alia re a plauſtro diſcrepavit niſi ea una, quam illico adjiciemus.

Ejus igitur peculiare hoc fuit, quod impoſitum haberet vas viminibus contextum, in quod quaecunque transferenda forent, conjicerentur. Ex quo ipſo nomen ei factum credidiſse videtur Varro, cum haec efferat IV. de L. L. 31: *VEHICVLVM, in quo faba aliudve quid vehitur, quod ex VIMINIBVS VIERETVR.*

III. Quod ſi porro loculamentum illud, quod plauſtro aptabatur, non vimineum eſſet, ſed e tabulis veluti quaedam arca compactum, tunc plauſtrum ipſum per hanc novam ſpeciem alia nomenclatura (ab ipſo receptaculo deſumpta) Arcera dicebatur. De cujus plauſtro-

ſtrorum generis inſtituto Caecilius apud Gellium XX. 1. *Arcera*, inquit, *vocabatur plaſtrum tectum undique, & munitum, quaſi arca quaedam magna veſtimentis inſtrata, qua nimis aegri, aut ſenes portari cubantes ſolebant.* Adhaec vero feras venatione captas arcera devehi conſueviſſe, ſatis apparet e veteri monumento, quod exſtat apud Schefferum II. de re Vehicul. 20. Sed & ad alia geſtanda fuiſſe eam accommodatam, non eſt cur in dubium revocetur.

IV. Carrus etſi barbararum gentium, maximeque Gallorum Helvetiorumque proprius fuerit, tamen & in Romanis aliquando rebus aliquem ſibi locum vindicavit. Fuit ipſe vehiculum quatuor rotarum, forma (quod creditur) a plauſtris vix abſimili. Ad id autem paratus erat, ut in pace onera ſubvectaret, etiam apud Romanos ſequioris aevi, praeſertim in curſu publico, ut patet ex l. 47. Cod. Theod. de Curſ. publ. (116); in bello vero ſarcinas deveheret, id quod exteris nationibus ſollemni in more erat.

Atque heic omittendum non eſt, carros in orbem connexos adhibitos ab iiſdem populis pro caſtrenſi vallo fuiſſe: quod munitionis genus

(116) Ita ibi. *Rhedae mille librarum onus imponi debet, Carro ſexcentarum, nec amplius: addito eo, ut aurum ceteraeque ſpecies largitionales non ad libidinem perſecutorum, vel ſuſceptorum; ſed aptis oneri ac ponderi vehiculis deferantur.* Atque hinc factum, ut juſtum carri onus, quod ſexcentarum librarum aeſtimatum fuit, *Carrada*, vel *Carrata* diceretur. Ex hoc etiam carros onerandi more vocabulum *Carricare* ortum habuit.

inus dictum *carrago* fuit. Hoc ipſum porro inſtitutum aetate Principum, ſera ea quidem, Romanis etiam caſtris illatum eſt. Verum barbari non ſolum cum conſiderent, ſed etiam ubi aut pugnarent, aut incederent, carragine ad rem compoſita uſi aliquando ſunt.

§. VII.

De Sella, Cathedra, Lectica, & Baſterna.

Poſtquam de Vehiculis, quae rotarum ope agebantur, ſermonem habuimus, ad ea nunc genera veniamus, quae bajulorum humeris, vel jumentorum dorſo portari ſolebant. Ipſa erant SELLA, CATHEDRA, LECTICA, & BASTERNA.

I. SELLA, quae pro ſui ratione, *geſtatoria*, *portatoria*, & *ſertoria* dicta occurrit, triplicis fuit generis; vel omnino aperta, domeſticae nihil diſpar; vel ſuperne tantum contecta; vel pellibus (qualis fermo apud nos.) undique cooperta; quae tamen pelles ita a lateribus, aut ex adverſa parte removeri ſuſpendique poterant, ut proſpectus pateret: atque haec ad mulieres maxime pertinuit. Erant autem Sellae nonnunquam laxiores, cujuſmodi nobiliores homines, non quidem ut binis ibi ſeſſoribus eſſet locus (quod opinatus eſt Lipſius ad Tacit. II.) ſed ad faſtum ſibi parabant; nonnunquam vero ſtrictiores, quae *Sellulae* appellatae. Generatim autem cervicali ad recli-

nan-

nandum caput inſtrui ſolebant.

Non ſolum vero e Sellis pelliceae (quod modo dictum) quaedam fuerunt, ſed praeterea & *oſſeae*, & *eboratae*, & *argentatae*; quarum ſimul omnium mentionem facit Lampridius in Heliogab. 4. videlicet vel oſſea quadam veluti cruſta obductae, vel eburneis argenteiſve imagunculis ornatae. At quae *bracteata* vocatur a Sidonio VIII. Ep. 8. ea quidem bracteis aureis conveſtita fuit.

Geſtabantur Sellae a ſervis, modo binis, modo quaternis, modo etiam ſenis, non quod reapſe tot vel ad maximas quaſque opus eſſent, ſed faſtus gratia. Ii autem, qui (a lecticarum geſtatoribus mutuato nomine) *lecticarii* vocati, ita diſponebantur, ut alteri eorum ante, alteri retro immiſſis vectibus ſellam attollerent ſuccollarentque (117).

 Iam

(117) Non perſuadet heic Schefferus, qui in de re Vehicul. II. 4. contendit, ſellarum geſtatores hinc & illinc a lateribus fuiſſe diſpoſitos, non alia ſane de cauſa, quam quod ſecus ſella ipſa, poſtquam ſublata eſſet, dici non potuiſſet (quod frequens ſcriptoribus) *ſuccollata*, utpote quae collo ac cervice, non modo humeris bajularetur. Verum contra facit, quod etiam lectica *ſuccollabatur*, uti paſſim veteres loquuntur, & tamen lecticarii partim in antica, partim in poſtica parte (quod ipſe Schefferus fatetur eodem Lib. cap. ſeq.) conſtituebantur. Id autem totum, etiam ubi bajuli ante & poſt collocentur, bene ſtare poſſe apparebit, ſi credatur extremitates aſſerum funibus inter ſe fuiſſe colligatas, ita ut ſublata ſella aut lectica, extremi quidem aſſeres humeris, funes vero intermedii collo inſiderent, quemadmodum etiam nunc montanae ſellae in aliquibus locis geſtari ſolent. Fit certe aliquan-

Iam non ſolum e privatis multi ſuas habebant ſellas, ſed publicae etiam erant, quae cum ipſis lecticariis locabantur. Sed praeterea ſolos nonnunquam bajulos ſine ſella, cum haec domi eſſet, quis conducebat. Atque hinc eſt, ut *Corpora*, & *Caſtra lecticariorum* in antiquis inſcriptionibus ſe ſe prodant; quippe qui in certis urbis locis ſimul collecti praeſtolabantur, qui operam ſuam ſive pro ſella, ſive pro lectica conductam vellet.

II. Per quid a ſella CATHEDRA diſcrepavit, haud facile eſt ex antiquitate expiſcari, cum tamen inter eas diſcrimen aliquod interceſſiſſe conſtet. Id tantummodo liquet, hanc feminarum unice fuiſse, illam promiſcue a viris & mulieribus uſurpatam. Fortaſſe hoc peculiare Cathedra habuit, ut prae ſella honeſtior eſſet, atque exornatior.

III. LECTICAE uſus ad efferendos mortuos antiquiſſimus ab ipſa uſque regum aetate Romae fuit: pro vivis autem vectandis ſane quam ſero ibidem obtinuit. Conſuetudo haec per agros primum (at quando, ignotum) teneri

quando a priſtis auctoribus mentio funium ad ſellam ſpectantium, unde id ipſum confirmari queat. Ita apud Gellium X. 3. *His annis paucis ex Aſia miſſus eſt, qui per id tempus magiſtratum non ceperat, homo adoleſcens pro legato. Is in lectica ferebatur: ei obviam bubulcus de plebe Venuſina advenit: & per jocum, cum ignoraret, qui ferretur, rogavit, num mortuum ferrent. Ubi id audivit, lecticam juſſit deponi: STUPPIS, QUIBUS LECTICA DELIGATA ERAT, uſque adeo verberari juſſit, dum animam efflavit.* Certe *ſtuppas*, de quibus hoc loco agitur, funes eos, quos indicavimus, fuiſſe vero admodum ſimile videtur.

neri coepit: tum ſub Iulii Caeſaris aevum inclinatis jam ad delicias animis inducta in urbem eſt.

Illius forma omnino lectum ligneum repraeſentabat, cui pulvinus, ſaccus nimirum pluma plerumque fartus, imponebatur. Aptatis autem aſſeribus, ex anteriore & poſteriore parte prominentibus, ſuccollabatur Lectica a lecticariis: qui, prout ea anguſtior ampliorve foret, nonnunquam quatuor, ſaepius ſex, aliquando octo fuerunt; e quibus duobus poſtremis numeris *Hexaphori* quoque, & *Octophori* nomina lecticis adjecta ſunt. Quatuor porro idem vehiculum ligneis pedibus fulciebatur, queis, ubi deponendum eſſet, inſiſteret.

Fuit lectica ipſa (uti obſervavit Lipſius I. Elect. 19.) vel aperta, qualem deſcripſimus, vel clauſa; quae hoc uno ab ea diſtabat, quod pellibus veliſque opere arcuato contecta erat: a qua cauſa fuit, ut etiam *Cubiculum tectum*, & *Cubiculum viatorium* Latinis diceretur. Feneſtras eadem habuit inſtructas velis, ſive linteis, quae appellata *plagulae*, quaeque pro arbitrio obtendi, vel dimoveri poterant. Pro velis vero in lecticis muliebribus ſpecularia fuere.

IV. Basterna, licet ſequioris aevi, non omnino omittenda videtur; de qua tamen vix unum alterumve verbum adjiciemus. Erat haec matronale vehiculum, a veteri lectica tecta nihil diverſum, niſi ob id modo, quod non quidem a ſervis, ſed a mannis, aut mulis bajulabatur, eo prorſus pacto, quo hodiernas lecticas geſtari mos eſt.

§. VIII.

§. VIII.

De Ferculis, & Thenſis.

Duó modo vehiculorum ſuperſunt genera, quae extremum hunc locum occupabunt, FERCVLA, & THENSAE; quae non certe ad hominum vectationem, ſed ad triumphales, ſacras, funebreſque pompas ſpectabant.

I. Ad FERCVLA quod pertinet, ea perinde ac ſellae aut lecticae, humanis humeris, aſſerumque praeſidio geſtabantur. Primum autem non minimam triumphalis pompae partem conſtituebant. Non heic nos tamen de eo loquimur Ferculorum genere, quale Romana in urbe ab ipſo primum Romulo ad relatae ab ſe victoriae oſtentationem geſtatum, illatumque in capitolium tradit Livius I. 10. quod revera non aliud fuit, quam (qualia plane tropaea formari ſolebant) ſtipes hoſticis exuviis exornatus, uti liquet ex Plutarcho in vita Romuli; id quod ad rem noſtram nil quidquam facit.

At quae Fercula memorare in mentem ſubiit, ea nimirum quaédam veluti baſes ligneae fuerunt, quae imagines captarum urbium, earum ſigna atque ornamenta, ceteraque non pauca per triumphum vehi ſolita, ſuſtinebant. Idque prorſus rei eſt, de quo Aſconius I. Verr. 21. ita eloquitur: *Ferculis ſigna ante triumphantem vehi per pompam ſolebant.* Nec ſolum res ipſas, ſed aliquoties

etiam

etiam e captivis perinſignem aliquem impoſitum illa habebant. Quare Senec. de vit. beat. 25. *In alienum*, inquit, *imponar Ferculum, exornaturus victoris ſuperbi ac feri pompam*.

Eadem porro in plura non raro tabulata exſtruebantur; cujuſmodi creduntur fuiſſe, quae Ioſephus VII. Bell. Iud. 24. in triumpho Veſpaſiani exhibet, ac peculiari nomine appellat *pegmata* (118).

A pegmatis vero hujus generis propius abfuerunt Fercula illa, queis circenſi pompa ſtatuae Deorum deportabantur, quaeque ſatis expreſſam pulpitorum figuram referebant; unde fuit, ut a Tertulliano de Spectac. 6. *ſuggeſtus* dicerentur.

Similem denique prioribus illis triumphorum Ferculis formam prae ſe tulere ea, quae funerum fuerunt: quibus nonnunquam ſpectatiſſimi alicujus defuncti cineres delatos fuiſſe memoriae eſt proditum. Ita Caligula, narrante Suetonio in ejus vita 15. matris fratriſque cineres peregre advectos, atque in urnas conditos, *per ſplendidiſſimum quemque equeſtris ordinis, medio ac frequenti die, duobus Ferculis mauſoleo intulit*. Eodem ferculorum genere fuiſſe aliquando geſtata videntur munera, quae cum ipſo cadavere cremanda praeire in pompa funebri ſolebant; quae tamen alias

(118) Laudati ſcriptoris verba latine verſa ſic habent: *Stupori erat pegmatum, quae portabantur, fabricatio tam magna, ut occurrentes timerent, ne qui ſubierant, geſtare haud valerent; nam quaedam in tabulatum tertium excreverant. Erat autem per ſingula pegmata captae civitatis dux, ita ut captus fuerat, ordinatus*.

alias ſine tali inſtrumento manibus comportata.

II. Circenſis porro pompae praecipuum decus habitae fuere Thensae, ſacra vehicula, ebore argentove incruſtata, quibus imagines Deorum vehebantur; ſed & Principum, quos mortuos inter Divos caeca ſuperſtitio retuliſſet.

Ea hujuſce vehiculi ſtructura erat, ut ubi ſtatua locanda erat, ibi ſuggeſtus quidam e ligno exſiſteret. Ipſum autem vehiculum, quod duabus erat rotis innixum, ab equis trahi conſueviſſe liquet ex Plutarcho in Coriolano, ubi tradit, ſi equus aliquis eorum, qui thenſas traherent, elanguiſſet, pompam fuiſſe de integro inſtituendam. Atque heic omiſſum morem illum nolumus, per quem lora, queis religati equi, a pueris patrimis & matrimis (quales ad ſacra adhiberi ſoliti) teneri manibus debebant. Quare Cicero de Haruſpicum reſp. 11. irreligioſum fuiſſe declarat, *ſi ludius conſtitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus & matrimus ſi terram non tenuit* (119), *aut* THENSAM, *aut* LORVM OMISIT.

Atque haec de re Vehiculari ſatis ſit retuliſſe.

(119) Quid ſibi illud velit: *ſi terram non tenuit*, palam fit e loco Macrobii III. Saturnal. 9. *Cum tellurem dicit, manibus terram tangit*. Nimirum ritus is erat, qui precationem comitari debebat.

FINIS.

IN-

INDEX
CAPITVM.

CAPVT I.

De Vrbe Roma. pag. 1.

§. I. *De Romanae Vrbis origine, ſitu, & ambitu.* 2
§. II. *De Pomerio.* 7
§. III. *De Pontibus.* 10
§. IV. *De Foro Romano: tum de quatuor aliis recentioribus.* 12
§. V. *De Curia Hoſtilia, Comitio, & Roſtris.* 15
§. VI. *De Baſilicis Templiſque circa Forum Romanum.* 20

CAPVT II.

De populi Romani in Tribus & Curias partitione. 27

§. I. *De Tribubus a Romulo inſtitutis.* 27
§. II. *De triginta Curiis.* 29
§. III. *De variis Tribuum incrementis, ac diverſo earundem genere.* 33
§. IV. *De aliis Tribuum extra XXXV. numerum nominibus.* 45

CA-

CAPUT III.

De tribus Romanorum civium Ordinibus. 48

§. I. *De Senatu.* 50
§. II. *De ordine equeſtri.* 70
§.III. *De Plebe.* 81

CAPUT IV.

De Comitiis. 83

§. I. *De Comitiis Curiatis.* 85.
§. II. *De Comitiis Centuriatis.* 92
§.III. *De Comitiis Tributis.* 104
§.IV. *De Suffragiorum latione.* 110
§. V. *De Comitiorum impedimentis.* 116

CAPUT V.

De Magiſtratibus Romanis. 119

§. I. *De Conſulibus.* 124
§. II. *De Cenſoribus.* 129
§.III. *De Praetoribus.* 135
§.IV. *De Aedilibus.* 145
§. V. *De Tribunis plebis.* 148
§.VI. *De Quaeſtoribus urbanis, ſive aerarii.* 151
§.VII. *De aliis Magiſtratibus minoribus ordinariis.* 152
§ VIII. *De Dictatore, & de Magiſtro equitum.* 155
§. IX. *De Interrege, & de Praefecto Vrbis.* 159
§. X. *De Decemviris, & de Tribunis militum conſulari poteſtate.* 261

§.XI.

CAPITUM.

§. XI. *De Magiſtratibus extraordinariis minoribus.* 163
§. XII. *De Proconſulibus, & Propraetoribus.* 165
§. XIII. *De Quaeſtoribus provincialibus.* 172

CAPUT VI.

De magiſtratuum Miniſtris. 175

CAPUT VII.

De Judiciis. 185

PARS PRIOR

De Iudiciis privatis. 185
§. I. *De in jus vocatione.* 186
§. II. *De actionis editione, & poſtulationibus.* 187
§. III. *De intentione actionis, poſtulatione judicii, & ſatiſdationibus.* 188
§. IV. *De forma judicii.* 194
§. V. *De exitu judicii.* 198

PARS ALTERA

De Judiciis Publicis. 200
§. I. *De criminibus.* 202
§. II. *De judiciorum publicorum ordine.* 205
§. III. *De Poenis.* 211

CAPUT VIII.

De Romanorum Militia terreſtri. 218
§. I. *De Delectu.* 219

§. II.

§. II. *De Ordinibus.* 224
§. III. *De Armis.* 236
§. IV. *De Acie.* 241
§. V. *De Caſtris.* 248
§. VI. *De Agmine, & Exercitiis.* 258
§. VII. *De Stipendio, Praemiis, Poenis, ac Miſſionibus.* 263
§. VIII. *De Machinis, & Tormentis.* 271

CAPVT IX.

De Militia navali. 278

§. I. *De Navibus ad militarem uſum comparatis.* 278
§. II. *De navali bellico Apparatu.* 281
§. III. *De claſſicis Nautis, Militibus, & Rectoribus.* 283
§. IV. *De Claſſis profectione, & appulſu.* 287
§. V. *De navali Acie, & Conflictu.* 290
§. VI. *De Praemiis.* 292

CAPVT X.

De Amphitheatro. 295

§. I. *De Amphitheatri forma, materia, & nominibus.* 295
§. II. *De ima Amphitheatri parte.* 298
§. III. *De reliquis Amphitheatri partibus.* 300

CAPVT XI.

De Ludis gladiatoriis. 305

§. I. *De gladiatoriae rei ortu, & progreſſu.* 305

§. II.

§. II. *De vitae gladiatoriae inſtitutis.* 309
§. III. *De certamine gladiatorio.* 311
§. IV. *De multiplici Gladiatorum genere.* 315

CAPVT XII.

De Ludis circenſibus. 318

§. I. *De Circo Maximo.* 318
§. II. *De Curſu.* 323
§. III. *De Certamine athletico.* 327
§. IV. *De quatuor reliquis Ludis circenſibus.* 330
§. V. *De Pompa circenſi.* 332

CAPVT XIII.

De Ludis privatis. 334
§. I. *De Latrunculis.* 334
§. II. *De Talis, & Teſſeris.* 338
§. III. *De Pila.* 345
§. IV. *De Turbine, & Trocho, paucisque aliis ludorum generibus.* 347

CAPVT XIV.

De re Vehiculari. 349

§. I. *De ſingulis Vehiculorum partibus.* 349
§. II. *De animalibus ad vehicula jungi ſolitis; deque variis ea jungendi regendique rationibus.* 351
§. III. *De Curribus.* 356
§. IV. *De Carpento, Pilento, & Carruca.* 360
§. V. *De Vehiculis ad iter comparatis.* 363
§. VI. *De Vehiculis onerariis.* 367
§. VII. *De Sella, Cathedra, Lectica, & Baſterna.* 370
§. VIII. *De Ferculis, & Thenſis.* 374

Adm. Rev. Dominus D. Franciſcus Scotti S.Th. P. & Phyſices Anteceſſor in Aula Archiepiſcopali revideat, & in ſcriptis referat. Datum die 24. Iulii 1772.

F. X. EPISC. VENAFR. VIC. GEN.
IOSEPH SPARANVS CAN. DEP.

EMINENTISS. DOMINE.

Accuratiſſima haec *Antiquitatum Romanarum Epitome ad uſum Seminarii Neapolitani* TVIS auſpiciis, PR. EM., elaborata nihil habet, quod catholicae doctrinae integritatem, aut Chriſtianorum morum ſanctimoniam vel minimum laedat. Itaque digniſſimam cenſeo, quae nunc TE probante, ad communem adoleſcentium eruditionem typis excudatur.

Ex Aedibus Semin. VI. Calendas Quinctiles MDCCLXXIII.

EM. T.

Humill. & Obſequent. Fam.
Franciſcus Scotto.

Attenta relatione Domini Reviſoris imprimatur. Datum die 19. Iulii 1773.

F. X. EPISC. VENAFR. VIC. GEN.
IOSEPH SPARANVS CAN. DEP.

Adm.

Adm. Rev. V. I. D. D. Ioſeph Canonicus Si-mioli in hac Regia Studiorum Vniverſitate Pro-feſſor Primar. revideat, & in ſcriptis referat. Datum Neapoli die 17. menſis Februar. 1773.

NICOLAVS EPISC. PVT. C. M.

S. R. M.

VT jus tuum facerem, Praeſul ampliſſime, Romanarum Antiquitatum Epitomen a Cl. V. Salvatore Aula concinnatam libenti animo perlegi, in eaque quantum Auctor inſudarit qua perſcrutando veterum Scriptorum monumenta, qua viam ſternendo adoleſcentibus ut ſacram vetuſtatem feſtino percurrant pede, demiratus ſum; tantique Viri, qui excolendae juventuti ſuam operam univerſam impendit, laudes ne animi ſui modeſtiae nubem offundere videar, meis quidem ingratiis, praetermitto. Nihil me tamen vetat quin operis hujus ſaltem emolumentum non mediocre & commodum haud leve commendem. Methodus praeſtat hic facilis, qua Juvenes quicquid rari, quicquid eruditum, quicquid intellectu difficile in ceteris Romanarum Antiquitatum libris collectum antea fuerat, nunc uno demum intuitu cernant, & re in compendium collata, uno hauſtu epotent. Praeter methodum autem, latialis linguae genium elegantiſſimum quo ſingula ab Auctore pertractantur & perſcribuntur, hic perſpicere cuivis eſt volupe. Id unum etenim Ille per raras Romanorum Rituum notitias perque ſcribendi ſtilum cultiorem ſtuduit, ut adoleſcentes eruditionis flores ab Antiquitatis hortis decerpendo,